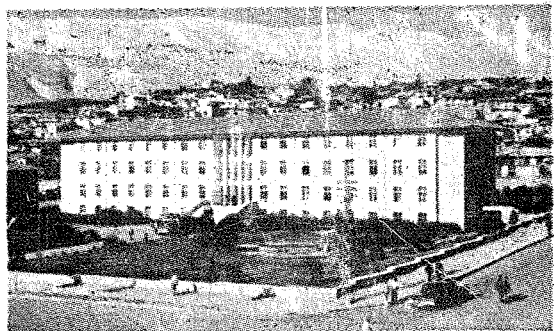
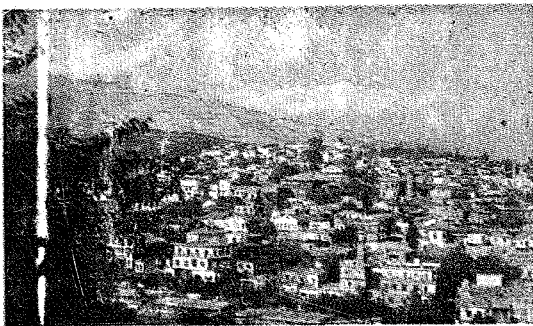

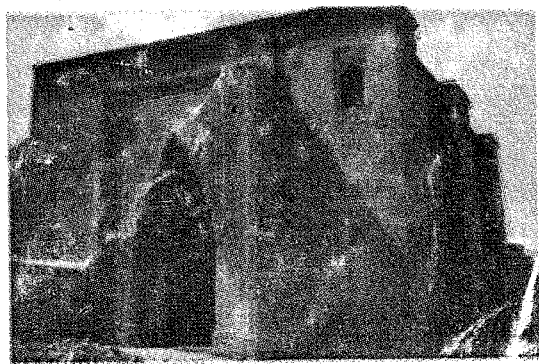
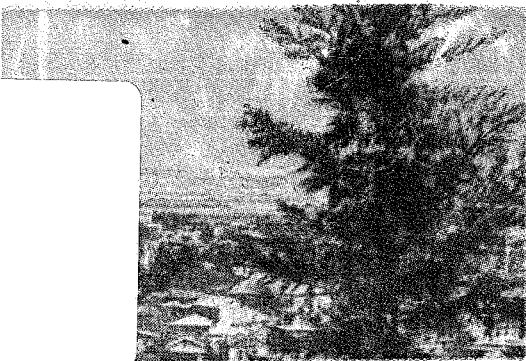

BESİM ATALAY

MARAS

TARİHİ

VE COĞRAFYASI

Türkiye Cumhuriyeti
Ticaret Vekâleti neşriyatından
Adet : 50

Maraş Tarihi ve Coğrafyası

Yazan :

Maraş Maarif Müdürü

Besim Atalay

1332

Telif ve tercüme heyetince tetkik ve kabul olunmuştur

Istanbul - Matbai Amire

1339

BESİM ATALAYIN TERCÜME-İ HALİ

*Besim Atalay 1882 de Uşakta doğmuştur. İnce Mehmet Çavuş adlı
mircinin oğludur. Anne tarafından dedesi Kaçarlı yörüklerinden
Zeli Beydir. Darü'l Muallimi bitirdikten sonra Maras, İçel ve Niğde-
li Eğitim Müdürlükleri yapmış, 23 Nisan 1920 de Milletvekili ol-
muştur. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde Farsça profesörlüğü yapan
Atalay Ocaklarının kurucularından olan merhumun ölümü 7/11/1965 tir.*

Ö N S Ö Z

Rahmetli Besim Atalay beyin eski harflerle yazılmış (Maraş tarihi ve coğrafyası) isimli kitabını okuyordum. Bir ara eseri çocuklarıma da okutmak istedim, okuyamadılar, kendilerine ben okudum, bu defa da çok yerini anlayamadılar. Durum, bende kitabın yeni harflerle yazılıp açıklanması yolunda bir fikrin doğuşuna sebep oldu.

Çünkü, bizim kuşağın da bu fani âlemden göçmesile yurdumuzda eski Türkçeyi okuyup anlayacakların sayısı yok denecek kadar azalacak ve özel çabaları ile okumayı öğrenenler de yazı dilini belleme imkânlarından yoksun bulunduklarından, eski eserlerimiz, ölü dillerle yazılan ve yapılan kazılarla toprak altından çıkarılan kitabeler gibi, kitap evlerinin raflarında göstermelik olarak saklanmaya mahkûm edilecektir.

Atalay bey merhum kitabını 1332 (1916) da yani bundan elli altı yıl önce yazmış. Milletlerin tarihinde bu kadarlık zaman bir hiç sayılabilirse de, eseri okuyup bitirdiğimizde bu kısa sürede, ne büyük değişiklikler olduğunu görerek hayrete düşeceğiz. Bununla beraber her Maraşlı kitabın bir bölümünde kendisini, gençliğini, yakınlarını ve atalarını görüp tanıyacak ve çok zaman evvel kaybettiği bir sevdiğini bulup kavuşmanın sevincini tadacaktır.

Millet ve vatanımıza ve inançlarımıza gönül vermiş bir er olduğu eserinin başından sonuna kadar müşahede edilen merhumun, Maraşlı olmayışı da kitaba başka bir kıymet ve hüviyet vermektedir. Her dost gibi o da acı söylemiştir. Doğrusu gerçekleri dile getirmiş ve bütün gerçekler gibi bu hal bize acı gelmiştir. Bununla beraber medhederken ve noksanlarımızı sayarken her hangi bir çıkar, akrabalık ve dostluk kaydı ile bağlı bulunmayı teşhislerinin daha isabetli olmasına sebep olmuştur.

Geçmişlerin torunlarına sesleniş imkânları yalnız anlaşılabilen eserleri ile mümkün olmaktadır. Yabancılar bu yönden bizden daha talihli kimselerdir. Asırlar öncesi yaşamış cetlerinin eserlerini zevkle ve ibretle okuma olanağına sahip kalmışlar, kısa ve cıltz tarihlerinden istifade etmişlerdir.

Duyuş ve bilgilerimizin başkalarına ve gelecek nesillere aktarılmasının bu güne kadar tek tesirli yolu olan yazı dilimiz, değiştirilerek bizim mâna dünyamıza açılan pencereler perdelenmiş, kıymetli hazinelerin rumuzları ve anahtarları olan harfler ve kelimeler bu gün gözlerimizin önünde acayip şekilcikler oluvermiştir. Böylelikle ruh ve mâna dünyaları ile bağlantıları kapatılıp kesilen gençlerimiz de başka hedeflere yönelmiş ve batıdan — iyi, kötü ayırt edilmeden— aktarılıp sofrasına konan nimetlere kaşık çalmağa mecbur olmuştur. Çevirimiz, eski Maraş ve Maraşlı ile aramıza merhum Besim bey tarafından açılan pencereye indirilen perdenin, o perdeye yakın oturan biri tarafından aralanması gayretidir.

Kitabı, baskı hatâlarını bile değiştirmeden yeni harflerle yazdım. Yazarın dip notlarını lâtîn harfleri ile, benim yaptığım açıklamaları da rakamlarla gösterdim. Bazı sayfalarda da daha geniş açıklamalarda bulundum.

Okuyuculardan, istemiyerek yaptığım yanlışlardan ötürü önceden özür, Ulu Tanrıdan da Besim beyin ruhu için raymet dilerim. 1/1/1973

Mehmet Yusuf ÖZBAŞ

Rahmetli yazar Besim Atalay'ın el yazısı ve imzası

دکتر آلائی
طونفند
5/5/40

Yukardaki yazının yeni yazıyla okunuşu
(Değerli kardeşim Alaidin Tonguz beye)

Aksaray mebusu

5/5/40 (1)
İmza

İÇİNDEKİLER

Birinci bab — Maraş kelimesi

İkinci bab — Maraş'ın İslâmlıktan evvelki ahvalı, Hititler, Hititlerin soyu, Hitit lisanı, Hitit tarihi, Akad ve Sümerler, Uriler, İranlılar, Makedonyalılar, Selefkiyan, Ermeniler, Romalılar, Bizanslılar

Üçüncü bab — Araplar, Abbasiler, Hamdan oğulları

Dördüncü bab — Maraşta Türkler, Selçuk oğulları, Ehli Salip, Zülkadırlılar (Dulkadırlılar) Alâiddevle, Dulkadırlılar ülkesi

Beşinci bab — Maraşta Osmanlı idaresi, Bayazıtlılar ailesi, Maraşta Mısırlılar. Maraş Yürüklerinin iskânı beliyesi, Ermenilerce Maraş

Altıncı bab — Maraşlıların âdet ve ahlâkı, Dügünler, Üfürükçüler, İffet, Elbise, Şivei lisan, Eski Türkçe kelimeler

Yedinci bab — Maraş Türküleri

Sekizinci bab — Maraşta geçen ulema, fukaha ve şura ve eserleri

Dokuzuncu bab — Maraş coğrafyası, binalar, evler, ziyaret yerleri, ahvalı tabiiye, rüzgârlar, ormanlar, ırmaklar, göller, madenler, köyler, nüfus, sanayi, ziraat, hayvanlar, ortakçılık, meyve ağaçları, yollar, mektepler, kütüphaneler, müze, ticaret

B İ R K A Ç S Ö Z

İlim fikri bir hareketse her hareket gibi bu da evvelâ bulunduğu noktadan e doğru yürünmekle olacaktır. İnsan bulunduğu yerden itibaren yürümeye malıdır ki karşılara ve uzaklara varabilsin. İlim, manevi bir rüyet ise her gibi bu da tabii yakınlardan başlayarak uzaklara doğru yayılıp gidecek-
endini ve kendi etrafını görmeden uzakları görmeye uğraşmak kadar gü-
bir hâl tasavvur olunabilir mi?

İlim, şehni ve şunun münasebetini idrâk ise en yakın şehni ve hâdiseyi
etmeden harici şunun idrâk kabil midir? Kendi mevcudiyetinden haberi
yan bir kimse nasıl olur da başka varlıklardan bahsedebilir?..

Kendini bil her şeyi bilirsin) meâlinde olan büyük ve doğru söz bu haki-
ri pek belîğ bir surette toplamıştır. (*)

İr çok hareketimizde olduğu gibi ilmi hareketlerimizde dahi bu tabii ve
ı yolu tutmamışız, kendimizi ve kendimize ait olan şeyleri öğrenmeden ev-
şıklarını ve başkalarına ait olan şeyleri öğrenmeğe yeltenmişiz. Bin yıldan
böyle aykırı ve sapa bir yolda yürümek istemişiz. Fakat adımımız bizi arka-
ğru yuvarlamıştır.

Kendi dilimizi öğrenmeden Arabin, Acemin, Frengin dilini öğrenmeye kal-
şız. Neticede kendi ana dilimizi karma karışık etmişiz.

Kendi tarihimizi bellemeden başkalarının tarihlerini bellemeye özenmişiz,
ede öz tarihimizi bile unutmuşuz. Artık ziyanın neresinden dönülürse kâr
r, biz bu çıkmaz yoldan dönerek her şey için kendimizden başlamalıyız.

falûmdur ki sevmek iyi görmek ve iyi tanımakla olur, biz vatanımızı sev-
istiyorsak evvelâ onu iyice tanımalı ve iyice görmeliyiz, kör sevgi kör bilgi
: dipsizdir. Vatanın tarihini, coğrafyasını, şanını şerefini, güzelliğini, çir-
ini yakından görüp bilmeli ki sağlam bir bağla bağlanalım.

şte bu maruzata binaen ben de Maraş'ta bulunduğum müddetçe Maraş'ın
rihini yazmağa uğraştım. Ve yalnız tarihle iktifa etmedim, ahlâk, anane,
ve coğrafyaya ait mesaili de tetkik ve kayıt ettim, Maraş'ta geçen meşâ-
le unutmadım. Hülâsa: çalıştım, çabaladım, didindim, dirdindim şu kitabı
m (*). Bu suretle sevgili yurdumuza ufak bir hizmet etmek istedim.

Besim Atalay

*) Hikmeti İslâm'da bu hakikat (Men arefe nefse fakat arefe Rabbe) şek-
ifade olunmuştur bunu bir çok müellifler (Hadis) diye kayıt ediyorlarsa
evzudur.

*) Bu kitabın babları eski Türklerce ve ilk Osmanlılarca muteber hattâ
ddes sayılan dokuz adedi üzerine tertip olunmuştur.

MEHAZLAR

Tarihi Âlem, hadikatül evliya, sehaifül ahbar, bazı şuara tezkireleri müsav-
ver büyük Osmanlı tarihi, Tarihi Cevdet, Kısası Enbiya, Medeniyeti İslâmiye
Tarihi, Tarihi Siyasî, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, bazı vesaik ve sicilât, Mec-
muai Muallim, Büyük Tarihi Umumi, Veykuru (Fransızca), Hitit Yazı ve Tarihi
(Jon Çembel) — İngilizce, Hitit Tarihi (Rekunder) — İngilizce, Ehli Salıp Tari-
hi (Mi Şu), Simon Vehabetyan'ın Maraş Hristiyanlığı Tarihi vesaire.

BİRİNCİ BAB

Maraş kelimesi:

(Meraş kelimesi şekli hazırı ile (Reaş Yeraş) ın ismi mekan sigası-
dır ki, mahalli raşe demektir. Güya Maraşın pirinç hasılatı yüzünden
sıtmalı olması bu ismin verilmesine sebep olmuş imiş. Doğrusu bu ke-
lime Arapça değildir. Asurilerden (Sargon) zamanında dahi bu kasa-
baya (Maraj) tesmiye edildiği rivayeti tarihiye ile sabittir. Bazı mü-
elliflerde (Maraj, Marah, Maraksiyum) şeklinde yazıyorlar.)

(Araplar ecnebi kelimeleri kendi şivelerine uydurduklarından bu
(Maraj veya Markas) kelimesini de (Meraş) şeklinde istimal etmiş ol-
dukları varidi hatır olur. Çünkü Şimalî Suriye Arapları (K) harfini (G)
suretinde telâffuz ederler. (K L) diyecek yerde (G L) ve (Kal) diyecek
yerde (Gal) derler. Bugünkü Türkler bile bu kelimeyi kendi şivelerine
uydurarak (Maraş) diyorlar.)

Bununla beraber Meraş kasabası daima bu ismi muhafaza etme-
miştir. Romalılar zamanında (Kirmanika) namını almıştır.

(Kitabül Ensab ve kamus tercümesi) (Meraş: Mekteb) vezninde bir
cins güvercine derler. Nitekim şu beyitteki.

(Vekad Bena börc e hemamin lehu
ersale fili tairin Meraşa) (1)

Vaktiyle Yemende icrai hükümet eden Ali himyeriden birinin adı da
Meraş idi.

İngiliz müelliflerinden (Jon Harsetenak) 1910 senesinde Londra'-
da tabettirdiği kitabında Asurilerden (Sargon) hükümdarın zamanına
ati olan tuğlalarda Maraş'ın ismi (Markaji) olduğunu yazıyor, çünkü
Sargon silsilei fütühatını yazarken Maraş'ı zikretmiş bulunuyor. Bunu
Boğazköy'de bulunan (Künye form) yazıları da ispat ediyor. Hititler
Asurilerle akdettikleri muahedelerde hattı mıhi kullanmışlardır.

(1) — Kendine bir güvercin burcu yapıp orada güvercinler yetiştirmeğe
başladı.

İKİNCİ BAB

Maraş'ın İslâmlıktan evvelki vakayii tarihiyesi:

Meraş, Anadolu'nun en kadim şehirlerinden birisidir. Meraş tarihin bahis ettiği zamanlardan beri iki defa yerini değiştirmiştir. İlk Meraş şimdiki Meraş'ın Cenubî Şarkisinde ve dört saat mesafesinde (Erkenez) adı verilen çayın kenarında imiş.

Hâlâ ahali arasında bazı rivayetler söyleniyorsa da bunların bir kıymeti ilmiyeleri yoktur. Yalnız (El Erkenez yecri fi vasatıl Meraş) diyen Arap müverrihlerine inanılır ve Erkenez suyunun etrafındaki harabelere ve büyüklere bakılırsa bu rivayette bir Şemmei hakikat bulunduğuy meydana çıkar. Bu büyük ve harabelerden bir kısmını gezdim ve gördüm. Bir takım yontma taşlarda temeller ile adi mozaiklerle işlenmiş zemin katları gördüm. Bunlardan bir iki fotoğraf aldım.

Bu asara nazaran şehrin vakti ile burada bulunduğu rivayeti kuvvet kazanmış oluyor.

Meraş'ın ikinci yeri de bugün (Kara Maraş) denilen mevki imiş, ilk yerinden Meraş Ali Hamdandan Seyfîd-devle kaldırmış. İkinci yerinden de Zülkadir oğullarından Alaiddavle kaldırmıştır. Meraş'da sıra ile Hititler, Asuriler - Yunanlılar yâni Makidonyahlar, Romalılar ve Selekilerin İslâmlıktan evvel hüküm sürmüş oldukları asarı kadime ve rivayati tarihiye ile anlaşılıyor.

HİTİTLİLER

Bundan dört bin yıl evvel Anadolu ve Suriyede büyük ve medeni bir kavmin yaşadığı —son zamanlarda— meydana çıkmıştır.

Bu kavme Tevrat (Het) Asuriler (Hati) Mısırlılar (Heytas ve Heyta) diyorlar. Bugünkü Avrupa üleması da (Hitit) namını veriyorlar.

Roma ve Yunan tarihleri bu kavimden hiç bahsetmiyorlar, yalnız Hititlere ait bazı vekayi Tevratla Mısır hiyeroliflerinde ve Asur mahrukâtında bulunur. Hititlere ait asar daha çok yeni toplanmağa başlangından ve elde edilen asar üzerindeki Hitit yazıları hâlâ doğru bir surette hâl edilemediğinden bunların tarihi pek nakıs ve iptidaidir. Bu yazıların hâl edildiği gün tarihin mühim bir noksanı telâfi edilmiş olacaktır.

Anadolu'nun hemen her tarafında ve arzı Filistine kadar Suriyede çok Hitit eserlerine tesadüf edilmektedir. Bunlardan anlaşılıyor ki Hititler Anadolu ve Suriyede uzun zamanlar icrai nüfuz etmişler. Anadolu bulunan asarın en kadim ve en iptidaileri Hitit eserleridir. Hitit

abideleri (Kaba saba) basit ve iptidai şeylerdir. Yunan ve Roma eserleri daha güzeldir. Bunlar âdeta sanat namına birer enmuzecdirler (1). Kanunu tedrice (2) muvafık olarak evvelâ Hititler, sonra Yunanlılar, sonra İtalyanlar sonra Avrupalılar heykeltraşlığı ihya etmişlerdir. Bununla beraber Hitit âbidelerinde güzelleri de vardır. İngiliz müelliflerinden (Sees) diyor ki (vaktiyle Maraş'ta bulunan bir taşta bir ziyafet resmi ve bazı musiki takımları tersim edilmiş imiş, Lir, trampet, bir nevi kitare vesaire gibi, bundan anlaşılıyor ki Hititler epeyce temeddün (3) etmişler imiş. Hititler evlerinde sandalye kullanırlarmış. Bu sandalyaların arkaları işlenmiş imiş. Yemek vaktinde de sandalyeye otururlarmış. Hititler gümüş eşya ve kapları da çok kullanırlarmış. Hititler bu madenî (Boğa) dağlarından bol bir surette çıkarırlarmış.)

H İ T İ T L E R İ N S O Y U

Birçok müelliflerin kabul ettiklerine nazaran Hititler akvamı Turaniye'dendirler, bir kere Hitit heykelleri tam bir Türk tipi gösterir, boy kısaya yakın orta, gözler büyük vücut tıknaz, kollar kısa ve kuvvetli, omuzlar geniştir.

Eski Hititlerle bugünkü (Farsak) yürükleri arasında teşkilât itibariyle ırkî bir münasebet bulan etnoğrafya üleması vardır. Maraş'lılar bile bir Hitit kıyafeti gösterirler. Kırmızı meşinden yapılmış burnu kalkık pabuçları ve kolları kısa abalar giyerlerdi. Hele uzun entariler hiç değişmemiştir. Hitit yazıları tamamiyle halledildikten sonra bu cihet tezahür edecektir. (Hati ve Heta kelimelerini bugünkü şive ile tevfiik (1) etmek kabil değildir. İngiliz müelliflerinden (Kunder) diyor ki, Hitit kelimesi (Milleti müttehide) (2) demektir. Fakat Kargamış, Kadeş ve kumuh gibi kelimelerin Türkçe olduğunda şüphe yoktur. (Gargar) kelimesinin Hitit lisanında (Hazine) mânâsında olduğunu (Jon Çembel) yazıyor. (Kar ve kır) kelimeleri Akad lisanında sahra demek imiş —bugünkü Türkçemizde bile öğle değil mi?— Kamış, kumuş gümüş demektir. İkisi birden (Gümüş ova) demek olur ki o vakitler Fırat nehrinden cet-

(1) — *Enmuzec: Örnek*

(2) — *Tedric: Derece, derece ilerleme.*

(3) — *Temeddün etmek: Medenileşmek.*

(1) — *Tevfiik: Anlatmak, uzlaştırmak.*

(2) — *Milleti müddehide: Birleşmiş Milletler.*

de (3) sulanan (Garkamış) havalisi hakikaten bu nama istihkak etmiş (4) olur. Bu rivayet mister (Konder) den alınmıştır.

Bir ihtimal vardır ki o da (Kargımak) dan alınmış olmasıdır. Şimal çesinde hâlâ müstamel olan bu mastar inkisar etmek (5), kahretmânâsınadır şu ihtimale göre (Karkamış) kahretsin demek olur men, hemen (El Kahire) ye yaklaşır.

Bugünkü Halep vilâyetinde (Amik ovası) adı verilen bitek bir ova ır ki vaktiyle Hititlerce pek makbul yer imiş ve adına (Kumujen Kumuk) derlermiş. Amik veya amk kelimelerinin kumuh veya ujen'den bozulmuş olduğuna şüphe yoktur. Kumuh kelimesi ise çedir. Hâlâ Kafkasyanın cenup taraflarında (Kumuk) adını alan i kadar Türk kabilesi vardır. Kafkas ve Erzurum Türkleri ise Kaf'ı olarak söylerler. Kumuk kumuh şeklini almış olabilir. Suriye Arap- ın umumu Kaf'ı ayın olarak telâffuz ederler. Şu suretle eski ku- kelimesi Amk ve Amik haline gelmiştir. Bu şahitler bize gösteri- xi Hititler Turanî kavimdendirler.

Hitit yazı ve tarihine ait olarak (1898) senesinde New Yorkta ba- İngilizce bir eserden Hitit, Akad ve Türk lisanlarına dair bazı ke- ler aldım:

Eski Türkçe (*)	Akadca	Hititce	Bu günkü Türkçe
Bug: Buh	Pak	Bak	Bek: Bey
Beyel: Bel	Pal	Pal	Mehur: Dingil: Bel
Bar	Bar	Ba	Var: Hayat: Mevcudiyet
Ağa	Ağa	...	Ağa
Bis	Bis	Pis	Doğma: Tevellüt
Töre	Tür	Tar	Reis: Şimdi Batı Anadolu'da görenek mânâsınadır.
İp	İp	İp	İp
Er	Eri	Eri	Erkek: Adam
Yam	Ham	Ham	Yama: Bağ
Mak	Mak	Mak	Büyük
Manab	Man	Man	Zat: Reis
Sak	Sak	Sak	İyi (**)
Uru	Öru	Eru	Şehir
Kök	Kök	Kuk	Gök rengi: Açık mavi

— *Cetvel: Açılmış düzgün su yolları.*

— *İstihkak kesbetmek: Hak kazanmak.*

— *Inkisar etmek: Beddua etmek.*

— *Bu Türkçe (Yakut) Türkçesi imiş. Malûm olduğu üzere garb*

Çekilmişler. O Kusus nehrine kadar gitmişler. Fakat bir türlü bu güzel ve münbit yurdu unutamamışlar. Tekrar Toros dağları eteklerine doğru yayılmağa başlamışlar. Ve Hitit medeniyet ve hükûmetini vücuda getirmişler. Daha sonra Anadoluda dahi Asur hücumuna uğrayınca Kafkaslara çekiliyorlar.

Çünkü her şeyleri ve bağ husus sert ahlâkları benziyor. Bu delail karşısında Türklerin Hititlerle kardeş olduğunda şüphe edilemez. Çünkü aksini ispat edecek hiç bir delil yoktur.

〈Amalika'nın yâni Hikesusların Hititlerden bir kabile olduğunu iddia eden müverrihler vardır. Hikesuslar Mısırlılara mağlûp olduktan sonra bir kısmı Sudan'a çekilmiş ve (Tuvarek) namını almışlarmış.〉

Hazreti Davut'un (*) harbe gönderdiği (Urie) —ki harpte ölmüş ve karısını Hazreti Davut almıştır— Hititlerden imiş. Bu Hitit karısının adı (Bestiye) imiş. Bu cihet Tevratta tasrih (1) edilmiştir. Netice itibariyle Hazreti İsanın ecdadı Hitit imiş.

(*) — *Arapça bir kaide olarak (Davut) Bir va la yazılırsa da bunu Türkçe (Davut) ada tatbiki ayıptır. Türkün Davudu iki vavlıdır.*

(1) — *Tasrih: Açıklama, sarahata kavuşturma.*

Türkçesine şarkta en çok benzeyen (Yakut) Türkçesidir. Si-biryanın en soğuk bir iklimine çekilmiş olan Yakutlar yakın zamanlara kadar dillerini ve dinlerini saklayabilmişlerdir. Son zamanlarda Ruslar bunları Ortadoks yapmaya çalışıyorlar. İşte bir felâket daha.. Yakutlar gerek din ve gerek dil ve an'ane itibariyle pek temiz Türklerdi... Arapça zannedilen Yakut kelimesi Türkçedir. Doğrusu Yakıttır. Malûm taş parladığı için bu isim verilmiştir. Yevakit şeklinde cemilemek (1) doğru değildir, İmam Siyuti (eletkan) nında Kuramı Kerimde mevcut olan Türkçe kelimeleri saydığı sırada bunu unutmuş veya Arapça zannetmiştir..

(**) — *Hâlâ bu kelime Kütahya ve Uşak taraflarında kullanılır rahat oturmayan çocuğa sak dur denilir ki rahat dur, iyi dur demektir.*

(1) — *Cemilemek: Çoğul yapmak.*

H İ T İ T T A R İ H İ

Hititlerden bahseden en eski kitap Tevrat'tır. Tevrat bize çok şeyler öğretemiyorsa da yine bir fikir verebiliyor. Tevrat onuncu babın on-beşinci âyeti ile yirminci, üçüncü babın ondördüncü âyetinden başlayarak yirminci âyetine kadar Hititlerden bahsediyor. Her ne kadar Tevrat, Hititlerin ehemmiyeti siyasesinden bahsetmiyorsa da hakikat halde büyük ehemmiyet kazanmış idiler. Yalnız o vakitler (ki Tevratın bahsettiği zamanlar) Hititler Suriyede ufak, ufak cumhuriyetlere ayrılmış idiler. Bunun için Tevrat Hititlerin hakiki kuvvet ve nüfuzlarını görememiş veya söylememiş olabilir.

Filhakika Hititler bir kabile değildiler. Onlar birçok cumhuriyetlerden teşekkül etmişlerdi.

Ninova'da bulunan bir tuğlada yazıldığına göre Suriye taraflarında 12 Hitit hükümdarı gelmiş imiş. Salmanasar zamanında yazılmış olan bir tuğlada şu yazılar var imiş (binhidri ben hadad de demace irculina de hamade et les rois des hattı).

Hititlerin evvelce nüfuz ve kuvvetleri az iken gittikçe çoğalmış ve artmış, Franklar gibi idareleri altına aldıkları kavimlere de kendi namlarını vermişler. Bir aralık Suriye taraflarında (Bene-Bette) namını almışlardır. Hititler Suriyeye doğru yayılmağa başladıklarında karşısına Mısırlılar çıktılar. Suriyede kuvvetli ve medenî bir kavmin yerleşmesini kendi nüfuzları namına zararlı gören Mısırlılar Hititlere karşı ordular sevketmeğe mecbur oldular. Fakat daima muharebeleri Mısırlılar kaybediyorlardı. Nihayet Mısırlılar bu cesur kuvvetle uyuşmağa karar verdiler. Bir ittifak akdettiler (*) bu Muahede Hitit hükümdarlarından (Hati saru) ile Mısır hükümdarlarından II. (Ramses) arasında akdedilmiştir.

Bundan anlaşılıyor ki Hititler bu asırlarda Mısırın mağrur Firaunlarını kendilerinin ittifaklarına boyun eğdirecek kadar nüfuz ve kuvvet kazanmışlardır.

Hititler için en büyük tehlike Şarktan geliyordu. Oralarda kadim ve medenî birtakım Turanî Hükûmetlerini mahveden Asurlular bu defa da Hititler üzerine çullandılar. O vakitler (Kargamış) Şimalî Suriyenin mühim bir ticarî ve siyasî merkezi hükmünde idi. Birtakım sürekli

(*) — *Bu muahede tarihin bahsettiği en eski bir muahededir. Bu ilme hukukca, mühimdir. Hakları hâlâ takdir edilmeyen Türkler ilk muahadename şerefine kendilerine ait olduğunu söylerler.*

ve feci muharebelerden sonra Asuriler Kargamış'ı zapt ve tahrip ile Hititleri mahveylediler. Asurilerden Sargon namındaki kral, Kargamış'ı zapt ile orada bir saray yaptırdı ve bir Asur valisi oturttu. Asuriler Kargamış'tan birçok altın aşırılmışlar. Kargamış, Asuriler elinde iken Mısır hükümdarlarından (Nahav) Suriyeyi fethettiği esnada Kargamış'ı da almıştır. Hititler medeniyette hayli ilerlemişler imiş. Kargamış taraflarında Hititlere ait birçok su yolları keşfedilmiştir. (Veykuru) diyor ki (İhtimal ki Şark medeniyeti Hititler vasıtasıyla Avrupa —yâni Yunanistana— geçmiştir.) Yunanlılar ve Romalılar Kargamışa (Circesium) derlermiş.

Maraş ve havalisinde birçok Hitit asarına tesadüf edildiği gibi Maraşın sekiz saat kadar Cenup tarafında (Zincirli) nam mahalde mühim bir Hitit şehri harabesi görülmüştür.

Maraşın Hititlilere ait bir şehir olduğunda şüphe yoktur. Sokaklarda, şurada burada sık sık tesadüf edilen asar bunu teyit eder. Maraşın Şimalinde ve Ahır dağının eteklerinde birçok Hitit mezarlıkları bulunmaktadır. Takriben iki saat kadar bir tula mâlik olan sathı maillerde bulunan bu mezarlıklar bize gösteriyor ki vaktiyle Maraş ovasında mühim bir Hitit şehri varmış.

Tarihte meşhur olan (Meraş aslanı) Maraş kalasında bulunmuştur. Bu taş, kale kapısı üzerinde imiş. Bundan başka kalada daha birçok Hitit asarı bulunmuştur. Bunlardan mühim bir kısmı aşırılmıştır. Yalnız Amerika misyonerleri iki senede altmış taş aşırılmışlardır. New York müzesinde (1094) numarada bulunan bir taş Meraş kalesinden kaldırılmış. İngiliz müsteşriklerinden (1) muallim (Guvayner) 1882 senesinde Maraş aslanının yazısını (güya) okuyarak tercüme etmiş. Buna göre bu aslan (Tarhun) namında bir kumandan tarafından yaptırılmış, şehrin zaptedildiğine bir hâtıra imiş. Almanya devleti fahimesi (2) tebasından olup Maraş daruleytamı (3) müdürü bulunan (Mister Bilak) namındaki zatın tetkikatına nazaran bu kale Hititliler zamanından kalmış imiş. Bu kale Şimalî Anadolu'dan gelecek olan hücumları def için yapılmış olması muhtemeldir. Ahır dağındaki geçidin önünde yapılan bu kalenin hikmeti inşası (4) bu olsa gerektir. Kalanın tulu 128 ve arzı 60 metredir. Duvarlarının eni 160 santimdir.

(1) — *Doğu dil ve ülkeleri ile uğraşan batılı bilgin.*

(2) — *Büyük devlet.*

(3) — *Yetim yurdu.*

(4) — *Yapılış sebebi.*

Bu kale Mervanilhımar zamanında ve daha sonraları bazı tamirler görmüştür.

A K A D V E S Ü M E R L İ L E R

Bugün mütemeddin milletler arasında bir cereyan vardır ki bir memlekette ecdadı vaktiyle icrai hükmetmişse orada bir hakkı tarihi ve veraset iddia ediyorlar. Oraların istilâ ve muhafazasını bir imanı millî suretinde kalplerine yerleştiriyorlar. Halbuki bugün başka kavimlerle meskûn veya başka milletler tarafından işgal edilmiş ne kadar yerler vardır ki biz bunların esasen bir Türk memleketi olduğunu bilmeyiz. Bu cümleden biri (Irak) kıt'asıdır. Bugün Araplarla meskûn olan bu güzelim diyar vakitley Türklerin memleketi imiş. (5 bin) yıl evvel Türkler buralarda hükûmetler kurmuşlar, tarlalar sürmüşler, cetveller ve harklar yapmışlar. Yazı yazmışlar, hesabı icat etmişler, ilmi heyetin (1) esasını kurmuşlar. Hülâsa Dünya karanlık içerisinde iken bunlar ışıık yakmışlar, kâinatın bugünkü aydınlığına yardım etmişler. O vakitler buralarda iki Türk Hükûmeti varmış biri Cenupta, yâni Basra vilâyeti taraflarında o biri Şimalde yâni Bağdat ve Musul vilâyetleri tarafında idi. Cenuptaki Sümer namını almış. Buna Tevrat (Senar) diyor. Senar veya Sunar ve Sunenar, Sungar kelimesi ile birlik gibidirler. Hâlâ Sungar ve Çungarı Türkleri vardır. Şimaldeki hükûmete (Akad) derlermiş. Bunun da aslı (Ak AD) olsa gerektir.

Sümer ve Akadlılar sulh ve sükûnet içinde asırlarca çalışmışlar ve hayli ileri gitmişler, Milattan (4 bin) sene evvel çöl taraflarından gelen Bedevî ve Nim (2) vahşi Akvamı Samiye (3) tarafından hücumu uğruyorlardı. Bunlara daha dehşetli düşman Şark tarafından geldi. Bunlar da Elamlar idi. Samilere nazaran daha ziyade tekemmül etmiş bulunan Elamlılar ahlâk ve âdetde Sümerlileri taklit etmişler. Kendilerinden medeniyet ve maarif öğrendikleri bu memleketlere hücumu koyuldular.

Elamlılara karşı Sümerliler, akvamı bedeviyenin yardımını dilediler. Bu suretle dost ve müttefik sıfatiyle Samiler Akad ve Sümer arazisine dahil oldular. Yerleştiler. Gittikçe çoğaldılar. Nihayet yerlilere tahakküm etmeğe başladılar, hükûmeti ellerine geçirdiler. Yavaş yavaş kendi lisan ve âdetlerini neşre çalıştılar. Her ne kadar Akvamı Samiyenin istilâsından hayli seneler sonra Türk lisanı unutulmamış ve izleri gaib

(1) — *İlmî heyet: Kozmoğrafya: Astronmî*

(2) — *Nim: Yarı*

(3) — *Akvamı Samiye: Saomî ırk: Araplar ve Yahudiler.*

edilmemiş ise de hâkimiyetlerini gaib eden Sümer ve Akadlar daha fazla dayanamayıp Akvamı Samiyeye karışıp gitmişlerdir. Milâttan bin sene evveline kadar buralarda Türk lisanı izleri devam edip gelmiştir. Hattâ Keldaniler (4) bir zamanlar Sümer lisanı kullanmışlar. Keldaniye hükümdarlarının bazılarının isimlerinde bile bu Türk kelimelerinin izlerini bulabiliriz.. (Orhanena) nın Orhan (*) ve (Sarugayn) nın (Saruhan: Saru kağan) bozuntusu olduğundan şüphe yoktur. Sümer ve Akadlara ilk millî darbe Geldaniye hükümdarlarından (Hamurabi) tarafından indirilmiştir. Hamurabi, milliyetperver bir hükümdar idi, kendi kavminin an'anatını (1) lisanını, yagmağa gayret etti. Geldaniler birçok zamanlar Sümer ve Akad Krallığı ünvanını almışlardır. Akad ve Sümerler diğer Turanî kavimler gibi —kendi tabı (2) millilerine muvafık olan— Şamani-Nücum perest (3) idiler. Kuvayı tabiiye (4) mabut olmakla beraber Ay ve Güneşte mabutlar sırasında idi. Ay mabuduna Akadhılar (Sin) veya (Nanar) derlermiş.)

Bir İngiliz tarafından bulunup, Biritiş Müzesinde mahfuz olan tuğla üzerinde şu suretler var imiş: (Bir adam kürsüde oturmuş başı üstünde bir hilâl resmi var. Elini karşısında duran üç kişiye doğru uzatmış. Bunlardan ikisi erkek, birisi kadın imiş.) Bundan anlaşılıyor ki en eski Türklerce bile hilâl muhterem imiş. Hilâl namına mabedler yaparlar ve âyinler icra ederlermiş. Sümer ve Akad mezhebi, Sümer ve Akad medeniyeti gibi Keldani ve Asuriler üzerine mühim tesirler yapmış, Keldani ve Asurilerin mezhebi de Sümer ve Akad mezhebinin aynı demektir. Hattâ eski İranlılar bile Sümer ve Akad mezhebini kabul etmişler imiş. Ay ve güneş, yıldızlar (**) ve kuvayı tabiiye Türklerde olduğu gibi onlarca da mabuddu. Bu mezhep İran'a da geçmiş. Güneş, bayraklarına konulmuş, mukaddes sayılmış, İranın Şiri Hurşidi (***) bu zamanlardan kalmıştır. Sonra Selçuklarda Şiri hurşidi kullanmışlar. Sikke kesmişler.

Eskiden beri Türkler hilâl şekline hürmet etmişlerdir. Akad ve Sümerliler tarafından kullanılan hilâl, Şarkta, İranda, Turanda unutul-

(4) — *Keldaniler: Kaldeliler.*

(*) — *Ur: Or: Kale burcu demektir. Orhan ikisi birden kale beyi mânâsına gelir. Akadca Ur şehir mânâsına da gelir.*

(1) — *Ananat: Âdetler, an'aneler.*

(2) — *Tabı Millî: Milletın tabiatı, yaratılışı.*

(3) — *Nucum perest: Ay ve yıldızlara tapan.*

(4) — *Kuvayı tabiiye: Tabii kuvvetler.*

(***) — *Şiri Hurşit: İran bayrağındaki Aslanlı Güreş .*

mamış, zaman zaman ihya (5) edilmiştir. Halifenin bayraklarının başına hilâl takılırdı. Alaiddini Selçukinin çadır ve sancakları üzerinde dahi hilâl şekli vardı. Bu tarikle (6) hilâl Osmanlı Türklerine kadar vâsıl oldu. Her ne kadar bazı müellifler tarafından hilâlin, Mısırlılarca zafer alâmeti olan iki boynuzdan bozma olduğu iddia ediliyor ve hilâlin Romalılar ve Bizanslılar tarafından kullanıldığı bazı meskukât (1) ve mahkukât (2) üzerinde görülüyorsa da bunlar hilâlin onlar tarafından değil Türkler tarafından kullanılarak Roma ve Bizansa kadar gittiğini göstermekten başka bir şey temin etmez. Hülâsa hilâl Türkün öz malıdır.

Hattâ bugün bazı devletlerin bayraklarında görülen (çifte kartal) resmi dahi yine evvelâ Türkler tarafından kullanılmıştır. Maraş yakınındaki Zincirli'de keşfedilen bir Hitit âbidesinde birtakım mabutlarla beraber iki başlı kartal resmi bulunmuştur. Kartalda hilâl gibi Şarktan Garba gitmiştir. Selçuklular tarafından dahi kartal kullanıldığı vâki olmuştur. Ehli salibin (3) bilhassa Alman ordularının bu taraflara yaptıkları akın esnasında kartalı alıp gitmiş oldukları muhakkak gibi görünüyor. Her ne kadar Osmanlı Türklerinin bayraklarında görülen hilâl şekli Sultan Mahmut Âdilden sonra bu hali almış ise de Yeniçeri bayraklarında dahi hilâl bulunurdu. Ve hem Yeniçeri bayraklarında hilâl bir tane olmayıp her ortaya göre değişir ve müteaddit (4) olurdu. Bu

(5) — *İhya etmek: Can vermek. Hayat vermek.*

(6) — *Tarik: Yol.*

(**) — *Yazar: Merhum Besim Atalayın notu: Yıldız iki kelimeden ibarettir. (Yol) ile (düz) den. Eski milletler gece yolları yıldızlarla buldukları için yıldız âdeta yolları düzeltirdi. Rehberlik ederdi. Kur'an Kerimde (Ve bil necmühüm yehdedun) buyurmuyor mu. Bizim şivemizde yıldız şekline giren bu kelime hâlâ Şimal Türklerince (Yıldız) halindedir. Kazanda (yıldız) adında Türkçe bir gazete çıkar. Yıldızlar gece yolları gösterdiği için Türklerce mabud imişler.*

(7) — *Kur'an Kerim, Nahl (bal arası) sûresi âyet 16. sayfa 270 İnsanlar yıldızlarla da doğru yolu bulurlar veya yıldızla da insanlar yollarını doğrulturlar anlamına geldiği A. fikri Yavuzun Kur'an Kerim tefsirinde açıklanmaktadır.*

(1) — *Meskukât: Paralar*

(2) — *Mahkukât: Yazılar*

(3) — *Ehli sarip: Haçlar*

(4) — *Müteaddid: Birçok*

bahsin burada bundan fazla uzatılmağa tahammülü olmadığından sadede (5) rücu (6) ediyoruz. (sin): Ay mabudu Akadın hamisi (7) idi. Akadların eski bir destanı da —ilâhisinde— şu sözler görülür. (Ey peder... Uruku (*) Allahı... Uruma efendisi Allahların reisi...) (Ey peder Urukü Allahı Sirhal mabudunun efendisi ülkemizi muhafaza eyle.. Uruma.. şehrini muhafaza eyle) bu ilâhileri Aya ibadet ederken söylerlermiş. Yine bir tuğla üzerinde Hazreti İbrahim (A.S.) ın doğduğu şehirde geçen padişahların adları yazılıyordu.

Nabukad ve nasar (8) zamanında yazılmış olan bir tuğlada meşhur Babil Kulesini kendisi başka bir kulenin temelleri üzerine inşa ettirdiğini ve eski kulenin (Kırk iki) sülâle evvel geçmiş eski bir kral tarafından yaptırılmış olduğunu söylüyor. İnşasını hiç bir tadilât yapmadan eski plân üzere inşa ettirdiğini de ilâve ediyor. Bundan anlaşıldığına göre o meşhuru ilm (1) olan kulenin esası ve şerefi yine her büyüklük gibi büyük Türk soyuna aittir.

Akadyayı tahrip eden birinci Tiyglatflasirdir. Milâttan 1130 sene evvel Akadyada ufak bir padişahlık - Padeşeylik - kalmış imiş, Tiglatflasir hücum ederek tahrip eyliyor, mabedlerde bulduğu eşyayı Babile götürüyor. Bu vakadan 418 sene sonra (Sinaharip) bu eşyayı tekrar yerine götürüp koyuyor ve bunu bir tuğlada yazıyor.

Akadya, Milâttan 3000 ve bir mütehassısa göre 2870 sene evvel (Urbağas) namında bir zatın padişahlık ettiği mahkukatı kadimede (2) yazılı imiş.

A S U R İ L E R

Maras taraflarında ilk defa Asuriler, Salmanasır zamanında görülmüştür. Diyarbakır ve Malatya taraflarını zabt ve tahrip eden Salmanasır Maras tarafına, Şimalî Suriyeye doğru sarkmıştı.

(*) — *Uruki: Ur şehridir. (Ur) zaten Akadca şehir demektir. Bugünkü Muhayır (Mog hacır) kasabasının yerinde imiş.*

(5) — *Saded: Esas mevzu, konu*

(6) — *Rücu: Dönmek*

(7) — *Hami: Himaye eden, koruyan*

(8) — *Nabukad ve nasar.*

(1) — *Meşhuru ilm: Bilinen*

(2) — *Mahkukatı kadime: Eski yazılar.*

Salmanasırdan sonra Asur istilâsı bir aralık Kesbi Sükun (3) eder gibi olmuş ise de Birinci Tıglatfılasır zamanında coşmuştur. Tıglatfılasır Fırat sahillerini ve Kürdistanı yakıp yıktıktan sonra Hitit ülkesine girmiştir. Mısırlılarla beraber deniz kenarında sakin akvamin mütemadi hücumlarına maruz kalan Hititliler yorulmuşlardı. Zaten Kargamış'ın memuriyeti etraftan birtakım hücumları dâvet ediyordu. Bilhas- sa çöllerde aç ve çıplak bir halde vakit geçiren akvamı Samiyenin hırs ve istihalarını tahrik kılıyordu. Hititliler Asurilere dayanamadılar. Asuriler, Şimalî Suriyede ve Maraş havalisinde tesisi nüfuza (4) muvafık oldular. Fakat İkinci Asurnasurpal, Kargamış civarında Hititlere mağlûp oldu. Ve Suriyenin şimalini elden kaçırdı.

Bir müddet sonra Üçüncü (Asurnasurpal) zamanında Asur Anası- rının (5) istilâsı tekrar uyanmağa ve tahripkâr bir şekil almağa başladı ve Hititlilerin ehemmiyeti azaldı. Asur hükümdarı Kargamış istiman (6) suretiyle aldı. Hitit hükümdarları (Zangara) yı kendisine hara- çgüzar (7) etti. Asurilerin kan dökücülüğünden ve vahşetinden korkan ahali teslimden başka çare bulamamışlardı. Çünkü Asuriler mukavemet eden şehirleri yakıp yıkiyorlardı.

Asuriye hükümdarlarından II. Salmanasır ülkesinin garb hududu- nu Tevsi (1) ve temin (2) ile Maraş civarını çığniyerek Tarsusa kadar icrai fütühat etti. III. Tglatfelasır zamanında Şimalî Suriye, Kilikya - Kapodokya tarafları Asur hücumuna uğruyordu. Dördüncü Salmanasır- dan sonra Asuriye tahtına bir diğer sülâle malik oldu. Bu sülâlenin mü- essisi olan Sargon, Suriye ve Filistin'de epeyce fütühat yaptıktan sonra Şimale, Kürdistana, Kapadokyaya teveccüh (3) etti. Asuriye hududunu Toros dağlarına kadar götürdü. Sargonun vefatından sonra yerine geçen oğlu (Sanaharib) Suriyedeki Asur nüfuzunu takviye etmiş ve Şimalî Su- riye'yi tamamıyla idaresi altına almıştır. Sanaharib ömrünün sonlarına doğru Suriye ve Kilikyaya bir sefer daha yapmıştır. Kilikya havalisinde Yunanlılarla çarpışmış. Bu havali bir zamanlar Asuriyenin bir vilâyeti

(3) — *Sükûnet bulma: Yatışma, Teskin edilme.*

(4) — *Tesisi nüfuz: Kuvvet kazanmak. Hâkim olmak. Üste gelmek.*

(5) — *Anasır: Unsurlar, parça ve bütün teşkil eden bölümlere.*

(6) — *İstiman: Aman dilemek, her türlü şartları kabulle teslim olmak.*

(7) — *Haraçgüzar: Haraç vermek, vergi ödemek.*

(1) — *Tevsi: Genişletme*

(2) — *Te'min: Emniyet altına almak*

(3) — *Teveccüh: Yönelme*

hükümüne girmiş idi. Asurilerin inkirazından (4) sonra Asur memalikini benimseyen Babil hükümdarları Suriyeyi eskisi gibi bir vilâyet haline getirmeyi düşündüler. Bu yolda epeyce uğraştılar. Bu havali (Bahtınnasır) nın himmeti ile doğrudan doğruya Babillilerin idaresi altına girdi. Hitit hükûmeti yalnız Maraş, Malatya ve havalisinde kalmıştı. Bu da mahvedildi ve ahalisi Asuryeye naklolundu. Asurilerin sonlarına doğru Milâttan sekiz asır evvel bu havaliye (İskit) Türkleri yayılmağa başlamıştı. Bahtınnasır bu İskit Türkleriyle dahi harb etmeğe mecbur olmuştur.

Bir aralık Maraş ve havalisinde Suriye Akvamı kadimesinden (5) Aramiler dahi malik olmuşlardır.

İ R A N L I L A R

Asurilerden sonra Maraş tarafları İranlıların eline geçmiştir. İranlılar Anadolu'ya Keyhüsrev (6) zamanında yayılmağa başlamışlardı. Keyhüsrev Lıdya muharebesinden dönerken Konya, Antalya, Adana ve İçeli taraflarına askerler gönderilmişti. Bu yerlerin ahalisi İran askerlerinin ellerine düşmesin mutalaısıyla neleri varsa yaktılar. Bu ordu Maraş taraflarını dahi çığnemiştir. Maraş havalisi İranlılarla Yunanlıların muharebeleri esnasında bir geçit vazifesi görüyordu. Serhasın katlinden sonra yerine geçen oğlu Ardeşir Kıbrısta Yunanlılarla ettiği muharebede bütün donanmasını kaybetmişti. Bundan cesaret alan Yunanlılar Kilikya sevhiline hücum ettiler. Maraş ve Adana tarafları da (Megabes) Nam zatın idaresi altında bulunan orduyu mahv ve perişan ettiler. Bu harpten sonra Erdeşir tarafından Sevhildeki Yunanlıların serbestisi tasdik kılındı. Kilikya ve Anadolu'nun bu kısmı Makedonyalı İskenderin zuhuruna kadar İranlıların elinde kaldı.

M A K E D O N Y A L I L A R

Makedonyalı İskender İran hükümdarlarından III. Dara ile Kilikya'da İsus (Payas) civarında ettiği meşhur muharebede İran askerini bozdu. Dara bu bozgunluk üzerine gece yarısı kaçarak Fırat nehri sahiline güç hal ile can atabildi.

Dara, Fıratın garb tarafındaki memalikin kâmilten İskendere kal-

(4) — *İnkiraz: Son bulma, yok olma*

(5) — *Akvamı kadime: Eski halklar*

(6) — *Keyhüsrev: Kiros*

ması şartı ile sulha razı olduğunu İskender'e bildirdi ise de kabul edilmedi. İskender, Kilikyadan Suriyeye doğru gitti. İskenderin İran ve Hint fütühatından sonra Babilde vefatı üzerine Umerası (1) arasına tefrika (2) düşmüştü. Her biri kendi başına hükûmet kurmağa koyuldular. İskender ümerası birbiriyle yaptıkları muharebelerin en büyüğünü Frigya'da İpsos civarında yapmışlardı ki bu harp İskender mülkünün parçalanmasına ve ailesinin mahvolmasına sebebiyet vermişti. Kadim Anadolu'da dahilî bir kıtanın adı olan Frigyanın hududu bir kaç defalar değiştiğine ve bir aralık Kütahyadan Sivas'a kadar Frigya namı verildiğine bakılırsa (İpsos) ın bugünkü Elbistan kazasına mülhak (3) (Efsus) olması ihtimali vardır. Efsus taraflarında bir çok Yunan asarı mevcuttur. Bu ihtimale kuvvet veren bir cihet daha vardır ki o da İskenderin vefatı üzerine Frigyada (Antigon) isminde bir general ilânı istiklâl etmiştir. Antigon evvelâ İskenderin ailesine vasi ve nazır ve daha doğrusu naibi hükûmet olan (Perdikas) nın aleyhine teşekkül eden heyeti ittifakiyeye dahil olmuştur. Bu suretle Kastamonu ve Sivas taraflarında temini nüfuz ettikten sonra oğlu (Dimitruius) la beraber yetmiş bin piyade yetmiş beş fil ve on bin suvariden mürekep bir ordu ile Suriyeye doğru yürümüştü. Kapodokyadan gelecek bir ordunun yolu Elbistan, Efsus ve Maraş olacağından vukua gelen muharebenin mevkii bu Efsus olsa gerektir.

Antigon muharebede 74 yaşında olduğu halde maktul oldu. Milâttan (301) sene evvel Roma Generallerinden Antuvan, Kürdistanı işgal ettiği sırada İpsos şehrinde sikke (1) kestirmiştir.

SELEFKİYAN

Selefkıyan devletinin müessisi olan (Selefküs), Antigon ile olan meşhur İpsos muharebesinde galebei kâmilîye mazhar (2) olmuştı. Bu harp üzerine Antigon ekser memalîkîni kendi hükûmetine zam ve ilâve etti ki Suriye, Firikya, Kürdistan, bu cümleden idi. Şu halde Antigonun maktul olması üzerine Maraş ve havalisine Selefküs hâkim olmuştı. Her ne kadar Antigon'un oğlu Dimitriyos bir kaç kereler daha Selefkıyüs üze-

(1) — Ümerası: Amirleri, kumandanları

(2) — Tefrika: Bölünme

(3) — Mülhak: Bağlı

(1) — Sikke: Madenî para.

(2) — Galebei Kâmilîye mazhar olmak: Tüm yenilgiye uğratmak.

rine hücum etmiş ise de o da pederi gibi tutulup katledildi. (922) Kablel Hicre (3).

Bu muharebelerden sonra Suriye, Firikya ve Kilikya, hülâsa: Maraş ve havalisi Selefküsün idaresi altına girdi. Selefküsten sonra bu havalı Selefkıyan idaresinde kaldı. Ve ailenin iddiayı saltanat eden evlâtları arasında bir kaç defalar çığnendi. Bununla beraber Selefkıyanın eczai memaliki arasında idi. Hicretten 711 sene evvelinde Romalılar büyük (Anteyihes) zamanında Toros dağlarına doğru yanaşmağa başlamışlardı.

ERMENİLER

Selefkıyan, Umuru Hicretten (719) sene evveline doğru iyice bozulmuş ve hanedanı saltanatından her biri İddiayı saltanata kıyam etmişti. Bu yüzden ecnebi —Romalı— müdahalesi de memleketi harap ediyordu. Yahudiler bile Selefkıyan umuruna (4) karışmağa başlamışlardı. Şuriş (5) ve ihtilâlden usanan ahali Ermeni Kralı (Dikran) ı çağırdılar (705). Şu suretle Suriye Ermenilerin eline girmiş oluyordu. Ermenilerin zulumundan bîzar olan ahali ilânı isyan etmişlerse de, isyan kanlı bir surette bastırılmıştır. Ermenilerin bu havalıye ilk defa yayılmaları (Harma) nın oğlu meşhur (Aram) zamanındadır. Aram memleketin hududunu Kafkas dağlarından Toroslara kadar tevsi etmişti. Fakat bunun zamanı Ermeni tarihinin az çok efsane kısmına ait olduğu için sayanı kayıt değildir. Ermenilerin Şimalî Suriye ve Kilikyaya yayılmaları fütühat suretiyle olmayıp muhaceret suretiyledir.

Kafkas akvamından olan (Kimeri) lerin Kürdistana doğru sarktıkları esnada birçok Ermeniler Fırat vadilerine ve Kilikya dağlarına iltica etmişlerdi. Zaman ile çoğalan Ermeniler, Kilikyada bir hükümet teşkiline muvaffak olmuşlardı.

Bununla beraber Ermeniler Şarkî Anadolu'nun kadim bir milleti olmayıp sonradan gelmişler ve oralarda çoğalmışlardır. Buraların asıl ahali Akvamı Turaniyeden olan Hititler ile onların bir şubesi demek olan Haldiler'dir.

Zaten Ermeniler hiç bir zaman Şarkî Anadolu'da esaslı ve devamlı bir hükümet tesis edememişlerdir. Onlar kâh İranlı ve Medyelilere, daha doğrusu Medye Türklerine, kâh Makedonyalıları ve kâh Roma-

(3) — *Kablel hicre: Peygamber Hazreti Muhammedin Medineye hicretinden evvel.*

(4) — *Umur: Idare, hüküm.*

(5) — *Şuriş: Karışıklık.*

hılara harağgüzar olagelmışlerdir. Roma generallerinden (Lukilas) Ermeni Krallarından İkinci Dikran zamanında Kilikya ve Toros ve Fırat havzasını işgal etmişti. Bu arada Maraş havalisi de Romalılar eline geçmiş oluyor. Pek az zaman sonra (Lukillas) ın ricatı (1) üzerine Ermeniler tekrar buralara girmişlerdir. Fakat bu istirdat (2) pek az zaman devam edebilmiştir. Lukillas'ın ricatı azlini mucip olmuştı. Yerine (Pompe) namında bir general serasker (3) tayin olundu. (688)

Pompe gerek şecaati ve gerek zekâsı sayesinde Dikran'ı ve müttefiki bulunan Pont Kralı Mihridad'ı mağlûp ederek pek ağır şeraiti sulhiye ile (4) bunları musalahaya (5) mecbur etmiştir. Bu musalaha mucibince Şimalî Suriye, Kopodokya ve Kilikya, Romalıların idaresine geçiyordu. (656)

R O M A L I L A R

Hicretten tam yedi buçuk asır (6) evvel Bergama Kralı (Atatal) kendi hükûmetini Romalılara terk ve vasiyet etmişti. Atatal'ın vefatından sonra Romalılar hakkı hükûmet iddia eden (Aristonyus) üzerine ihrazı galebe (1) ederek Bergama Krallığını zaptettiler. Bu suretle Anadolu'ya sokulan Romalılar pek az zamanda Asyayı suğanın (2) ortalarına kadar nüfuz ve hâkimiyetlerini yaydılar. Bu esnada Kilikya taraflarında Ermeni sergerdelerinden (3), (Sarh) Romalıların idaresine kabul ile harağgüzar oldu. Küçük Asyada, Romalılardan en çok şöhrete malik olan ve mühim mühim muvaffakiyetler kazanan meşhur General Pompe'dir. Anadolu'yu Roma idaresine sokan zat budur. Sonraları Roma Generallerinden Pompe'ye (Sezrek) muharebeleri esnasında fırsattan bil istifade Pont hükümdarının oğlu (Farnak) ilânı isyan etmiş ve Kapodokya'yı işgal etmişti. Sezar rakibini ortadan kaldırmak ve Mısır fethini ikmal ettikten sonra Farnak'ı tedip (4) için Mısırdan

(1) — *Ricat: Geri çekilme.*

(2) — *Istirdat: Kaybedilen şeyi yeniden alma.*

(3) — *Serasker: Başkomutan.*

(4) — *Şeraiti sulhiye: Barış şartları.*

(5) — *Musalaha: Sulh olma. Barışma.*

(6) — *Asır: Yüz yıl.*

(1) — *Galebe: Yenme.*

(2) *Asyayı suğra: Küçük Asya: Anadolu.*

(3) *Sergerde: Baş dönmüş, eşkiya.*

(4) *Tedip: Terbiyesini vermek, ceza vermek suretiyle terbiye etmek.*

Anadoluya geçmiş ve bu aileyi ref (5) etmiştir. Sezar'ın Kapodokya'ya geçmek için takip ettiği yol Maraş ve Elbistan yoludur. Çünkü Suriye ve Kilikyadan Kapodokya'ya geçecek bir ordu için yegâne (1) yol burasıdır.

Sezardan sonra Maraş ve havalisi Roma (Tiriyumvirat) larından Mark Antuvan'ın cevelangâhı (7) oldu. Antuvan Mısırdan vukua gelen muharebede intihar edince buralar bütün Anadolu gibi doğrudan doğruya Romanın (Roma İmparatoru Oktav'ın) idaresine intikal etti.

Bu havali ve Şarkî Anadolu, Romada o aralık sık sık vukua gelen dahilî ihtiallerden istifade ederek isyan ile istiklâlini kazandı ise de bu istiklâl çok zaman sürmedi. İdareyi hükümeti eline alan Roma İmparatorları bu havaliyi elden kaçırmak istemezlerdi. Nihayet (Terejan) Kayser zamanında bir Roma vilayeti haline girdi. Hicrete (362) sene mukaddem İran Şahı Şapur, Romalıları Asyadan çıkarmak fikri ile Suriyeye hücum etmişti. Elcezire (8) ve Suriyeyi istilâ ettiği esnada Roma kayseri bulunan (Valeryen) oğlu (Galyus) u mikdarı kâfi askerle Anadolu'ya göndermiş ise de Galyus (Urfa) Kurbunda (9) mağlûp ve esir edildi. Bu harp üzerine İranlılar bu havaliye müstevli (10) oldular. Fakat arası çok geçmeden badiye (II) şeyhi (Odenat-Ezine) nin yardımı ile Romalılar İranlıları Fıratın öbür tarafına attılar.

Bundan sonra bu havali Roma Hükûmetinin inkisamına (12) kadar Romalılar idaresinde kaldı. Roma Şark ve Garp İmparatorluklarına ayrıldıktan sonra bütün Anadolu gibi bu havali de Bizanslıların eline geçti. Bizans İmparatorlarından II. Teodosyus zamanında büyük Türk cihangiri Atilâ tarafından Şarkî Anadolu'ya bir akın yapılmıştır. Kürdistan, Şimalî Suriye, Kilikya Türk atlılarına cevelengâh olmuştu. Atilâ kendi fütuhâtı için Anadolu'yu az görerek Avrupaya çevirdi (441) seneyi milâdi. Bu suretle Anadolu'ya gelen (Hun) istilâsı bir sel gibi akıp geçti.

(5) Ref: Kaldırmak, yok etmek.

(6) Yegâne: Tek.

(7) Cevelangâh: Gezinti yeri.

(8) Elcezire: Bugünkü Irak.

(9) Kurb: Yakın, yanı.

(10) Müstevli: Zapteden: İşgal eden.

(11) Badiye: Çöl.

(12) Inkisam: Bölünme.

BİZANSLILAR

Meşhur Sasani Padişahı Nuşirevan Bizans İmparatorlarından (Sezustiyanyanus) ve (Jüstinyanus) zamanlarında iki defa elcezire ve Suriyeyi işgal ile Klikeya hudutlarına yaklaşmıştı. Jüstinyanus zamanında (Beliraz) kumandasında gönderilen ordu İranlıları bu havaliden uzaklaştırmaya muvaffak olmuş ise de Belizarın azli üzerine muntika yine karışmıştı.

Nuşirevanın ikinci istilâsında Rumlar, defedemeyeceklerini anlamaları üzerine o vakitler Kafkasya taraflarında icrayı hükmeden (Hâzer) Türklerine (*) müracaat ederler. Ancak Türklerin yardımı ile İranlıları bu havaliden çıkarabilirler. Bu havalî İmparator (Herakliüs) zamanında tekrar İranlılar tarafından istilâ olunmuştur. İran Ordusu (Urfa: Edesa) Antakya ve Maraş'ı alarak Toros dağlarını aşıyordu. Herakliüs bütün kuvvetini toplayarak İranlılar üzerine geldi. İskenderin Dara'ya galebe ettiği İsus, Tarsus civarında vukua gelen muharebede İranlıları mağlûp etti ve muzafferen İstanbul'a döndü. Fakat İranlılar bu hezimetten sonra yine rahat durmuyorlar. Ara sıra Şarkî Anadoluyu tâciz ediyorlardı. Herakliüs ikinci defa olmak üzere Şarka bir sefer daha yaptı. Bu da Jüstinyanus gibi Hazer Türkmenleri ile ittifak ederek İranlıların hakkından gelebildi. Gerek Romalılar ve gerek Bizanslılar zamanında bu havalide birçok köprüler, yollar ve şehirler vücuda gelmiştir ki bugün harabeleri nazarı takdiri celbetmektedir.

Heraklius zamanında (Fahri âlem Sallallahu aleyhi vessellem efendimiz hazretleri) baas buyurulmuştu.

Süferayı peygamberinden (1) (Dehyetel Kelbi) namındaki zat Herakliusa gönderilmişti. Heraklius, bu müteassıb imparator bazı vahi (2) özürler serdi ile İslâmîğin memleketinde intişarına müsaade etmedi. Heraklius'un son zamanlarında Suriye, Bizanslıların elinden çıkıyordu. Arapların, Bizans memalikine ilk hücumları Asrı güzün-i Cenabı Peygamberi de (3) (Mute) de vukua gelmiştir. Daha sonra (Tebük) muha-

(*) — Hazer: Huzar, kaplan demektir. Huzmak hoplamak demektir. Kaplan da yürürken hopladığı için bu ad verilmiştir. Hazer Denizi bu Türklerin ismi ile anılır. Hazez yazmak hatadır (Hazer)

(1) — Süferai peygamberiden: Peygamber elçilerinden.

(2) — Vahi: Boş, esassız

(3) — Asrı Güzini Cenabı Peygamberide: Peygamberimizin aydınlık ve seçilmiş asırlarında yâni yaşadığı devrede.

rebesi oldu. Hazreti Ömer (R.A) zamanında vukua gelen (Ecnadin ve Yermuk ve Fehi) muharebeleri Bizanslıları Suriye'den çıkarıyordu. İskenderun'la Tarsus arasında ne kadar kale varsa hepsi Araplara kalıyordu. Araplar Suriyeyi zaptettikten sonra ara sıra Anadolunun içerilerine kadar giriyorlar. Ve hattâ İstanbulu muhasara ediyorlardı. Fakat bunlar bir akından başka bir şey değildi. Araplar Rumlar arasında ancak sabit bir hudut olmak üzere Toros dağları gösterilebilir. Bu silsile âdeta bir hududu tabii teşkil ediyordu. Toros'un Şarkında Maraş ve havalisi Arapların dairei hududu dahilinde bulunuyordu.

Bizans İmparatorlarından Beşinci Kostantin, İslâmlara karşı açtığı birkaç muharebeyi kazanarak Toros'u açmış ve (Kelmanika: Maraş) ı zapt ile tahkim etmiş ve yeniden Hristiyanla doldurmuştu.

İstanbulda ve Anadoluda zuhur eden mezhep münazaraları esnasında Araplar yine bu havalıyı istirdat etmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ B A B

A R A P L A R

İslâmlar, Şimalî Suriye ve Maraş havalisini Hazreti Ömerülfaruk (R.A) zamanında fethetmişlerdir. Hazreti Faruk zamanında Şam seraskeri bulunan (Ebu Übeyde bin ebi cerrah) hazretleri 15 nci seneyi hicriyede Hazreti Halid'i Halep vilâyetinin o vakitler merkezi olan (Kanser) üzerine gönderdi. Rum İmparatoru Herakliyos Ordusu (Minas) namında bir generalin kumandası altında idi. Vukua gelen muharebe de düşman ordusu fena halde bozuldu ve Kanserin ele geçti. Bağde (1) Hazreti Halid Reha'ya doğru yürüdü (Ayaz) dahi ona katıldı. Arap Ordusu ümerasından Ömer ibni Melik Karkısy'a'dan ve Abdullah ibni Ganem Musul cihetinden Hazreti Halid'in imdadına koştular. Herakliyüs, Şam ve Irak Ordularının arasında durmanın muhataralı olduğunu anladı ve artık Suriye'nin muhafazasının kabil olamayacağını kestirdi. Urfa'dan Şamşat(*) a geldi. Yüksek bir dağa çıkarak Suriye taraflarına nazarı tahassürle (2) bakıp. (Ey Suriye artık seninle bir daha buluşmak üzere elveda. Ebediyen elveda dedi.)

(*) — *Şamşat: Fırat nehri sahilinde ve Harput kurbunda (9) harap bir kasabadır.*

(1) — *Bağde: Sonra.*

(2) — *Nazarı tahassür: Hasret dolu bakış.*

Bu aralık Ebu Übeyde Hazretleri Halep'i fetheder. Antakya'yı alır, Şimalî Suriyeden Fırat'a kadar olan yerler tamamıyla İslâm eline geçer. İşte bu esnada Ebu Übeyde Hazretleri Halit bin Velidi Maraşa gönderdi. O dahi ahalisi memleketi terketmek şartıyla şehri zabt ve tahrip eyledi.

Bundan sonra Hazreti Ebu Übeyde Filistin'e avdet (3) buyurdular. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Maraş fethini şu suretle yazıyor. (Hazreti Ömer hilafetleri zamanında bizzat Kudüs Şerifi fethile —Aya Kayseri Zemine Ola— (4).? diyor. Birkaç bin Guzatı muvahhidin (5) ve Döldül süvar (6) esedullahıl galeb (7) Ali bin Ebu Taliple Maraş'a doğru gelip Maraş Kayseri (8) olan Cime (1) ile Maraş ahalisine bir name yazarak (Esved bin Mikdad) ile göndermiştir. Name (2) nin meali şudur. Evvelâ bir Allah.. Saniyen Muhammet Aleyhisselâm, saniyen Ciharı Güzin (3) tarafından olan bu namemiz vusul bulduktadini mübini kabul edip kaleyi teslim edesiniz. Haraç kabul etmeyiniz.. Name Kaysere kıraat olundukta (4) derhal Maraş kavmi şehri hali (5) bırakarak Şar dağına firar ederler...) Evliya Çelebinin Tasviri vekayığ (6) hakkında mübalâğa ve tahkiksizliği malûm olduğundan şu rivayete o kadar itimat olunmaya.

(3) — *Avdet: Geri dönmek.*

(4) — *Aya Kayseri zemin ne ola: Acaba Rum İmparatoru nerededir. Nasıldır.*

(5) — *Guzatı Muvahhidin: Tevhid dininin gazileri. Tek Tanrıya inanan gaziler.*

(6) — *Döldül suvar.: Döldüle binmiş. — Döldül Hazreti Alinin meşhur atıdır. Ve halk arasında hâlen yaşayan efsanelere göre Hazreti Ali bu atla Maraş - Kayseri yolu üzerindeki meşhur Ali Kayasının bir tarafından bir tarafına sıçramıştır.*

(7) — *Esadullahı galeb: Tanrının galibiyet aslanı.*

(8) — *Kayser: Rum İmparatoru. Rum Çarı.*

(9) — *Harpur Kurbu: Bugünkü Elâzığ yanı, Samsat.*

(1) — *Cime: Hâlen Haymanada Cime Sultan ismi ile anılan bir ziyaretgâh vardır.*

(2) — *Name: Mektup.*

(3) — *Ciharı Güzin. İlk dört halife: Hülafai Raşidin.*

(4) — *Kıraat olunmak: Okunmak.*

(5) — *Hali: Boş.*

(6) — *Tasviri Vekayığ: Hâdiselerin anlatılışı.*

Hazreti Osman zamanında Rumlar büyük bir ordu toplayarak Malatya taraflarına yürüdüler. Bir miktar askerle (Selman bin rabiatal behli) gönderildi. O da Şam askerleriyle birleşerek Anadolu'ya dahil oldular. Bir çok kaleler fethederek Ganimen (7) döndüler. Bade Muaviyede Anadolu'ya gaza etmiş ve (Amuriye (*) ye kadar gitmiş. Yolda bir çok hali kaleler bulunmakla zabıt ve ricatı temin için onlara miktarı kâfi asker bırakılmıştır. Avdette tekrar sevki askerle bu kaleler yıkılmıştır. (Cemal, Sıffin ve Kerbela) faciaları gibi kıyamete kadar ehli islâmı dağdar eden (8) vakaların zuhuru esnasında bu hudutlara bakılmamış ve Rumlar, Toros'un beri taraflarına sarkmaya başlamışlardı. Emevi Mülükundan (9) Abdülmelik zamanında Rumlar Antakya'ya kadar sokulmuşlardı. Abdülmelik bunun üzerine Rumlara karşı ordu gönderdi. Rumları eski hudutlarına kadar kovaladı. Emevilerin sonlarına doğru işlerine zaaf (10) gelmiş ve hudutlar lâıyık ile muhafaza olunamamıştı. Rumlar, Maraş havalisini zaptetmişlerdi. (Mervanılıhmar) Maraşı yeniden fethile kalesini tamir ve içerisine miktarı kâfi muhafızlar tayin eylemiştir. Eba Müslim Horasanının hurucu (11) üzerine Emeviler sukut etmiş ve (Zehebeti devleti Bilbaleti) (12) darbı meseline (13) mevzu düşen Mervan öldürülmüştü. Bu karışıklıklar esnasında Maraş tekrar Romalıların eline düştü.

Abbasiler umuru dahiliye ile meşgul oldukları sırada Rumlar İslâm beldelerine tecavüzle Amik ovasına kadar sarktılar. Ve Maraş kalesine muhasara ettiler. (162) Hicrî senesinde (Hasan bin Kahtebe) 80000 askerle Anadolu'ya gaza etti ve uğradığı yerleri zabt ve tahriple avdet etti ve Maraş'ı kurtardı. (163) tarihi hicrisinde Hülafai Abbasiyeden (Mehti) Horasandan vesair taraflardan asker celb ve cem ile Tedarikatı Seferiyesini ikmal ettikten sonra veliahtı (Hadi) yi Bağdat'ta kaymakam bırakıp kendisi ikinci oğlu Harun'u alarak büyük bir ordu ile Bağdat'tan çıktı, Halep'e geldi oralarda zuhur eden zındıkları toplayıp

(*) — *Amuriye: Haymana ovasının garbında Sakarya nehri kenarında kadim bir şehir olup bugün tamamıyla haraptır.*

(7) — *Ganimen: Ganimetli olarak, zenginlikle.*

(8) — *Dağdar etmek. Dağlamak, yürek yakmak.*

(9) — *Mülük: Melikler, krallar.*

(10) — *Zaaf: Dermansızlık. Kuvvet zayıflığı.*

(11) — *Hurucu: Çıkma, yükselme.*

(12) — *Devlet bir sidikle mahvoldu.*

(13) — *Darbı mesel: Ata sözü.*

idam ettikten sonra oğlu Harun'u serasker nasb (1) ve yanına (Hasan bin Kahtebe) ve (Hasan bin Süleyman Bermeki) yi terfîk (2) ve tayin ile orduyu Ceyhan nehrine kadar teşyi (3) etti ve kendisi döndü. Harun bu mükemmel ordu ile Anadolu'da epeyce iş görerek ganimen avdet eyledi. (165) senesinde Mehti yine Harun'u bir mükemmel ordu ile Anadolu'ya gönderdi. O dahi Anadolu kıtasını yarıp geçerek ve birçok malı ganimet alarak İstanbul Boğazına kadar gitti. Kayser tarafından senede yetmiş bin altın verilmek üzere üç senelik bir musalaha imza olundu.

(166) senesinde pederi onu (reşid) diye telgıb (4) ve veliaht tayin eyledi. Harun 163 senesindeki Anadolu seferinde Maraş'ı tekrar Rumlardan alarak imar ve tezyin eylemişti. Maraş'a yakın ve Garb tarafında Toros'un lâtif bir yamacında —şimdi Harnı denilen— (Haruniye) şehrine bina ile etrafını demir kapılı kalelerle tahkim eylemiştir. Evvelce Halep ve Elcezire eyaletleri ile Bizans arasındaki hudutlar müteaddit muhafızlıklara ayrılmışken Harun Reşid bu serhatleri bir idare altına alıp müstakil bir eyalet haline getirdi ve (Avasım) namına verdi. Şam kıtasının Hülefai Raşidin zamanındaki hududu Abbasi halifelerinden Reşit tarafından Avasım namı verilen Antakya ve Sevahil şehirleri idi. İslâmlar bu hudut haricinde bulunan yerler üzerine muhacemat (5) bulunurlardı. O sıralarda Rumların İskenderun ile Tarsus arasında bazı Mevakide bir takım Kuvayı askeriye vardı. Emeviler makamı hilâfeti ihraz edince Rumların oralardaki hâkimiyetlerine nihayet verdiler. Abbasiler zamanında Biladi mezkûre (6) daha ziyade mamur oldu. O sıralarda Rumlar Araplar üzerine muhacemat icrasından vazgeçiyorlardı. Abbasiler bu muhacemelerin def'i için oralarda bulunan şehirleri iktiza eden asker ve levazımı harbiye ile teçhiz ettikten maada oralarda yeniden kaleler tesis ve Rumlar tarafından evvelce yapılmış olanları termim (7) ettiler. Bu kalelerde ikâmet ettirdikleri asker ve kumandanlara büyük maaşlar bağlayarak bunları muharebeye memur ettiler. Bu cihetten öyle metin istihkâmlar yapıldığı gibi kara cephesinden de mevkii müstahkem olan şehirleri hudut ittihaz eder bunları kaleler ve

(1) — *Nasb*: Bağlamak tayin etmek.

(2) — *Terfîk*: Arkadaş yapma

(3) — *Teşyi*: Uğurlama

(4) — *Telgıb*: Lakab takma

(5) — *Muhacemat*: Hücumlar, saldırılar

(6) — *Viladi mezkûre*: Adı geçen iller, beldeler

(7) — *Termim*: Onarma

surlarla tahkim ve asker ikâmetine tahsis ederlerdi. Şu halde memaliki İslâmiyenin hududundan bazıları, Rum, bazıları İran memalikine muttasıl idi. Rum memalikine muttasıl olan hudutu İslâmiyenin bir kısmı denizden, bir kısmı karadan diğer bir kısmı da hem denizden ve hem karadan yetişir idi.

Deniz hududunu Şam ve Mısır Biladı (1) sahiliyesi teşkil eyliyordu. Bu hudut Şimalden Torostan başlayarak, Misis, Anavarza.. Aynızare, Haruniye, Payas şehirlerini ihtiva ediyordu. Meskûr şehirlerin senevi varidatı yüz bin dinar olup bu varidatın hepsi bu şehirlerin istihkamatına sarfolunurdu. Belki Beytulmal (2) üste olarak kendi tarafından askerinin maaşatına zamederdi. Şimalden Şam biladı hududiyesinden sonra sıra ceziretü İraka nisbetle (Eğur cezire) tesmiye olunan hudut şehirlerine gelirdi. Bunların birincisi Maraş idi. Daha sonra Hedes ve Şamşat ve Malatya şehirlerine kadar sıra ile bulunan kaleler yâni müstahkem şehirler bu cümleden idi.

Malatya ile beraber mezkûr şehirlerin varidatı (yetmiş bin dinar idi) bu paranın mühim bir kısmı askerlere esnayı harbte askere iltihak edenlere verilirdi. Bu suretle bu müstahkem şehirler uzun müddet Arapların, Rumlara karşı yaptıkları akınların kapısı mesabesinde idi.

Hülefai Abbasiyeden Emin'in katli ve yerine Memun'un geçmesi üzerine Emine taraftar olan beni Akil'den (Nasır bin Şit) ki —bugün— Maraş livasına tabi Göksünde sakin idi. Eminin fatli meselesini işittiği gibi hükûmete karşı gelerek civarındaki araziye zaptettiler. Halife Memun hizmetine mükâfat olmak üzere veziri âzâmı bulunan (Fazıl ibni Sehl) in kardeşi Hasan Bini Sehle bazı mülkü tefviz (3) eylediği esnada bu havaliyi de Fazıla bırakmıştı. O dahi (199) senesinde Musul, El-cezire ve Maraş taraflarını (Tahir Bini Hüseyine) tevcih (4) ile Nasır bini Şit üzerine memur eyledi. Tahir (Rakka) ya gelerek Nasır üzerine hareketle (Göksün: Kalikatnus) taraflarında yapılan muharebede mağlûp olarak Rakkaya döndü. Nasıl boş durmuyordu. Valii umumî bulunan Hasan bini Sehlin zulmünden dolayı ahali memnun değildi, binaenaleyh Irak ahvali karışmıştı bu sıralarda. Kufe ve Hicazda (Alevî) bir devlet meydana gelmişti..

(1) — *Bilad: Şehirler, iller*

(2) — *Beytulmal: Devlet hazinesi*

(3) — *Tefviz: Vermek*

(4) — *Tevcih: Tayin etmek, vermek*

Tam vaktini bulan Nasır bini Şit Göksünden hareketle Maraş ve Urfa'yı zapt ile Fırat'ı geçti ve Harranı muhasara eyledi.

Veziri azam bulunan Fazıl ibni Sehl ile Menasıbı Aliyeyi (1) işgal eden zevatın pek çoğu İranlı, Horasanlı ve Turanlı idi, bu hal Arapların millî asabiyetlerine dokunuyordu. Bilhassa Nasır bin Şit, Arap asabiyeti namına hareket ediyordu. Bu suretle Elcezireyi tamamı ile ele geçirmişti.

Beni Ebutalibten bazıları yanına gelerek sen, beni Abbasi (2) mağlup ettin. Arabı onlardan ayırdın.. Bir halifeye biat eylesen kuvvetin daha ziyade artar dediklerinde (Onlardan birine biat edeyim de seni ben yarattım ve rızkını ben verdim) mi desin diyerek cevap vermiş ve (Benim meyil ve muhabbetim Abbasileredir. Lâkin Acem'i Arap üzerine takdim (3) ettiklerinden onlar ile muharebeye kıyam etmişim) demiş.

(205) seneyi hicriyesinde Memun Tahir bin Hüseyini Zaptiye Nazırı ve oğlu Abdullahı Rakka valisi nasb etti. Lâkin Tahir Emin'in katili olduğundan Memun onu gördükçe gözleri yaşla dolardı. Tahir de bunu hissediyordu. Binaenaleyh Memun onu Horasan valisi nasb ile gözü-nün önünden ayırdı. Memun Abdullah bin Tahiri babası yerine zaptiye nazırı tayin ve Rakka'dan Mısır'a kadar olan memaliki ona tevcih ile Nasırın üzerine memur etti. (4)

Abdullah bini Tahir hayli müddet Göksünde Nasırı cebir ve tazyik ettikten sonra (209) kalayı amanla aldı. Abdullah Nasıra aman verip Bağdat'a gönderdi ve Göksün kalesini yıktı. İbni Tahir, Göksünden Mısır'a gitmiştir.

215 senesinde Halife Memun, Rumlar üzerine gaza niyetiyle Bağdat'tan çıktı, Musul mümbüç, Misis tariki ile Tarsus'a geldi. Oradan Anadolu içlerine dalarak pek çok ganimle avdet etti. Bir sene sonra Memun tekrar Anadoluya sefer edip ganimen avdetle Göksun ve Maraş tariki ile Şam'a indi ve oradan Mısır'a gitti.

Memundan sonra Anadoluya en büyük akını Türk askerleri ile Mu-tasım halife yapmış ise de mevzuumuz haricinde bulunduğu için derce

(1) — *Menasıbı aliye: Yüksek mevkiler, yüksek kadro*

(2) — *Beni Abbas: Abbas oğulları.*

(3) — *Takdim: Ön vermek, tercih etmek*

(4) — *Üzerine memur etmek: Üzerine yollamak, Telib ve telmîyeye görevlendirme*

(5) lüzum görülmedi. 261 senesinde halife Mutemed kardeşi Ebu Ahmedî veniant inan edip ona Muvarrak lâkabını verdi.

Bu esnada Mısır'da Türklerden (Ahmet bini Tolun) vali bulunuyordu. Muvarrakia araları iyi değildi. Muvafak Ahmede tendit yolu bir mektup yazdı. Tolun oğlu ağır cevaplarla karşı verdi. Muvarrak büyük bir ordu ile Türklerden (Boğanın oğlu Musa) yı Mısıra göndermek üzere teçhizata başladı. Rakkada on ay kadar bu ordunun teçhizatı ile vakit kaybedildi. Bunu haber alan Tolun oğlu daha evvel davranıp birçok askerlerle Şam üzerine yürüdü. Bütün Suriyeyi zaptetti. Antakya'dan Tarsus'a ve Elcezireye kadar bütün Memaliki ele geçirdi. Anadolu içlerine doğru dahi gitmek istiyordu. Fakat zahirenin azlızı Ahmedî yolundan döndürdü. Bu muharebeler üzerine Ahmet, Mısır, Suriye ve Elcezirede müstakilâne hareket etmeğe başladı. Tolun oğlu Ahmet Halep ve Raka taraflarına kölelerinden (Lü Lü: kelime Arapçasa inci anlamındaki kelimedir) alfabemizdeki harf noksanı yüzünden bu şekilde yazılmıştır.) namında birini vali tayin eylemişti. (*)

(Veliaht muvaffak bu vali olan köle ile münasebete başladılar. Köle efendisine isyan etti, bazı şartlarla vilâyeti muvaffaka terk eyledi. Bu esnada muvaffak dahi (sahibiz zenc) (1) lâkabı ile iştihar eden (2) Zındıkanın (3) tedibi ile meşgul idi. Lü Lü büyük bir ordu ile kalkarak (270) senesinde Muaffakın yanına geldi. Zencilerle vuka gelen muharebede Lü Lü ve taraftarlarının büyük yararlıkları görüldü. Bu muharebede Sahibüz Zenc maktul oldu. Zencilerin büyük bir kısmı öldürüldü ve bir kısmı da kaçtı Lü Lü sayesinde Maraş ve havalisi yine halifenin doğrudan doğruya mülkü sırasına girmiş oldu. Lâkin Lülü efendisine ettiği ihanetinin cezasını görmekte gecikmedi. Muaffak Lülü ile askerlerine çok ikram etmişti. Lülü bundan şımardı, nihayet Muvaffak kendisini hapis ve tazyik ile dört yüz bin altınını aldı. Zavallı adam günden güne fakir ve ihtiyaca düşerek son zamanlarında tekrar Mısıra gitti.)

Ahmet bin Tolunun vefatı üzerine Elcezire ve Fırat valileri bulunan (İshak bini Kendacık) ile (Mehmet bini Ebül sac) Şam taraflarının zaptı için Muaffaka müracaat ettiler. Muaffak ruhsat verdi. Bunlar Şamda (Ahmedin oğlu Hımarıye) in askerini bozup Dınişg'ı istilâ ey-

(5) — *Derc: Yazmak, koymak.*

(*) — *Tolon: Moğolcada ayna demektir.*

(1) — *Zenc: İslâmlıkta ilk Komünist hareketini yapanlar.*

(2) — *İштиhar eden: Meşhur olan tanınan.*

(3) — *Zındıkan: Zındıklar, dinsizler.*

lediler (4) bu kadarla kanaat etmiyerek Filistin ve Mısır üzerine de yürümek istedilerse de (Remle) kurbunda vukuâ gelen muharebede mağlûp oldular. Mısır askerleri Fırata kadar Suriye'yi işgal ettiler ve Serhadı Memaliki İslâmiye (5) olan Tarsus'a ve Toros'a kadar sokuldular.

Beni Tolun Eمارeti (1), Ümeranın (2) yolsuzluğu ve beceriksizliği yüzünden pek çabuk zevale (3) yüz tutmuştu. O vakitler Avasım adı verilen Serhad muhafızları ara sıra biladı Ruma akın ederierdi. Günün birinde Tarsusta bir ihtilâl olur. Ahali Mısır Hükûmetinin yardımından ümitlerini keserler. Halife (Mutasıd) a müracaat ederler. Halife kendilerine Türklerden (Ahşit bin Toğuç) (*) u vali tayin eder. Mısır ve Şam sultanı bulunan Tolun oğullarından (Harun bini Hemaruye) Halifeye müracaatla Halep ve Avasım eyaletlerini terk etmek ve Şam kıtası ile Mısrda halife tarafından Naip tanınmak üzere sulh olurlar. Halife (Mutasıd) 286 senesinde Halep ve mülhakatını ve avasım vilâyetlerini —ki Maraş ve havalisi de dahildir— Harunun memurlarının elinden teslim aldı. Mısır'daki Tolun oğullarının kudreti kalmayıp orada (Ahşit bini Toğuç) tarafından bir beylik vücuda getirildi.

Halep ve Avasım eyaletleri (Beni Hamdan) dan Seyfiddevlenin idaresine geçmişti. Beni Hamdan eyaleti bir taraftan Al (4) (buye) nin, o bir taraftan Romalıların hücumları ile sarsılıyordu. O vakte kadar hudut eyaletlerinde gaziler her sene Anadolu'da gaza edegelmışler iken Ahvali dahiliye dolayısıyla hudutlara bakılamadı. Rumlar bundan cesaret alarak İslâm memleketlerine tecavüz yaptılar. Suriyenin daha doğrusu Kudüs'ün İslâmlar elinden kurtarılması hülyasına düştüler. Rumlar büyük bir ordu ile (337) senesinde Maraş'ı istilâ ettiler. (342) senesinde o vakitler meşhur ve mamur olan (Suruç) (**) beldesini zabt ile ne buldularsa yaktılar ve ahalişini esir ettiler.

(4) — *Dımaşg: Şam şehri*

(5) — *Serhadı memaliki İslâmiye: İslâm ülkesi sınırları.*

(*) — *Ahşidin doğrusu (Aksid) dir. Ak güneşe demektir.*

(**) — *Suruç, Urfa'nın 40 kilometre Cenubî Garbisinde ve Fıratın 37 kilometre uzağında bir kaza merkezeidir. Evvelce pek mamur imiş. Bugün ahali (Suruç) derler.*

(1) — *Emarat: Beylik.*

(2) — *Ümera: Âmirler. Büyük memurlar.*

(3) — *Zeval: Son, ölüm, çökme.*

(4) — *Âl: Evlâtlar, (Ali İbrahim, Ali Osman: Osman ve İbrahim evlâtları hanedanı).*

(345) senesinde Seyfiddevle, Anadolu'ya sefer edip birçok yerleri Romalılardan aldığı gibi Maraş'ı da kurtarmıştır. Seyfiddevle Maraş'ı eski yerinden kaldırıp daha kolay müdafaa olunabilecek bir yere nakl ile etrafını kale ile tahkim eyledi. Bugün Seyfiddevlenin Maraşından bir yığın topraktan başka bir şey kalmamıştır (5), daha yakın zamanlara kadar, cami ve hamam harabeleri ve kubbeleri bulunduğu söylenmektedir. (Karamaraş) denilen ve bugünkü kasabanın çeyrek saat kadar şarkında bulunan bu mevki hakikaten şehir inşasına en müsait bir yerdir. Etrafındaki kale duvarlarını temellerine kadar ahali sökerek o civarda bulunan Şeyh Adil Mezarlığına nakl ile kabir taşı yerine dikmektedirler. İnsan bu hali gördükte eski medeniyetle şimdi bulunduğumuz hal arasındaki farkı düşünerek acıyor. Bu taşların içinde birçok sütunlar ve kapı söveleri vardır. Seyfiddevlenin Maraş'ı zabıt ve imar etmesi üzerine şairi meşhur (Mütenebbi) güzel bir kaside söylemiştir ki tercümesi aşağıda yazılmıştır.

(Rum hükümdarı Maraş'a hareket etmiş ise de size mukavemet edemeyip gayri muntazam şekilde kaçmağa mecbur olmuştur. Dekan nam mevkiinde tahaffuzu (1) da fayda vermiştir. Maraş'ı bina ettiğimizden taaccub olunur. Ben ise bu taaccuba şaşacağım, çünkü her şey size kolay gelmese muttasıf olduğunuz hususiyet nerede kahr. Hele Maraş'ta olan o şiddetli riyahı müzdaribe (2) yaptırdığımız kaleye dokunmaktan korkuyor.)

Seyfid devle Maraş'ı imar ve ikmalden sonra Halep'e avdet etmiştir. Rumlar yine boş durmayıp (Mifarkın) (*) beldesini ihrak (3) ve ahalisini esir eylediler. Rumlar daha birçok kaleleri zapt ile içerisinde bulduklarını katl ve esir ettikleri sırada Tarsus ve Misisi de aldılar. Yalnız Misiste yüzelli bin nüfusa yakın İslâm boğazladılar.

(5) — *Kara Maraş: Bugün şehir içinde kalmıştır. Namık Kemal mahallesi ve civarındır. Eski bina kalıntılarının büyük taşları, sonraki inşaatlarda yapı taşı ve mezar taşı olarak kullanılmıştır.)*

(1) — *Tahaffuzu: Korunması, sığıması, gizlenmesi.*

(2) — *Riyahı müzdaribe: İzdirap yeli (şiddetli rüzgâr).*

(*) — *Miyafarkın: Diyarbekir şehrinin yetmiş kilometre şimali şarkisinde Dicleye tâbi Batman suyuna dökülen bir çayın üzerinde (Silvan) kazasının merkezi bir kasabadır.*

(3) — *İhrak: Yakma.*

(Beni Hamdan) a ârız olan perişanlık hasebiyle Rumlara mukabele edecek kimse kalmamıştı. Rumlar 357 ve 358 senelerinde Antakya'ya sokuldular ve orada oniki bin İslâm öldürdüler. Rumlar bir taraftan da Elcezireyi yakıp yıkıyorlardı. (356) senesinde Seyfüddevle, ta (363) senesine kadar hudut eyaletlerinin birçoğu Romalıların ellerinde kaldı. Bu senede Ali Hamdandan (Ebülhicabın Nasruldevle) mühim miktarda askerle gönderilip Diyarbakır valisi (Hezar Merd) in yardımı ile Rumlar bir derede sıkıştırılarak perişan ve askerleri esir edildikten sonra bu havali biraz rahat yüzü görebildi.

(421) senesinde İstanbul İmparatoru büyük bir ordu ile Şarka doğru yürüdü, Halep'e yaklaştıklarında (Beni Merdas) dan Halep Emiri bulunan (Şebdüldevle) az bir kuvvetle karşılarna çıkıp perişan ederek birçok emval ganaim aldı. Fakat Elcezire tarafındaki ümera nifak ve şikak (1) üzere bulunuyorlardı. (İbni İtir) namındaki emir Reha kalesinden mutasarruf olduğu bir burç ile bir miktar araziyi yirmi bin altın mukabilinde sattı. Kayser bu vesile ile 422 senesinde Rehayı zaptetti.

DÖRDÜNCÜ BAB

T Ü R K L E R

Türkler Anadolu'da tarihin bahsedemediği zamanlarda sakin olmuşlar, ekmişler, biçmişler, Hitit, Haldi gibi hükûmetler ve medeniyetler vücuda getirmişlerdir daha sonra (Oğuz Han) kumandasındaki Türkler bir müddet Şarkî Anadolu ve Suriyede icrai hükmetmişler. Atillâ —Ath Ağa— kumandasında gelen Hun Türkleri, Huzarlar, Avarlar, İskitler hep Anadolu'da icrai fütuhât ile şân kazanmışlar. Fakat İslâmlıktan evvel Hitit ve Haldilerden başka bu taraflara gelen Türkler sabit bir hükûmet tesis edememiş ve istilâları bir sel akıntısı gibi gelip geçmiştir. İşte bu binlerce sene evvel Türk yurdu olan Anadolu, yine eski sahibine kavuşmuştu. Nitekim Anadolu'da bir darbı mesel vardır (Mal sahibini, ten toprağını bulur) derler.

İslâmlıktan sonra Abbasiler zamanında Türkler İslâmiyeti kabul ile Garba doğru akıp geliyorlardı. Türkler askerlikle Anadolu'ya daha Abbasilerin başlangıçlarında girmişlerdi. Fakat bu muharebeler halifeler namına olduğu için bunlardan bahsetmiyeceğiz. Türklerin kendileri için Anadolu'da ilk yaptıkları muharebe (440) senesinde vukua gelmiştir.

(1) — Nifak ve şikak: Geçimsizlik, anlaşmazlık ve bölücülük.

Buhara ve Horasan taraflarında bulunan Oğuz kabilelerinden birçok kimseler o havalide bulunan Selçuk ümerasından (İbrahim İnal) (*) beyin etrafına toplandılar. Selçukî Padişahı doğruluk kardeşi olan İnal bey onlara (Benim memleketlerim sizi idare edemez. Siz Biladî Ruma gaza ve fisebilillah (1) cihat ile meşgul olarak envalı ganaimden mütenaggim olunuz (2). İşte ben de arkanızdan geliyorum..) diyerek onları diyarı Ruma sevketti, kendisi de arkalarından gitti. Oğuzlar birçok yerleri çiğniyerek Trabzon'a kadar geldiler. Elli bin kadar Rum askeri onlara karşı çıktıysa da vâki olan muharebelerde mağlûp ve perişan oldular. Birçok asıladeler Türklere esir düştüler.

Oğuzlular daha birçok yerlere akın ederek yüz bin kadar esir ve hesapsız mal ile döndüler. Halep ve hudut eyaletleri (Beni Merdas) elinde idi. Selçuklulardan Alpaslan'ın nüfuz ve kudreti günden güne artıyordu. Halep ve havali emiri bulunan (Mahmut bin Salih bin Merdas) Alpaslanın nüfuzunu görerek korkuya düştü. Beni Merdas'ın Selçuklulara karşı koyacak kuvvetleri yoktu. Mahmut Kendi, memleketlerine emirler göndererek Halife (Kaim bi emrillah) ile Sultan Alpaslan namına hutbe okuttu. Bu suretle Maraş ve havalisi (463) senesinde Türf nüfuzu altına girmiş oldu. Bu esnada Alpaslan, Diyarbakır'a gitmişti. Diyarbakır Emiri (Mervan oğlu Nadır) ona arzı itaatla yüz bin altın takdim etti. Sultan onu yerinde bırakarak Halebe geldi. Halep de dahi Mahmut arzı itaat etmekle o da yerinde bırakıldı. Alpaslan Halep'ten Hoya gitmişti. Rumların büyük bir ordu ile İslâm memleketleri üzerine geldiklerini işitiği gibi hemen tedarikatı lâzımede bulunarak, ikmalinde, karşılarna koştu. Alpaslan cesur, açık yürekli, sevimli ve bozulmamış tam bir Türk idi. (Ahlat) civarında Rum Ordusundan bir kısmına çattı. Ve onları darmadağın etti. Daha ilerde Rumların büyük ordusuna yaklaştı. Tekbir alarak Aslanca dal kılınc düşman ordusuna saldırdı. Padişahlarını en önde gören Türk babayiğitleri de düşmana hücum ettiler. Kendilerinin beş misli olan Rum askerini perişan, kumandanları olan İmparator (Romanus) u esir ettiler. Alpaslan herifin murdar kanına girmiyerek onu azad eyledi ve büyüklük gösterdi.

Bu muharebe Türklerin nüfuz ve kudretini büsbütün arttırdı. (487) senesinde Halife (Mustazharbillah) zamanında Selçuklu Sultanı (Ber-

(*) — İnal: Sultanzade demektir.

(1) — Fisebilillah: Allah yoluna, din uğruna.

(2) — Mütena im: Nimetlenmek.

kiyaruk) (*) ile acması (teniş) (**) arasında muharebe başlamıştı. Teniş şamdan büyük bir ordu ile Halep üzerine yürüdü. (Kasumüddeve Aksengar: Ak Sungur) ile Reha ve Harran valisi bulunan (Bozan) birleşip Berkiyaruk dahi imdat için (Kerbega: Kırboğa) yı askerle gönderdi. Halebe altı saat mesafede bulunan (tel sultan (1) namı mevkide vukua gelen muharebede Tanış galebe ederek Halebi zabt ve Bozanı katl ile Kırboğayı hapseyledi. Bağde (2) Elcezire ve Maraş havalisini ve Diyarbakır'ı, Azarbeycan'ı zaptettiler. Tanışın maktul olması üzerine bu havalı oğlu (Rızvan) ın eline geçti. Anadolu'da Selçuklulardan fuhatı en çok ileri götüren ve Anadolu'da Türklüğü birleştiren zat Melikşahın hemşire zadesi olan Katılmış oğlu Süleyman'dır. Süleyman, İznik'e kadar hemen bütün Anadolu'nun dahili aksamını zaptetmiş idi. Süleyman'dan sonra oğlu Davut geçerek Anadolu'da bir padişahlık kurmuş ve Konya'yı payitaht edinmişti. (*) bu hâlis Türk 15 sene kadar kılınç salladıktan sonra (500) tarihinde vefat ederek yerine kardeşi Kılınçaslan geçti. Bunun zamanında Ehlisayip muharebeleri şiddetlenmişti. Bu esnada başka İslâm memleketlerinin hali karmakarışık idi. Halifelerin hiç bir nüfuzu kalmamıştı. Kuru bir ünvan ve gösterişten başka bir şeyleri yoktu. Vakitlerini zevk ve sefahatla geçiriyorlardı. İslâmlığı Bahri muhiti Atlasiden (1) Himalaya dağlarına kadar yayan ve pek az zaman zarfında dünyanın —o vakitlerce— malûm olan nısfına yakın bir kısmını fetheden Araplar yorulmuş, eski hararetlerini pek çabuk kaybetmişlerdi. Artık Arapların cenk ve cidal için ne kollarında kuvvet, ne de kalplerinde azim ve sebat ve mâneviyat kalmıştı. İslâmiyeti korumak için başka bir kuvvete, taze bir kana, bozulmadık bir millete ihtiyaç vardı. Bu da ancak Türklerle olabilirdi. Dünyanın en bakir (2) ve fe-

(*) — *Berkiyaruk: Doğrusu —Börkü yaruk— olsa gerektir. Börk bir nevi sarıktır.*

(**) — *Tenîş-doğrusu (Tanış) dır. Tanışmak mastarından. (3)*

(1) — *Telissultan: Sultan hüyyüğü.*

(2) — *Bağde: Sonra.*

(3) — *Mastar: Kip.*

(*) — *Arapça bir kaide olarak Davut bir vav ile yazılmak âdet ise de Türkün Davuda iki vavl —ve li— olmalıdır. Arapça bir kaide Türkçede tatbik edilemez.*

(1) — *Bahri muhiti Atlasi: Atlas Okyanusu.*

(2) — *Bakir: Dokunulmamış. Bozulmamış.*

dakâr bir soyu olan Türkleri (Hayya alel felâh) (3) sedası şarktan garba doğru sürükleyip getiriyordu. İslâmîğin sadık ve samimî aslanları ta Halife Memun zamanında din yolunda kanlarını dökmeğe başlamışlardı. Şiilik ve Sünnilik gibi iki siyasî entrika yüzünden Araplar ve İslâmlar parçalanmış ve birbirine düşman kesilmişti. Bu mezhep gü-rültülerinden uzak düşen yeni bir kavmin İslâmîği gerekti ki müslüman-lığı koruyabilsin. İşte bu millete Altayların altın yürekli erleri idi. Ce-nabı Hak, Ulu Tanrı, Arabın sürat ve Çalâkisini (4) ve daha doğrusu sebatsızlığını Türkün metanet ve sebatıyla itmam buyurarak istedi de Türkleri Müslümanlık şerefi ile müşerref kıldı. Ve büyük bir tehlike geçiren müslümanlığı ve müslüman memleketlerini bu suretle kurtardı.

Bir taraftan İspanya'nın İslâm idaresinde bulunması ve diğer ta-raftan Anadolu'da Türk yiğitlerinin ilerlemesi Avrupayı tehlike altına alıyordu. Bunu gören Papalar ve bazı papazlar din namına ortalığı yay-gara ile doldurmağa başladılar. Hristiyanlığın tehlikede bulunduğu bü-tün mütefekkir kafalarca anlaşılmıştı. Makamatı mukaddeseyi (1) İs-lâmların elinden almak bahanesiyle İslâm dünyası üzerine dinî bir muha-rebe açıldı. İşte ehli Salip tarafından sürü sürü ve Hristiyanlar büyük kitleler şeklinde İslâm memleketleri üzerine akıp geliyordu. O vakitler bunlara karşı koyacak bir İslâm ümmeti varsa o da Türklerdi. Daha ilk hareketlerinde Ehli Salip karşılarında Türk kılınçlarını gördüler, ezil-diler, kahroldular fakat arkası kesilemedi. Gözlerini kan bürümüş olan vahşi, hunhar bir takım canavar sürüleri daha geliyordu. Bunların hep-sine (Kılıçaslan) mukabele ediyordu. Kılıçaslan yalnız kalmış ve ordu-su büsbütün mahvolma tehlikelerine varmıştı. Muharebeyi meydan mu-harebesi halinden çıkararak çete muharebeleri şekline sokmağa mecbur oldu.

Bu suretle meydanı boş bulan Salipliler Anadolu içlerine daldılar, önlerine gelen Müslümanları kese biçer bir kısmı Karaman tarafından Çu-kurova ve Adana taraflarına, diğer kısmı da (Gürün) ve Elbistan tariki ile Maraş'a saldırdılar.

Bu sırada Gud Feruva'nın biraderi (Beduin) Ordudan ayrılarak ve yerli Hristiyanlardan dahi kendisine hayli arkadaş bularak ileri hare-ketle Urfa'yı istilâ ve orada bir kontluk teşkil eyledi. Ehli Salip (1097) senesinin ilkbaharında Göksün'den hareketle Yenice Kale dağlarını aş-

(3) — *Hayya Alel Felah. Haydın kurtuluşa. Kurtuluşa koşun.*

(4) — *Çalâklık: Acelecilik, el çabukluğu, maharet.*

(1) — *Makamatı mukaddese: Kutsal yerler - Kudüs ve civarı.*

tılar. Birçok suvari zayi ederek çok zahmet çektikleri için bu dağlara (Şeytan dağları) ismini vermişlerdir (*) aynı senenin Mayısı iptidalarında (Celmanika - veya Marsiya) dedikleri Maraş'a dahil oldular. Maraş'ın o vakit sekenesinin (2) hemen hepsi de yerli Hristiyanlardan ibaret olduğundan ehli salibe hüsnü kabul (3) ile onlara katıldılar. Yalnız kalede bir miktar İslâm askeri varmış. Bunlar Ehli Salibin tekarrubu (4) haberini alır almaz her biri bir tarafa savuşmuşlar. Bilâhare Urfa hükümdarlığına tayin olunan Beduin'nin zevcesi vefat etmekle burada defnedilmiştir. Beduin veya Beduen Urfaya gidip (Toros) (5) namındaki Rum beyin hüsnü kabul gördü. Evlâdı makamında oraya hükümdar kaldı. Ehli Salip Maraş'ta bir Katolik kilisesi tesis ve bir Lâtin Piskoposluğu teşkil ettikten sonra Antakya'ya doğru hareket ettiler. Orasını dahi (1098) senesinin Haziranında dokuz ay muhasaradan sonra işgal ettiler. (1) Ehli Salip şehre girince yerli Hristiyanlar da onlara katılarak İslâmlara etmedik fenalık bırakmadılar. Antakyaya (Boemouda (2).) isminde bir generali hükümdar tayin ettiler ki Maraş dahi bir müddet bu generalin himayesi altında bulunmuştur.

Ehli Salip, Maraş ve havalisini ve belki bütün Anadoluyu güç çigneyebilirdi. Fakat İslâmlar arasında ittifak yoktu. Hattâ Türklerin Ehli Salibe karşı kazandıkları muvaffakiyetler bazı İslâm sultanlarının hasetlerini tahrik ediyordu. Hattâ Mısırdaki hilâfet dâvâsında bulunan (Müstağlibiemrillah) utanmadan Ehli Salibi Türklerin zararına dâvet ediyordu.

Bu yüzden milyonlarca Müslüman kanı döküldü ve Kudüste bir Hi-

(*) — Heriflerin Şeytan dağları tesmiye (6) ettikleri dağları ben de gezdim ve gördüm hakikaten sarp ve geçilmesi çok müşküldür.

(2) — Sekene: Oturanlar.

(3) — Hüsnü kabul. İyi karşılama, kucak açma.

(4) — Tekarrub: Yaklaşma.

(5) — Toros: Rumca boğa anlamına gelen bu isim maalesef cahillik yüzünden birçok Türklerece öz ve has isim olarak alınmış ve bu isimde birçok hükmü şahsiyetler kurulmuştur. Yağma, Çiğil, Tekerek, gibi birçok köy isimlerimiz, cahil idarecilerin gayretkeşliği ile sm değiştirirken, en büyük dağlarımızdan birisinin bu isimle bilinmesindeki sakıncayı bile henüz idrâk etmemişiz.

(1) — Şehir Firuz ismindeki bir Ermeni dönmesinin ihaneti ve kale kapısını gizlice açması yüzünden düşmüştür.

(2) — Boemouda: Bomuda.

ristiyan Krallığı vücuda geldi. Antakya, Urfa, Maraş ve tevabii bir zamanlar Ehli Salip elinde kaldı. Ehli Salip'in Şimal hududu Maraş ve Cenup hududu Mısır'a doğru uzanıyordu. Anadolu'nun bundan başka yerlerinin çoğu yine Türklerin elinde bulunuyordu. Ara sıra Türkler Ehli Salibe ehemmiyetli dayak atıyorlardı. O vakitler birbirleriyle muharebe halinde bulunan Mardin Emiri (Artık oğlu Muiniddevle Sakman ile Musul Emiri (Şemsüddevle Cekirmiş) barışarak Fırat kurbunda Ehli Salibin bir fırkasına iyi bir kılınc atarak ve birçok üsera (3) ve emval alırlar. Fakat Maraş ve Urfa gibi birçok Anadolu şehirleri hâlâ Ehli Salibin elinde bulunuyordu. Bu sıralarda idi ki Musulda (Aksungur Berseki: Porsuk) adında bir Türk dilâveri (4) vali bulunuyordu. (*) etrafına topladığı onbeş bin suvari ile Reha kalesini muhasara eyledi. Maraş muhasarısı olan (Küvasil) Fevt (5) olmuş ve yerine karısı geçmişti. Kadın İslâmların Reha'yı muhasara ettiklerini haber alınca korkarak Maraş'ı teslim etmek için memur gönderilmesini Aksungur'a yazarak, Aksungur tarafından gönderilen bir bölükbaşıya Maraş'ı teslim eder. Bunun üzerine bu taraflarda bulunan Ehli Salip döküntüleri de savusup gider. (6) Kılıçaslan'dan sonra Ehli Salibe yine en büyük darbeleri Türk askerleri eliyle Selâhaddin Eyyubî indiriyordu. Selâhaddin, Suriye ve Filistin taraflarını Ehli Salipten kurtarıyordu. Kudüs'ü tekrar fethediyordu. Kudüs'ün tekrar İslâmların eline geçmesi üzerine Avrupada yine papazlar feryada ve halkı İslâmlar aleyhine teşvike başladılar.

Avrupadan Almanya İmparatoru ve İngiltere Kralı gibi büyük hükümdarlar İslâm memleketleri üzerine yüklendiler. Bu aralık Tarsus ve Adana ve Maraş havalisinde Ermeniler müstakilâne bir surette hareket etmeğe vakit bulmuşlar ve İslâmları katliam etmişlerdi. Adana ve Sis

(*) — *Ak Sungur yazmak doğru değildir. Yâni s ile n arasına v harfi konmak suretiyle yazılmalıdır. Sungur atmaca nevinden bir kuşun adıdır. Bersek Porsuk kelimesinden bozmadır.*

(3) — *Üsera: Esirler. Tutsaklar.*

(4) — *Dilâver: Yürekli, yiğit.*

(5) — *Fevtolmak: Gebermek. Ölmek.*

(6) — *Haçlıların bu ilk seferlerinde işgal edilen yerlerdeki bütün Müslümanları kesilmiş, Antakya kuşatılması sırasında, Müslüman ölülerinin etleri yendiği gibi şehrin işgalinden sonra kasaplarda günlerce İslâm eti satılmıştır. Aşağıdaki yazı, bugünkü medeniyet öncüsü Amerikanın ünlü yazarlarından () in Gümüş Pars isimli eserinden aynen alınmıştır.*

taraflarında icrayı hükûmete yeltenen (Lafun) Almanya İmparatoruna itaatla Ehli Salibe katılmıştı.

Daha evvelce Maraş havalisinde Liyon namında bir Ermeni tefer-
rüd (1) etmişti. Konya Selçukilerinden Gıyaseddin, Antakya ve Antalya
şehirlerini Ehli Salipten temizledikten sonra 605 tarihi hicrisinde Ma-
raş ve mülhakatını dahi Liyon'un oğlundan aldı. Konya Selçukilerinin
hali de iyi gitmiyor, dahilî ihtilallerle boş yere Türk kanı dökülüyordu.
Bu gürültüler esnasında Ermeniler tekrar tahakküme başladılar. (630)
senei hieriyelerinde Mısır Sultanı (Melik Kâmil Bini Adil) ile Konya
Padişahı (Keykubat Alâaddin) in araları açılmıştı. 631'de Mısır Sultanı
büyük bir ordu ile Mısırdan çıkıp Anadolu'ya yürüdü.

(632) senesinde Maraş'a muvasalatla Maraş ve tel Hamdun'u Er-
menilerden kurtardı. Ordusunu (Göksu: Göksun) üzerinde kurdu. Fakat
daha evvel Keykubat Derbent ve geçitleri tutmuş idi. Hareketi Askeriye
için elverişli olmayan dağlar arasında bir iş göremeyeceğini Mısır Sultanı
anlamasıyla Diyarbakır ve Harput taraflarına dönmeye mecbur oldu. Bu
muharebelerde Suriye dahilindeki Ehli Salibin ve Maraş Ermenilerini
yıldıran (Melik Eşref Selâh Halil) idi.

(657) senesi hicriyesinde İranda (İlhaniye) (*) Hükûmetinin mües-
sisi olan Hülagü (**) han Elcezireyi istilâ ile Fırat'ı geçti ve Halep üze-
rine yürüdü. Hülagü kendisine dahalet eden Hama ve Humus ahalisine
afiv ile muamele eder ve karşı koyanlara biraz şiddetli davranırdı. Sair
Türk büyüklerine isnadı adet olan mezalim Hülagü han hakkında dahi
rivayet olunmakta ise de bunların düşman kalemler tarafından yazılmış
bulunduğu cihetle hiç bir kıymet ve ehemmiyetleri yoktur. Her muha-
rebede birçok adamın telef olacağı bir emri tabiidir. İskenderin, Na-
polyon'un vesairlerin binlerce fenalıkları unutulur da bir Türk hüküm-
darının en ufak bir şeyi yalanlar mübalâgalarla büyütülür. Bunu aynen
tercime ve nakil eder Türklere.. teessüf etmemek elden gelmez. Bu unu-
tulan ve itham edilen Türk cihangirlerini tanımak ve tanıtmak biz Türk
gençleri için bir vazifei milliyedir.

(657) senelerine doğru Maraş ve havalisi de Moğol Türklerinin ida-
resi altına giriyordu. Karakurumda Kaanlık tahtında oturan (Menku
Kaan) vefat etmekle Cengiz Hanın torunları ve oğulları arasına ihtilâf

(*) — İlhan: Memleket beyi demektir.

(**) — Hülagü: Moğol Türkçesinde kula renkli ata derlermiş.

(1) — Teferrüt: Başına buyruk olma.

düştü. Bunun üzerine Hülagu, Suriye ümerasından (Ketbega: Kit boya) yı muhafız tayin ile Irak'a döndü. Hülagunun Suriyeye şarkmasını Mısır için tehlikeli gören Mısır ümerasından ve yine Türklerden Melik Muzafer Kuduz, Türk kölemenlerini topluyarak Suriye üzerine yürüdü. Yapılan muharebede Kit Boga öldü. Bu muharebede Mısır kölemenlerinden (Beybers: Baybars) (*) çok yararlık göstermiştir. Harp neticesinde Hülagu Han Suriye ve Bilâd'ı, Şam'la Halep'i elden çıkardı. İcâpsız yere bir kere daha kardeş kanı dökülmüş oldu. (659) tarihinde tekrar Moğol Ordusu ve havaliyi ezdiler ise de sonra yine çekildiler. Hülagu Hanın istilâsı sıralarında sis (1) Ermeni tekfurlarından (**) elinde bulunuyordu. Maraş ve Besni bu tekfura tâbi idi. Tekfur, Ayasofya isminde bir de kilise yaptırmıştır ki kilise Zülkadir oğullarından Alâiddevle tarafından camii kebir (2) tahvil edilmiştir.

Maraş ve Kozan dağlarında Ermeniler arazinin sarplığından istifade ederek az çok asude (3) bir halde yaşıyorlardı. Hülagu Hanın Suriye ve Şam taraflarını istilâ etmesi üzerine Sis tekfurı bulunan (Hayyum) Hülagüye haraç gûzar oldu. İtiat etti.

Heyyum Hülagu Hanın himayesine girmesinden İslâmlara icrai mezalime başladı (664) de Mısır Sultanı (Melik Zahir Bayburs) ümerasından bazılarını Sis üzerine gönderdi. Onlar dahi varup Hayyumun askerlerini urdular ve iki oğlundan birini katil ve birini esir ettiler. Heyyum birçok mal vererek oğlu Leon'u kurtardı, yerine Leon'u geçirdi. Kendisi rahip gibi bir kiliseye kapandı. (673) senesinde Sultan Bayburs Sisi Fetih ve tahrip etmiştir. Selçuklulardan Konya Sultanı olan (Gıyasiddin Keyhüsrev) henüz çocuk bulunduğundan idarei hükümet de ehiller elerinde kalmıştı. Zaten hükûmeti Selçukiye Moğolların himayesi altına girmiş ve haraçgûzar olmuştu. Moğollar ile arası açık olan Mısır hâkimi Sultan Bayburs (675) senesinde Anadolu üzerine yürüdü bu suretle

(*) — *Beybers şeklinde yazmak hatâdır. Doğrusu Bayburstur, bay asıl Türk bey demektir.*

(**) — *Anadoluda bulunan Rum ve Ermeni derebeylerine eskiden tekfur unvanı verilirdi. Bu kelime Ermenice (Takafur) suretinde yazılırsa da kelimenin aslı Farsçadır (Tacur) dan bozulmuştur. Türk şivesinde dahi (Tekir) denilir. Tekir dağı, tekir çayı gibi.*

(1) — *Sis: Bugünkü kozan.*

(2) — *Camii kebir: Bugünkü Ulucami.*

(3) — *Asude: Mesud, kaygısız, tasasız.*

Konyayı Moğolların elinden kurtarmak istiyordu. Baybars, Maraş ve Halep tariki ile hareket ediyordu. Bunu haber alan Moğollar Elbistan'da Baybars'un önünü kesmek üzere toplandılar. 675 senesinin Zilkadesinde (1) Elbistan'a vasil oldular. Vukua gelen muharebede Moğollar fena halde bozuldular. Bundan sonra Sultan Baybars, Kayseri'ye gitti. Orada zahiresizlikten ileri gidemeyip ricat etti ve Amik ovasında ordusunu kurdu. Hulagu hanın oğlu (Ebka, Abakay) han bu felâketten haberdar olarak büyük bir ordu ile Elbistan'a geldi. Moğolların öldürülen askerlerini ve beylerini gördüğü gibi çok müteessir oldu. Bu öfke Selçuk Hükûmetinin mahvını tesriğ (2) etmiştir. Zaten Selçuklular tamamıyla Acemleşmişlerdi. Saltanatı kuran babalarının adları hep Türk adı olduğu halde bunlar Acem isimleri alıyorlar ve yazıları Farsça yazıyorlardı. İranda Hülagü Han Ordusu önünden kaçan ahlâkı bozuk Farşlılar Konya saltanatını dahi telvis (3) etmişlerdi. Her sınıftan mürai, dalkavuk, ayyaş, kalles herifler dolmuştu. Bu hükûmeti de Abbasi hilafeti gibi çarçabuk kokuttular.

Selçuk Oğulları Hazreti Mevlânâ (Kaddes Sırre) gibi büyüklerin nasihatlerini dinlemiyorlardı bereket versin ki Şarktan daha saf ve sağlam Türkler geliyor ve kan yine temizleniyordu. Karaman Oğlu Mehmet Bey (*) de Sarayı Hükûmetten atılan Türk dilini ihya ediyordu. Mehmet beyin Türk dili mahvoluyor, buna bir çare bulmalı dediği meşhurdur..

(*) — *Karaman: Kara adam demektir men Türk dilinde adam ve zat mukabilinde kullanılır. Kösemen: Köse adam, Kocaman: Koca adam, şişman: Şiş adam v.s. men kelimesi lâhik (4) olduğu kelimenin ahengine göre değişir. Ahengi sakil olan kelimelerde man şeklini alır (şişman) demek doğru değildir, bunu Garbî Anadolu şişmen suretinde kullanırlar ki şiveye muvaffıktır Türkmen Türk adam demektir. (Türk imandan bozulmuş) diyenler cahillik ve garakkârlık etmiş olur.*

(1) — *Zilkade: Kurban Bayramından evvelki kameri ay.*

(2) — *Tesriğ: Süratlendirme, çabuklaştırma.*

(3) — *Telvis: Kirletme.*

(4) — *Lahik: Eklem, ek.*

ZÜLKADİR OĞULLARI

Turan büyük bir denize benzetilebilirse bu deniz ara sıra coşarak (*) etrafına büyük dalgalar atar, her tarafı kaplar, basar, hattâ bu attığı dalgalardan, denizler, göller meydana gelir. Bunlar da coşar ve yaşar. Ana denizle olan alâka ve bağlantıları kesilir tamamı ile müstakil bir hal alır.

Tarihte Turan birkaç defa coşmuş, köpürmüş ve bütün dünyayı kaplamıştır (Hiyongnu) tufanı Çini, (Hun) tufanı Avrupayı (Moğol) tufanı Asya ve Avrupayı (Tatar) tufanı Hint ve İranı (Selçuklu ve Osmanlı: Kaya hanlı) tufanı üç malûm kıtayı alt üst etmiş.

(Türk fütuhâtı, yalnız Avrupa, Asya, Afrika kıtalarına münhasır kalmamış bu büyük soy bahring (1) tariki ile Amerikaya da geçmiş, binlerce sene evvele oralarda yerleşmiş. Toltek ve Aztek vesaire gibi kavimler, hükûmetler ve medeniyetler vücuda getirmiş. (1877) senesinde Şimalî Amerikada (Devin Port) kurbunda bulunan eski bir taşta Hitit Türkleri arasına müşabih (2) resimler görülmüştür. Eskimolar Moğol ırkındandır. Meksikaya yayılan bir soy vardır ki Sibiryadaki (Tonguz) larla ahlâk ve sima cihetiyle hiç bir farkları yoktur.)

Hülâsa Türk istilâları tarihte Kurunla (3) değiştirmiş, tarihler yazmış ve medeniyetler yaratmıştır. Bu feyyaz (4) ve ulug deniz Cengiz Han zamanında daha taşmış, etrafındaki dağları, dereleri çiğnemmişti. Bu hercümerc esnasında bazı dalgalar uzaklara kadar her engeli yıkıyor, kırıyor. Kendi cevelanına müsait sahaları hazırlıyordu, hava duruldu, fırtına durdu, deniz çekildi, fakat ana denizden ayrılan koca koca parçalardan bir takımları geldikleri yerlerde kaldılar. Ayrıca birer derya ile göl vücuda getirdiler. Onlardan biri de bilâhère Osmanlı denizine karışan (Zülkadriye) gölüdür.

(*) — *Deniz kelimesinin aslı engiz'dir. Malûm olduğu üzere Şark Türkçesinde D yoktur. Hâlâ Şimal Türkleri bunu engiz diye söylerler. Engiz kelimesi ile Tonguz arasında münasebet vardır. Sibiryanın deniz sahilinde sakin bulunan Türklere Tonguz derler. Tonguzların birçoğu âdet ve dinlerini muhafaza ediyorlar...*

(1) — *Behring: Bering boğazı.*

(2) — *Müşabih: Benzer*

(3) — *Kurunlar: Devirler - Çağlar - Orta Çağ, Yeni Çağ gibi -*

(4) — *Feyyaz: Feyizli, verimli, bitek.*

Cengiz Han'ın Türkistan taraflarını (Gök bayrak) altına çağırıldığı sıralarda oradan bir takım aşiretler garbe doğru göçüp geliyorlardı. (Zülkadir veya Dulkadir) namında bir beyin idaresi altında bir Türk aşireti bu esnada Anadolu'ya geldi.

Yaz zamanlarında Elbistan taraflarındaki yaylaklarda, kış vakitlerinde dahi Maraş ovalarında vakit geçirmeğe başladılar. Anadolu'da (Tevaifi mülük) (1) devri olan bu zamanda Zül kadırlarda istiklâle yelten-diler (180) sene kadar icrai hükûmet etmişlerse de çok kerreler istiklâli tamma mazhar (2) olamayıp kâh Mısır sultanlarına, kâh Osmanlı padişahlarına tabi ola gelmişlerdir (x) bazı tarihlerde Zülkadirlerin, Mülükü Sasaniye (3) sülâlesinden oldukları yazılmış ise de gerek Zülkadriye hükümdarlarının bazılarının isimleri ve gerek delâili saire dolayısıyla anlaşıyor ki, bu cihet katiyyen doğru değildir, hatta Zülkadriye ümerasından bazılarının ait mahkukat ve asarda dahi Sasaniye sülâlesinden oldukları yazılmış ve zabıtlarda dahi Sasani ünvanı konulmuş ise de saltanat ve hakimiyete istihkak iddiası ve Acemlik modası için böyle yapmış olduklarında şüphe yoktur.

(x) — Zülkadir kelimesini bazı tarihler (Zülkadr) şeklinde yazıyorlar. Hâlâ Maraş ahalisi bunların ahfatına (Zülkadirli) derler.

— Zülkadriye hükûmetinin müessisi olan Zülkadir bey ile oğlu Zeyneddin Karaca bey zamanlarında yaşayan Arap müverrihlerinden İbni Şahne, tarihinde bu kelimeyi daima (Dulkadir) şeklinde yazıyor. Kelime Arapça olsa idi tabii İbni Şahne (Zülkadir) şeklinde yazacaktı. Hususan Arap müverrihlerinin — bir çok kelimeleri yapıp yakıştırarak, Arapça birer kalıba sokmak itiyatlarıdır. Şüphesiz ki İbni Şahne bu kelimeyi bir çok defalar işitti de (Dulkadir) yazdı. Buna binaen bu kelime Arapça Zülkadr veya Zülkadir olmayıp, Türkçe Dulkadırdır. Nasıl ki, Zülkadiriyeliler kendilerini Sasaniyeye nisbet etmişlerse bu kelimeyi de Arapça bir şekle koymuşlardır. İbni Şahnenin tarihinden bir nüsha Nur-u Osmaniye kütüphanesinde mevcuttur.

İçel Maarif Müdürü
BESİM ATALAY

(1) — Tevaifi mülük: Selçukların yıkılışından sonra kurulan beylikler.

(2) — İstiklâli tamma mazhar olmak: Tüm bağımsızlık kazanmak.

(3) Mülükü Sasaniye: Sasani hanları.

ZEYNEDDİN KARACABEY

(710) tarihi hicrisinde Zülkadir beyin vefatı üzerine yerine oğlu Karaca bey aşiret beyi oldu. Yirmi sene kadar aşiretini hüsnü idare etti ve Şam ümerası ile beraber cenklere iştirak eder ve çok yararlıklar gösterirdi. Muharebelerde aldığı malların bir çoğunu etrafındaki silâh arkadaşlarına taksim ederdi.

Mümaileyhin sehasını (1) gören bir çok kimse kendisine takıldılar, yardımcı oldular, günden güne kuvvetinin arttığını gören Karaca bey (740) tarihinde Elbistan'ı ve Maraş'ı zapt ile ilânı hükûmet eyledi. Zülkadriye hükûmetinin istiklâl tarihi buradan başlar. Aşireti hükûmet haline getiren Karaca bey Osman gazide görülen (Mezaya) (2) ve dehanın bir çoğundan mahrum idi. Karaca bey cesur bir aşiret beyi idi. İdare tesisini melik için lâzım gelen esasları düşünecek bir kafaya malik değildi. Onun için meydana getirdiği hükûmet iyi ve sağlam tesisat ve teşkilâta istidad etmiyordu. İlânı hükûmetten sonra kabile ve hükûmetini yine aşiret tarzında idare ediyordu. Son zamanına kadar böyle devam etti. Kavi ve sağlam bir heyeti içtimaiye vücuda getiremedi. Kendinden sonra gelenler arasında dahi Alâiddin paşa, Çandarlılar gibi mütefekkir ve yüksek zekâlı kimseler zühur etmediğinden hükûmeti iyi kurulamadı. Buna bir takım başka sebepler de inzımam (3) etti. Binaenaleyh Zülkadriye bir hükûmeti tabia (4) olmaktan kurtulamadı. (745) senesinde Karaca bey ile Halep valisi (Yel bega: Yel boğa)nın araları açılmıştı. Halep valisi mühim miktarda askerle Karaca üzerine yürüdü. Karaca bey ilk muharebede mağlûp oldu. Maraş'ın garbı cenubisinde bulunan (Düldül: Yavşan) dağına çekildi. Yel Boğa Karacanın ailesini esir etti. Karaca bey Düldül dağında askerini yeniden tanzim etti. Böyle sarp dağlarda iş görmeğe alışmayan Mısır süvarilerini bozdu, dağıttı. Bunun üzerine Mısır Sultanı Halep valisini tekdir ile Karaca beye müdaraya başladı. (5) ve esir olan ailesini bir aman name ile iade eyledi. Bu harpten sonra Karaca bey bir azamet peyda etti (Melik Kahir) unvanını alarak.

İcrai istibdada koyuldu. Mısır sultanlarından Melik Nasır zamanından beri Sis tekfurları Mısırlılara haraç veriyorlardı. 784 senesinde Ka-

(1) — *Seha: Sahilik, cömertlik, eli açıklık*

(2) — *Mezaya: meziyetler, üstün nitelikler*

(3) — *Inzimam: zam olmak, çoğalmak*

(4) — *tabia: tabi olan; uydu*

(5) — *mudara: Yavuncumak, yaltaklanmak*

racabey Sis tekfurı üzerine yürüdü. Mısır'a gönderdikleri haracın bundan sonra kendisine gönderilmesini emretti. (x) Bu suretle Nasır hükümeti ile arası açıldı.

Mısır sultanının emrile Şam valisi Karacabey üzerine asker çekti. Karaca mağlup oldu ve Sivas'a kaçtı. Fakat oradan tutulup Mısır'a götürüldü. Ve orada 780 tarihinde idam edildi. Bu suretle Melik Kahir Kahire'de kahrolundu.

HALİL BEY

Karaca beyin idamı üzerine 780 tarihinde yerine oğlu Halil bey geçti. Halil bey evvelce Mısır Sultanına arzı itaat etti. Babasının son zamanlarında Mübarek şah eline düşen Elbistan'ı zabt ile tekrar payitaht ittihaz eyledi. Maraş, Malatya ve Harput taraflarını dahi aldı. Günden güne artan fütuhata güvenerek Halebi tehdit ve zabta kıyam ve Mısırlılara muhalefetle ilânı istiklâl etti.

Mısır sultanı (Melik Salih) Halep ve Şam valilerini Halil beyin tutulmasına memur etmiş ise de üzerine gelen orduyu bozdu. Mısırlılar harben muvaffak olamayacaklarını anladılar. Başka yolda ele getirmeyi düşündüler. Mısır sultanının tarafgiri olan Harput hakimi İbrahim bey sultan tarafından İtmağ (1) ile Halil bey üzerine musallat kılındı. Halil beyi fırsatını düşürüp öldürdüler ve başını Mısır'a gönderdiler. Merhum 34 sene hükümet sürmüştür.

SÜLİ BEY

Yerine biraderi Süli bey emir oldu. Süli ilk zamanlarında sükûn ve asayiş içinde yaşamak istemiş ve bazı menfaatlar tedariki için kızlarından birini Yıldırım Beyazıd'ın oğlu Çelebi sultan Mehmede ve birini Sivas hakimi kadı Burhaneddin'e tezviğ (1) etmiştir. Sonra bunlara güvenerek Ramazan ve Karaman oğulları ile muharebeler etmiş. Ve cümlesinde galebe kendi tarafında kalmıştır. Hele Mısırlılarla ettiği son muharebede mükemmel bir Mısır ordusunu bozmuştur. Hama haki-

(x) — Sis tekfurluğu 766 senesinde sultan Mısır Melik Eşrefin emrue ortadan kaldırılmıştır. Şu suretle bu yılan yuvası kurutulmuş oldu. 780 senesinde Adana ve Çukurova'da Türkmen beylerinden Ramazan oğlu Ahmet bey istiklalini ilân etmiştir.

(1) — İtmağ: tamahgını tahrikle doyurma.

(1) — Tezviğ etme: Evlendirme, eş olarak verme.

minin mülkünü dahi almış ve hakimini idam etmiştir. Mısırlılar bunun da Halil gibi hile ile vücudunu ortadan kaldırmayı kurmuşlar, Alizülkadriyeden Ali Hanı teşvik eylemelerile Ali Han uyurken Suli beyi öldürmüştür. Müşarün leyh (2) 13 sene icrai hükûmet etmiştir. O zaman Mısır sultanı berkok idi. Suli beyin vefatı sıralarında Timurtaş paşa Ankara taraflarını fethederek Darende üzerinden Zülkadriye memleketlerine girmiş, Besni, Maraş, Malatya şehirlerini almıştı.

NASREDDİN MEHMET BEY

Süli beyin katli üzerine yeğeni Nasreddin Mehmet bey Kürsii emarete Suud (3) etmiştir. İlk zamanlarda Mısır sultanı (Muid) le muharebe etmişse de sonra tecavüzi ve tedafüi (4) bir muahede akdetmeğe muvaffak olmuştur. Müşarüniley bidayeti emaretinde amuceleri ile ve sair Türkmen beylere ile hayli uğraşmıştır. Mısır askerlerinin yardımı ile Karaman beyi olan Mehmet beyi mağlûp ve esir edip Zincirbent (5) olarak Mısır'a göndermiştir. Mısır Sultanı tarafından kendisine Kayseri'ye ve Tarablus (6) eyaletleri bahşedilmiş idi.

843 senesinde Mısır'a bir seyahat icra etti. Melik Zahir tarafından bilcümle ümera ve Ayanı devlet istikbalına çıktı. Büyük bir alayla Mısır'a kabul olundu. Doğruca kalaya giderek sultanla buluştuktan sonra Emir Nevruz sarayına misafir edildi. Her türlü ikram ve iltifata mazhar oldu. Melik (Zahir Çakmak)a müşarünileyhin kerimesinin (7) düğünü yapıldı.

Bir müddet Mısır'da kaldıktan sonra memleketine döndü. 83 yaşında iken vefat etmiştir. Müşarünileyh sultan Murat sani (8) hazretlerinin dahi muavenetlerine mazhar olmuştur. Osmanlıların yardımı ile Karaman beyi İbrahim beyi mağlûp edip Kayseriyi de ülkesine katmıştır.

(2) — *Müşarüniley: Adı söz edilen, adı geçen.*

(3) — *Kürsiyi Emarete suut etmek: Beylik tahtına yükselmek.*

(4) — *Tedafüi: Savunma yolu.*

(5) — *Zincirbet: Zincire bağh.*

(6) — *Tarablus: Suriyedeki Tarablus şam şehri.*

(7) — *Kerime: bir şahsın kızı.*

(8) — *Murad sani: İkinci Murat.*

S Ü L E Y M A N B E Y

846 senesinde oğlu Süleyman bey makamı emarete geçmiştir. Müşarünileyh be gayet etli, obur ve şehvetperest imiş. Hatta dört nefer (1) den ziyade menkuha cem eylediği rivayet olunur. (2) Müşarünileyh her şeyden ziyade zevk ve safasını düşünürmüş. Muharebeden kaçınır, halk ile iyi geçinme çarelerine bakarmış. Etrafı mülkiye ilede müdarat üzere (3) bulunurmuş. Zamanında bir fetih olmamıştır. Sultan Murat Han sani hazretleri Süleyman beyin beş kızı arasından en güzelini seçmek üzere bir heyeti sefaretle (Hızır ağa) nın haremını (4) Süleyman beye göndermiştir. Mazharı intihap olan (5) —Sitti— sultana padişah namına nişan yüzüğü takmıştır. Hızır beyi haremi gelinin isalına (6) memur olan (Saruca banu), ile tekrar Süleyman beyin sarayına geldi. Beyin ekabiri memurını cihazla beraber Bursa'ya kadar Teşyi (7) ettiler. Bursa kadıları, meşayih, üleması büyük bir tantana ile gelini karşıladılar. Müşarünileyhın bir çok cihaz getirdiği menkuldur. (8) Fatih Sultan Mehmedin haremi olan (Sitti) sultan Edirne'de İhyagerdesi (9) olan Sultan camii haziresinde medfundur. (10)

Süleyman bey 856 senesinde irtihal (11) etmiştir.

Süleyman beyin gayet güzel bir atı varmış. Karaman beyi İbrahim bey atı sevmiş, istemiş ise de alamamış. Bunun üzerine atı bir Farsak yürüğü vasıtasile (12) çaldırmış. Süleyman bey sultan Murada (ben onu size hediye etmek üzere hazırlamıştım diye haber yollamış. O sıralarda hazreti padişah Selâniği fethetmiş ve etraf mülukuna Fetihnameler gönderiyormuş. Bu arada fetihname ile beraber, çalınan atın kendisine

(1) — *Nefer: Adet, tane.*

(2) — *Menkuha: Nikâhlamak suretile alınan kadın.*

(3) — *Müdaraât. Müdara etme, boyun eğme, yavuncuma.*

(4) — *Harem: eş, zevce.*

(5) — *Mazharı intihap olma: Seçilme.*

(6) — *İsal etme: yollama.*

(7) — *Teşyi: Uğurlama.*

(8) — *Menkul olma: Nakledilme, anlatılma.*

(9) — *İhyakerde: Meydana getirilmiş, yaptırılmış.*

(10) — *Medfun: Defnedilmiş, gömülmüş.*

(11) — *İrtihal: Ölüm, büyük yolculuk.*

(12) — *Farsak yürüğü: Sır ve Düldül tarafında halen de yaşayan Farsaklardan.*

gönderilmesi için bir sefir yollamış. Karaman oğlu cevabı red vermiş. Padişah'ta buna kızarak başka sebepler de katıp karamana Seferi hümayun yapmış.

A R S L A N B E Y

Süleyman beyin vefatı üzerine Mısır sultanı Süleyman oğlu Arslan beyi mevkii imarete getirmiştir. Zamanında uzun Hasan Anadolu'yu istilâya başlamıştı. Uzun Hasan Arslan bey bir çok muharebeler yapmış ise de muvaffak olamamış. Nihayet Harput'u vererek sulh olmuştur. Harput'un uzun Hasan'a terki Mısır sultanının iğbirarını (1) mucip olmakla Sultan tarafından katlettirilmiştir. (870)

ŞAH BUDAK BEY

Biçare Arslan bey namaz kılarken katlolunmuştu. Bu cinayette kardeşi Budak beyin de eli vardı. Mısır Sultanı bu şenaati yaptırdıktan sonra Budak beyi emarete çıkardı. Bu cinayet müslümanların fikrinde pek fena bir tesir husule getirmişti. Halk Budak beyi istemedi. Memleketin ileri gelenleri Ebül Fetih (2) Sultan Mehmet Hana müracaat ettiler. Zaten biraderi Şehsuvar bey de Sultan Mehmede dahalet (3) eylemişti. Sultan Fatih daha evvel bir meselei diniye için Mısır hükûmetine müracaat etmişti. İdareleri altında bulunan kıtayı hicaziyedeki (4) yolların, konak yerlerinin, su kuyularının, Emeviler ve Abbasiler zamanından beri tamir görmediğini ve bunların tamirinin bir vazifeyi diniye bulunduğunu bildirmiş. Şayet mısır hazinesi bunların tamiri ne kâfi değilse teberra Osmanlı beytulmalından miktarı kâfi paranın sarfına müsaade olunmasını sultanı Mısırdan (Hoşkadem) e teklif eylemişti. Bu müracaat Mısır hükûmetinin kibir ve azametini dokunarak kendi iç işlerine müdahale şekli verildi ve aksi bir cevap yazıldı. Hazreti padişahın, bu münasebetsiz cevaptan canı sıkıldı. Bunun acısını Mısırlılardan çıkarmayı kurdu. Arslanbey meselesinde Şehsuvar ve Alaiddevle beyler hazreti fatihe iltica etmişlerdi.

(1) — *İğbirar: Gücenme. Doshğa toz konması -Gubarlanma.-*

(2) — *Ebulfeth: Fatihlerin babası, büyüğü.*

(3) — *Dehalet: Sığınma.*

(4) — *Kıtay Hicaziye: Hicaz memleketi. Mekke ve Medine bölgesi.*

Sultanı Mısır'ın Şah Budagı İkadı (5) ve halkın istememesi üzerine işe sultan Fatih de karıştı. Bu suretle Fatih Mısırlılardan öc almak istiyordu. İki mümtaz alayla Şehsuvar beyi gönderdi. Şehsuvar evvelâ Elbistan'ı zabtetti. Makarrı Hükûmet (6) edindi. Maraşta oturan Şah Budak bey üzerine vardı ve Mısır'a kaçırdı. Mısırlılar Budak beye asker vererek gönderdiler. İki birader hayli seneler uğraştılar. (873) senesinde Şehsuvar bey Ramazan oğlu üzerine asker sevk ederek Payasa kadar kovalamıştır. Bundan bir sene evvel (Berdik elcemda)nam kumandanının idaresi altında gelen büyük bir Mısır ordusunu bozarak kumandanını esir almıştır. Mısır sultanı tekrar asker göndermiş ise de onu da bozarak halebe kadar takip etmiştir. 875 senesinde Mısır sultanı tekrar bir üçüncü ordu göndermişse de bu da öbürleri gibi mağlûp olmuştur.

ŞEH SUVAR BEY

(1)

Her ne kadar Mısırlılar Budak beye ısrar ederek Şehsuvar bey üzerine saldırıyorlarsa da hiç birinde de muvaffak olamıyorlardı. Şehsuvar beye bir aralık Karaman hakimi Pir Ahmet beyle beraber hükûmeti Osmaniye'ye karşı isyan etmişlerdi. Hazreti Fatih kendisi Karamana gitti ve veziri azamını dahi (2) Şehsuvar bey üzerine gönderdi. Yapılan kavga da Osmanlılar galebe ettiler Şehsuvar beyi tutup esir etmek kabil iken yapmadığı için veziri azam Mahmut Paşa azledilmiştir.

Mısır askerlerinin mütemadi mağlûbiyetleri Mısır sultanlarının izzeti nefislerine dokundu. Şehsuvar beyden intikam almak için hazreti Fatih'in adaletine iltica ettiler.

Ağır ve kıymetli hediyelerle Selçukî hanedanından Kılınç Aslan beyi murahhas (3) gönderdiler. Mısır hükûmetinin Zülkadriye memalikine karşı katiyen istilâ fikri beslemediği, yalnız Şehsuvar bey Mısır hükûmetini tahkir etmiş bulunduğundan siyaseten tedibi lâzımeden bulunduğu ve Şehsuvar beyin tedibine hükûmeti Osmaniye razı olacak olursa Zülkadriye memalikinin Osmanlı idaresine geçmesine rıza gösterile-

(5) *İk'ad*: Kuud: Oturtma. Tahta oturtma.

(6) *Makarrı hükemet*: Paytaht. Başkent.

(1) *Şehsuvar*: Binicilerin en iyisi, ustası.

(2) *Veziri azam*: Başbakan.

(3) *Murahhas*: Ruhsath: İzinli (kendini tayin eden adına her türlü anlaşmayı yapmaya mezun edilen kimse)

ceği beyan olundu. Fatih bu teklifi muvafık buldu ve sefire cevabı muvafakat verdi.

Bunun üzerine sultanı Mısır olan (Kayıtbay) Şehsuvar üzerine asker sevketti. Şehsuvarın maiyetindeki Osmanlı askeri müdafaa etmemek üzere emir almıştı. Bunlar tınmadılar. Mısır askerine (Emir Temraz) namında biri kumanda ediyordu. Şehsuvar bey bozuldu. (Azmantı) kalasına kaçtı. Hürriyeti şahsiyesine ve hayatına dokunulmamak üzere teslim olacağını emir Temraz'a bildirdi. O da bu şartları kabul eyledi. Şehsuvar bey teslim oldu. (876)

Fakat biçare şehsuvar bağlanarak Mısır'a götürüldü. Kayıtbayın emri ile Mısır'ın ortasında asılarak idam olundu. Bir rivayete göre kazığa vurulmuştur. İşte Sultan Fatih'in bir kabahatı.. Bu mesele Hazreti Fatih'in vicdanını muazzep edecek bir mesuliyeti maneviye teşkil eder. Fatih bu vakadan hakikaten müteessir oldu. Şehsuvarın kardeşi Alaiddevleyi bir miktar askerle Zülkadriye memalikine gönderdi. Şehsuvar Zülkadri hanedanı içerisinde ilim ve şecaatı ile temayüz etmişti. Müşarüniley, alim, hassas, şair ve fakat talihsiz imiş. Şehsuvar bey kendi namına sikke kestirmişti.

İKİNCİ DEFA ŞAHBUDAK BEY

Budak bey ikinci defa olarak kardeş laşeleri üzerinde kürsüyü emarete yükselmışti. Mısırlılar Zülkadriye memalikini Osmanlılara terk edecek iken bunu yapmadılar. Budak beyi Zülkadriye emiri ilan ettiler.

Bu ahval tekrar Fatih'in müdahalesini mucip oldu. Fatih Alaiddevleyi askerle gönderdi. Budak Mısır'a kaçtı. Arkasından Alaiddevle Mısır ümerasına bir çok hediyeler göndererek Budağın bırakılmasını iltimas eyledi. Bunun üzerine Budak, Mısırlılar tarafından hapsedildi. Bir müddet sonra Budak bey nasılsa kaçarak padişah Bayezidi Veli (1) hana iltica eyledi. Kendisine Vize sancağı inayet (2) buyuruldu. Alaiddevle bu haberi duyunca memaliki Osmaniyeeye tecavüze yeltendi. Budak beyin maiyetine asker verilerek Alaiddevleye karşı gönderildi. Bu kerre Alaiddevle Mısırlılara müracaatla imdat istedi. Mısırlılar yardım ettiler. Budak bozuldu ve esir edildi. Buda Şehsuvar gibi bağlanarak Mısır'a gönderildi ve orada idam edildi.

(1) — *Bayezidi Veli: İkinci Bayazıt, Yavuzun babası.*

(2) — *İnayet: Lutf, iyilik.*

ALAIÐDEVLE BEY

(882) tarihinde Alaiddevle bey müstakilen makamı emareti işgal etmiştir. Arası çok geçmeden Mısırlılarla bozuştı. Yapılan üç muharebenin ikisinde galebe kendisinde kalmıştır. Müşarünleh zülkadriye hanedanı arasında Kesreti (3) fütühatı ile iştihar eylemiştir. Bazı hataları olmasa idi Hükûmetini iyice yükseltebilecekti. Osmanlıların cihanı titreten satvetlerini istihkar edecek kadar basiretsizlikte bulunduğundan hükûmetini tehlikeye koymuştur.

Osmanlılarla ittifak etse hiç olmazsa müdara (1) tarikını tutsa idi belki hükûmetini kurtarabilirdi. İlk zamanlarda dairei fütühatını hayli genişletmişti. Ankara, Diyarbakır, Tarsus, Sis, Rumkale cihetlerini memleketini zam etmiştir. (914) senesinde İran Şahı İsmaili safevi mezhep meselesini bahane ederek Sivas üzerinden Elbistan ve Maraş'a yürümüş-tü. Yapılan muharebelerde Alaiddevle tarafı münhezim (2) olarak oğlu ve torunu Şah İsmail'in eline düşmüştü. Herif hırsından biçareleri pişirip yedirmiş imiş. Bu rivayet mübalâğah olsa gerektir.

Alaiddevle hutbelerinde Mısır sultanlarını da okutturuyordu. Halbu-ki alaiddevle Osmanlı nan (3) ve nimetile beslenmiş olduğundan bu hareketi hükûmeti Osmaniyece ağır görülüyordu. Anadolunun ortasında ayrıca bir hükûmetin bulunması daima göze batıyordu. Ali Zülkadriye-den Şehsuvar zade Ali bey hükûmeti Osmaniyece dahalet eylemiş ve kendisine Kayseriye sancağı tevcih olunmuştu. Bu siyaseten pek mühim bir işaretti. Çünkü gerek alaiddevle ve gerek Alaiddevlenin oğlu ve Bozok hakimi Süleyman beyle Ali beyin arası açıktı. Ali bey makamı emarete kendisi geçmek istiyordu. Sultan Selim İran üzerine ilânı sefer eylediği esnada yol üzerinde bulunan Bozok beyden bir miktar süvari istedi. Süleyman bey süvari vermedikten başka askerlerin arkalarına düşerek zahire alaylarını urmak gibi eşkiyahğa cesaret gösterdi. Sultan Selim Mısır Sultanı (Kansugavri)ye bir mektup yazarak, Alaiddevleyi zabt edin.. Askerî islâmın yolu üzerinde haydutluk yapıyor. Hakkından geliniz.. Yoksa ben hakkından gelirim, der. Gavri mektubu okuduğu zaman kızar.. Hakkından gelmeğe kadersen gel.. diye cevap yazar. Gavri bir mektupta alaiddevleye yazarak Osmanlılara elden gelen zararı yapmasını

(3) — Kesret: Çokluk.

(1) — Müdara: Yüze gülme: Yalancı dostluk.

(2) — Münhezim olma: Kati yenilgi.

(3) — Nan: Ekmek.

tavsiye eder. Güya Sultan Selim Çıldır sahrasında muharebe ederken mühim miktarda Mısır ve Zülkadirli kuvveti arkadan orduyu basmak üzere gelmişler iken bir şey yapamamışlarmış. (x) Hazreti padişah Zülkadriyeyi ortadan kaldırmayı kurdu ve işi avdete bıraktı. İran muharebesi ikmal edildikten sonra Padişah Kemaha geldikte bin nefer süvari, on bin yenigeri ve başka bir miktar daha kuvvetli Tavaşi (4) Sinan Paşanın maiyetine vererek alaiddevle üzerine gönderdi. Kendisi Sivas'a geldi. Şehsuvar zade Ali bey bu heyeti seferiyeye memur edildi. Alaiddevle mühim kuvvetle mukabeleye çıktı. Göksün ovasında vukua gelen ilk muharebede alaiddevle tarafı bozuldu. 30.000 kadar kuvveti ile alaiddevle Turna dağına çekildi. Bozok kalesi hakimi öldürüldü. Ve kale Ali bey elile feth edildi. Alaiddevle Turna dağına tahassun (1) etmişti. İstikşafe (2) memur olan ve oraları iyi bilen Şehsuvar zade Ali bey hasmının istinatgâhını buldu. Alaiddevleye meydan okudu. Ali beyin yanında bin kadar süvari iki bin kadar piyade mevcuttu. Sinan paşada on bin mümtaz (3) askerle arkadan geliyordu. Muharebe başladı. Sinan paşa yetiştii. Üç saat kadar devam eden muharebede yine Alaiddevle tarafı mağlûp ve perisan oldu. Alaiddevle dört nefer evlâdı ile beraber tutularak idam edildi. Başı Sultan Selime gönderildi. (4) O da kendi elile yazdığı bir name ile Mısır sultanına yolladı. Mektup tehdidamiz (5) idi. Gavru bu mektuba cevap verdi. Elbistan ve Zülkadriye memalikine dokunulmamasını ve oralarda hutbenin (6) yine sultan Gavri namına okutulmasını şe-

(x) — *Evliya celebiden.*

(4) — *Tavaşi: İğdiş edilmiş.*

(1) — *Tahassun. Hısın: Kale, Tahassun etmek. Kaleye sığınmak.*

(2) — *İstikşaf: Keşif yapmak.*

(3) — *Mümtaz: Seçkin.*

(4) — *Alaiddevle, halen Maraş halkınca, Aladan denilen ve şimdi Aladan Bahçeli evler ismi altında bir mahalle olan eski mezarlıkta medfun olarak bilinir. Üzeri açık olan eski mezarı, mahalle yapılırken Hatice Bülbül adındaki hayırsever bir vatandaş tarafından basit bir türbe şekline sokulmuş ve eskiden olduğu gibi adağı iyi gelen bir ziyaret olarak kabul edilegelir.*

(5) — *Tehdidamiz: Tehdit edici: Korku salıcı.*

(6) — *Namına Hutbe Okutmak: Eskiden islâm ülkelerinde, cuma hutbesi o memleketin hakimi adına okunur. Ve adına hutbe okunmak istiklâl alâmeti idi.*

dit bir lisanla yazdı. Şayet bu emri sultani icra edilmeyecek olursa Osmanlı mülkünün büyük bir tehlikeye maruz kalacağını ilâve etti.

Hazreti Selim verdiği cevapta (Sen kadir isen hutbeyi kendi memleketinde okut) diyordu. Bu havali halkı hâlâ Alaiddevleyi unutamamışlardır. (Alaiddevle - Eletdele) padişah zamanında şöyle olmuş böyle gelmiş diye bir çok şeyler naklederler. Zülkadriye hanedanının en parlak zamanı Alaiddevle zamanı imiş. Alaiddevle Turna dağında bozulunca, Andırın ve Yenice kale dağlarına doğru kaçır, baki kalan askerinin bir çoğu bu sarp ve fakir dağlarda açlık ve sefaletten mahvolur. Alaiddevle.. Asker ne oldu? diye sormuş. Dervişane bir istilâh (7) olmak üzere asker sır oldu cevabını alır ki, hâlâ o dağlar Sır dağları adını taşır. Bu felâketler üzerine meysus olan Alaiddevle dağda gördüğü bir çobanı çağırır. (Beni şu tabanca ile vur öldür) der. Çoban (Ben seni öldürürsem beni de öldürürler) diye kaçınmak ister. Alaiddevle yanındaki bir heybe altunu göstererek (İşte bunlar senin olsun al) beni şu canımdan kurtar diye yalvarır. Çoban Alaiddevleyi alıp dağa doğru çıkarır. Orada tabancayı sıkıp öldürür. O zaman can acısı ile Alaiddevle beddua etmiş imiş. Alaiddevlenin kellesini Sultan Selim'e götürmüşler. Cesedi orada kalmış, dört oğlu ve bir kardeşi ile beraber, mezarlığı oraya yapılmıştır. Üzerlerine türbe filân inşa edilmemiştir. Yalnız mezarlarının etrafı kireç ve taşla örülmüştür. Andırın dağlarının şubatından (1) sayılan Gökçebel dağına Çuhadarlı civarında (kale kısığı) namı mahalde bir yol kenarındadır. Sarp ve yalçın dağların ıssız bir düzlüğünde asırdide Kamalak ağaçlarının mazlum ve manidar gölgeliğinde, harap ve perişan halde serpilen bu makabir (2), talihin ne kadar vefasız olduğunu acı bir vaaz ile zairine (3) ihsas etmektedir. O taraf ahalisi hâlâ bu kabirlere hürmet ederler.

Yağmur olmadığı zamanlarda mezarın etrafına toplanıp dua ederler. Bir derdi olan kimseler veya çocuğu olmayan kadınlar kurban adayarak naili meram (4) olurlarmış.

Alaiddevleyi katleden çobanın torunları bugün Andırın nahiyesinde mevcuttur. Güya alaiddevlenin inkisarı (5) tesiri olmak üzere o vakitten

(7) — *Istilah: Terim.*

(1) — *Şubat: Şubeler - Kısımlar.*

(2) — *Mekabir: Kabirler, mezarlar.*

(3) — *Zair: Ziyaretçi.*

(4) — *Naili meram olmak: Emeline kavuşmak.*

(5) — *İnkisar etmek: Beddua etmek.*

beri bu sülâle, ki (Cıngılı oğulları) denmekle maruftur. Tekin değillermiş. Her biri bir derde uğrarlarmış. Kimi kör, kimi topal, kimi mefluç, kimi deli olurmuş. Bunlardan hiç bir sağlam adam bulunmazmış. Bunlar kabahatlarının affı için herkesten ziyade bu mezarlara hürmet gösterirmiş. Halk arasında bu ailenin itibarı yokmuş. Hakikaten Cıngılı oğulları ailesi (Alaiddevle: Elet devle) padişahın katili olmak üzere Şeametlerle (6) meşhurdur.

Bazı ihtiyarlar Alaiddevlenin kellesinin Maraştaki Ulu camiin önündeki mezarlıkta medfun bulunduğunu söylerse de bu doğru değildir. Alaiddevlenin kellesi Sultan Selime gönderilmişti. O da bir mektupla Mısır sultanı (Kansugavri) ye göndermiş olduğu muhakkaktır. Alaiddevlenin katli zamanında Muhammet Han ve Ali Han isimlerinde iki oğlu kurtulup İran Şahı İsmail Safeviye iltica ettiler. Şah İsmail onlara ikram etti ve her birine bir vilâyet verdi. Sultan Süleyman Kanunî zamanında İran üzerine sefer vuku bulmuştu. Tebriz fethedildiği zaman bunlar hizmeti padişahiye gelmek arzusu izhar ettiler. Hazreti padişah kabul buyurdular. Kendilerine ikram olundu.

Mehmet Hana Erzurum ve Ali Hana Çemişgezek eyaletleri tevcih edildi. Bir zaman sonra Mehmet Hanın İran Şahı (Şah Tahmasap) tarafından iğfal edilmek üzere bulunduğu işitildi. Zatı şahane, Mehmet Hanı Erzurum'dan kaldırıp Rumelinde Niğbolu ve Kestendil sancaklarını kendisine Arpalık olarak vermek üzere ihsanda bulundular.

(Akça Kızaklık) kasabasında bir çok zamanlar ikamet ve bazı hayrat bina eylemiştir. (977) senesinde vefatı vukua gelmiştir. Zülkadriye zamanına ve hanedanına aid ebniye ve cevami (1) in kitabeleri aşağıya yazılmıştır.

Merasta Zülkadriyeye ait iki mezarlık vardır. Biri şehrin şark tarafında bey camii namı verilen Zülkadir zade Mustafa paşa tarafından (1133) senesinde tamir ettirilen camiin havlusunda kâindir. (2) diğeri camii kebir önündeki mezarlıktır. Bey camii haziresinde zülkadir hanedanına ait bir çok mezarlar varmış. Fakat bakılmamak yüzünden hepsi harap olmuştur.

İhticaca (3) sayan hiç bir kitabe kalmamıştır. Elde mevcut olan taşların tarihi 1210 senei hicrisini geçmiyor. Cami kebir mezar aralığının

(6) — Şeamet: Şomluk: Uygunsuzluk, uğursuzluk.

da dahi hiç bir vesika bulunamamıştır. Camii kebir üzerindeki kitabe berveçhi atidir. (4)

Ammere hazel camiel mübareke fi eyyamül sultanül melikül eşrefi el kansulgavri bi işaretül meliki adili alimisseydil emir avnil ümmeti gavsil milleti veddin hisam bini emirül müminin alâüddevle bini Süleyman bini zülkadiril sasani vahiben sevabehu bi ruhi ebeihi Süleyman bin zülkadir. Tegammede Hullahu bi gufranini senete seb'in ve tis'i mietin.

(Bena hazel imarete... Alaiddevle veddin E Taalallah ömere ve ebbede mülke) (Bi mülekutini... el hatunu muazzame Şemsi hatun binti el emir el kebir, el said, el şehidel emir) (Rüstem el kadiri Allahümme eyyid devletül hüma ve ebed nasre hüma fi tarih hamsete aşre ve tisti miate..) Hatunuye camiinin altındaki mahzende iki makbere görülmektedir, birinin şemsi hatun, diğerinin oğluna ait olduğu söylenmektedir. Hiç bir kitabe ve eser yoktur. Zülkadriyeye ait bir medrese ve bir türbede köprü başında (1) vardır. Medreseye taş medrese namı verilir. Türbenin kitabesi bundan kırk sene evvel seyyah ve cinci bir Arap tarafından kırılmıştır, kitabe okunamamıştır. Yalnız bin müşkülâtla (Semanin ve semani miet) (2) okunuyor bir de (erba) gibi bir kelime vardır bunun da (Erbaa) (3) olması muhtemeldir. (4) Bu mezarlar Zülkadriyeye ait imiş. İçinde bir mezar vardır ki taşında (Haza merhum Mehmet bey bini Alaiddevle) (5) yazılıdır. Başka mezarlar mahv edilmiş taşlarında kaldırılmış.

ZÜLKADRIYE MEMALİKİ

Zülkadriye memaliki Alaiddevle zamanında aşağıdaki memleketlerden ibaret idiki doğrudan doğruya Osmanlı mülkü adadına (6) geçirilmiş ve Şehsuvar zade Ali bey vali tayin olunmuştur.

Merağ, Elbistan, Kırşehir - Harput, Malatya, Diyarbakır, Kayseriye, Payas, Sis, Tarsus, Amik ovası, Besni, Ayıntab, Gündüzlü, Azmantı, Karası Zülkadriye, Hısnı Mansur, Darende, Rum kale, Azez, Kilis vesaire (7)

Bu memalike vali tayin edilen Ali bey senelerce devlete hüsnü hizmet etti. Bir çok muharebelere de iştirak etti ve yararlılık gösterdi. Ezcümle (8) Sultan Selim zamanında Tokat havalisinde meşhur Celâli Meh-

(2) — 880 hicri yıl.

(3) — Erba: Dört.

tilikle zuhur eder. (8) başına bir çok cahil aşair (9) toplar (Hakkı hilâfet sultan Celâlinindir) diye halkı ivva eder (10) di. Sultan Selim Ali beyi Kuvei kafiye ile Celâliyi tenkile (11) memur eder. Ali bey o havâlide muhafız bulunan Ferhat paşanın muavenetine ihtiyaç göstermeden eşkiyayı mahv eder. Reisi eşkiya olan celâliyi öldürür. Bu muvaffakiyet Ferhat paşanın hasedini celb eder. Devri Kanunide Ferhat paşanın ikbali parlamıştı. Ferhat paşa bir türlü gazezini hazm edemiyordu. Şamda (Canberd Gazali) nin isyanı üzerine Kanuni Sultan Süleyman, Ferhat Paşayı gönderdi. Şehsuvarzade Ali bey de memur edildi. Muharebeyi Ali bey kazandı. Canberdi öldürüldü kafası İstanbul'a gönderildi. Ferhat Paşanın haset ve kini büsbütün kabardı. İstanbul'a vardığında bir münasebet bularak (Ali bey istiklâl hevesindedir) diye padişaha yalancılıkta bulundu. Zavallı Ali bey gazabı şahaneye uğrayarak evlâdı ile beraber katledildi. Bu suretle Zülkadriye hanedanına nihayet verilmiş oldu. Merhum saltanatı Osmaniyeeye hakikaten fedakârane hizmet etmişti. (Rahemallah) (1)

Bundan sonra Ali Zülkadriye sönmüştür. Ferhat Paşa dahi ettiğinin cezasını bulmuştur. Garip tesadüflerdendir ki, Sultan Selim Mısır'ı fethettiği zaman kendisine dahil düşen (2) sultanı Mısır (Tomanbay)ı kisas (3) için Şehsuvar zade Ali beye teslim etmişti. O da babasının idam edildiği, babı Züyle de Tomanbayı idam ederek öç almıştır.

(1) — *Rahemallah: Allah rahmet etsin.*

(2) — *Dahil düşmek: Dehalet etmek. Teslim olmak.*

(3) — *Kisas: Suçluya yaptığığın aynı ile ceza vermek. Öldürenin öldürülmesi göz çıkaranın gözünün çıkarılması, gibi.*

BEŞİNCİ BAB

İDAREİ OSMANİYEDE MARAŞ

Maraşta Al'i bayezit. İskender bey.

Esseh (1) rivayete göre Sultan Selim İran seferine azimet buyurdıkları zaman Bayezit kasabası hanedanından bazıları da tevabii (2) ile orduyu humayuna iltihak etmişlerdi. Muharebede gösterdikleri yararlık münasebetile hazreti padişahın lutfuna mazhar olmuşlar. İran seferinden avdeti seniyede (3) Zülkadir oğulları üzerine asker sevkinde yine orduda bulunmuşlar ve yararlık göstermişler.

Buna mükâfat olarak Bayezit beylerinin ulusu İskender beye tarafı şahaneden çavuşbaşılık unvanı ile beraber Maraşta arpalık olmak üzere bir çok arazi verilmişti. İhtimal bu suretle Zülkadirli'lere karşı bir rakip vücuda getirilmek istenilmiştir. Hakikaten bu iki aile tâ sultan Mahmud adil zamanına kadar birbirleriyle çarpışa gelmişlerdir.

Adeta birer derebeylik tesis etmişler, şehrin şark tarafı (Dulkadirli) garp tarafı Bayazıtlı nüfuzuna tabi imiş. Hâlâ Meraş ihtiyarları, Dulkadirli ve Bayazıtlı beylerinin kavgalarını hatırlarlar.

İskender Beye tarafı şahaneden (4) çavuş başılık unvanı verilir. Ve Meraşta iskân edilir. Hâlâ Bayazıtlı ailesinin bulunduğu mahalleye (Çavuşlu) mahallesi (5) derler. İskender beyin tarihi vefatına destrest (6) olunamadı.

(1) — *Essah: Sahih: Doğru.*

(2) — *Tevabi: Tabi olanlar, uydular.*

(3) — *Avdeti seniye: Padişahın dönüşü.*

(4) — *Tarafı şahane: Padişah tarafından, katından.*

(5) — *Çavuşlu mahallesi halen ikiye ayrılmış olup. Doğudaki Küçük Çavuşlu Gazi Paşa Mahallesi, Batıdaki Çavuşlu mahallesi ise Yürükselim ismi almıştır.*

(6) — *Destrest: Elde etmek. Rastlamak.*

HACI ABDULLAH BEY

İskender beyin vefatı üzerine ailesinin riyaseti oğlu Hacı Abdullah beye intikal eder. Hacı Abdullah bey çalışkan ve namuslu bir zat olmakla iştihar etmiştir. (7) Müşarünleh dere beylik suretile halkı ızrar etmez (8) ve hükûmetin başına gâile olmazmış. Memlekette ziraatın terakkisine çalışmıştır. Kanallar açmış, yollar yaptırmıştır. Hâlâ Ceyhan vadişinde bir çok su kanalları harabeleri görülüyor ki, merhuma ait olduğu rivayet olunuyor. Hatta amele arasında bizzat çalışmak suretile ahaliye nümuneyi imtisal (1) olduğu vaki imiş.

Hacı Abdullah bey Maraş'ta mütesellimlik (2) etmiştir. Sahih menkuldur ki Hacı Abdullah beyin mütesellimlik memuriyetini natık emri aliyi isale (3) memur olan tatar ağası Meraşa muvasalatında şehir civarında ellerinde kazma kürek bulunan bir takım ameleyle rast gelerek (Hacı Abdullah) beyin hanesini sual etmiş. Öğrenerek eve gelmiş ise de beyi konağında bulamamış. Biraz sonra geleceğini haber vermişler. Çok geçmeden Hacı Abdullah bey gelmiş. Tatar ağası deminki gördüğü amele için de dahi böyle bir adam görmüştü. Şimdi bunun hacı Abdullah bey olduğunu anlayınca hayretle karışık takdirlerde bulunmuştur.

Miri mümaileyh, 1027 senesinde Maraşta meşhur (Beyazitli - Beyazıd) cami şerifini inşa ettirip bir çok emlak ve arazi vakfetmiştir. Bundan başka müşarünleh, şehre akan Kırkgöz pınarının yollarını yaptırmıştır.

Muahharan (4) harap olarak yine Bayazıtlı oğullarından Diyarbekir müşiri esbaklarından (5) Süleyman Paşa tarafından cedveller açılarak muntazaman cereyanı (6) temin edilmiştir. İnşakerdesi olan cami önünde medfun olup (7) kabri herkesce ziyaret olunmaktadır. Hacı Abdullah be-

(7) — *İştihar etmek: Şöhret bulmak, o sıfatla tanınmak.*

(8) — *İzrar: Zarar verme.*

(1) — *Nümünei İmtisal: Örnek.*

(2) — *Mütesellimlik: Vergileri alan kimse.*

(3) — *Emri aliyi isale etmek: Padişah emrini ulaştıran, eriştiren.*

(4) — *Muahharan: Sonradan.*

(5) — *Müşiri Esbak: Eski müşir. Eski maraşlı.*

(6) — *Cereyan etmek: Akmak.*

(7) — *Camiin son yıllarda yeniden inşası sırasında, bu makber camiin ana binası içerisinde ve mihrabın ön kısmından kalmıştır.*

yin, Veli, Numan, İskender ve Salih adında dört nefer evlâdı kalmıştır. Bunlardan Salih beyin Maraş'ın Hoca Durdu (8) mahallesindeki Salihiye, camii, Veli beyin Küçükçavuşludaki (9) camii, İskender beyde Acemli (10) mahallesindeki camii bina etmişlerdir.

Acemli mahallesindeki camii serif bu kerre yeniden imar ve tecdit olunarak pek Dilnişin (11) bir surette ikmal edilmiştir. Hakikaten güzel ve dılara (12) bir cami vücuda gelmiş ise de bu para ile daha güzel bir mevkie daha iyi bir cami yapılabilirdi.

KALENDER PAŞA

Kalender Paşa merhum Hacı Abdullah beyin oğludur. Müşarünleh bura halkınca maruftur. Şam ve Ayıntap eyaletleri valiliklerinde bulunmuş, bir çok hayrat ve hasenat vücuda getirmiştir. Valiliği esnasında rutbeyi vezareti ihraz etmiş.

Müşarünleh (1) o vakit Rusya ile olan muharebeye maiyeti halkı ile beraber iştirak eylemiş ve bir hudai (2) harbiye olarak Rus Generali Kutuzof'a esir düşmüştür. Musalahadan sonra İstanbul'a gelmiş Raka ve Diyarbakır valiliklerine tayin olunmuştur. Bir müddet ifayı vazife ettikten sonra ikinci defa olarak Meraş eyaleti tevcih olundu. Anadolu derebeylerinden Karahisar (Voyvoda) sı İbrahim ağanın idamı hakkında fermanı humayun sadır oldu. Mümailey İbrahim Ağa (Hacı Bektaş) dergâhına iltica etmiş olduğundan fermanı hümayunun icrasına hangi eyalet valisinin memur olması hakkında babı ali tereddüd eder. Meğer o vakitler vükela coğrafya bilmiyormuş. Uzun muhabere ve sürüncemeden son-

(8) — *Hoca Durdu mahallesi: Eski hal binasının batısındaki mahalle.*

(9) — *Veli bey camii halen aynı isimle anılan Yürükselim mahallesindeki camidir.*

(10) — *Acemli mahallesi: Şehit evliya mahallesi.*

(11) — *Dilnişin: Kalbe ferahlık veren.*

(12) — *Dılara: Sevimli, kalbe sevgi dolduran.*

(1) — *Müşarünleh: Adı geçen.*

(2) — *Hud'ai harp: Harp hilesi.*

ra Karaman valisi tayin edildi. Payasta tagallüp (3) eden Küçük Ali Beyoğlu derebeyin idamı için mukaddema fermanı hümayun sadır olduğu halde Meraş sancağı dahilinde Bulanık (4) kazası ayanı Ağca bey ve biraderi Ahmet bey ona sahiplendiler. Bu sebeple onların dahi idamı hakkında ferman sadır oldu. Halep valisi Ahmet Paşa ile Meraş valisi Kalender Paşalar memur edildi. Kalender Paşa bazı mütaleata binaen bunları tutmakta ağır hareket etti. Nihayet bulanık kazasında bulunan zevatin aflarına iradei seniye çıktı. Fakat Kalender Paşanın ahvali bazılarınca beğenilmediğinden padişaha söylenildi. Vezareti kaldırılarak Ankara'da ikamete memur oldu. Bir müddet sonra Kalender Paşanın rütbesi iade ve Kuşadasına muhafızlığa tayin olundu. Vefatı (1237) senesinde Kuşadasında vaki olmuştur.

BAZI VEKAYİ (5)

Bin iki yüz tarihi içerlerinde olacak ki Halepte Sadat (6) ile yenigeriler arasında tehaddus (7) eden münazaa ve mukatele uzadığından muktedir vuzaradan bir zatın orada bulunması lüzumlu görülmüş, Meraş valisi Ahmet Şerif Paşa Halep valisi nasp olunarak Maraş eyaleti dahi Mirmiran (8) dan Derviş Hasan Paşaya tevcih kılınmıştır.

Öteden beri Halep ve Ayıntap halkı Emir ve Yenigeri unvanları ile ikiye ayrılarak her iki taraf yekdiğeri ile cenk ve cıdaldan hali kalmazdı. Yenigeri taraftarı olanlar Yenigeri nişanları ile kendilerini alâmet-

(3) — *Tegallup: Üstünlük iddiasında bulunmak. Derebeylik yapmak.*

(4) — *Bulanık kazası: Bugünkü Bahçe ilçesi. (Maraş köylüleri buraya hâlâ bulanık bahçesi derler)*

(5) — *Vekay: Olaylar.*

(6) — *Sadat: Seyyitler: Ulular, Hazreti peygamber soyundan olanlar.*

(7) — *Tehaddüs: Hadis olma. Meydana gelme.*

(8) — *Mirimiran: Beylerbeyi.*

ledikleri gibi sadat yani emir taraftarları dahi başlarına yeşil sarmak gibi kıyafetle kendilerini onlardan ayırırlardı. (x) Emir dedikleri Yavuz Sultan Selimin fethinden evvel mevcut olan eşraf ve ayan ile onlara takılan kimseler demek olup Meraş taraflarında dahi bu yolda iki zıd fırka (1) mevcut idi. Fakat buralarda eskiden kalmalara Emir yerine Zülkadirli: Dulkadarlı. Fetihten sonra teayyun etmiş olanlara Bayazıth: Beyazıtlı denilirdi. Bu iki fırka dahi yekdiğerile harp ve cidal üzere idiler.

Yine bu esnalarda idi ki Ayıntapta Emirler isyan ile yeniçeri takımından bir kaç yüz kişiyi itlaf (2) etmişlerdi.

Meraş beylerbeyisi Zulkadriye zade Ömer Paşa nizamı memlekete memur olup Ayıntaba giderken yolda eşkiyanın hücumuna uğrayarak kurşunla telef olundu. Meraş sancağı, sabık Yenişehir mutasarrıfı, merfuulvüzera Hasan Paşaya vezareti iadeten tevcih olundu.

Fransızların Suriyeyi istilâları zamanında (3) Meraş eyaleti valisi bulunan değirmenci oğlu Arnavut Mustafa Paşa, maiyeti efradı ile orduya iltihak için emir alır ve gider katılır. (Bür i Mesude)yi (4) yi düşmandan alırlar. Meraş kalesini dahi almak isterler. Kale hücumla zaptolunur. Yüz elli kadar esir ele geçer. Mustafa Paşa bu esirleri huzuru

(x) Daha yakın tarihlere kadar Anadolu'da (Emir Türk) namı ile ahali ikiye ayrılırdı. Emirler yeşil sararlar, Türkler saramazlardı. Emirler Türklere kız vermezlermiş. Güya emirler sülâlei tahireden imişler. Türkler sonradan müslüman olmuşlar, halbuki kendilerini sadattan sayanlar da Türk oğlu Türk idiler. Fakat Araplaşmak beliyesi halkı ikiye ayırmış ve bir çok fenalıklara sebebiyet vermiştir. Türk olanlar nazarı hakaretle görülürdü. Yedinci asrı hicriyede Eşraf ve sadata yeşil sarılması Mısır kölemenlerinden melik (Eşref) tarafından emredilmişti. Bu adet başka islâm memleketlerine dahi sirayet etmiş ve sadathk tashyan her adam başına bir yeşil sarmış.

(1) — Fırka: Parti.

(2) — Itlaf: Telef etme, öldürme.

(3) — Fransızların Suriye'yi istilâsı: Napolyon istilâsı.

(4) — Bür: Kuyu.

serdarı ekremiye (5) getirir. Esirlere hüsnü muamele olunur. Kalenin köşe ve bucaklarında saklanmış silâh ve mühimmat var ise toplanmak üzere esirlerle beraber Mustafa Paşa kaleye gönderilir. Bu sırada kalenin cephanesi ateş alarak Mustafa Paşa ile beraber etrafındakiler berhava olup giderler.

Mustafa Paşanın Arış'te şehit olması üzerine dairesi halkı perişan olmamak için mansabı (6) kendisinin kâhyası İsmail Ağaya tefviz (7) ve uhdesine rütbeyi vezaret tevcih kılındı. Orduyu hümayun bozulup avdet ettikten sonra Mısır'da mahsur (8) olan askeri islâmiyeye imdat etmek üzere iş bu İsmail Paşa memur edildi. Talimatı hafiyesi (1) üzerine kendisini maiyetindeki Arnavut ve dağlı derintisi güya cebren Cezar Paşa tarafına götürmüşlerdi. İcrai mücazaata zaman müsait olmadığı cihetle tecahül (2) edildi. Hemen mahsûbına azimet etmesi için babı ali emretti. Maiyetinde bulunan bir kaç bin Arnavut serserilerile vardığı yeri yağma ederek geçti. Bu halde Meraşa yaklaştı. Ahali bu herifin zulmünü görmüş ve işitmiş olduğundan böyle bir alay serseri eşkiya sürüsü ile gelmesi iyi görülmedi. Bunların şehirde yapmadık fenalık bırakmayacakları, kendisine söylenildi. Ve dağıtılmaları talep edildi. İsmail Paşa ahali mümanaat (3) ederse cebren şehre gireceğini söyleyerek maiyetine ileri, emri verdi.

Ahali mukabele etti. İsmail Paşa askeri mağlûp oldu. Kendisi Ayın-

(5) — *Serdarı Ekrem: Baş komutan,*

(6) — *Mansab: Makam, ödev, İş.*

(7) — *Tefviz etmek: Vermek.*

(8) — *Mahsur: Muhasara edilmiş. Çevrilmiş, sarılmış.*

(1) — *Talimatı hafiye: Gizli talimat, Emir.*

(2) — *Tecahül etmek: İşî cahilliğe vurmak, bilmezlikten gelmek.*

(3) — *Mümanaat etmek: Mani olmak. Karşı çıkmak.*

taba çekildi. Bu hadiseyi her iki taraf dahi serdarı ekreme arz ettiler. Serdarı Ekrem zahirde (4) ahaliye tekdirle valiyi şehre kabul etmeleri için bir emirname yazdı. P... taraftan da serdarlık cephanecisini saklı bir tahriratla (5) Maraş ayanına (6) İsmail Paşanın hakkından gelmelerini emretti. İsmail Paşa ikinci defa Maraşa yaklaştığında, ahali ve Ayan karşı çıktılar. Yanına Ayıntap voyvodası (7) Hüseyin Ağa da takılmıştı. Yalnız kapısı halkı (8) ile şehre girmesini rica ve niyaz ettiler. Paşa da kabul etti. Paşa serbestçe şehre girerken etrafında saklanmış olan Yürük süvarileri ve yerli efrat üzerine hücum etti. Paşanın maiyeti efradından bir çoğu kırıldı. Kendisi güç hal ile kurtularak (Gavur dağına: Cebeli berekete) kaçtı. Eşkiyadan (Küçük oğlu) na dahalet etti.

(1235) Ayıntapta hükûmet namına tagallüp eden, Çapanoğlu ile mü-nazaada, Zülkadir zade İbrahim bey öldürülmüştür.

Mısır Fransızlardan temizlendiği zaman ilk evvel Mısır kalesine Osmanlı bayrağını diken bir neferdir ki (Ötürüklünün Hasan) denmekle maruf bir esnaf parçası imiş.

SÜLEYMAN PAŞA

Kalender Paşanın Kuşadasında vefatı üzerine, oğlu Süleyman bey ailesini alarak Maraşa gelmiş. Süleyman beye daha küçüklüğünde Maraş Mütesellimliği verilmiştir. Süleyman bey validesi (Kara Fatma)nın ter-

(4) — *Zahir: Dışta, görünüşte.*

(5) — *Tahrirat: Yazı.*

(6) — *Ayan: Bir şehrin ileri gelenleri.*

(7) — *Voyvoda: Küçük bey.*

(8) — *Kapı Halkı: Büyük adamların evinde ve yakınında çahşan, hizmetkârları ve çok yakınları.*

biyesi ile büyümüş ve hakikaten bir yiğit olarak büyümüştür. Kendisine zamanının Ulûm ve Fünunu (1) da gösterilmiş olsa imiş büyük bir dahi olacağına şüphe yokmuş.

Validesi Kara Fatma hatun Bozdoğanlı Yörüklerinden imiş. Çukurovanın Payansız (2) çayırıklarında bir erkek gibi ata biner, yarış yapmış. Boğa dağının sarp yamaçlarında ava çıkar bir erkekten daha iyi silâh kullanırmış. Tedbirli, düşünceli, vakur, bir Türk hatunu imiş. Bu kadının menakibi hakikaten Türk kadınlarının meşhurları arasında yazılmağa değer.

Kocaya varmazdan evvel Bozdoğan aşireti ile Ceritli aşireti arasında vukua gelen kavgada bulunmuş ve çok yararlılık göstermiştir. Nişancılığı darbu meseldir. Bozdoğanlı Kara hatun gibi atıyor) derlermiş (3)

Süleyman bey Kuş adasından Meraş'a avdet ettiği zaman, daha küçükmüş.

Kabilenin idaresini Kara Fatma deruhte etmiş imiş. O esnada Aynıtap taraflarını yağma eden (Cabar) ın Meraşı da basmak üzere olduğu işitilir. Kara Hatun Bayazıtlı ailesile Bozdoğan Yörüklerinden neferi âm (4) toplar. Cabar oğlu gelsin de görsün onu kan selinde boğarım.. Diye haber gönderir. Cabar oğlu Maraşa yaklaşıncı Hatun atına atlar. Oğlu Süleyman beye Başbuğluk teklif ederse de çocuk henüz on beş, on altı yaşlarında olduğundan tereddüt eder. Bunun üzerine Süleyman, Süleyman eğer Kara Hatunun oğlu isen bugün kendini göster. Ercesine meydana atıl, yoksa azık alda eve git.. der. Süleyman bey bu sözler üzerine cesarete gelerek başbuğluğu alır (Kapu çam) nam mevkide vukua gelen kavgada Cabar oğulları münhezimen kaçarlar.

Kavga esnasında Kara Hatunun çok fedakârlığı görülmüştür. Vak'a İstanbula arz edilir. Bunun üzerine Süleyman bey Maraş Ferikliği (5) ile Bekâm (6) buyrulur. Bundan sonra Süleyman paşa olan bu zat Meraşta devlet namına icrai hükûmete koyulur.

(1) — *Ulum ve fünun: İlimler ve Fenler.*

(2) — *Payansız: Sonsuz, hudutsuz.*

(3) — *Maraşta halen iyi beyin ve iyi evlâdın babadan çok anaya bağlı olduğu yani ona çekeceği anlatılmak için (Hatun getir bey doğursun) derler.*

(4) — *Neferi âm: Umumî asker toplama, bir nevi seferberlik.*

(5) — *Ferik: Tuğgeneralliğe muadil bir rütbe.*

(6) — *Bekam: Bir isteğe ve makama erme.*

Sultan Mahmut zamanında zuhur eden Mısır gailesinde büyük yararlığı görülmüştür. Bu vak'anın başlangıcında Süleyman paşanın güya Mısırlılara taraftar olduğu şayi olur. Basiret üzere bulunması için serasker Hafız paşaya mahremane tebliğ olunur. Süleyman paşa ise bu muhabereden bihaber bulunur.

Serasker müşarünlehin vaki olan emrine imtisalen (7), derhal maiyetile beraber Meraştan hareket eder. Ve yolda Mısırlılar tarafından işgal edilmiş bulunan Ayıntap kasabasını istirdad (1) eder. Ayıntaptaki hizmetini takdiren sadrazam Rauf paşanın kendisine yazdığı mektubun sureti aşağıya alınmıştır.

Benim Saadetlü, mekremetlü (2), meveddetmendim (3) paşa hazretleri. Şark seraskeri devletlü Hafız paşa hazretlerinin vuku bulan emirlerine mebni Meraştan kıyam ve Ayıntaba azimetle duhul ve şimdiki halde orada aram ve ikamet üzere oldukları ifadesini şamil, kapu kethüdaları tarafından mersul Şakkai şerifleri, meal ve mezayası malûmu balisane-miz olup, ol veçhile icrai lâzimeyi memuriyet ve harekete vaki olan tarafı saadetlerinden memulumuz olan dirayet ve fetaneti isbat ederek, mucibi mahzuzat olmuş olmakla bundan böyle dahi her halde ifayı muktezası rüyetmendi ve hesafete sarfı rüyet ve daima müşarunleyh hazretlerinin rey ve işarları veçhile harekete himmet buyurmaları siyakında kaimi müveddet tahrir ve irsal olunmuştur.

İnşaallahı teâlâ ledelvusul berveçhi muharrer himmet buyurmaları memuldur. 13 s. sene 55

(Rauf) (4)

Serasker Hafız paşa Süleyman paşa hakkındaki isnadatin aslı olma-

(7) — *Imtisalen: Uyarak, bağh olarak.*

(1) — *İstirdat: Geri alma.*

(2) — *Mekremetlü: Kerem sahibi, cömert.*

(3) — *Meveddetmend: Dost, sevgili.*

(4) — *Mektup münderecatı bu günkü dilimizle (Doğu mareşah devletli Hafız paşanın emirlerle Maraştan çıkıp Antebe girdiğiniz ve şimdi orada rahatça oturduğunuz kapu kâhyalarının mektuplarından öğrenildi. Meziyetleriniz malûmumuzdur. Mareşah hazretleri de hareket ve bilginizden mahzuz olmuştur. Bundan böyle de adı geçenin direktiflerine göre harekete gayret göstermeniz anlamındaki bu dostluk kuvvetlendirici yazı, göğnderilmiştir. 13 sefer 1255*

dığını ve kendisi esdikayı (5) devletten bulunduğunu ve hitamı meselede (6) der devlete (7) celbile hakkında iltifat gösterilmesi lüzumunu İstanbul'a yazar. Süleyman paşa bu muharebede elden geldiği kadar fedakârlıklar göstermiştir ki meşhur general Molteke hâtıratında bu cihazları tasrih etmiştir.

Mügarünle harpten sonra İstanbul'a gitmiş. Ve Sultan Mecidin huzuruna kabul olunmuş ve tarafı padişahiden murassağ (8) bir kılıncı kuşatılmak suretile taltif edilmiştir. Bu esnada Süleyman paşa müşirlik rütbesi ile Meraş ve Rakka eyaletleri, maadini humayun emaneti (9) birleştirilerek, Diyarbekir müşirliği mansabı tevcih kılınmıştır.

Süleyman paşa İstanbul'dan Meraş'a avdetle mahallî memuriyeti olan Diyarbekire giderken Malatyada vefat etmiştir. (1256)

Senki (10) mezarındaki kitabe şudur:

*Ayurub badı ecel bünyanı ömrüm kıldı virane.
Hümayı, merhamet senden kapuna geldim ihsane. (11)
Vatan Meraş Cemî akraba anda kader bunda. (1)
Cemî evlâd ve ensabım (2) emanet ola Rahmane.
Muşiri devlet iken Aşbuzî de rahata meylim. (*)
Ölünce denir baki değil mülk Süleymane.*

Yukarda dahi söylenildiği veçhile Meraş'ta fetihten sonra iki derebeylik türemiştir. Bir eski Zülkadriye ahfadı ki bunlara halk Dulkadirli tesmiye ederlermiş. Diğer Bayezitli ailesidir. Dulkadirîliler şehrin şark tarafını, Bayezitliler garp tarafını tutmuşlar. Arasında bu gün bile (Kanlı dere) ismi verilen bir dereyi hudut itibar etmişlermiş. Aralarında dai-

-
- (5) — *Esdika*: Sadık, bağlı.
(6) — *Hitamı mesele*: Karışıklığın, harbin sona ermesi.
(7) — *Der i devlet*: Devlet kapusu. O zamanki başkent İstanbul.
(8) — *Murassa*: Değerli taşlarla süslenmiş, işlenmiş.
(9) — *Meadini hümayun emaneti*: Diyarbekire bağlı Ergani Osmaniyesindeki bakır madeni emaneti olsa gerek.
(10) — *Senk*: Taş. *Senki mezar*: Mezar taşı.
(11) — *Kitabenin anlamı*:
Ecel yeli mamur ömrümü viran etti.
Ey Tanrım. Kapuna ihsan talebile geldim. Merhamet sendendir.
(*) — *Aşbuzî*: Eski Malatyanın ismidir.
(1) — *Bunda*: Burada.
(2) — *Ensab*: Nesep, sülâle.

ma niza ve mukatele (3) eksik olmazmış. Tabii halkta iki taraf olup hemen her gün çarşı pazarda, sokak arasında iki fırka arasında kavga âdet olmuş imiş.

Bazı vakalarda daha büyük kavgalar yaparlarmış. Adeta muharebeler olur, mütarekeler olur, müsalâhalar yapılmış.

Şehir bu yüzden harap olmuş. Ahali fakir ve sefil düşmüş. Eski Meraşın memuriyeti kalmamış. Valiler ve memurin ekseriyetle iki taraftan birine mensup olurlmuş. Hukuku umumiye (4) hiç bakılmamış. Bu devirler Meraşın en felâketli ve kanlı devirleri imiş. Arzlarındaki hudut olan dereye (Kanlı dere) isminin verilmesi o zamanlar âdeta bir mezba-ha halini almış olmasından imiş. O zaman, namus, ırz, mal ve can hepsi beylerin elinde imiş. Hükûmetin hiç bir nüfuzu yokmuş. Bu gün Zülkadir ailesinden belli başlı kimse kalmamıştır. Bu sülâleden olduklarını iddia eden ve hiç bir vesika ile isbatı müdde (5) edemiyen bazı kimseler varestede onlarda bir türlü ihtiyaç altında ezilmektedir. Bayezitzadeler ailesi hâlâ mevcut olup vakıtları iyidir. İçlerinden epice zenginleri vardır. Altmış kadar aile teşkil etmişler ve bir mahalle vücuda getirmişlerdir.

Bu derebeylerinin ne dereceye kadar icrayı istibdat ettiklerini şu vak'a pek güzel gösterir. Sultan Mahmud âdil zamanında Zülkadriyeden Mahmut bey isminde biri birkaç adam göndererek Meraşta ticaret tariki ile misafir bulunan Şamlı bir arabın güzel karısını aldırır ve evine getirir.

Arap hükûmete müracaat ederse de bir şey yapamaz. Şamlı İstanbul'a kadar gider ve katline ferman alır. Ferman bir memuru mahsusla Meraşa gönderilir. Ve hükmü idamın icrası o memura havale buyrulur. Hükûmet fermanı açıktan Meraş hükûmetine göndermekten çekinmiş olmalı ki böyle yapmıştır. Memur gelir günlerce Meraşta kahr. Bir türlü hükmü fermanı icraya yol bulamaz. Bir gün Mahmud çarşıda bir Bezaz (1) dükkânına gelir. Başında bulunan ağalarının her birini bir işe gönderir. Yanını boş bulan memur üzerine hücumla Mahmud beyi öldürür. Biraz sonra taraftarları memuru öldürmeğe kıyam ederlerse de memur fermanı hümayunu (2) göstererek yakayı kurtarır.

(3) — Mukatele: Katletme, karşılıklı öldürme.

(4) — Hukuku umumiye: Kamu hakları. Cemiyetin, toplum hakkı.

(5) — İsbati müdde: Davasını, iddiasını isbat etmek. Hüküm almak.

(1) — Bezaz: Bezzaz: Bez satan. Manifaturacı.

(2) — Fermanı Hümayun: Padişahın fermanı. Kararı.

MERAŞTA MISIRLILAR

İbrahim paşa Nizip muharebesinden sonra Maraş taraflarını istilâ eder. İbrahim paşa Meraşa Ayıntap tarafından gelmiş. Kapuçam taraflarında Mısırlıların piştarları (3) ile Bayezit beyi Süleyman beyin maiyetindeki yörükler çarpışmış. Bu kavgada Mısır piştarları bozulmuş. Süleyman paşa bunu bir türküsünde söylemiştir ki dört mısraı aşağıya alındı.

*Mısırdan çıktı da İbrahim paşa
Görünce orduyu aklı da şaşa.
Kartal ile Kuzgun kondu üleşe.
Meraşın ovasın duman bürüdü.*

Mısırlıların mühim kuvvetleri gelince, Süleyman paşa Seraskerin emirlerle Sis taraflarına ric'at eder. Oradan Kayseriye giderek oranın emir ve muhasarasını deruhde eder. Ahali daha fazla müdafaa etmeyi istememişler ve İbrahim paşaya teslim olmuşlar. İbrahim paşa kırk bin kadar askerle Meraşa gelir. 19 ay kadar dört alay askerle Meraşta ikamet eder. Avrupa devletlerinin malûm olan müdahaleleri üzerine İbrahim paşa Suriyeden askerini çektiği sırada Meraştan dahi askerini kaldırır. İbrahim paşa bir yaz vakti Meraşta oturmuş. Ahır dağı yaylalarında ve Kerhan bağları namı verilen Meraşın şark tarafındaki Dilnişin bağlar arasında vakit geçirmiş. Şehre nâdiren gelirmiş.

İbrahim paşanın Meraşa yaklaşması üzerine o vakitler kalede mahfuz bulunan evrakı hükûmet —eline geçmesin diye— yakılmıştır. Bu suretle bir çok tarihî vesikalar mahvolup gitmiştir.

İbrahim paşa Meraşa girdiğinde ilk cumayı (1) Ulu camide eda etmiş. İbrahim paşa Meraşa girdiği esnada Çürük zade namında bir hoca vaaz edermiş. İbrahim paşayı görünce hemen kürsü üzerinde kıyam (2) etmiş. Ahali de kalkmışlar İbrahim paşa (Oturunuz, camide herkes müsavidir) demiş ve kapunun yanına oturu vermiştir. Bu suretle halkın ruhunu elde etmiştir.

Cuma namazında hutbede adını okumayı hatip arzu etmiş ise de İbrahim paşa şiddetle red etmiştir.

(3) — *Piştar: Öncü.*

(1) — *İlk cuma: İlk cuma namazı.*

(2) — *Kıyam: Kalkmak.*

Müezzinin sesi gayet fena imiş. İbrahim paşanın arkadaşlarına (Sultan Mahmut beni Suriyeden çıkarmak için ordular göndereceğine böyle beş on müezzin gönderse idi ben kendi kendime çekilir giderdim) dediği meşhurdur.

İbrahim paşa kendini Maraşta halka çok sevdirmiş. Askerlerinin zerre kadar haksızlık etmesine razı olmazmış. Bir gün askerden biri bir kadının yoğurdunu yediği için İbrahim paşa karnını destirmiş. Bir diğer gün bir kadının zerdalisini gasb eden bir askeri kurşuna dizdirmiştir.

İbrahim paşa Maraşta vergi almamıştır. Ahali İbrahim paşaya Zeytun ahalisinden şikâyet ederler. O da bir miktar kuvvet göndererek haraç alır.

İbrahim paşa Maraştan ileri geçmemiştir. Yalnız Maraşın garp tarafına Yürükler üzerine cüz'î miktarda asker göndermiş ise de (Hartlap) kırında Yürüklerin mukavemetine uğrayarak ric'at etmişlerdir. İbrahim paşa fazla adam kırdırmamak fikrile başka sevkியatta bulunmaz. Sonra erzak ve hayvanat aldirmek için bazı aşair (3) nezdine askerî memurlar gönderir. Yolda Yürüklerden bir takımı İbrahim paşanın zabitanını (4) tutarak soyarlar. Ve zabıtları üç defa pala altından geçirirler ki, aşiret âdetinde birisini en büyük tahkir bu imiş. (1257) eylülünde İbrahim paşa Maraştan çekilmiştir.

FESADI AHLÂK

Nizip harbi başlamadan evvel İbrahim paşa bazı hususatın konuşulması için Hafız paşanın yanına bir iki murahhas gönderir. Esnayı münakaşada Hafız paşanın yanında Maraş ulemasından Kazancı zade Hacı Mesut efendi adında bir hoca varmış. Hocaya (İbrahim paşa hakkında ne dersin) diye sormuşlar. O da cevap olarak (İbrahim paşa bagidir (1), şeriat böyle diyor. Haksızdır) der. Murahhaslar işlerini bitirip döndüklerinde bunu İbrahim paşaya anlatırlar. Muharebe olur. İbrahim paşa Maraşa girer. Ulema'daki, sukutu ahlâkiyeye (2) bakınız ki, İbrahim paşa Maraşa girdikten sonra, ulemadan bir kaç kişi gelip, (Sana, bagi ve haksız diyen hoca filân medresede oturur) derler. İbrahim paşa bir gün Mesut efendinin medresesine gider. Hocayı ziyaret eder. Hoca efendiye

(3) — Aşair: Aşiret, göçerler.

(4) — Zabitan: Subaylar.

(1) — Bagi: Asi: İsyan eden: Devlete baş kaldıran.

(2) — Sukutu Ahlâkiye: Ahlâk düşüklük. Ahlâk bozukluğu.

hitaben (Bana bagi ve haksız diyen siz misiniz?) sualini sorar, hoca efendi fütursuzcasına (Evet ben idim. Siz hâlâ bagisiniz, haksızsınız. Şeriat böyle diyor) cevabını verir. İbrahim paşa aldırılmaz. Bir miktar para bırakır. Hoca efendi, (teşekkür ederim. Benim ihtiyacım yoktur. Memlekette muharebe yüzünden sıkıntı çeken bir çok aileler var, bunu onlara verseniz daha iyi olur.) sözlerle, kabul etmez. İbrahim paşa etrafındakilere (Eğer hoca efendi eski sözünü inkâr etse veya riyakârlık yapsa idi idam ettirecektim. Hakikaten faziletkâr bir adam imiş) der.

İbrahim paşa Maraşta bir çok hâtırat bırakmıştır.

İDAREİ OSMANİYENİN AVDETİ (3)

Maraş bir aralık kaza halinde (4) idare olunmuş. 1269 ve 1270 tarihlerinde mutasarrıflık olmuş ve Münip paşa isminde bir zat mutasarrıf gelmiş. Mahkeme, meclisi idare ve tapu idaresi teşkilâtı onun zamanında yapılmıştır.

DİNİ BİR CİNAYET

Kırım muharebesi esnasında bir İngiliz taciri Maraşa gelip o vakitler Maraşta yapılan at takımlarından almağa başlamış. İngiliz tacirinin saraç esnafından biri ile bir meselesi olur. Mahkemeyi şeriyeye müracaat ederler. İş günlerce sürüncemede kalır. Bitmez. Bir gün işin mahkemeyi şeriyede görülmemesini talep eder. Hükûmette (ben mahkemeyi şeriyeye (1) filân tanımıyorum) der bu söz hâkimin ve müftünün taassubuna dokunur. (Bire İngiliz şeriatı tahkir etti) diye memleketin içine bir yaygara salıverirler. Halk ayaklanır. Hâkim mahkemeyi kapayarak ve yolda ağhıyarak (Şeriat tahkir olunduktan sonra benim mahkemede işim yok) feryadı ile evine çekilir. Ahali büsbütün galeyana gelir. Esnaf reisleri toplanır. İngiliz tacirinin bulunduğu eve giderek (Şimdi o evin yerinde postahane bulunuyor. (2) Onları gören ayak takımı da katılır. İş

(3) — *İdareyi Osmaniyenin avdeti: Osmanlı yönetiminin dönüşü.*

(4) — *Kaza halinde: İlçe olarak.*

(1) — *Mahkemei Şeriyeye: Eskiden nizamî ve şerî olarak iki mahkeme varmış. Şerî mahkemeler daha ziyade mukavele ve şahıs hakları ile ilgili davalara bakarmış ve başkanları kadı olarmış.*

(2) — *Bahsedilen yer: Yükküselim mahallesinde merhum noter Zahit Yılmazın babası Musa efendi oğlu Derviş efendinin evidir. Son istimlâklerde yıkılması muhtemeldir. Pakdillerin evlerinin kuzey batısındadır.*

büyür. İngilizle dışarı çıkması için söylerlerse de kabul etmez. Ahalinin üzerine silâh atmağa başlar. Ahaliden üç beş kişi yere serilir. Galeyan artar, Kuşçu oğulları namı verilen ve (Ali Kuşçu) merhuma mensup olduklarını iddia eden (3) bir aileden Mustafa ağa adında biri bir kucak çam çırası getirir. Eve ateş verirler. Bunu gören İngilizin karısı teslim olmayı teklif ederse de, kocası kabul etmez. Meğer ahalinin eve gelmekten fikirleri, İngilizle huzuru hâkimde tövbe ve istiğfar ettirmek imiş. Nihayet ev yakılır. Herif karısı ile beraber yanar. Yalnız bir küçük kızı kurtarılır ve maaş bağlanır. Bu vak'a üzerine Münip paşa azledilir. Müsebbipler Adanaya nefy (4) olunur.

BİR VAK'A

Bu esnada Bayezidli ailesinden Kerim paşa, Osman paşa, Ahmet paşa gibi derebeyleri büsbütün şımarmışlar. Memlekette nüfuzu hükûmet kalmamış. Meclisi idare azasından Necip efendi, Divan efendisi zade Bekir ağa, Seyis oğlu Hacı Ali efendi gibi bazı zevatla Bayezidlilerin arası açılır.

Bayezidli beyleri Zeytin eşkiyasına haber gönderirler. Beş altı yüz kadar eşkiya şehri basarlar. Evleri yağma ederler. Yukarda adları yazılmış olan meclisi idare azasının tutulup öldürülmesi için her tarafı ararlar.

Fakat bulamazlar. Eşkiya memlekette beş on gün daha türlü rezalet yaptıktan sonra def olur gider.

HURŞİT PAŞA

Bu vak'a üzerine Hurşit paşa isminde birisi mutasarrıf gelir. Bayezidli beylerinden yalnız Kerim beyi tutabilir. Öbürleri kaçarlar. Rezalete bakınız ki bir müddet sonra diğerleri de affolunur. Fakat hükûmet Zeytunluları terbiye etmek ister. Zeytunlular silâha sarılırlar. Üzerlerine asker çekilir. Bir miktar para vererek bunlar da affa uğrarlar. Hurşit paşa azil olunur. Zamanında büyük bir kıtlık olmuş ahali çok zahmet çekmişler.

AZİZ PAŞA

1277 senesinde Aziz paşa isminde birisi mutasarrıf olur. Zeytunlular hali isyanda imişler. Etraftaki geçitleri ve yolları tutmuşlar ve ele geçen

(3) — Ali Kuşçu: Tarihte geçen meşhur Türk bilgini.

(4) — Nefyetmek: Sürmek.

islâmları akıl ve hayale gelmez işkencelerle öldürürlermiş. Kadınların karınlarını deşmişler. Çocukları bıçak üzerine atarlarmış. Bu vak'alar üzerine on bin kadar neferi âm toplanır. Üç bin kadar da süvari yazılır. Bu kuvvetle Zeytun muhasara edileceği esnada Aziz paşanın azli haberi gelir. Mutasarrıf işi olduğu yerde bırakarak döner. Gider. Aziz paşanın ayrılması toplanan neferi âmında dağılmasını mucip olur. Süvariler biraz dayanırlarsa da Zeytunluların hücumları önünde onlar da savuşur, giderler. Eşkiya büsbütün gemi azaıya alır. Köyleri yakarlar, islâmlardan tuttıkları esirleri kasap dükkânlarında asarak koyun parçalar gibi, parça parça ederler. Kaçan piyade ve süvarinin arkasına düşerler ve iyi bir kötek atarlar.

AŞİR PAŞA

Aziz paşadan sonra Aşir paşa gelir. Ciddiyet ve sebatı ile biraz eşkiyayı korkutur. Eşkiyanın bozduğu yolları, köprüleri tamir ettirir, eşkiya yüzünden kimse dışarı çıkamıyormuş. Bu yüzden Maraşta müthiş bir kıtlık hüküm sürüyormuş, Aşir paşanın himmeti ile yollar açılır, ortalık bollanır, 1282 senei hicrisinde büyük bir kolera Maraştan sekiz, on bine yakın nüfus telef eder. Yalnız adı sanı belli olan kimselerden altı yüz kişi gider. Mutasarrıf Aşir paşa da bu arada oğlu ile beraber ölür. Aşir paşa âlim, fazıl, azimkâr ve doğru bir zat imiş.

FIRKAI İSLAHİYE (1)

İskânı aşair beliyesi (2)

Aşir paşa zamanında Derviş paşa mühim bir kuvvetle buraya gelir. Maiyetinde meşhur Cevdet paşanın da dahil bulunduğu (Fırkai celilei ıslahiye) (3). namında bir heyet dahi var imiş. Fırkai ıslahiye Cebelberekette (4), Kozanda ve Meraş taraflarında bulunan yürükleri iskân eder. Şimdiki İslâhiye kazasını teşkil eyler. Mahvedilen binlerce nüfusa mukabil, teşkilâtı nakıs (5) bir kaza vücuda getirebilir. Yürüklerin bu

-
- (1) — *Fırkai İslahiye: İslah eden, düzelten, tümen.*
 - (2) — *İskânı Aşair beliyesi: Göçerleri yerleştirme afeti, belâsı.*
 - (3) — *Fırkai celilei islâhiye: Ulu ıslah tümeni.*
 - (4) — *Cebelbereket: Adana Osmaniyesi ilçesi. İskanda merkezi halen Gâvür dağı içerisinde bulunan Yarpuz bucağı imiş.*
 - (5) — *Nakıs: Noksan.*

tarafllarda bulundukları zamanlarda Ermeni eşkiyası kasıp kavurmağa başlamışlar. Bakınız bu iskân beliyesini bir Afşar beyi ne yanıklı bir lisanla anlatıyor.

İlgim ilgim bir yel esti uğrumdan () - (6)*
Duydum hali perişandır Afşarın.
Ayrı (7) tasa kalkmaz oldu serimden.
Yönü gurbet ele döndü Afşarın.

**

Padişahdan ferman geldi nedeyim.
Yolumuza iskân düşdü gideyim.
Yeşil yaylaları kime tergeyim (**)
Kapandı yaylası yolu Afşarın.

**

Güz oluktur bu illerin yazları. (***)
Ötmez oldu bülbülleri kazları
Yesir gitti (1) gelinleri kızları
Bozuldu katarı (2), ili Afşarın.

**

(İlbey) oğlu derki haller güç oldu.
Gözü kanlı şahbaz (3) ların nice oldu (4)

(*) — *İlgim ilgim*, hafif hafif demek.

(**) — *Tergemek*. *Terketmek*, hala *Meraş Türkçesinde* kullanılır.

(***) — *Güz oluktur bu illerin yazları*: (Bu diyarın baharı hazana *munkalip* olmuştur) demek.

(6) — *Halk arasında halen bu kelime Urumdan* şeklinde kullanılır. *Ve Urum* tabiri *Torosların kuzeyinde kalan bütün Anadoluyu* anlatır. *Rum*, kelimesinin mahallî şiveye göre telâffuzundan ibarettir. *Ve Iskân emrinin oralardan geldiğini* anlatır.

(7) — *Bu mısradaki Ayrı kelimesi de*, halk tarafından -gayrı- olarak kullanılır. *Ve Artık*, bundan böyle manasına gelir.

(1) — *Yesir gitmek*: *Esir alınıp götürülmek*.

(2) — *Katar*: *Kervan*.

(3) — *Şahbaz*: *Yiğit*.

(4) — *Nice oldu*: *Halk tarafından -Nicoldu- şeklinde* kullanılır. *Ne oldu* demektir.

*Osmanlıdan, Altınımız tuc oldu.
Ermedi çıkmağa eli Afşarın (5)*

Ulu bey adında bir Türk - Afşar beyinin söylediği Türküdür.

*İlgıt ılgıt bir yel esti uğrumdan.
Duydum yaman olmuş hali Afşarın
Kesildi kanadı kırıldı kolu.
Yaylası kanıyla yundu (6) Afşarın.*

*
**

*Olamaz oldu şahinleri bazları.
Yağma oldu gelinleri kızları
At oynatmaz gayrı Afşar düzleri (7)
Yıkıldı ocağı söndü Afşarın.*

*
**

*Alın top perçemli gelinler öldü (8)
Afşar illerinin gülleri soldu.
(Ulubey)in gözü kan ile doldu.
Yönü gurbet ele döndü Afşarın. (9)*

Bundan yarım asır evveline gelinceye kadar bu yürüklerin elinde pek güzel ve çevik atlar bulunmuş. Bunlara (Çukur ova Kolu kısısı) derlermiş. Osmanlılar Viyana önlerine bu atlar ve suvariler ile gitmişlerdir. Bu atların belleri kısa gözleri iri, cazip ve cevval, sağrıları bağ-

(5) — *Çıkmağa*: Bu kelime halk arasında halen *Çakmağa* olarak kullanılır. Ve o zaman tüfenkler çakmakla ateş aldığından, Tüfenkçilere çakmakçı ve tüfengede çakmaklı denilirmiş. Afşarın Tüfenge bile el atamadığı ifade edilmek istense gerektir.

(6) — *Yundu*: Yıkandı.

(7) — *Düz*: Ova.

(8) — *Bundaki Öldü* kelimesi halk arasında *Noldu* şeklinde değiştirilerek kullanılır.

(9) — *Yönü gurbet ele dönmek*: Yurdundan göçmek, gurbete sığınmak.

daş kurup oturacak kadar geniş, ayakları kalın ve iri kemikli, tırnakları vasat derecede katı, rengi sincabı ve teşekkülâtı muntazam idi. Kuyrukları yere sürünecek kadar uzundu. Yazın Kozan yaylalarında, kışın Çukurovanın payansız çayırliklarında beslenen bu atların duruşu, gezışı bile cazip ve ruhnvaz idi. Bunların gezmeleri, hoplamaları genç ve dilber bir kızın reftarı (1) kadar cazibedar idi. Uzun kuyrukları ile yeşil ve nazende (2) çimler üzerine buseler kondururlardı. Gözleri ahular kadar güzeldi.

Gür yeleleri ise kıvrıkcık, koşmaları çabuk, yürüyüşleri eşkin, duruşları pek vakur ve sevimli, hülâsa, Türkün metaneti mütenasip (3) bir metaneti vücudiyeye malik idi. Sanki Tanrı bunları Türkün künt ve sağlam vücudu, kuvvetleri kolları, kısa ve kalın bacakları için binek olmak üzere yaratmış idi.

Bu atlar üzerinde geniş omuzlu, kırmızı çehreli Türk gençlerini görmek kadar zevkli bir manzara tasavvur edemiyorum. Çocuk iken gayri müdrik (4) bir halde, cirit oynayan delikanlılara baka kalırdım.

(An Türk Surh Leb Suvar Şimen Şüd Yaran Hazei Hümid Kiates Bülent Şüd (4).

Şimdi her tarafta suvarilik hayatı, cirit oyunları sönmüştür. Bunların sönmesine evvelâ eski hükûmet sebep olmuştur. Aşairin mahvı, cundiliğin (5) mahvını mucip oldu. Daha doğrusu bizde millî bir erkek ve er hayatı vardı. Bu yok edildi. Kadınlar bile bir erkek gibi ata biner, cirit oynardı. İnsan o vaktin hükûmetine nefretler etse sezadır (6)

Aşairin iskânı gerekse, bunu daha evvelâ başka çarelerle düşünmek lâzım değil mi idi. Yürüklere iskânın menafii (7) ehemmiyeti takdir ettirilmeli idi ki kendi kendilerine bu serseri hayattan vaz geçerlerdi.

(1) — *Reftar: Yürüyüş.*

(2) — *Nazende: Sevgili, nazlı.*

(3) — *Mütenasip: Orantılı (Bu uydurma kelimeyi kullandığımdan ötürü özür dilerim.)*

(4) — *O Türk ki kırmızı dudaklı (çehreli) ve ata binmiştir. Dostlar bile onun yüksek ateş (hiddet)inden sakınırlar.*

(5) — *Cundilik: Askerlik. Usta binicilik.*

(6) — *Seza: Lâıyk olma: Yaraşma.*

(7) — *İskânın menafii: İskân etmenin faydaları. Göçerlikten vaz geçip yerleşmenin faydası.*

Kuru iskân imha demektir. Asırlardan beri alışılan bir hayat ve tarzı maişet (8) birdenbire, değiştirilemez. Bunlar tedricen ıslah ve iskân edilmek lâzım iken yapılmadı. Üzerlerine asker çekildi. Ordular sevk edildi. Topa tutuldu. Obalar, yaylaklar, kışlaklar yakıldı ve yıkıldı. Beyler kurşuna dizildi. Kadınlar ve çocuklar bile öldürüldü. Gelinler esir edildi. Düşman gibi kırıldı, geçirildi. (Ancak o asırda Türkistanda moskof orduları da bunu yapıyordu.) Neticede Türklük ve ananesi hezale (1) uğratıldı. Türklüğü üç büyük kıta üzerinde hakim kılan bu sevimli babayiğitlerle beraber, ocakları, hanumanları (2), atları, koyunları mahvolup gitti. İşte körü körüne Avrupa medeniyetini taklit beliyesi. Şu hizmetlerine?.. Mükâfat olmak üzere o vaktin hükûmeti Derviş Paşaya, Kurt İsmail Paşaya, Cevdet efendiye, nişanlar ve payeler verdi.

Çukurova atlarının inkirazına başlıca üç sebep gösterilebilir.

Birincisi, Yürüklerin iskânı ile bol ot ve yaylaklardan mahrum kalan atlar, yavaş yavaş söndü ve düştü.

İkincisi: Buralara gönderilen bazı muhacirlerin hayvan hırsızlığını adeta kendilerine bir vasıtai maişet edinmeleridir.

Üçüncü sebep: Hükûmetin yerli atlarına ehemmiyet vermeyip orduya lâzım olan atları dışarıdan tedarik edinmesidir. Halbuki Çukurova hayvanları dayanıklı ve çevik idiler. Vakıa Macar atları kadar büyük değillerdi. Fakat onlardan daha kullanışlı idiler. Macar atları kalp ve kaltabandır. Hele Çukurova atları Arap atlarından daha elverişli idi. Arap atları düz ve arızasız arazide iş görebilirler. Arap atları süs ve ziyet hayvanıdır.

Bu atlarla beraber, Meraşta güzel ve değerli bir sanat dahi mahvolup gitmiştir. Oda saraçlıktır. Meraşta Çukurova hayvanlarına mahsus gayet kıymetli takımlar yapılmış. Kazazlık - Gazezlik (3) sanatı da mahvolmuştur. Bakınız bir iskânı aşair ne kadar nüfusa, ne değerli sanatlara mal oluyor. Bir hata ne büyük fenalıklar doğuruyor. Bir sanat mahvolmuş deyip de geçivermek kolay değildir. Onun bir milletin sana-

(8) — *Tarzı maişet: Yaşama şekli.*

(1) — *Heza: Dağınıklık.*

(2) — *Hanuman: Ev, bark.*

(3) — *Gazezlik: Kazazlık: İpek işi işlemek.*

yiinde, iktisadiyatında, refah ve saadetinde hatta ahlâkında açtığı acı ve mühim gedikleri de beraber düşünmek gerektir. (4)

Fırkayı islâhiye, Farsakları, Ceritlileri, Adana ovasına ve Cebeli berekete, Afşarları (x) göksüne ve Kayseriye taraflarına, Bozdoğanlıyı Andırın havalisine, Tecirlileri, Meraş ve Islâhiye Nevahiyesine yerleştirir. (1), Yok öldürür (2), defn eder.

Fırkai Islâhiyenin vücuda getirdiği köylerden birisi Meraşa yedi saat mesafede (Eloğlu) adındaki köydür. (3) Misal olmak üzere yalnız bunu arz edeyim. Fırkai Islâhiye buraya yüz hane tecirli aşireti oturtmuş imiş. Bugün eski Tecirlilerden otuz hane kalmıştır. Her ne kadar köy bugün yetmiş hane ise de bunun kırk hanesi kürtlerle etraftan toplanan aşiretlerden ibarettir. Eski yüz hanenin yetmiş hanesi büsbütün sön-müştür. İlk iskânda her evde altı yedi erkek ve her erkeğin üç beş çocuğu ve her ailenin bir kaç yüz sığır ve koyunu ve yirmi otuz atı varmış. Şimdi ise en kalabalık evde iki erkekle beş çocuk bulunuyormuş. Üç ev-

(4) — *Osmanlılar, Türkmenleri zorla iskân edip, onların gezdiği yaylak ve ortakları boş bırakırken, biz onların yerlerini her yıl adetleri çığ gibi artan çingene sürüleri ile doldurduk. Bunların nere nüfusuna kayıtlı olduğunu, ne ile geçinip gittiklerini düşünmedik. Bir çok faili bulunmayan cinayetin, hırsızlık ve kaçakçılığın nedenlerini ve giderilme çarelerini bir gün dahi aklımıza getir-medik. Bir kanunsuzlar ordusunun tasallutundan yurttaşlarımızı emin kılamadık.*

(x) — *Afşar bir yürük kabilesinin adıdır ki evvelce Çukurova kışlar imiş meşhur İran Şahı ve Hindistan Fatihî (Nadir Şah) Afşar Türklerindendir.*

(1) — *Nevahiye: Nahiyeler, Bucaklar, Yöreler.*

(2) — *Yok öldürür. Aşiretleri yerleştirmez, hayır onları öldürür demek istemiştir.*

(3) — *Eloğlu, bugünkü Türkoğlu ilçesinin eski adıdır. Yeni Türkçe harflerin kabulünde Türkçedeki üç sesin karşılığı harf unutulmuş olduğundan Allah kelimesinin karşılığı olan Tanrı kelimesi nasıl telâffuz ettiğimiz gibi yazılamıyorsa yabancının oğlu anlamına gelen el oğlu da sanki ayağımız gibi bir uzvumuz olan Elimizin oğlu imiş gibi El oğlu şeklinde yazılmakta ve bu kelimeyi Meraşlı olmayanlar bu yanlış şekli ile kullanmaktadırlar.*

lâtlı bir peder parmakla gösteriliyor. Bütün köyün nüfusu bugün yüzü geçmiyor. İşte ahalinin mizaç ve ihtiyacını ve arazinin tabını (4) düşünmeksizin yapılan kör ve sersem tedbir böyle acı ve fena neticeler doğurur. Bana eski refah ve rahatı, bugünkü sefaleti, iskân zamanında ne büyük fenalıklar yapıldığını anlatan ihtiyar, öksüz bir çocuk gibi hüngür hüngür ağlıyordu.

V E Y S İ P A Ş A

Aşır Paşadan sonra Veysi Paşa gelmiş. Çok kalmadan Adanaya gitmiştir. Daha sonra Tevfik ve Naşit Paşalar gelmişler. Bunlardan sonra da Kozan mutasarrıfı Aslan Paşa gelmiş. Müşarünleh çalışkan bir zat imiş. Bazı yolları yapmış. Ve harap camileri tamir etmiş. Maarif ilk olarak zamanında açılmıştır. (1286) senesinde (Deyrızor)a gitmiştir. İlk Rüstiye muallimi Bursalı Ali Rıza efendi adında bir zat imiş.

H A S A N P A Ş A

Kavgacı ve hafifülmizaç olduğu için ahali arasında (Cıvık Hasan) (5) demekle şöret almış, meclisi idarede ulemadan birisi ile çıkardığı münazaa üzerine yüzüne bir papuç aşk edilmiş ve neticede mağzulen (1) ayrılmıştır.

A B D U L L A H P A Ş A

Sonra Abdullah Paşa isminde bir zat gelmiş. Hiç yazı bilmezmiş. İmzasını güç halle yazarmış. Maraştan, Basraya vali olup gider. Bunu müteakip Hacı Ali Paşa namında biri gelir. Zamanında Meraş Halepten ayrılır ve Meraş eyaleti namını alır. Payas, Kozan buraya verilir. Cevdet Paşa da vali olur.

C E V D E T P A Ş A

Fırkai celilei İslahiyedeki Hüsnü Hizmetine (2) mükâfat olmak üzere Cevdet Paşa —o vakit daha efendi imiş— Yeni teşkil olunan Meraş

-
- (4) — Arazinin tab'ı: Toprağın tabiatı, huyu, nitelikleri.
 (5) — Cıvık: Sıvı - seyyal - sulı adam.
 (1) — Mazulen: Azledilerek: Vazifeden atılarak.
 (2) — Hüsnü Hizmet: İyi çalışma.

eyaletine vali tayin olunur. Maraşa on sekiz gün valilik ettikten sonra Halebe gider. Oradan dahi (Ahkâm reisliği) ile İstanbul'a alınır. Maraş tekrar Halebe rapt (3) edilir.

S A İ D P A Ş A

1921 (4) tarihinde Diyarbakırlı Said Paşa mutasarrıf olarak Maraşa gelir. Halka kendisini sevdirmiştir. Bir çok mütegalibenin nüfuzunu kırmış. Said Paşadan sonra bazı mutasarrıflar gelirlerse de, hiç biri de bir mevcudiyet gösteremezler. İsimleri aşağıda gösterilmiştir. Dede Paşa, Salih Paşa, Nazım Paşa, Mustafa Nuri Paşa, Hüseyin Şükrü Paşa, Abdülvahap Paşa, Salih Paşa, Arifi Paşa, (Müşarünleh ilim ve fazlı ile şöhet kazanmış ise de memlekette namını yad ettirecek hiç bir eser bırakmamıştır.) Galip Paşa, Nuri Bey, Hüsnü Paşa, Reşit Paşa, Hayri Bey.

B İ R İ R T İ C A İ D İ N İ

Hayri Bey ilâm hürriyetten (1) sonra mutasarrıf olmuş. Maraş-taki çeltik ziraatının şehrin on dakika kadar yakın tarlalarına dahi Teşmil (2) edildiğini ve bu halin şehrin havasına fena halde tesir ettiğini ve yazın sayfiyesi (3) olmayan fakir takımının sıtma illeti ile malûl bulunduğunu gören müşarünleh ol baktaki (4) kanunu tatbika ve çeltik ziraatını makul bir hale getirmeğe çalışır. Meseleyi meclisi idarece de (5) bir karara raptetmek ister.

Mecliste bulunan zevatın çoğu eshabı araziden (6) ve çeltik Zürrain (7) dan imişler. Açıktan açığa böyle haklı ve kanunî bir şeye muhalefet edemezler. Bunun başka çarelerle önüne geçmeyi düşünürler. Vesile ararlar, bir gün mutasarrıf Ulu camiin hatibine, burada hutbeden sonra okunması adet olan (Allahümme kahhar Ağdaena, ağdaeddin vakhar kâfirete. İlk (8) duasını okumasını söyler. Ve (Şimdi harp var, Hristi-

(3) — *Raptedilmek: Bağlanmak.*

(4) — *1321 hicri yılı olması lâzım.*

(1) — *İlâm hürriyet — 1324 hicri 1908 rumi yılındaki ikinci meşrutiyet.*

(2) — *Teşmil: Şumullendirme, genişletme.*

(3) — *Sayfiye: Yazlık, Yayla.*

(4) — *Ol babdaki: O mevzudaki.*

(5) — *Meclisi idare: İl genel meclisi.*

(6) — *Ashabı arazi: Toprak sahipleri.*

(7) — *Zürra: Ziraatçılar, ekiciler.*

(8) — *(Tanrım din düşmanlarını ve kâfirleri kahret.....)*

yanları böyle dualarla kuşkulandırmaya ne lüzum var. Bin seneden beri kahırlarına dua ettiğimiz halde kaç gâvur öldü. Elinden gelirse İslâmların Hristiyanlar derecesinde yükselmesine çalış) der. Hatip cuma gününü bu duayı okumaz. Ve ahaliden bazılarına da mutasarrıfın duayı men ettiğini anlatır. Mutasarrıf aleyhinde vesile arayan eşraf ve ashâbı arazi bunu dillerine dolarlar. Ele alırlar, yola giderler. O sırada da mahut volkancı (9) din namına ateşler saçmaya başlar, memlekette mesele büyütülür. Halk müftüye baş vururlar. (Hutbede gâvurlar hakkında dua caiz mi? değil mi? Bize bir fetva ver) derler. Müftü hayır ve şer hiç bir cevap vermez. Ahali başka hocalara giderler. Onlar da, (Müftünüz var ona sorun) cevabını verirler. Meselenin yatışması kabil iken sürüncemede bırakılır. Çeltikçiler işi körükler. Ateşi alevlendirirler. Mesele (Camide dua kaldırılıyormuş) şekline sokulur. Beş on serseri câmiye hücumla bayrağı ve sancığı çıkarırlar. (Şeriat isteriz) naraları ile sokakları doldururlar. Bütün halk arkalarına takılır. Bir takım edepsizlikler yapıldıktan sonra daireyi askeriye ve hükûmet konağına giderler. Daha sonra telgrafhaneye vararak İstanbul'a telgraflar yağdırırlar. Zavallı Mutasarrıf korkar, ödü kopar o gece Ayıntaba kaçır. Fakat korkusundan bir hafta sonra ölür.

Merasta her sene bir çok biçarelerin ızdırap ve helakine badi (1) olan Çeltik meselesi yüz üstü kalır. Hiç bir babayiğit mutasarrıf hâlâ bunu tadile cesaret edemez.

Hayri Beyden sonra gelen zevatın isimleri şunlardır. Haydar Paşa, İsmail Paşa, Nahit Bey, Hilmi Bey, Haydar Bey... Haydar Bey zamanında seferberlik ilân edilmiş, Zeytundan dahi asker istenilmiş, Zeytun ahalisi her vakitki gibi yine silâha sarılmışlar. Dağa çıkmışlar. Üzerlerine Haydar Bey kâfi kuvvetle gitmiş. Eşkiyadan bir çoğunu tutmuş, Meraşa getirmiş, yıllardan beri Zeytun eşkiyasının tutulduğu ve tutulmuş ise tedip edildiği yok imiş. Bu cihetle ol havali İslâmlarının gözü büsbütün yılmış imiş. Haydar Beyin himmetile eşkiyanın tutulması ve hapsedilmesi ahalice pek büyük sevinci mucip olmuş, sokaklarda şenlikler yapılmıştır.

Haydar Bey Urfa mutasarrıflığına tahvilen buradan ayrıldıktan

(9) — Mahut volkancı: (İstanbulda Volkan isimli mecmuayı çıkararak, 31 mart hadisesini hazırlayanlardan Kıbrıslı Derviş Vahdeti.

(1) — Badi olmak: Sebep olmak.

sonra Mümtaz bey namında mutasarrıf gelir, Haydar Bey zamanında cebren askere gönderilen Zeytunlular silâhlarıyla beraber kaçarak, Zeytunun sarp ve korkunç dağlarına çıkarlar. (Bertiz) köylerini basarlar. İslâmları parça parça etmeğe ve ateşle yakmağa başlarlar. Mümtaz Bey maiyetine bir miktar kuvvet alarak hareket eder, eşkiyadan bir kısmı Zeytunun Tekye (2) namındaki sarp bir mahallesine iltica ederek silâh ve bomba atmağa koyulurlar. Evvelâ hristiyanlardan mürekkep bir heyeti nasıha (3) gönderilirse de faydası olmadıktan başka, giden nasıhlar içinden bazı zevat eşkiyaya mukavemeti tavsiye eder. Müsademe başlar (4), ilk vuruşta Süleyman Bey ismindeki jandarma kumandanı şehit olur. Bu sebeple Zeytunun ismi Bairadeiseniye (5) — Süleymanlı — ya çevrilmiştir. Mümtaz Bey işi ciddi tutar. Gerek merkezdeki ve gerek köylerdeki eşkiyayı birer birer yakalar. Viyanada, ermeniler tarafından tab ettirilen ve bir nüshası Meraş divanı harbinde (6) elde edilen bir kipta tasrih (7) olunduğuna nazaran Zeytun idareyi Osmaniye'ye geçtiği günden beri, büyük ve küçük otuz beş defa ihtilâl çıkarmış ve güya amali milliyelerinin tervici (8) için çalışmıştır. Şüphesiz her ihtilâlde yüzlerce Türkün kanı dökülmüş, evleri yıkılmış, 311 ihtilâlinde Andırın ermenileri yakaladıkları, memurların gözlerini oyarak barut doldurmuşlar.

Torosun en çetin kayalıkları arasından zaman zaman feveran (9) eden Zeytun volkanı daima etrafını ateş ve kan içinde bırakmış. Nihayet 311 deki feveran esnasında (Kazan devrildi, söndürdü ocağı.)

(Meraş hakkında ermeni tarihlerinden alınan malûmat aynen aşağıya yazılıyor.)

(2) — Tekye: Tekke.

(3) — Heyeti nasıha: Nasihat edecek, akıl verecek heyet. Bu heyete İngiliz, Fransız ve İtalyan konsolosları dahilmiş ve uzun sakalının çene kısmını tıraş etmeyi adet eden ve bu sebeple halk tarafından çatal sakal diye tanınan İtalyan konsolosu çok şişmanlığı sebebiyle ata binemediği cihetle, tahtıranla Zeytine iki yüz kişi tarafından nöbetleşe götürülüp getirilmiş.

(4) — Müsademe: Çarpışma.

(5) — Ba iradei seniye: Padişah emrile.

(6) — Divanı harp: Sıkı yönetim mahkemesi.

(7) — Tasrih etmek: Açıklamak.

(8) — Tervic: Kıymet kazandırma.

(9) — Feveran: Kaynayıp etrafa fışkırıp taşma.

Meraş şehrine verilen isim kadimden beri aynı olmamıştır. Tarihi Milâttan evvel yedinci asırda Asur Meliki (Sargon) kendi kuyudatında (1) Meraşa (Markas) ismini veriyor. Demek ki Meraşın ilk eski ismi Markas idi. Sonra bir vakit (Kirmanik) tesmiye olunmuş. Tarihi milâdın yedinci asrında ise (Meraş) denilmiştir. Bu güne kadar aynı isimle yad oluna gelmiştir.

Meraşın şimali şarki cihetinde vaki ve her bir Meraşlıya malûm olan (Taksarakol) — doğrusu — (Tatyus Arakil) (2) yani Tatyus Resul Tepesi, rivayeten Tatyus Resulun, Meraşı ziyaretinde, meydana gelmişidiği beyan olunur.

Rivayet ise şundan ibarettir. Tatyus Resul bu tarafları dolaşırken Meraşı dahi ziyaret eder. Meraşta vaız edip aynı zamanda şehirde bulunan cüz zamli ve diğer nevi hastalıkları tedavi eder. Bugün (Uyuz Pınarı) denilen pınarda (3) yıkarmış. Fakat yerli ahali Tatyus Resulu zulmederler. Öldürmeğe kalkışır. Bu tehdit üzerine Tatyus Resul geceleyin kaçıp beyan edilen tepede vaki bir ağacın altında geceler, ertesi gün şehri bırakıp gider.

O günden itibaren bu tepeye, Tatyus Arakil tesmiye olunurmuş. Bu Tatyus Resul, Hazreti İsanın resullerinden biri idi ki başlıca vazifesi mübaşirlik olmuştur. Meraşın ermeni ahali o günden beri yortu dutup o tepeyi ziyaret ederler. (x) fakat tayini vaktin tenkidi ve tarihi istintac (4) bize gösteriyor ki, Meraşı Tatyus Resulden ziyade (Partagovasus) Resulun ziyareti makuldur (5). Daha geriye gidilse görülür ki, (Pavlus) (6) resulun faaliyet merkezi olan Antakya şehri o zamanlar

(x) — *Bu tepeyi İslâmlar dahi ziyaret ederler ve (Osman Baba) tepesi derler. Tepenin üzerinde bir ağaç ve onun etrafında yığılmış ufak çakıl taşlarından başka bir şey yoktur.*

(1) — *Kuyudat: Kayıtlar. Sargonun yazdırdığı tabletler.*

(2) — *Tatyus Arakil — Osman dede ziyaretine Ermenilerin verdiği isim.*

(3) — *Uyuz Pınarı, halen de aynı isimle anılır. Kuyucak — Kerhan yolu güzergâhına yakın mesafede ve Duraklı mahallesindedir.*

(4) — *İstintac: Olayları kıymetlendirerek bir sonuç çıkarma, tarihi istintac: Bu olayın hangi yıllarda meydana geldiğini bulma.*

(5) — *Makul: Akla yakın.*

(6) — *Pavlus Resul: Hazreti İsanın havvariyunundan Sen Pol — Tarsuslu Pol —*

Meraşa nice cihetlerle yakın ve alâkadar imiş. Bazı meşhur zevatla birlikte istintaç ederek diyeceğiz ki, Pavlus resul Meraşı dahi ziyaret etmiştir. Bu neticeyi kabul eden bazı kimseler dahi Pavlus Resulun Ahır dağından geçtiğini kabul ederler. Pavlus Resul gibi bir faal kimse Ahır dağından geçtiği halde Meraşa girmeksizin geçemezdi, sükût edemezdi.

Mutlaka şehre girmiş olmalıdır. Meraşa hristiyanlığın duhulünü birinci asra götürürsek hata etmiş olmayız. Birinci ve dördüncü asırlar arasında Meraşa dair hiç bir şey bilmiyoruz. Fakat birden hristiyan kilise tarihinde pek malûm olan ve tarihi milâdiyenin üç yüz yirmi beşinde (Nikiya) (1) da inikad (2) eden meclisi umumiye geçeriz. Bu mecliste Meraşın dahi hissesi olmuştur. Meşhur (Aryus)un tabilerinden addolunan (Yudukyus) Meraş murahhası olarak Aryus partisi tarafından (Nikiya)da bir kürsü elde etmiştir. Dahası var, Nikiya meclisinde hazır bulunan ve meclisi idare eden İmparator Kostantin, Hristiyanlara karşı olan tecavüzde bir gözünü de kurban vermiş olan Meraşlı bir murahhasa doğru gelip onun oyulmuş gözünü öpmüştür. Beşinci asra bak. Bugün Suriye'de olan Nastoriler denilen cemaatı meydana getiren o meşhur hatip ve vaiz ve aziz Süryani Nastar, Meraşlı oğlu Meraşlı idi. İstanbul Patrik kürsüsü kavgada iken ve hiç bir kimse oturmaya cesaret göstermemiş iken Meraşlı Nestar kürsüye çıkıp 428 den 431'e kadar İstanbul patriki olmuştur. Altıncı asırda (Sen Tomas) isminde Süryani kavmine mensup bir murahhas yaşamıştır. Bu da Meraşlıdır. Sekizinci asırda Hristiyan tarihinde malûm olan Meraşlı bir imparator dahi meydana gelmiştir. 716 dan 731 senesine kadar imparator olmuştur. Ol zat İsavrayeli Leon olup adı bir askerlikten İstanbul İmparatorluğuna kadar yükselmiştir.

Yedinci asırda Arapların Meraşa hücumlarında Leonun pederi Familyasile beraber kaçıp İstanbul taraflarına yerleşmiş. Leon İstanbul ordusunda adi nefer halinde yaşayıp nihayet pederinin serveti sayesinde yükselip imparator olmuştur. Meraşlı Leon İmparator olunca dini meselelerle uğraşmayı severmiş. Hazreti Ömer (Radiyallahu anı) ile mekatebede (3) bulunmuştur. Hazreti Ömer Hristiyanlığı ve kitabı mukad-desi tenkid etmişti.

Meraş meşhur murahhaslar meydana getirdiği gibi münzeviler dahi meydana getirmiştir. 800 den 1517 tarihlerine kadar Meraşın garbinde

(1) — Nikiya: İznik şehri.

(2) — Inikad etmek: Akdetmek, toplanmak.

(3) — Mekatebe: Mükatebe: Mektuplaşma: Yazışma.

bulunan ve ismi malûm olan Cancık Mağarası (4) münzevilerin merkezi ve hatta kilisesi imiş, şimdi bir kimse Cancık Mağarasına giderse bazı alaim (5) görebilir.

Yedinci asırda Meraşın tarihine diğer bir unsur girmeğe başladı, o da Araplar idi. Müslümanlık Araplarla birlikte girmiştir. Tarihi milâdın altı yüz kırkında şehri İstanbul İmparatoru Herakliyus elinde iken Araplardan (Ebu Ubayda: Ebu übeyde razıyallahu anh) ve Muaviye nam halife Meraşı Herakliyus elinden alıp ona sahip olmuş oldu.

Tabii Meraşı alan iş bu Araplar, Rumlar ile harp edip Meraşın hristiyanlığına hayli ziyan vermişler. Onuncu asra kadar Meraş bazan Pozantiyon (1), bazan ise Arapların eline geçmiştir. Bu vakte kadar Meraşta Ermeniler haylice çoğalmışlardı. Meraşa gelen Ermeniler ise Kilikya içerisinden geçip sisten ve ondan dahi geçip Meraşın garbında bulunan ovaya yerleşmişlerdi.

On birinci asırda bütün ermenilerin dört ve bir vakıt altı tane dini merkezleri olduğundan Meraş dahi o merkezlerden biri olmuştur. Meraşın murahhası bugünkü Tekke mahallesinde oturmuştur. Bu murahhas Pavlus isminde bir dindar zat idi. Pavlusun murahhas olmasına sebep 1086 tarihlerinde Meraş Hristiyan ahalisince malûm olan (Bilardos) hükümdar olmuştur. Bunun pederi Rum ve anası Ermeni olup aslen Hısnımansurlu (2) idi. Bilardos kendi başına yirmi bin Hristiyan toplayarak Harputtan başlayıp Meraşa kadar hüküm eder. Kısa bir müddet hüküm sürdükten sonra Türkler tarafından mağlûp edildi. Avrupa'dan gelip de Kudüsü Şerifi Türklerin elinden İmak isteyen ehli salıp seferinde dahi Meraşın hissei olmuştur. (1097 tarihinde ilk ehli salıp seferini

(4) — *Cancık mağarası: Şehrin şimal batısında ve tavşan tepe yakınında bulunan bu mağara yıllardan beri defineciler elinde tahrip olunmuştur. Mağaranın ön kısmındaki kayalık dinamitle parçalanıp para aranmış, bir kaç yıldan beri de mağara önündeki toprak altında bulunan kilise kalıntısı köstebek misali oyulmuş ve mozayıklar sökülümüştür. Şahsen burdan sökülen mozayıkla birlikte baş vurduğum müze ilgilisi, bile verdiği cevapla, tarih bilgisinden nasibi olmadığını açıklamıştır.*

(5) — *Alaim: Alâmetler: Deliller, bilgiler.*

(1) — *Pozantiyen: Bizantiyen: Bizanslı.*

(2) — *Hısnımansur: Adıyaman.*

icra eden Fransa hududunda vaki Lorenli (Kutubire dusel poliyon) (3) ve beladüven: Beduen, birader prensler Meraşta yekdiğeri ile birleşmiş ve Meraşa sahip olmuşlardır. Hatta Beduenin zevcesi Meraşta vefat etmekle bir Ermeni kızı ile evlenmiştir. Meraş gehri 1147 senesinde Selçukluların eline geçti. Kezalik on altıncı asırda Birinci Sultan Selim elile Osmanlı eline girdi. Uzun vakit devam eyledi. Ondandır 1832 senesinde malum ve namdar Mısırlı İbrahim Paşa tarafından zabtolunmuştur. En nihayet 1840 da tekrar Osmanlılar tarafından zabtolunup bu güne kadar Osmanlıların elinde bulunmaktadır. Bundan takriben altmış beş sene evvel katolikler ve yine altmış sene evvel yani 1854 te protestanlar Meraşa gelmişler kilise ve mektepler yapmışlardır.) (4)

ALTINCI BAB

MERAŞLILARIN AHLÂK VE ADATI VE ŞİVELERİ

Diğer kabiliyeti beşeriye gibi ahlâkta muhiti umumiden müteessir olur. Daha doğrusu bir kavmin ahlâkı, yaşayışından, yaratılışından, duyusundan ve tarihinden doğar. Yukarıda söylenilen esbabın tekâsüfû (1) ahlâkı vücuda getirir.

Türklerin ahlâk ve tabayiiide (2) muhitlerinden doğmuştur. Türklerin Anadolu ve Rumelideki büyük şehirlerde oturan ve başka soylarla az ve çok karışan pek az kısmından sarfınazarla, büyük bir kısmı saf ve bakir bir ahlâka sahiptir. Onlar Orta Asyadan getirdikleri hayatı maişet (3) i hâlâ bozmamışlardır. İran, Arap ve Roma medeniyetleri gibi kokmuş medeniyetleri temessül etmedikleri için ahlâkları da eski bekâret ve safiyetlerini muhafaza ediyor.

Türkün sayfası ahlâkı hiç lekelenmemiş ve hiç işlenmemiştir. Biz Türkler Cenabı Hakka yüz binlerce şükretmeliyiz ki, bizi zaman zaman Araplaştırmak, acemleştirmek, Frenkleştirmek yollarında sarf edilen

(3) — (Kutubire dusel poliyon): — Bu isim her halde yanlış telâffuz edilmiştir.

(4) — 83 - 84 ve 85. sayfalardaki yazılar, merhum Besim Atalay tarafından doğrudan doğruya Ermeni tarihinden aktarılmak suretile kitaba dârcedilmiştir.

(1) — Esbabın Tekâsüfû: Sebeplerin yoğunlaşması, birikmesi.

(2) — Tebayi: Tabiat, yaratılış.

(3) — Maişet: Yaşayış.

kuvvet ve emeklerin hiç bir tesiri olmamış veya olmuş ise de pek az bir kısma bağlı kalmıştır.

Allah saklıya. Bu kavimlerin berbad ahlâkları Türkün bütün tabakatı içtimaiyesine (4) sirayet etse idi bugün biz yaşayamazdık. Bugün her türlü şedaide, ihtiyaca, sağlam bir surette göğüs geren Türklük, o zaman çürümüş ve kokmuş bir halde bulunacaktı. Yukarda arz ettiğim gibi ahlâk, tarihin, isdidadın ve muhitin doğurmuş olduğu bir şey olduğundan taklit edilmez bir hal ve keyfiyettir. Bir kavmin veya bir şahsın ahlâkını taklide uğraşmak kadar beyhude bir şey olamaz. İnsan kendi istidatının yükselmesine çalışmalıdır ki, muvaffak olabilsin. Başkasının istidat ve seciyesini Kılade (5) gibi boyuna geçirmek kabil değildir. Bu yolda çalışanlar kendilerinin öz seciyelerini de kaybederler.

Biz Türkler için en emin ve tabii yol, kendi millî seciye ve kabiliyetlerimizi genişletmeğe, büyütmeğe çalışmaktır. Kör körüne her hangi bir milleti taklit bizim için dün olduğu kadar bugün de mühlîktir (1) Türklerle meskun olan Meraş ve havalisi ahalisinin büyük bir kısmı ahlâk itibarile temiz ve lekesizdir. Bunların ahlâklarını şu kelimelerle hülâsa edebilirim. Metanet, sebat, inanç, doğruluk, iffet, teslimiyet, kanaat, ümit, iman ve saire..

Ahlâk itibarile Meraş ahalisini iki kısma ayırmak lâzım gelir, bir kısmı, ki çokluk bu taraftadır. Temiz ve güzel ahlâkî esaslara maliktirler. Fakat o bir kısım ki. Pek az olan Zadegân, ulema, Memurin kısmıdır, bunların içerisinde bazı simalar istisna edildiği takdir de ahlâk ve seciye itibarile değerleri hiç demektir. Avam ne kadar saf ve pek iseler, bunlarda tersine olarak o kadar bozulmuş ve düşmüşlerdir. Bunlar için her şey maddi kıymetlerle ölçülür. Din, iman, ahlâk hep maddi menfaata alettir. En hasis bir menfaat için en kötü riyakârlık yapılır. En ufak bir intikam için, her türlü mukaddesat, namus, vicdan, hedef ittihaz edilir. Bunlarca bugün iyi olan bir adam yarın fena, bugün fena olan bir adam o bir gün iyi olabilir.

Yeter ki işlerine gelsin. Bunların bu kadar bozulmasındaki esbabı, eski mektep ve medrese tahsillerindeki gayesizlikte ve yolsuzlukta buluyorum. Ahlâksız tahsilden hayır yerine zararlar tevellüt edeceğini (Ruso) (2) izah ve isbat etmiyor mu.

(4) — *Tabakatı İçtimaiye: Sosyal sınıflar.*

(5) — *Kılade: Gerdanlık.*

(1) — *Mühlîk: Tehlikeli.*

(2) — *Ruso: Fransız sosyoloğu Jan Jak Ruso.*

Bu herifler açık bir kalbe, yüksek bir düşünceye malik değillerdir. Bunlar, menfaat perest, korkak, sebatsız, seciyesiz bir takım mahluklardan ibarettirler. Bereket versin ki eski zamanların tahsili o kadar taammüm (3) etmediği için bu ahlâksızlık umumi bir şekil alamamıştır. Hemen, okuyup yazanlara münhasır demektir.

Merasta katil ve cinayet işitilmez gibidir. Sirkat (4) pek az vaki oluyor. Yalnız köylerde hayvan hırsızlığı sık sık vukua gelir ise de bunun çoğu Türklerden başka soylar tarafından yapılmaktadır.

Yeis (5) Türklüğe hiç yanaşamaz. O bütün felâketlere karşı sağlam ve sarsılmaz bir ümit ile mukabele eder. Sabır ve ümit, Türkün iki büyük yardımcısıdır. İhtiyacın en sert pençesine göğüs gererde, ağzını kimseye açmaz. Halinden kimseye şikâyet etmez. Şayet halinden şikâyet mecbur kalsa yine gülümseyerek teşekki (6) eder. Bu seferki seyahatımda köylerde otlarla tagayyüş eden (7) bir çok erkek ve kadın gördüğüm halde, hiç biri de yeis göstermiyor.

Ve şikâyet etmiyordu. Hepsi de Allahına şükrederek atiye (1) büyük bir ümitle bakıyorlardı. Aynı zamanda emvali metrukeden (2) ev, erzak, bağ, tarla ve saire verilerek yerli Türklerden daha çok mesut bir hale sokulan, Cezair, Tarablusgarp ve Bosna muhacirleri, hallerinden şikâyet ediyor. Ortalığı yaygaraya boğuyorlardı. Türk halinden şikâyet ederken yine asalet ve seciyesini gösteriyor. Şu türküye bakınız.

(1)

*Yine bahar ayı geldi
Arttı derdim yaram benim
Lokman hekim kendi gelse
Bulurmola çarem benim*

(3) — Taammüm: Umumîleşme: Yaygın hal alma.

(4) — Sirkat: Hırsızlık.

(5) — Yeis: Tasa: Keder. Üzgünlük.

(6) — Teşekki: Şikâyet etme.

(1) — Ati: İstikbal: Gelecek.

(2) — Emvali Metruke: Terk edilmiş mallar: Gayrimüslimlerin yurdumuzu bırakmaları sebeble sahipsiz kalan mallar.

(2)

*Zati (3) El işi (4) beklerim
Demem sırrımı saklarım
Yemem haramı korkarım
Çok kullara borçlu benim*

(3)

*Kimselere yoktur sözüm
Bağım yoktur yiyem üzüm
Mahsara görmedi gözüm (x)
Ol pekmezsiz kalan benim.*

(4)

*Çift sürüp ekin biçmedim
Yazın yaylaya göçmedim.
Kula sofralar açmadım
melul melul kalan benim*

(5)

*Hepsinden kaldım yekinik
Kırk yaşadık ne gün gördük
Yaz gününde yaymak (1) yannık (**)
ol ayransız kalan benim.*

HÜKÜMETE İTAAT

(Merhum yazarın bu kısımdaki fikir ve düşüncesinin aynen kitaba dercini faydalı görmediğimiz cihetle 84. sayfanın son kısmını boş bıraktık. Özür dileriz.)

(x) — Burada üzüm sıkılan yere (MASARA) derler ki Arapça mağserenin bozuntusudur.

(3) — Zati: Zaten: Esasen.

(4) — Elişi: Elin, yabancının işi.

(**) — Ayrık yapılan kaba yanık derler.

(1) — Yannık: Yayık, yannık yaymak, yayık yaymak.

Bakınız bir Türk, Hükûmetine ne kadar sadıktır. Bir ihtiyar Türk köylüsünün yedi oğlu ve bir kızı varmış. Oğullarının dördü askere gitmiş. Öbürleri küçükmüş. Zavallı adamın çocukları el işi tutarak geçinirmiş. Askere giden oğlanların da çoluk ve çocukları varmış. Bu duy-gulu ve temiz baba güle güle oğlanlarını askere göndermiş. Evdeki bulgur ve tarhanasını satmış. Onlara harçlık yapmış, çocuklar gidince bu fakir aileyi kendi idare etmeğe mecbur olmuş. Bir atından başka bir şeyi olmayan bu ihtiyar odunculukla vakit geçirmeğe başlamış. Seferberlik iptidalarında bir gün şehre odun getirmiş tekâlifi harbiye (1) komisyonu biçarenin atını çekip almışlar. On iki baş ailenin yegâne vasıtai maişeti (2) olan bu atın gitmesi üzerine köylü şu türküleri söylemiş ve atı kurtarmıştır. Yoksa, atı kurtarmak için başka yollara sapmamıştır.

T Ü R K Ü

(1)

*Alman Benim Abasıma (x)
Merhamet eylen efendim
Bundan başka malım yoktur
Merhamet eylen efendim*

(2)

*Bununla tabur dolmaz
Ben ağlarım yüzüm gülmez
Dedi oğlum, halim bilmez
Merhamet eylen efendim.*

(3)

*Beş sene askerde durdum
Lâtif dediğini gördüm (x) (3)*

(x) — At siyah imiş: Habeş demektir.

(x) — Lâtif redif demektir.

(1) — Tekalifi harbiye: Harp mükellefiyeti: Harbin icap ettirdiği borç, yük.

(2) — Vasıtai maişet: Geçim vasıtası, geçim aracı.

(3) — Redif: Eskiden bir kısım yedek ve yaşlı asker sınıfı.

*Paşalara boru çaldım
merhamet eylen efendim*

(4)

*Bir oğlum var Abdalkelan -Abdülgeylan olacak-
Kalmadı dizimde derman
Çalışırım bir gün durmam
merhamet eylen efendim*

(5)

*Bir oğlum var adı Hüsin -Hüseyn demektir-
ne bayram ettim ne düğün
Şu dünyada görmedim gün
merhamet eylen efendim*

Biz Meraştaki ahaliyi ahlak ve maiyet itibarile bir takım sınıflara ayırmıyacağız. Türkler, Firenkler ve bazı garbi şehirliler gibi Lezaizi medeniyeyi (1) tatmamışlardır. Her şeyin vasıtai zuhuru ihtiyaç olduğu gibi halk arasındaki sınıfların zuhuru da yine saikai ihtiyaktır. (2) İcabatı medeniye halkı iyi veya kötü bir çok sınıflara ayırır. Türkler başka kavimlerin medeniyetini taklit edemedikleri ve kendi öz medeniyetlerini, Turfan, Semerkant, Konya, Bursa ve saire gibi bazı müstesnalardan sarfı nazarla — Daha yükseltemedikleri için bir takım sınıflara ayrılmamışlardır. Eski bir taksim olmak üzere bizde Meraş ahalisini avam ve havas (3) diye iki kısma ayıracağız.

Avam halk hiç su katılmamış, bozulmamış, her mikyası ile (4) tam bir Türktürler. Sade yaşarlar. Basit ve doğru düşünürler, açık söylerler.

Türkü dünyasına bağlayan şey, ancak, Allahı, Devleti ve Ocağıdır.

Meraşlılarca ocak muhabbeti hala bakidir.

Havas sınıfını, bazı memurin, ulema, tüccar, Zadeğan vücuda geti-

(1) — *Lezaizi medeniye: Medeniyetin tadı, nimetleri.*

(2) — *Saikayı ihtiyaç: İhtiyaç sebebile. Muhtaçlıkla.*

(3) — *Avam: Halk tabakası. Havas: Yüksek sınıf: İleri sınıf: Okumuş sınıf.*

(4) — *Mikyas: Ölçü.*

rirler. Sanayi eshabı tıpkı avam gibidirler. Havas sınıfı Türkten başka her şeydirler. Fakat aynı zamanda da Arap ve Acem de değildirler. Bunların teşekkülâtı ve simaları bile Türklerden az çok değişmiştir. Yaşayışları, düşünceleri bambaşkadır. Bunlar da zeciye ve maneviyat aramamalı, zaten dini islâm —Bütün müslüman milletlerde olduğu gibi— Türklerce de iyi anlaşılmamış ve ruhlara nüfuz edememiştir. Bütün müslümanlar mihaniki (1) birer müslümandırlar. Zevk ve ruh bir şey anlamamıştır. Bu havas sınıfı iyi bir müslüman olamadıkları gibi, eski millî ve ırki, safiyetlerini de bozmuşlar, pek acınacak bir hale gelmişler. Bu adamların, milletin heyeti umumiyesine hiç bir faydaları yoktur. Bunlar muhtelif yollarla, köylüyü, Türkü sülük gibi emerler, kâbus gibi ezerler, bunlar birer unsuru muzır (2) dan başka bir şey değildirler.

Her ne kadar avam kısmı da dini islâmı iyice anlamamışlarsa da millî seciyelerini bozmamış olduklarından, her şeye müstait (3), bozulmamış bir hazine gibi yatıp uyuyorlar.

İFFET

Bütün Türk memleketlerinde olduğu gibi, Meraş dahi pek afif bir kasabadır. Namussuzluk, hemen hiç işitilmez gibidir. Bin türlü ihtiyaç altında ezilen genç ve dul kadınların namusunu sattığı görülmez. Meraşın iffet ve ismeti şayanı takdirdir. Meraşta tesettür (4) pek fena bir tarzdadır. Yukardan aşağıya kadar beyaz veya gök bir çarşafı örtünen kadınlar insana canlı birer cenaze vehmini verirler. Köylü kadınları hiç tesettür etmezler. Fakat şehir kadınlarından daha afiftirler. Dünyanın en bahtsız kadınları, Meraş kadınlarıdır denilebilir. Her tarafı topraktan yapılmış, rutubeti damlarına kadar çıkmış olan, dar, harap, pis evlerde akşamlara kadar çıkırık (5) çevirmeğe mecburdurlar.

Erkeklerce, kadınların hiç mevkii yoktur. Bir çok kadınlar dahi erkekler gibi çalışmaya mecburdurlar. Bu kadınlar günde üçten altı metelîğe (6) kadar bir para kazanabilirler.

(1) — *Mihaniki: Alet gibi: otomatik, Kurulmuş zenberek gibi. Ruhtan yoksun.*

(2) — *Unsuru muzır: Zararlı unsur. Kötü parça, kısım.*

(3) — *Müstait: Kabiliyetli, yatkın.*

(4) — *Tesettür: Setrolma: kapanma, örtünme.*

(5) — *Çıkırık: Pamuğun iplik yapıldığı basit alet.*

(6) — *Bir metelik kuruşun dörtte biridir. Bir kuruş kırk para olmasına göre bir metelik on paradır. Yani dört yüz metelik bir lira eder.*

ADAT (7)

Meraş ahalisinin hayatı pek basit ve iptidaidir. Hâlâ eski aşiret hayatını bırakmamışlar bazı müellifler bunların Buhara özbeklerinden bulunduklarını yazıyorlar ki doğrudur. Meraşta yemek, bulgur ve bir nevi sert tarhana, döğme, nohut, mercimek gibi hububat, ve badılcan (1) bamya, fasulya gibi sebzelerden ibarettir. Lahana ve pırasa yenmez gibidir. Dünyada Meraş ahalisi kadar marul yiyen bir halk olmasa gerektir.

Yemeklerin pişmesi dahi çok iptidaidir. Bir çok ziyafetlerde bulunduğu halde, yerlilerden iyi yemek yapan bir aileye tesadüf etmedim. Halbuki bir çok et ve yağ israf edilmiş bulunuyordu.

Avamın gıdasını bulgur ile terhana teşkil eder. Ayran her yerde olduğu gibi burada da çok içilir. Yoğurttan yapılmış olan (Toyga) çorbasını çok severler. Kuru tarhanayı ceplerine koyarak leblebi gibi yerler. Pişmemiş badılcanı yemek dahi adettir. Gerek bulgur ve gerek sebze yemekleri pek iyi pişirilmez. Bir az çiğ bırakılır. Arabistandan geldiğine şüphe olmayan çiğ etten yapılmış köfteyi severek yerler.

İşret (2) İslâmlar arasında o kadar yayılmamıştır. Bazı zadegânlık tashyanlarla memurlar içerler. Yerli ahaliden binde biri kokusunu dahi duymamıştır. Yalnız bir çok erkekler ot atarlar ki bu ot kül ile âdi tütünden yapılmıştır. Teneke kutular içine koyup, kahvede, sokakta, her yerde bir miktar ottan yani —küllü tütün tozundan— parmakla alırlar ve dişlerinin etine sürerler ve rast gele tükürürler. Bunun Arabistandan gelmiş olduğuna şüphe yoktur. Çünkü oralarda daha ziyade taammüm etmiştir.

Burada kumarcılık çok ileri gitmiştir. Ak sakallı ve sarıklı amcaların dam üzerinde, bahçe duvarları dibinde, mezarlık aralarında birer hal-ka teşkil ederek kumar oynadıkları her gün görülür.

UFURÜKÇÜLER

{ Ahali hekimlerden ziyade Nushaya (3) ve efsuna (4) ehemmiyet verirler, her ne kadar son senelerde hekimlere müracaat artmış ise de yine, efsuncuların itibarı yerindedir. Hele ihtiyar kadınlar arasında bulunan büyücü kadınlar, avamın ruhu üzerinde mühim bir tesire malik-

(1) — *Badılcan: Pathcan.*

(2) — *İşret: İçki içmek, alkol kullanmak.*

(3) — *Nusha: Muska.*

(4) — *Efsun: Büyü.*

tirler. Bunların pek ileri gelenlerinden her şey beklerler. Kadınların doktoru (otacı) ismi verilen kadınlardır (*).>

Otacılar efsunculardan ayırırlar. Esma u havas kuvvetile iş gör-
düklerini iddia ederler. Otacılar ise nebatî eczalar ile tedavi ederler. Bun-
ların eczası, Çeşmizen, karanfil, tarçın, dere otu, nane, ıhlamur, üzerlik,
ebe gümesi ve sairedir. Gerek efsuncular ve gerek otacılar iki meteliğe
kadar tenezzül ve kanaat gösterirlermiş, ahalinin bunlara doktorlardan
ziyade müracaatlarındaki hikmet şüphesiz parasızlıktır.

DÜĞÜNLER

İslâmlarda cihaz meselesi oldukça ağırdır. İslâmlar düğünlerde er-
keklere mahsus olmak üzere bir defa taam (1) verirler. Erkekler ve ka-
dınlar zifaf (2) tan bir gece evvel kına gecesi tertip ederler. Çalgı çal-
mak âdettir. Bu çalgılar iki gözden mahrum Ermeniler tarafından çalı-
nır. İslâmların çalgı çalması çok ayıptır.

Zifaf gecesi güveyi mahallenin delikanlıları tarafından eve getirilir.
Gelin zifaftan bir gün evvel güveyinin evine gelir. Gelinin başına, mer-
diven başında para saçmak âdettir. Gelin düğün günü eve birikmiş olan
bütün kadınların, hattâ çocukların ellerini öpmeğe mecburdur.

Gelin kırk güne kadar evden dışarı çıkmaz ve kimseye bir şey söyle-
mez. Gelin bir iki çocuklu ana olasıya kadar, kayın validesi ve kayın pe-
deri ile oturup yemek yiyemez. Her halde ayrı yemeğe mecburdur.

Hattâ yemek yerken kimseye göstermiyecektir. Gelin ve kaynana
kavgaları bütün şiddeti ile buralarda dahi caridir. (3) Bakınız gelinin-
den ağlayan bir kaynana ne diyor.

(*) — *İstanbulda hâlâ eski usul eczacılara (kökçü) derler. Eski Türkler
hekime (otcu) derlermiş. Nitekim Kutatkubilik de —Kim otcu
onmas mekasım sözü. Mekasım otçu ki uruben yüzün—. Otacı
kelimesi otçu bozuntuları olsa gerektir.*

(1) — *Taam: Yemek: Maraşta bu yemeğe Velime denir. Arapça düğün
ziyafeti demektir.*

(2) — *Zifaf: Güveyi girmek.*

(3) — *Cari olmak: Cereyan etmek: Hüküm sürmek. Yapılmak.*

TÜRKÜ

Güneş gibi dağ başında dururdum

—İhtiyarlaştım demektir—

Akşam sabah aşmak üzre olurdum
Hiç olmazsa yavrularım görürdüm
Bana ettiklerin bulasın gelin
İlâhi mevlâdan bulasın gelin

Mehmedim geldi yattı dizime
Dünya nedir görünmedi gözüme
Bakamadım ben yavrurun yüzüne
Bana ettiklerin bulasın gelin
İlâhi mevlâdan bulasın gelin

Yavrucuğum dağ başından aşırdın
Aklımı fikrimi aldın şaşırdın
Adananın göllerine düşürdün
Bana ettiklerin bulasın gelin
İlâhi mevlâdan bulasın gelin

Agular içtim de yanıyor özüm
Ağlaya ağlaya görmüyor gözüm
Ayrıldın yavrumdan gülmüyor yüzüm
Bana ettiklerin bulasın gelin
İlâhi mevlâdan bulasın gelin

Seni al yeşilli gelin getirdim
Getirdim de koç yığdım yitirdim
Varım yoğum hep yolunda bitirdim
Bana ettiklerin bulasın gelin
İlâhi mevlâdan bulasın gelin

Iraktanırağa baktıkta durduk (1)
Hekimden, hocadan, ölmüş mü? sorduk.
Akibet bunun ölümün gördük

(1) — Irak: Yırak: Uzak.

*Bana ettiklerin bulasın gelin
İlâhi mevlâdan bulasın gelin*

*Yarın bürgün mahşer yeri kurulur
İnsan olan hep oraya derilir
Defterler açılıp hesap görülür
Bana ettiklerin bulasın gelin
İlâhi mevlâdan bulasın gelin*

Bu türkünün mevzuu olan hâdise şu yolda cereyan etmiştir. Gelin, kayın anası ile iyi geçinmezlermiş. Her gün kavga ederlermiş. Güveyi bunların hakkından gelememiş. Nihayet Meraşı terkle Adanaya gitmiş. Gelin de bunun üzerine anası evine çekilmiş. Zavallı erkek Adanada hastalanır, evine gelir. Fakat gelin gelmez. Hattâ mini mini evlâtlarını bile babasına göndermez. Gelin, doktorlara ve hocalara, daima, ne vakit ölecek? diye sorarmış. Biçare adam bu dertle kahrolur ölür. Bunun üzerine ihtiyar valide (2) şu türküleri söyler. Hakikaten acıklı olan şu vâkıa (3), millî bir romana esas ve mevzu olur.

ELBİSE

Erkekler ekseriyetle kolları kısa yerli mamulâtından (4) olan bir aba ile uzun entari giyerler, entari yeşildir. İş zamanında entarinin peşleri (5) kuşağa sokulur. Genç erkekler uçları oyalı yazma ve ihtiyarlar sarık sararlar. Bellerine abanın üzerinden bir kuşak kuşanırlar.

Pabuçlar dahi yerli metağı (6) olup burunları kalkık kırmızı yemelerden ibarettir. Potin ve kundura giyenler pek azdır. Bazı yerli ve köylüler, kıl ve yünden dokunmuş şalvar giyip, entarinin eteklerini şalvarın içine sokarlar. Abaların bazıları sırma ile işlemelidir, ki beş yüzden bine aba alınır ve satılırmış, yavaş yavaş setre (7) ve pantolon giymeye başlamışlardır. Kadınların elbisesi dahi erkeklerinki gibi sade ve basittir. Kadınlar sarı meşinden mamul çizme giyerler ve adına (edik) derler. Başlarına bazı şehir kadınları ile bütün köylü kadınları on santim yük-

(2) — Valide: Ana. Doğuran.

(3) — Vakıa: Olay.

(4) — Mamulât: İmal edilenler, yapıt.

(5) — Peş: Etek, uç.

(6) — Metag: Eşya, mal.

(7) — Setre: Çeket.

seklğinde fes giyip üzerlerine çenber ve yazma sararlar. Vakti olan kadınlar bu feslerin üzerine altun dikerler. Vakti olmıyan kadınlar, bilhas- sa köylü kadınları, teneke parçacıklarından ibaret levhacıkları (1) kulaklarının üzerine sarkıtırlar. Köylü kadınlarının burunlarına (Hızma) denilen gümüş halkalar taktıkları görülmektedir. Bu da Arabistandan gelmiştir.

ŞİVEİ LİSAN (2)

Her kavmin lisanı ve şivesi o kavmin muhiti içtimaiyesinden ve muhiti umumisinden müteessirdir (3). İçtimaiyatı yükselmiş olan kavimlerin lisanları da yükselmiştir. Sade ve basit yaşayan akvamın dilleri dahi sade ve basittir. Lisanda diğer ahval ve kabiliyeti beşeriye gibi tahavvüllere (4) tekâmüllere tabidir. Daha doğrusu bir lisan bir ferde benzetilirse o lisanın doğması, büyümesi, ihatası (5), tahakkümü (6), yükselmesi, ihtiyarlaması ve hattâ ölmesi de haktır ve gerçektir. Diyebilirim ki Türk dili daha büyüme devresine yeni girmiştir. Bu dilin teali (7) ve tekâmül devreleri gelecektir. Türk soyunun işlenmemiş ve incelmemiş olan maddî siması gibi manevî siması olan dili dahi işlenmemiş ve incelmemiştir.

Bu hikmete binaen bu gün Meraş şivesi dahi ince değildir. İptidaidir. Bilmünasebe (8) ahvali içtimaiyelerini beyan ettiğim esnada söylediğim gibi bura Türkleri daha aşiret hayatına yakın bir hayata malik- tirler.

Derecatı içtimaiyede geri kaldıkları için lisanları da geri kalmıştır. Orta Asyadan buralara gelen Türkler ayrı ayrı aşiret halinde geldiklerinden ve geldikten sonra iyice kaynaşarak, imtizaç (9) ederek bir ha-

(1) — Bu levhacıklar para şeklinde ince madenî ve sarı renkli olup, kulak yanlarına takılanlara dulıkluk denirdi.

(2) — Şivei lisan: Konuşma dili, ağız.

(3) — Müteessir olmak: Etkilenmek.

(4) — Tahavvül: Değişme.

(5) — Ihata: Çevre, genişlik.

(6) — Tehakküm: Hükmetme, hakimiyet, geçerlilik, kuvvetlilik.

(7) — Teali: Yükselme.

(8) — Bilmünasebe: Sırası gelmişken, uygun düştüğünde.

(9) — İmtizaç: Mezcetmek, karışma, uyma.

lita (10) haline gelmediklerinden, Anadoludaki muhtelif Türk şiveleri arasında büyük farklar görülür. Bu cümleden olmak üzere Meraş şivesi dahi ayrıca bir hususiyete maliktir. Vesaiti nakliyenin fıkdanı (11) ve ulûm ve maarifin intişar edememesi bu hususiyetleri ibka (12) eden esbaptandır. Yollar yapılarak ihtilât fazlalaşır, mektepler açılır, herkes okur ve okutulursa bu farklar kendi kendine kalkar gider.

Bir müzari (1) ve hâl (2) sigası (3), muhtelif Türk lehçelerinde beş altı türlü şekil alır. Meselâ (geliyor) kelimesini İstanbullular ve bazı Anadolu şehirlieleri olduğu gibi söylerler. Rum elinin Deli Orman ahalisi L nin imalesi (4) ile (geleri) Aydın ve Konyalılar R nin hafzı (5) ile yeyi kalın söyleyerek (geliyo). Trabzon ve havalisi ahalisi yine L nin imalesi ile (keleyi) Ayıntap tarafları halkı (geli) diye telâffuz ederler. Maraşlılar ise R yi hafzile beraber yu edatını (ou) suretinde kısa okurlar. (*)

Şiveler arasındaki şu fark ancak yukarıda arz ettiğim sebeplerle kalkabilir.

Evliya Çelebi Meraş Türklerinin iki asır evvelki şivelerini kaydetmiş. Bu gün Meraş şivesi iki asır evvelkine nazaran çok değişmiş bulunuyor. Bir çok kelimeler o zaman kullanıldığı halde bu gün ya tamamen terk edilmiş veya az çok değişmiş ve incelmış bir halde bulunuyor. Meraş lehçesinin bu gün alâmeti farikası (6), hiç bir maziyi nakli (7) sigasının bulunmamasıdır.

(10) — *Halita: İki madenin birleşmesi ile meydana gelen bir madde. Tunç gibi.*

(11) — *Fıkdan: Yokluk.*

(12) — *İbka: Baki olma: Yerinde kalma.*

(*) — *Alaiye, Akseki, Manavgat ve havalisi ahalisi de bu sigaya bir ikinci (ra) ilâve ederler ve Y yi telâffuz ile (geliyoru, gidiyoru) derler.*

(1) — *Müzari: Geniş zaman kipi.*

(2) — *Hâl: Şimdiki zaman kipi.*

(3) — *Siga: Kip, çekim.*

(4) — *İmale: Meylettirme: Bir tarafa eğme, şürde vezinlere uydurmak için bazı hece ve kelimeleri uzun söyleme.*

(5) — *Hazfetmek: Silmek, ortadan kaldırmak, harfi yutup söylememek.*

(6) — *Alâmeti farika: Başkasından ayıran belirti: İşaret, fark.*

(7) — *Maziye nakli: mişli geçmiş. (gelmişmiş, gitmişmiş) gibi.*

Maziye şuhudi (8) sigası da az kullanılır. Hiç bir Meraşlı ağzından gelmiş, gitmiş, olmuş, bulmuş, gibi misli kelime işitemezsiniz. Gelmiş denecek yerde (gelik), olmuş denecek yerde (oluk) derler, ne yapalım ne edelim diyecek yerde de (notak) derler. Şu türkü buna güzel bir misaldir.

TÜRKÜ

(1)

*Kaçamadım ben züğürtlük elinden
Dolanıp belime kuşak oluktur
Nire kaçtım ise kurtulamadım
Geçüp ayağıma tutsak oluktur*

(2)

*Acımdan ölsem de etmem başağı (**)
Yaradan kayırsın evlâd uşağı
Beğenmezdim kutnu kumaş döseği (1)
Şimdi kuru yerler döşek oluktur*

(3)

*Yaz gelince oğlaklarım satardım
Ata binip sürülere katardım
Otuz altı direk çadır dutardım (2)
Şimdi gölgeliyim kavak oluktur*

(**) — Ekini bulunmayan köylüler harman vakti başak toplayarak (9)

(8) — Maziye şuhudi (dili geçmiş) (gelmişti, gitmişti gibi)

(9) — Başak: Maraşta başsak olarak iki Ş ile telâffuz edilir. Ve her mahsulün sahibi tarafından derilmesini müteakip, toplanılmıyan unutulmuş ve dökülen kısmının muhtaçlar tarafından toplanılması hakkına başsaklamak denilir.

(1) — Kutnu: O zamanlarda bilhassa Şamda yapılan ve Pek makbul olan pamuklu bir kumaş cinsi. Kutun esasen farsça pamuk anlamına gelip batı lisanlarında pamuğa verilen Koton isminin babası sayılırsa da onun da aslı Hotan (Kotan) Türk şehrinin adıdır ve pamuğun menşei de belirtir.

(2) — Dutmak: Burdaki dutmak yakalamak anlamına gelmeyip, kurmak, yapmak, başarmak mânasını taşır. Ev tutmak, çadır tutmak gibi. Hattâ ateş yandığı zaman, fidan dikilip canlandığı zaman, ona da duttu deriz. Her halde tutuşmakta bu köktendir.

Bu gün Meraş lehçesinde pek saf ve bakir bir takım Türk kelimeleri vardır, aynı zamanda Suriyenin yakınlığı sebebiyle bir çok arapça kelimeler avam lisanına karışmış ve fakat arapçalığını gaip etmiştir.

Meraş lehçesindeki eski Türkçe kelimeler şunlardır:

Ecer: Yeni, müceddet. Bu kelime acar şeklinde ve çalışkan mânasına olarak garbî Anadolu'da dahi kullanılır.

Ul: Köşe, zaviye, satıh, cihet.

Ulgalanmak: Açılmak, yayılmak.

✕ Arnaç: Karşı: mukabil.

Utamak, utmak: Yapmak etmek (3)

✕ Engişek: Munazan, karışıklık.

Ede: Büyük kardeş, ağabey.

Bük: Sazlık, bataklık (4)

Bağcağı üzöldü: Sonu kesildi, kalma dı, bitti.

Bellik, belik: Alâmet işaret.

Banı: Kış konağı, kışlık ağıl, (B ve N harfleri kalın söylenecektir)

Bibi: Hala, babanın kız kardeşi.

✕ Bitii: Bir miktar, bir az.

Teşt: Büyük bakır leğen (1)

Taman: Nasılkı, çünkü, zira (2) t ve m harfleri kalın okunacaktır.

✕ Çıkla: Hepsı, temâmle.

✕ Cıvıltı: Can, ruh.

Çimmek: Suya girmek, banyo yapmak.

Daz: Kel, çıplak.

Darçıkmaq: Darılmak.

✕ Debiyak: Demin, evvelce.

✕ Doğdaç: Yeni doğmuş, nevzat.

Şelek: İnsanın kaldıracığı yük.

Sahk: Haber, mektup (3)

(3) — *Utmak: Daha ziyade kumar ve oyunlarda kazanma anlamına gelir*

(4) — *Bük: Böğürtlenin meyvesi ve ağacıdır. Böğürtlen bilhassa bataklıkta yetişip, ekseriya sazlık kelimesinin yanı sıra bükükte denildiğinden yazar, bükün bataklık anlamına geldiğini zannetmiştir.*

(1) — *Teşt kelimesi farsçadır.*

(2) — *Taman: Hani ya.*

(3) — *Cümle içinde sonraki K ekseriya kullanılmaz.*

Sındı: Makas, bu kelimeyi Anadolunun garp tarafındaki Türkler dahi kullanır (5)

Kovarmak: Salı vermek, koyu vermek.

Kürdüğü: Hırka.

✧ Gövcek: Gök şey, taze, yeşil (6)

Gökçek: Güzel, lâtif.

Küşüm: Merak ve kaygı. Bu kelime Konya taraflarında dahi müstameldir.

Gözenerek: Bakacak yer delik. (7)

✧ Kömbe: Bir nevi ekmek.

Kişi: Erkek, koca. (8)

Mav, mağ: Evin üst çatısını tutmak için atılan direk (9)

✧ Hopur: Dağda ekin ekmek için ormandan açılan yer.

Huğ: Ot ve kamıştan yapılmış ev.

Horanta: Aile, karı, kadın, ev şenliği.

✓ Hotur: İhtiyar, dermande (1)

Heylolsa: Nasıl olsa.

✓ Yumuş: Buyruk, hizmet, iş (2)

✧ Yörep: Yürümekten alınmıştır — dağların sırtından geçen dar yollara denir.

Yekinmek: Kımıldamak, hareket (4)

Yornuk: Yorgunluk.

(5) — *Sındı kelimesi halen konuşma dilinde kullanılmıyorsa da, eski Türkçe öğreten hocalar ve öğrenciler (lam elif) harfini tarif ederken, bu harf ya sındı gibi yahut deve boynu gibi olur derler.*

(6) — *Gövcek: Kullanmada Göcek şeklinde söylenir.*

(7) — *Gözenerek: Gözenek.*

(8) — *Kişi: Kişi şeklinde kullanılır.*

(9) — *Mağ: Daha ziyade damların bir hezen üzerine bindirilmiş bir kaç ağaçtan müteşekkil bölmelerine denir. Ve damın bir mağı bana, bir mağı kardeşime düştü cümlesindeki anlamı taşır.*

(1) — *Dermande: Farsca —dermansız bıçare anlamındadır—*

(2) — *Yumuş daha ziyade, ücretsiz ve karşılıksız buyruk ve iş yaptırmak anlamında kullanılır.*

(4) — *Yekinmek: Yükselmek, kalkmak anlamındadır. Orhun kitabelerindeki —Yökünmek— kelimesinin tam karşılığıdır.*

Yelpik: Soluganlık, göğüs tutukluğu.

Yalkı: Yalnızlık, تنها (5)

Yavuncumak: Rica, dahalet.

Yaşıl: Erkek ördek (*)

Meraş givesinde (ile) edatı çok kerreler bu şekilde kullanılmaz. (İnen) şeklinde kullanılır ki, şu türküde göreceksiniz.

TÜRKÜ

(1)

*Ben seher vaktında gaflette-iken
Aşkınan uyandım durna sesinden
Bilmem bahar mıdır coştum bulandım
Bülbülün gül için velvelesinden*

(2)

*Bülbülün bu eyyam güldür otağı
Gül gülüstan eyler bahçeyi bağı
Yarınan seyrana çıkmanın çağı
Hak saklasın elin kem nefesinden*

(3)

*Beyler Şikâr eyler yavru baz man
Ben yine mailim uygun sazınan
El ele yarınan Şirin sözünen
Devşirsek bahçenin menevşesinden.*

Meraşlılar bazı kelimelerin ortasında veya ahirinde bulunan kâfları (1), gayın gibi (2) telâffuz ederler. (Akyar)ı Agyar, Ak su yu Agsu diye söylerler.

(*) — Erkek ördeğe Yaşıl denilmesinin sebebi başı yeşil olduğundan-
dır. Bu yeşil kelimesini şimal Türkleri Yaşıl şeklinde kullanırlar,
bu kelime yaş ve il kelimelerinden mürekkeptir. Yaş, taze ve
genç demektir. İl hemze nin kalın söylenilmesile parlak mânası-
na gelir. İkisi birden malûm olan renge ad olmuştur.

(5) — Bu kelime - (yalğın: yalın) olarak, yalnızlık kelimesinin yazıl-
dığı gibi değil de söylendiği zaman ilk iki hecesinin telâffuzu
şeklinde kullanılır.

(1) — Kaf harfi: K harfi.

(2) — Gayın harfi g harfi.

TÜRKÜ

(1)

*Uykudan mı uyandın, baygın bakışım
Dedim serhoş musun? söyledi, yok, yok.
Ağ ellere elvan kına yakışım. (3)
Dedim bayram mıdır? Söyledi. Yok, yok.*

(2)

*Dedim ne gülersin? Dedi nazımdır.
Dedim kaşın mıdır. Dedi gözümdür.
Dedim, aynı doğmuş, dedi yüzümdür.
Dedim, getir öpem, söyledi, yok, yok.*

Geleyim, gideyim gibi sigalardaki Y yi hazfederek (gelim, gidim) derler ki yukardaki türküde misalini görebilirsiniz.

Yüce kelimesi Meraş lehcesinde hâlâ kullanılır. Fakat y elife kalbolunarak (1) üçe şeklinde istimali şayidir (2).

TÜRKÜ

*Ücesinde namlı namlı kar ım var.
Sizi yaylama nın zamanı dağlar
Başından aşmaya mecalimmi var.
Kalmadı takatım amanın dağlar.*

Ufak kelimesini de (Uvak) suretinde talâffuz ederler.

TÜRKÜ

*Kaşların karadır dişlerin uvak.
Yüzünü görünce sevinir yürek*

(3) — *Elvan: renkli —Kullanışta daha ziyade çok renkli olan şeyler için söylenir—*

(1) — *Kalbolmak, kalbedilmek: Değişiklik.*

(2) — *Sayı olma: Ortaklama, genişleme, çokluk teşkil etme.*

*Çok derim sevdiğim menzilim vak.
Ayda bir gözüme görenmen leyli. (3)*

Meraş lehçesinde müstamel olan kelimelerin bazılarını bundan elli sene kadar evvel, Meraşlı Şevket efendi namında bir şair aşağıdaki nazmında (4) toplamıştır.

Sakiya devran elinden bezme bir Şapşak () gelir.
Arkasından bade enduh pek parlak gelir.
Kos kos (**) etme, deşt (5) i ikbalımda at sürdüm diye
Vaktolur, gülgünü bahtın önüde kandak (***) gelir.
Ey gönül aldanma dehrin (1) nazi na bercasına (2)
Vakt olur kış devrede mevsimi çardak (*) gelir
Ruzei aşka gel ey zahit kopup (**) gitme anın
Rahıdır seğbilmesalik eline çaltak (***) gelir.
Türkü düzsem ben eğer mahbubuma (IV) tık tık güler.
Bir gazel yazsam beğenmez handei lık lık (V) gelir.*

(*) — Şapşak: Kapçak vezninde tenekeden mamul maşraba.

(**) — Kos kos etmek: İftihar etmek.

(***) — Kandak: Hendek, çukur, Arapçadan bozmadır.

(3) — Görünmen: kelimesi harf noksanı sebebiyle mecburen bu şekilde yazılmıştır. Bir çok kelimelerimizin esas şekli bozulmadan yazıma üç harf ilâvesi zaruridir. Çünkü okuma dili süratle konuşma dilini unutturmaktadır. Çocuklarımız bazı kelimeleri şimdiden Türk olmayanların Türkçesi ile söylemek mecburiyetinde kalmışlardır. (Görünmezsin)

(4) — Nazm: Manzume, şiir.

(5) — Deşt: Çöl.

(1) — Dehr: Dünya.

(2) — Nazi naberca: Yersiz zamansız naz.

(*) — Mevsimi çardak: Ahali ruzu hızırdan (6) itibaren kışlık odalardan çardak denilen sofalara naklile beytutet etmeleri.

(6) — Ruzu hızır: 6 mayısta başlıyan ve altı ay devam eden hızır günleri. 6 kasımda biter ve yılın diğer yarısı olan kasım başlar.

(**) — Kopmak: Koşmak, kopa kopa gelmek.

(***) — Çaltak: Dal, budak.

(IV) — Türkü düzmek: Methiye yapmak, Anadolu'da bu makamda türkü yakmak denir.

(V) — Lık lık gülmek: Süratle gülmek ve istihza.

Setrenin giymiş içinden bir zuben (VI) ol sade fes (3)
 Camei (4) tenin nezahat korkarım kardak (VII) gelir.
 Zartalaklı (VIII) bir levandane revîşet mahbubsun.
 Her ne dem görsem seni fikre öpüp koçmak (IX) gelir.
 Ziri festen (5) gösterir çirtiklik (X) terlik cevri için.
 Ger kalan (XI) terkin desem azar ile şaplak (XII) gelir
 Nazeninim ben hop ettim tıflaken (*) (6)
 Ben emektarım taman (**) senden bana bakmak gelir.
 Zırpadak (***) seyrana çıktı dingilinden (IV) durnanın (V)
 Koska (VI) bir mahbubdur baksam ona koçmak gelir.
 Nevcivanım bir edik (MVII) giymiş, kaçın (VIII) bir bir basar.
 Hoş yakışmıştır temir di (****) yüzüne parlak gelir.

-
- (VI) — Zubun: Bir nevi üç etekli entari.
 (VII) — Kardak: Dar, biçimsiz.
 (VIII) — Zartalaklı: Süslü, azametli.
 (IX) — Koçmak: Kucaklamak.
 (X) — Çirtiklik terlik: Yaz vakti ekseriya patiska bezden delikanlıların başına giydikleri hafif serpuştur ki kenarları ipekle işlenilmiştir.
 (XI) — Kalan: Yetişir, elverir, gayrı kelimesinin bozuntusu olsa gerektir.
 (XII) — Şaplak: Şamar, demekse de, betahsis (7) enseye aşkedilen sille.
 (3) — Sade fes: Dal fes, sarıksız fes.
 (4) — Came: Gömlek.
 (5) — Ziri fes: Fesin altı.
 (*) — Hop etmek küçük çocukları sırtta gezdirmek.
 (6) — Hopetmek: Maraşta daha çok şehvet maksadı ile kaçırmayı anlatır. Filan hop etmişler gibi. Çocukları sırtta taşıma ise — hopa almak — şeklinde kullanırlar.
 (**) — Taman: Haniya, nasilki, çünkü.
 (***) — Zırpadak: Ansızın.
 (IV) — Dingil: Zirve, uç, mahur.
 (V) — Durna: Evlerin bahçeye sarkan saçağı, Türklerce pek malûm kuş.
 (VI) — Koska: Sahte azamet, alayış.
 (VII) — Edik: Sahtiyandan yapılmış ayak kabı. Garbi Anadolu'nun bazı şehirlerinde çocuk pabucuna derler.
 (VIII) — Kış: Ayak, bacak.
 (****) — Temirt - Perçem - Kakul.

Çar ebru (1) dilbere meyleyen zevzek olur.
 Şairin mezmumuna (2) bir nev civan Ablak (3) (X) gelir.
 Vash yare (4) ağzını marçıldadır (XI) (5) kelbi rakip.
 Hatırına galiba ol lebleri (6) kaymak gelir.
 Hatırımdan zevki dünya el (XII) gibi Tümnden (XIII) göçer.
 Gelse şadii ferah tab'a heman uymak gelir.
 Ben tısıl tısıl (*) eğer gülzara varsam gûşuma. (6)
 Namei bülbül yerine narayı şakrak gelir.
 Ceybi ikbalımda, zikkeler bölük, pürtük (**) olur.
 Nakti endunu (1) almadan ruz ve şeb (2) saymak gelir.
 Nazmıma dahleyleyen (3) ehli dile (4) bangıldarım (***)
 Böyle maderzat lügatlar tabıma şırlak (IV) gelir.

(X) — Ablak: Yüzü dolgun güzel, mert.

(XI) — Marçıldatmak: Ağzı sulanmak.

(XII) — El: Halk, herkes, avam (7)

(XIII) — Tüm: Bütün, mecmu.

(1) — Çar ebru: Dört kaş, gençlerde bıyıkların yeni terleyip kaş gibi ince olduğu zaman.

(2) — Mezmum: Zemmetme, kötüleme.

(3) — Ablak: Maraşta daha çok aplak olarak kullanılır.

(4) — Vash yar: Yare vasıl olmak, kavuşmak.

(5) — Marçıldatmak: Bu kelime maçıldatmak şeklinde kullanılır.

(6) — Leb: Dudak.

(7) — El: Yabancı, bizden olmayan.

(*) — Tısıl tısıl: Soluya soluya, soluk soluğa.

(6) — Gûş: Kulak.

(**) — Bölük pürtük: Ufak tefek.

(1) — Nakdi enduh: Kazanılan para, kazanç.

(2) — Ruzu şeb: Gündüz ve gece.

(3) — Dahletmek: Karışmak, itiraz etmek.

(4) — Ehli dil: Gönülden anlıyanlar, dostlar.

(***) — Bangıldamak: Gümbürdemek, itiraz.

(IV) — Şırlak: Parlak, münasip.

*Şevketa, meydanı nazma bir lödük diktin (V) yine.
Gerçe erbabı fesahat, kuşene şiltak (VI) gelir.*

Yedinci Bab

MARAŞ TÜRKÜLERİ

Zeytin hıristiyanlarının son ihtilâli üzerine söylenmiştir.

(1)

*Inkisarım vardır zeytin üstüne
Dilerim mevlâdan yanar, inşallah
Hak izin verirse kopar bir tufan
Adana şehrine döner inşallah*

(2)

*Vur emrin inşallah bir gün yazarlar
Etrafına çarka topun düzerler
Ortadan Zeytunun ismin kazırlar
Ehli iman orda konar inşallah*

(3)

*Baba aliyeden ferman gelir -Babı aliden diyecek-
Zeytun deyu ancak bir ismin kalır
O kisten konaklar virana olur -Kis kireç demektir-
İçinde baykuşlar tüner inşallah*

Zeytun ahalisi tebid (1) edildikten sonra söylenilmiştir.

*Nice yürekleri od a dağladı. (2)
Akibed kemendin seni bağladı
Bu senin ettiğin Allah eyledi
Sandın mı? Zevanın buldun mu Zeytin.*

(V) — *Lödük*: Çocukların oyun oynarken diktikleri işaret, kalbelsebak, heykel. (5)

(VI) — *Şiltak*: Manasız gürültülü ses.

(5) — *Lödük dikmek*: İşaret koymaktan çok muvaffak olmak anlamına gelir, bu gün hâlâ bir kimse her hangi bir şekilde muvaffak olursa Herif taşı dikti derler.

(1) — *Tebid*: Uzaklaştırma, sürme.

(2) — *Od*: Ateş -Maraşta halen ateş küreğine od alacak denir.-

Meğerki göç ettin dağlar kar iken
 Bir beylik almakta fikrin var iken
 Dünyalar birikse kalkmam der iken
 Sen kendi kendine geldin mi Zeytin.

Sen düşürdün mehlekeye (1) yolunu.
 Cümle dile destan ettin halını
 Çarşılara yağma kıldın malını
 Davasızca teslim oldun mu Zeytin.

Eşkiyan beklerken kervan yolunu
 Nasıl mesken ettin Havran Çölünü (2)
 Duymadın mı Nazaret İn halını (*)
 İsteğinden bir murat aldın mı Zeytin.

Korkusuzca Engizekte gezerdin (**)
 Nicelerin bağrın vurup ezerdin.
 İngiliz, Urus'a name yazardın
 İkinci beyliği aldın mı Zeytin.

Şu türkü Adana vakası üzerine söylenmiştir (4)

Yetmiş iki millet sende barınır.
 Söylenir dillerde şanın Adana
 Kopardın fesadı, kırdın beyleri
 Kırıldı kanadın kolun Adana.

(*) — Nazaret, Zeytin ahalisinden bir sergerdedir ki hapishanede ölmüştür. (3)

(**) — Engizek: Büyük bir dağın ismidir.

(1) — Mehleke: Tehlikeli yer, tehlikeli hal.

(2) — Havran çölü: Halen kısmen Suriye'de kalan Meskene ve Havran bölgesi - Ermeniler kısmen o muntakaya tebid edilmiş ve rivayete göre Yeşilkurbağalar türküsü o zaman ermenilerce yakılmıştır.

(3) — Nazaret: Bu eşkiya yıllarca Türklere saldıran ve halk arasında Nazaret çavuş adı ile bilinen ve ihanet ettiği devlete hesap verirken Maraş ceza evinde ölen vatan hainidir.

(4) — İstanbul'daki 31 mart 1908 vakası ile ilgili Çukurova iğtişası. (5)

(5) — İntişag: Karışıklık.

Adana yerlisi çadırda kaşlar
Ermeni milleti fesada başlar
Her sene elli bin bekârın (1) işler.
Kapandı kervanın yolun Adana

Methederler seni Kam (2) memleket
Sende olur derler hayır bereket
Nisan iptidası koptu hareket
Açılmadan soldu gülün Adana

Camiin taşları kan ile yundu
Meraş vilâyeti şirike döndü (3)
Dördüncü orduyu fesada verdi.
Söylendi dillerde halın Adana.

Harbî umumi (7) esnasında söylenilmiştir.

Kör Moskof öğrenmiş sırtın semerin
Urunca dişlerin bendin sökerim
Dönersin sonrada yorgun hımara (6)
Yularsız, torbasız, külhana sokarım.

Harbim var üstüne kör Moskof davran.
Otuz milyon Türkle geliyor kervan
Duzaktan boşandı o bağı evran (*)
Bütün leşkerini (1) odlara yakam...

Nice kahramanlar bugün tartılır
Aslan öğürtüsünden ödün yırtılır

(1) — Bekâr - Eskiden Çukurovaya mevsimliğine işe giden Güney Doğu bölgesinin genç erkekleri.

(2) — Kam: Hani.

(3) — Şirik: Susam yağı.

(6) — Hımar: Merkep - eşek.

(7) — Harbî umumi: Birinci dünya savaşı.

(*) — Evran - Büyük yılan, ejderha.

(1) — Leşker: Farsçada asker: Er.

*Gelirsen imana canın kurtulur.
Tacını tahtını başına yıkam..*

*Kör Moskof car eyle (**) sen Fransıza.
Kem niyetim yoktu şol İngilize
Hesapsız torpiller gömdüm denize
Sür ki zırhlıların haline bakam.*

*Üçünüz bir olun meydana girin.
Gon (2) cengi ikiniz, leşleri sürün
Osmanlı kahraman, aslanı görün.
Gel beri kör Moskof halına bakam.*

*General, boynuna kendir bağlarım.
Gel beri kör Moskof ne söz söylerim
Kırıp askerini esir eylerim
Başına zincirden bir yular takam.*

*Âli Osman derler asıl zatıma
Sen avsındır, aslan ile kedime
Paytahtın arpalıktır atıma
Sarayın yerine (3) bir bostan ekem.*

*Kör moskof getirem seni amana
Varırım üstüne saklan tumana (1)
Karıştıram seni toza dumana
Sinene zehirli bir hançer sokam.*

*İngiliz düzenci kavlinde (2) yalan
Fransız mı sana imdada gelen
Yaparım üstüne bir ottan Palan
Basıp üzengiye üstüne çıkam*

(**) — Car etmek: İmdat etmek.

(2) — Gon: Koyun, bırakın, genizden çıkacak n harfi bulunmadığından mecburen bu şekilde yazılmıştır.

(3) — Esas şüride bu kelime Sarayının anlamına gelecek şekilde yazılı ise de, Lâtin harfleri ile mecburen bu şekilde yazılabildi.

(1) — Tuman: İç donu: Firenkçe kilot.

(2) — Kavil: Söz.

Balkan Harbinde Edirne muhasarası esnasında (Orçan) kariye (3) si imamı Molla Hasan tarafından söylenmiştir.

*Çok perişan milletimiz
Şaştı şimdi devletimiz
Canı can verem malı maldan
Edirneyi alak eden*

*Esir gitti nice canlar
Az iş ile olmaz bunlar
Müslüman olup gelenler
Tumansız gezdi gelinler*

*Nice yürek yamp sızlar
Uryan oldu (4) mahcup kızlar
Mesçit, mihrabı yıktılar
Minbere kurşun sıktılar*

*Moskofun üstüne bastı
Yüz bin sabi sübyan (5) kesti
Emredince beyler geldi
Ayet ile tüfenk sildi*

*Manastıra kâfir doldu
Her yer bugün al kan oldu
Edirne ortada kaldı
Her köye bir emir geldi*

*Kumandanın müşkül hali
Almış kâfir sağı solu
Ol biçare şimdi netsin
Bizden imdat asker gitsin*

*Vacip buna gayretimiz
Din gayreti bugün kardaş
Mevlâm gafil olmaz kuldân
Din gayreti bugün kardaş*

*Seller gibi aktı kanlar
Din gayreti bugün kardaş
Versin buna hak bilenler
Din gayreti bugün kardaş*

*Gözü yolda imdat gözler
Din gayreti bugün kardaş
Minareye çan taktılar
Din gayreti bugün kardaş*

*Nice ulu beyler astı
Din gayreti bugün kardeş.
Asıp şerha şerha (1) dildi
Din gayreti bugün kardaş*

*Edirnenin halı noldu
Din gayreti bugün kardaş
Dört yanını kâfir aldı
Din gayreti bugün kardaş*

*Her taraftan bağlı yolu
Din gayreti bugün kardaş
Mevlâm onu halas etsin (2)
Din gayreti bu gün kardaş*

(3) — Kariye: Köy.

(4) — Uryan: Soyulmuş. Çıplak.

(5) — Sabi subyan: Masum çocuk.

(1) — Şerha şerha: Dilim dilim: Parça parça.

(2) — Hâlas etme: Kurtarma.

*Kâfir ayalları (3) bağlar
Mekkedeki Kâbe ağlar
Bugün kâfir beru (5) geçti
İstanbula korku düştü*

*Figân etti (4) yüce dağlar
Din gayreti bu gün kardaş
Vezir vuzeralar şaştı
Din gayreti bu gün kardaş*

*Molla Hasan et can feda
Böyle duysun bay ve geda*

*Yardım eyle bari huda (6)
Din gayreti bu gün kardaş*

Afşar aşiretinin cebren ve kahren iskân edilmeleri üzerine söylenilmiştir.

*İlgıt ılgıt bir yel esti uğrumdan
Yönü gurbet ele döndü afşarın
Kimse kurtulmadı haksız ölümden
Duydum halî perişandır Afşarın*

*Alın top perçemli gelinler noldu
Ulubey (*) in gözü kan ile doldu
Afşar illerinin gülleri soldu
Yönü gurbet ele döndü Afşarın*

*Avlamaz oldu şahinleri baz (1) ları.
Yağma oldu gelinleri kızları
At oynatmaz gayrı afşar düzleri
Yönü gurbet ele döndü Afşarın.*

Bayazıtlı Süleyman Paşanın türküsü

*Şu yalan dünyaya geldik geleli
Daha ne gelecek başıma benim*

(3) — *Ayal*: Arapça çocuk anlamına gelen *Ayl* ın çoğulu: Çocuklar. Maraşta daha çok evli kadınlar anlamında kullanılır.

(4) — *Figân*: Bağırarak ağlamak.

(5) — *Beru*: Beriye, bizden tarafa.

(6) — *Bari*: Arapça yaratan demektir. *Bari Huda* terkibi: Ulu yaratıcı Allah demektir.

(*) — *Ulubey*) Afşar beyinin adı.

(1) — *Baz*: Farsça Doğan: Doğan kuşu.

*Eğer o nazlı yar benim olmazsa
Bakın gözlerimin yaşına benim*

*Bir ikrar verdide onu güderim (2)
İkrarsız dilberi ya ben nederim
Başım alır diyar diyar giderim
Düşerse sevdiğim peşime benim*

*Cüda (3) bülbül gibi ötemez oldum
Türlü kumaşlarım satamaz oldum
Kınaman kardaşlar yatamaz oldum
Nazlı yar giriyor düşüme benim*

*Hey ağalar ne olurmuş
Gurbet ele düşer imiş
Gül dikensiz bitmez imiş
İşe güce yetmez (1) imiş*

*Hah dosttan ayrılanın
Yolu dosttan ayrılanın
Bülbül gülsüz ötmez imiş
Eli dosttan ayrılanın*

*Gökte güvercinler uçar
Ah ile vah ile geçer
Gökten turnalar çekilir
On beş yaşında bükülür*

*Kanadından teller saçar
Günü dosttan ayrılanın
İner yerlere dökülür
Beli dosttan ayrılanın*

T Ü R K Ü

*Bahar oldu deli çaylar coşuyor
Hey ağalar dura bilmem ağlarım
Gece gündüz dost aklıma düşüyor
Yollar ırak görebilmem ağlarım*

*Asla hiç kalmadı atıp dutarım
Cilve ile kol üstüne yatanım
Mecnun oldum terk eyledim vatanım
Bizim eller nerde bilmem ağlarım*

(2) — Gütmek: Hem yönetmek ve hem de peşi sıra gitmek.

(3) — Cüda: Ayri, Cüda bülbül: Eşinden ayrılan bülbül.

(1) — Yetmez burada kâfi gelmez anlamına kullanılmayıp, erişmez, yetişmez anlamına kullanılmıştır.

*Gidin nazlı yarı bana getirin
Yar gelmezse selâmımı yetirin (2)
Behey kaşı karam senin hatırın (3)
İkide bir sora bilmem ağlarım.*

Türkü

<i>Kemler iyilik göremez</i>	<i>Gamlanma gönül gamlanma</i>
<i>Bin kaygı bir borç ödemez</i>	<i>Gamlanma gönül gamlanma</i>
<i>Yiğit yiğidin eşidir</i>	<i>At yiğidin yoldaşdır</i>
<i>Sağlık cümleinin başıdır</i>	<i>Gamlanma gönül gamlanma</i>
<i>Yavru şahınam baz olur</i>	<i>Kötülerde kem söz olur</i>
<i>Kara gün ömrü az olur</i>	<i>Gamlanma gönül gamlanma</i>
<i>Naçar Karacaoğlan naçar (2)</i>	<i>Nice dolulardan içer (1)</i>
<i>Çok kara günler de geçer</i>	<i>Gamlanma gönül gamlanma.</i>

MUTASAVVIFANE BİR TÜRKÜ

*Uryan geldim ise Uryan (3) giderim.
Yeğün (4) yer alacak harcanım mı var
Ezraîl gelmişse can talep eder
Benim can vermeğe fermanım mı var*

*Derilir torlanır gelirler
Huzuru mahşere divan dururlar
Yolda harami (5) var korkuverirler
Benim ipek yüklü kervanım mı var.*

(2) — Selâmımı yetirin: Selâmımı çabucak ulaştırın.

(3) — Hatırın: Burada -hatırın- anlamında kullanılmıştır.

(1) — Kadeh, bade.

(2) — Karacaoğlan idarî tahsimatta yüzyıllarca Maraşa bağlı olan Bulank bahçesi (Bahçe ilçesi) civarında yaşayan Türkmenlerdendir.

(3) — Uryan: Çıplak

(4) — Yeğün: Çok, kuvvetli.

(5) — Harami: Eşkiya.

*Er isen erliğin meydana getir
Kadir mevlâm noksanımı sen yetir.
Bana derler, gam yükünü sen götür
Benim yük götürür dermanım mı var.*

Zülkadir oğullarından (Ömer Paşa) nın nikbeti (6) üzerine Aşık Mustafa adlı birisinin söylediği türküdür.

*Ben Ömer Paşayım Zülkadir oğlu.
Dünyada dengime çıkan kalmadı
Ben bir aslan idim geldim cihane
Dünyada gurzumu atan kalmadı.*

*Kimsenin kimseye vermedim payın
Zor bakıcılarla (1) eyledim oyun
Ahcı kurtları (2) eyledim koyun
Düşmanın belini büken kalmadı.*

*Dönüpte dünyaya gelmiş varmola
Eliyle hayfını (3) almış varmola
Vezirlerde böyle olmuş varmola
Vüzere gayretin güden kalmadı.*

*Mustafam der keder eyler (4) ağlarım.
Yas çekipte kara bağlar bağlarım
Ah neyleyim, yaşamadı beylerim (5)
Ben ölürsem yerim dutan kalmadı*

(6) — Nikbet: Devletin zıddı. Düşkünlük, iktidardan düşmek, yokluk.

(1) — Zor bakıcı: Zorba. Bakıcı: Bekçi.

(2) — Ahcı Kurt, Ahcı Kuş, Yırtıcı kurt ve kuşu yani saldırganlığı anlatmak için kullanılır.

(3) — Hayfalmak: İntikam almak, öç almak.

(4) — Keder eyler kelimesi, eski türkülerde gider eyler şeklinde geçer Kerem ve Aşık türküündeki -Gider olduk bu yerlerden- mısramında olduğu gibi, yolcu olduk, göç ettik, veda ettik anlamında kullanılır.

(5) — Beylerin çocuklarına da bey diye hitap edildiğinden, buradaki beyler tabirinden Murat, Ömer Paşanın çocuklarıdır. Ve Paşanın çocuklarının daha evvel öldükleri anlatılıyor.

T Ü R K Ü

Niçin girdin gül dermeğe bu bağa
Ben seni değişmem yüz güle dilber
Siyah zülfün dökülünce yanağa
Yanak bala dönmüş yüz güle (6) dilber

Mecnun oldum sende olan gül yüze
Bilirim sevmezsin bari gül yüze
Yar gül deryasında ister gül yüze
Gör ne şule verir yüzü gül dilber

Süleyman Paşanın şairi Şadi namında birinin gurbette söylediği türküdür.

Medet sende kaldı hey gani vezir
Himmet edin gidek illerimize
İstemem Mısra sultan etseler
Nice can muntazır (1) yollarımıza.

Düşünmekten aklım fikrim zay oldu
Eyüldi kametim, kaddim yay oldu (2)
Sıladan çıkaklı on dört ay oldu
Efendim vakıftır, hallerimize.

Bu şadiyi şad eylesen yahşolur (3)
Her emeğin karşılığı bahşolur.
Bizim elin ceylânları vahşolur.
Yad avcılar (4) girmiş ellerimize.

(6) — Yüz gül ile yüze gülme, gül yüz (gül gibi güzel yüz) kelimeleri arasındaki yazılış birliği yanındaki anlam farklarından faydalanılmıştır.

(1) — Muntazır olmak: Beklemek, yolunu gözlemek.

(2) — Kadd: Boy, Boyun uzunluğu, Kad - kamet - boy - bos -: Bizde kamet daha çok belden yukarı kısım için kullanılır.

(3) — Yahşolur (Yahşi olur: Güzel olur), bu mısralarda vezin zorlaması ile şair-i harflerini hafifletmiş -Yutmuş. kaldırmış- tır.

(4) — Yad: Yabancı, yad avcı, yabancı avcı, mal sahibi olmayan, el.

Türkü

Elâ gözlerini sevdiğim dilber
Yurtlarınız çayır çimen pınar mı
Mevlâm güzelliği hep sana vermiş
Seni seven bir başkasın sever mi.

Kırmızı güllerden rengin almışsın.
Güzellikte tam çağını bulmuşsun
Sallanı sallanı suya gelmişsin.
Ağyarı ziyaret mi yoksa pınar mı? (*)

Şah balaban gibi çıkmış dağlara
Mevlâm bizim işimizi onara
Suya inmiş şavkı düşmüş pınara
Gün üstüne bir gün daha doğdu mu (1)

T Ü R K Ü

Badi saba selâm söyle o yare	Pek göresim geldi ellerimizi
Gönül arzu çeker amma ne çare	Neyleyim dutan (2) var yollarımızı
Hicran şahı bize name gönderdi	Çayır dünya bizden yüzün dönderdi
Zahm felek bizi yakdı yandırdı	Savurdu havaya küllerimizi.
Yüküm gamdır, gam aluben satarım	Pervaneler gibi yamp tüterim
Kıyamette yakasından tutarım	Vermesin hoyrata (**) güllerimizi

(*) — Ağyar: Bir balığın ismidir (5)

(**) — Hoyrat: Rakip.

(1) — Gün üstüne gün doğmuş. Güneş tektir, onun ışığını hiç bir ısk bastıramaz. Fakat şairin sevgilisinin ışığı pınara vurarak gün ışığını bastırmış.

(2) — Yolu dutan: Yolu kapayan, bağlayan, mani olan.

(5) — Ağyar: Akyar ismindeki Gafarlı köyü civarındaki bağlar ve köy.

T Ü R K Ü

*Badi saba Allahımı seversen..
Benim arzum yara dedin ne dedi (3)
Aşık mecnun olmuş meftun (4) olalı.
Geziyor avare dedin ne dedi.*

*Canım kurban olsun haldan bilene
Şu cahil gönlümü verdim talana -Yağma demektir-
Hasta düşüp yar yolunda ölene.
Bu illete çare dedin ne dedi.*

*Düşvara düşürdüm gayri işimi (1)
Yoluna koymuşum canla başımı
Divane aşkın siparişini
Gözleri mahmura dedin ne dedi.*

T Ü R K Ü

*Seher yeli bizim ile uğrarsan
Ahvalimi nazlı yare var söyle
Unutmuş mu ben garibi anar mı?
Uzluk (2) ile bir tenhada gör söyle.*

*Kulu olam zülüfüniün bendine
Korkarım düşmesin düşman fendine
Gönlümü emanet ettim kendine
Bu takriri doğru haber ver söyle (3)*

(3) — *Dedin ne dedi.* Buradaki *Dedin* kelimesinin son harfi de harf noksanı sebebiyle mecburen N harfile ifade edilmiştir. Konuşma dilimizde *Deyince ne dedi*, cümlesi yerinde kullandığımız kelime gibi yazılması gerektir.

(4) — *Meftun: Tutkun: Büyülenmiş. Aşık olmuş.*

(1) — *Düşvar: Tehlike: Zor.*

(2) — *Uzluk: Yavaş yavaş, mülâyemetle -Arapçadaki Uzlet: Tenha kelimesi anlamında değildir.*

(3) — *Takrir: Yazma, kayda geçirme, hakimın zabıt kâtibince aynen yazılmak üzere söylemesi.*

Sual eyle hatırcığı hoşmudur
 Benceleyin (4) o gözleri yaşımdır.
 Yoksa benden başkasına eşmidir.
 Uğrun uğrun (5) ağladığım var söyle.

Nazlı canan benden haber sorarsa.
 Kabul eyle sevdiceğim ne derse
 Bu dertli bende (1) sin sual ederse
 Şükür sağ asan de işi zar söyle (2)

T Ü R K Ü

Kulak verip dört köşeyi dinledim
 Arkam sıra gıybet (3) iden çok imiş.
 Çok yaşayıp mihnet ile ölmeden
 Az yaşayıp dem sürmesi (4) yek imiş. (5)

Siz olun sırdaşım ey karlı dağlar
 Hastanın halından ne bilir sağlar
 Her nerde gördümse dertliler ağlar
 Aradım cihani dertsiz yoğ imiş.

Yine dumanlandı dağların başı
 Zehirden acıdırenkelin aşu.
 Tırnağın var ise başını kaşı
 Kimseden kimseye vefa yoğ imiş.

Karacaoğlan eder nolup nolmadan

(4) — Benceleyin: Benim gibi.

(5) — Uğrun uğrun: Gizli gizli.

(1) — Bende: Kul, Tutsak.

(2) — Zar: Ağlama.

(3) — Gıybet: Kınamak, arkasından bir şahsı kötülemek, yermek.

(4) — Dem sürmek: Mesut yaşamak.

(5) — Yeğ imiş: Daha iyi imiş.

*Usanmışım el işine yelme (7) den.
Garip ilde padişahlık sürmeden
Vatanında züğürt olmak yeğ imiş.*

Bayezitlilade Süleyman Paşa için söylenilmiş bir türküdür.

*Mektup benden selâm eyle vatana
Ah çekip ağlasın illerim benim
Yazgı böyle imiş takdir hüdanın
İncitmen civelek beylerim benim -Civelek mini mini demektir-*

*Müşkül oldu bu seferden gelmemiz
On iki mansaptan miri almamız
Gurbet Malatyada kaldı türbemiz
Çoğidi vatanda ağlarım benim*

*Lokman hekim gelse yoktur ilâcım
İlim aşiretim çeksinler acım
Şerif hanım ile Hurside bacım
Yas tutup karalar bağlarım benim.*

*İbrahim Paşaya karşı durduğum
Şol Sultan Mahmuda arka verdiğim
Anadolu çok safasın surduğum
Yaylak sahralı dağlarım benim*

*(Elbendim) çağırır yüz atlı hazır
Nazlıdır devlette Süleyman vezir
Kalender Beyimde gurbette hazır
Kenan beyim çeksin tuğlarım benim.*

Bu türkü de Müşarünlehy (1) Paşanıdır.

(7) — *Yelme*: Seğırtme, koşma: Maraşta eski çocuk oyunlarından (Hırth top) isminde bir meşin top ve bir sopa ile oynanan oyun vardı. Bu oyunda değnek ve top sırası elinde olanlara çalan: (yani topa vuran) taraf ve topa hedef olmamak ve değnekle vurma sırasını kazanabilmek için koşan tarafa da (yel) en taraf denilirdi.

(1) — *Müşarünleh*: Adı geçen (Süleyman Paşa)

Çıksam baksam görünür mü
Yaylalarda dem sürmenin
Bizim yaylanın kuşuna
Yüce dağların başına
Geldi yaylaların çağı
Maraşın bahçesi bağı
Baş konuşun pınar başı
Yar ile etsek savaşı
Bey oğlunu sevenlerin
Nerde kaldı diyenlerin

Baş Konuş un (2) dağı şimdi
Geldi vakti çağı şimdi.
Can dayanmaz ötüşüne
Kuraydım otağı şimdi
Seyrana çıkarlar çoğu
Hubların oynağı şimdi (1)
Meşhurdur toprağı taşı
Sevişmenin çağı şimdi
Görek deyu evenlerin (2)
Sis (3) tedir oymağı şimdi.

T Ü R K Ü

Ne feryat edersin divane bülbül
Senin bu feryadın gülşene kalsın
Bu dünyada eremezsem murada
Huzuru mahşerde divane kalsın
Niçin ağlamayım ey kaşı kare
Şu sineme açtın oğnulmaz yare
Kargı tabip gelse bulamaz çare
Derdimin dermanı lokmana kalsın
Bir yar için geçtim can ve serimden
Vücutum kül oldu aşkın Nar (4)'ndan
(Emrah) buse ister nazlı yarinden
Bu bayram olmazsa Kurbana (5) kalsın

(2) — Baş Konuş dağı: Maraşın batısında Yenice kale bucağında hâlâ aynı isimle bilinen dağ.

(1) — Hub: Güzel: Sevgili: Sevgi.

(2) — Evmek: Acele etmek: İvedilik uydurukçasının aşk.

(3) — Sis: Şimdiki -Kozan- ilçesi (Mehmet Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa Meraşta otururken Süleyman Paşanın bir takım yakınları oraya göçmüşler.

(4) — Nar: Ateş.

(5) — Kalsın Kurbana (Ramazan bayramında olmazsa Kurban bayramına olsun).

T Ü R K Ü

Yiğit eylencesi nazlı bir sunam (6) Öter dertli dertli varsam tutulmaz
 Kaldırmaş başını arar yoldaşın Öter dertli dertli varsam tutulmaz
 Karakaş altından öpem gözleri Canıma kâr etti şirin sözleri
 Gönül eğlencesi bana nazları Öter dertli dertli varsam tutulmaz
 Açılmış yanakta gülleri şakır Dudaklar deprenir dilleri okur.
 İşittim sesini mevlâya şükür. Öter dertli dertli varsam tutulmaz

T Ü R K Ü

Badi seba selâm söyle o yare
 Çıkıp arnacımda (1) gülüp durmasın
 Ben doydum usandım güzel sevmeden
 Uğrun uğrun selâm sahip durmasın (*)

Gayrı huplar ile yoktur pazarım (2)
 Kara kaş altında kaldı nazarım
 Yol üstüne kazman benim mezarım
 Yar gelip geçtikçe yarıp durmasın.

T Ü R K Ü

Yücesine çıktım seyran eyledim
 Ötüşür bülbüller gül deyu deyu
 Sıdkile bakındım yarin yüzüne
 El ider sevdiğim gel deyu deyu.

T Ü R K Ü

Selâm edin beni aldayan (1) yare
 Dal etti kaddimi kaddi dal olsun (2)

(6) — Suna: Ceylân.

(1) — (Arnaç): Karşı.

(2) — Yoktur pazarım: Alış verişim yoktur.

(*) — Uğrun uğrun: Saklı saklı demek.

(1) — Aldayan: Aldatan.

(2) — Dal etti kaddimi kaddi dal olsun: Benim boy ve bosumu bir kuru dal gibi yaptı, zayıflattı. Kendinin kaddi de öyle olsun.

*Beni halden hale eyledi tebdil
Oda benceleyin özge hal olsun*

*Yüce dağlar meskenimdir ilimdir.
Kadrimi bilenler Özge yarimdir
Bana yar olmazsa mevlâm kerimdir
Başı pınar ayakları göl olsun*

T Ü R K Ü

*Gidiyorum kömür gözlüm elveda
Nazlım bize bu ellerden Göç (3) oldu
Yar seninle sürdüceğim cefalar
Cümle işler geldi geçti hiç oldu.*

*Hey yar benim melul bakma yüzüme
Bir od düştü yanar dath özüme
Görünür dünyalar zindan gözüme
Nazlım senden ayrılması güç oldu.*

*Zalim felek devre çalmış (4) kalemi.
Ah ve zarım duttu cümle alemleri.
Gurbet ilde eksik etme selâmı
Geçmez sevdan, yar başıma taç oldu.*

T Ü R K Ü

*Dedim dilber didelerin (1) kan olmuş.
Dedi çok ağladım sel yarasıdır.
Dedim beyaz gerdan dane danolmuş. (4)
Dedi zülfüm değdi tel yarasıdır.*

*Dedim dilber sana yazılsın kanım.
Dedi niçin benim beyim sultanım?*

(3) — Bize göç oldu: Bize göç etmek düştü. Göç etmemiz gerekti.

(4) — Kalemi devre çalmak: Talihi yazan felek, benim yazımı yazan kaleme soldan yazmış, ters taraftan yazmış, aksi yazmış.

(1) — Dide: Göz.

(4) — Dendan: Diş. Esas şirde (dendane) olmuş şeklinde ve diş vurulmuş anlamındadır.

*Dedim yaralanmış ince miyan (2) ın
Dedi kendin sardın kol yarasıdır.*

*Dedim bu zarifin aklını aldın.
Dedi nazlı yarım bir şeymi oldun
Dedim dülber niçin sarardın soldun
Dedi hep çektiğim dil yarasıdır.*

ZAMANDAN ŞİKÂyet

T Ü R K Ü

*Hikmet hüdanındır bilinmez ne sır
Sahibi aklolan melâle düştü (3)
Anlaşılmaz oldu geda (1) ile mir (2)
Hanedan seyrine mekale düştü. (3)*

*Furumayelere (4) itibar zahir
Sim ve zer (5) anlarda tükenmez vafir (6)
Zadelerden kalktı gayri (7) mekadir*

—Hürmet ve itibar demektir—

Bu eyyam bu devran bu hale düştü.

*Gayri vacip oldu kuşeyi vahdet
Ari (8) olan çekmez dert ile mihnet
Ehlinin gayrında bulundu sohbet
Onların rey'ine ihale (9) düştü.*

(2) — Miyan: Bel, bir şeyin orta yeri.

(3) — Melâle düşmek: Hüzne ve kedere batmak, sıkılmak, usanmak.

(1) — Geda: Fukara, yoksul.

(2) — Mir: Bey.

(3) — Mekal: Makal - kavi - söz.

(4) — Furumaye: Soysuz, soyu bozuk.

(5) — Sim: Gümüş. Zer: Altın,

(6) — Vafir: Çok, hadsiz.

(7) — Gayri: Artık, halen.

(8) — Ari olma: Hiç bir şeye karışmama, hiç bir şeyi olmama.

(9) — Ihale: Bir şeyi satışa çıkarıp artırana vermek.

*Dinle bu sözlerim bunda yalan yok
Asil, neseb olanları bilen yok
Bu zamanda doğru sözü alan yok.
(Arif'in ahvali Mehale (10) düştü.*

T Ü R K Ü

*Ey sahibi cihankâmi mürüvvet (11)
Göster bir alâmet gayrı insane
Ne edep, ne haya, ne hicap kaldı.
Bak ben ümmetim diyen müslimane*

*Dünyada bed işler hep zahir oldu
Ne alim ilminin kadrini bildi
Ne oruç, ne namaz, ne zekât kaldı
Ne yüz ile varak (1) ulu divana (2)*

*Valiler kârından özge kâr buldu (3)
İşret meclisile hep meşgul oldu.
Ne rağbet, merhamet, ne insaf kaldı
Nice münkir (4) taan (5) ediyor iman.*

T Ü R K Ü

*Her nerden bakarsan parlayup gezer
Sunam bir başını (6) göle düşürmüş.
Daldırmaş kendini gözlerin süzer
Atar sümbül saçın bele düşürür.*

(10) — *Mehal: Tehlike.*

(11) — *Cihankâmi mürüvvet: Dünyanın iyilik ve mertlik kaynağı.*

(1) — *Varak: Varahım.*

(2) — *Ulu Divan: Kıyamet günü Ulu Tanrının huzurundaki toplantı.*

(3) — *Valiler Kârından özge Kâr buldu: Valiler kendi görevlerinden başka işlerle uğraşır oldu.*

(4) — *Münkir: İnkâr eden. Bildiğini söylemeyen. Hakikatı gizliyen.*

(5) — *Taan etmek: Küfretmek. Kötülemek.*

(6) — *Bir başını: Bir tarafını, bir kısmını.*

Göllerini vermişler ağca ceylana
 Baykuşa vermişler ıssız virana
 Yarından ayrılan döner pervana
 Bülbül figanını güle düşürür.

Güzel olan gül benzini soldurmaz
 Her olur olmaza meyil verdirmez
 Yiğit olan gizli sırrın bildirmez
 Kötüler sevdiğin dile düşürür.

T Ü R K Ü

Neylemeli şu dünyanın varlığını
 Akibeti ölüm olduktan geri
 İstersen bahçende bülbüller ötsün
 Benim gonca gülüm solduktan geri (1)

Yalan şu dünyanın ötesi yalan
 Felektir, sevdiğim (2) elimden alan
 Mısra şah etsen istemem kalan (3)
 Dost ağlayıp düşman güldükten geri.

T Ü R K Ü

Dinleyelim dağ başında figan
 Görelim ne demiş o leyli, leyli
 İkimizde oturalım diz dize
 Bizde hu çekelim hu leyli leyli.

Felek Çağmağın (4) üstüme çaktı.
 Beni bir onulmaz derde buraktı
 Vücudum şehrini odlara yaktı
 Yandım ateşinle su, leyli leyli.

-
- (1) — Solduktan geri: Solduktan sonra. Vakti geçtikten geri.
 (2) — Sevdiğim: Sevdiğimi.
 (3) — Kalan: Artık, bundan sonra.
 (4) — Çağmağ: Çakmak.

*Felek hançerini eyledi çengel
Allahından bulsun o zalim engel
Ölürsem sevgilim üstüme sen gel
Gözünün yaşıyla yu (1) leyli leyli.*

T Ü R K Ü

*Mecnuna dönmüşüm bilmem gezdiğim
Dağlarmadır, sahramadır, yolmudur.
Dostumun bağına girip derdiğim,
Lâlemdir, sümbülmüdür, gülmüdür.*

*Aşk değil mi beni derde düşüren
Ferhat gibi yüce dağlar aşırın
Yârı benden böyle ayrı düşüren
Düşmanmıdır? Engelmidir? Elmidir?*

*Kâmil olan belli olur sözünden
Al yanağa çifte benler dizilen
Ay yüzüne bölük bölük yazılan
Kâkül müdür? Zülüflü müdür? Telmidir.*

T Ü R K Ü

*Küçücükten sana meftun olmuşum
Sen açıldın, ben gül gibi solmuşum.
Hüsnü beyaz kaşı gözü kara kız
Başlamaşım bülbül gibi Zare (2) kız.*

*Mestanede deli gönül mestane (1)
Altın kemer ince belin üstüne
Güzel olan gül gönderir dostuna
Zülüflerin perişandır dara (2) kız.*

(1) — Yu: Yıka.

(2) — Zar etmek: Ağlamak.

(1) — Mestane: Sarhoş, mest olmuş.

(2) — Dara: Taramaktan, emir, kipi.

*Der (Gevherim) gonca güller dererler
Sen güzeli bir kötüye verirler
Muradsızlar muradına ererler.
Olur ciğerciğin pare pare kız.*

T Ü R K Ö Ğ Ü D Ü

*Deli gönül öğüdümü tutarsan
Hatalı yerlere sunma elini
Kemlik edenlere sen eylik (3) eyle
Gözet imdi, erkânını yolunu.*

*Gafilin (4) başına düşerse bir iş.
Var gönül merd oğlu merd ile konuş
Müşkülün var ise kâmil (5) e danış.
Başkasına beyan etme halini.*

*Gel denmeyen yere kakuben varma (6)
Sakin ol sırrını kimseye deme
Sen sen el üstüne üceden görme
Dakunur çizmene döker dolunu. —Kadeh demektir—*

*Kıymetli gövherin mangıra satma
Her yerde sen seni ileri atma
Satuben dönüpte kayguya batma
Bir halden anlamaz büker belini.*

Merasta ve köylerinde bir çok türküler söylenir. Bunlardan iyi yüz parçadan fazlasını topladım. İçlerinden en iyilerini bu kitaba derç ettim. Türk bu türkülerle derdini anlatır. Zevkini terennüm (1) eder. Ruhunu ayarlar. Türk Tirşe (2) Buseler (3) den, Melalı Ahmerlerden (4), Beyaz

(3) — *Eylik: İyilik: Vezin kaygusu ile bir harf kaldırılmış.*

(4) — *Gafilin: Fafilleyin: Habersizce.*

(5) — *Kâmil: Olgun, ehil.*

(6) — *Kakuben varma: Kalkıp gitme.*

(1) — *Terennüm: Yavaş sesle güzel güzel şarkı okuma. Anlatma.*

(2) — *Tirşe: İpek.*

(3) — *Buse: Öpücüük.*

(4) — *Melalı Ahmer: Kara sevda gibi, kırmızı usanç, katmerli usanç.*

gölgelerden bir şey anlamaz. Bu gün üdebamıza (5) düşen birinci vazife şu millî ve samimî vademizi (6) ıslaha himmet etmektir. Gök Alp, Mehmet Emin, Aka Gündüz gibi zevatın himmetleri her türlü teşekkürün üstündedir. Tanrım hoşnut ola...

Sekizinci Bab

MERAŞTA GEÇEN (MEŞAHİR, ÜLEMA, FUKAHA ve ŞÛARA) (1)

Meraşta bir çok meşahir yetişmiştir. Bizde Eslafın (2) kadrini bilmek âdet olmadığından bunların bir çoğu unutulmuş ve bir çoğu da unutulmak derekesine varmıştır. Bulabildiğim Mehaz (3) lardan Teracümü ahvalini (4) öğrendiğim zevatın adlarını ve eserlerini aşağıya doğru yazıyorum.

(1)

N E S T O R Y U S

Meraşta yetişen meşahirin en kadim (5) ve malûmu meşhur Nastoryustur. (428) seneyi milâdiyesinde İstanbul patriği bulunan bu zat, Efes konsülü tarafından (431) de İğtızal (6) ve dinsizlikle itham edilmiş ve 440 seneyi milâdiyesine doğru Libya - Bingazi - sahralarında putperestler tarafından öldürülmüştür.

Patrikliği üç senedir. Nastoryusun akidesi (Hazreti İsa ancak bir adamdır. Nefsi natıkai ilâhiye bir mabette gibi sakindir. Hazreti Meryem yalnız bir insan validesi idi. O Allah validesi değildi. Onda mabutluk ve

(5) — Üdeba: Edebiyatçının çoğulu.

(6) — Vadi: Aslında ova mânasına gelmekte ise de, daha çok, alan ve konu anlamında kullanılır. Sanat vadisi, ilim vadisi gibi.

(1) — Meşahir: Meşhurlar, Ulema: Alimler, bilginler. Fukaha: Fakihler, Fıkah denilen din bilgisini bilenler. Şuara: Şairler.

(2) — Eslaf: Selefler: Geçmişler, atalar.

(3) — Mehaz: Kaynak.

(4) — Teracümü ahval: Tercümei hal, bir kişinin yaşantısını anlatma.

(5) — Meşahirin en kadimi: Meşhurların en eskisi.

(6) — İtızal: Ayrılma, esas parçadan bölünme. Dinden dönme.

mukaddeslik yoktu. Meryemi Allahın anası namı ile değil İsanın validesi diye çağırmalıdır.) (*)

El milel vel nihâl (7) sahibi, Nastoryusun Harunurreşit zamanında zuhur ettiğini yazıyorsa da, bunda hata ediyor. Çünkü Harun reşitle Nastoryus arasında üç yüz sene kadar bir zaman vardır. Bu cihet şundan galat (8) olsa gerektir ki belki Irak cihetlerinde Nestori mezhebinin intişarı Harun Reşit zamanına ait ola.

Ülemai Şehristani (Bunun Nasaraya (9) izafeti, mutezilenin Şeriata izafeti gibidir.) diyor. Nastoryusun akaidini beyan sadedinde diyor ki — Bunlar dediler ki Hak Teâlâ birdir. Ve üç uknum ki (Vücut, ilim, hayat) sahibidir ve bu üç uknum zat üzerine zait değildir — (10) bu kelime ceset İsa (aleyhisselâm) ile birleşti. Lâkin o ittihadı imtizaç (1) ve zuhur tariki üzre değildir. Belki ggüneşin billûr üzerine ısrakı (2) ve nakşın hatem (3) üzerine zuhuru gibi.) ilh. (4)

Nastorya mezhebi Aryus mezhebine çok yakındır. Türkler orta Asyada bulundukları sıralarda Nastorilerin delâletleri ile Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi. (*) Salib kelimesinin bozuntusu olmak üzere Cenabı Hakkâ Çalab demişlerdir ki bu güne kadar oralarda kullanılır ve yakın za-

(*) — Nestor kelimesinin (N) unu Zamme (11) ile okumalı imiş.

(7) — Milel: Milletler. Nihâl: Mezhepler (Milletler ve dinler) (Elmilel velnihâl).

(8) — Galat: Yanlış.

(9) — Nasara: Hıristiyan.

(10) — Uknum: Asıl, cevher.

(11) — Zamme: Ötürü, Arapça hareketlerden ötürü ile okumak.

(1) — İttihadı imtizaç: Bir biri içerisinde eriyerek kaynaşma.

(2) — İsrak: Güneşin doğması, ışıklandırma, parlatma.

(3) — Hatem: Mühür, yüzük.

(4) — İlh: İlâhare ve devamı. — Yazının bundan sonra devam ettiğini gösterir.

(*) — Çok geçmeden Asya Türkleri Hıristiyanlığı bırakarak Müslüman oldular. Türklerin İslâm olmaları cebri değildir. Müslüman olan Türkler hâlâ Hıristiyanlıktan kalmış pek az âdetleri icra ederler. Ben gerek evimizde ve gerek bazı yörüklerde gördüğüm üzere (Şebit) denilen yufka ekmeği pişirdikten sonra sacın küllenmiş olan ters tarafına oklava ile bir haç resmi çizmek âdettir. Bunun sebebini pek sağlam bir Müslüman olan valideme sorduğumda (rahmetli ebem böyle yapardı, böyle olunca bereket imiş) dedi.

mana kadar burada dahi kullanılmış. Hâlâ din ve tarikat reislerine (Çelebi) denir. Fakat İngiliz müelliflerinden (Jon Çenbel) Hitit tarih ve yazısına dair yazdığı eserde, Akad, Hitit, Yakut Türkleri lisanları arasındaki müşabih kelimeleri yazarken, (Çalab ve Kileb) kelimelerini de kaydediyor. Bundan anlaşılıyor ki bu kelime hıristiyanlıktan evvel Türklerce müstamel imiş (5). Şu halde Arapça salıp (6) kelimesinin bozuntusu değildir. Halebin Akathlar ve Hititliler zamanındaki isminin (Kilib) olduğuna bakılırsa bu Çalab kelimesi öz Türkçedir. Her ne kadar bir çok Arap müverrihleri (6) Haleb kelimesinin süt sağlamak mânasına olan (Halib) den alınmış olduğunu yazıyorlarsa da bu da Arapların çok şeyleri gibi uydurmadan başka bir şey değildir. Çünkü onlar her şeyin aslını Arapçaya ırca (7) ederler. Bu adetleridir.

(2)

S E N T O M A S

Meraşa nisbet edilen (8) meşahirden biri de altıncı asrı milâdide (9) yaşamış olan Süryani mürahhası (10) Sen Tomastır.

(3)

S A Ç A K L I M E R H U M

Türk ulemasının mutaahharları (1) arasında oldukça açık bir fikre malik olan bu zat Meraşlıdır. Muşarunileyh zahir ve batın ilimlerinde sahibi kudret imiş. Halk hâlâ kendisine bir çok harikulâde şeyler isnad ederler.

Mukaddematı ulumu (2) memleketinde ikmal ettikten sonra tefsiri

(5) — Müstamel olmak: Kullanılmak.

(6) — Salıp: Haç. Müverrih: Tarihçi.

(7) — İrca: Dönüştürmek, çevirmek, bağlantı kurmak.

(1) — Müteahhar: Sonrakiler.

(2) — Mukaddematı ulum: İlk ilimler, iptidai bilgiler.

Tıbyan sahibi Mehmet ve Darendeli Hamza efendilerden tekmili nesh (3) eyler ve memleketine avdet (4) eder. Biraz sonra Şamı şerifte (5) Kibarı Sofiyeden (6) - Sırrıruh - sahibi - Abdulgani Nablusi - hazretlerinden Hadis, Tefsir, Tasavvuf gibi ulumu aliye tahsiline (7) çalışarak icazet (8) alır ve memleketine tekrar döner.

Bir taraftan talebe ve halka neşir ve ifaze eder (9), bir taraftan da pek kıymetli telifata (10) devam eyler. Müşarunleh ara sıra Ayıntap ve Kilis taraflarına gezmeye gidermiş. Bir seyahatı esnasında Ayıntap ve Kilis arasında yolda vefat eder. Ayıntap ahalisi müşarunleyhin cenazesinin kendi memleketlerine defni lâzım geldiğini ve Kilis ahalisi de aksini iddia ederler. İş gürültüye müncer olur. Sonra Ayıntap ahalisi galebe ederek memleketlerine cenazeyi götürüp defnederler. Vefatı 1145 senesindedir. Adı Mehmettir.

Mahruki zade, (Köpekler) namındaki tercümesinin mukaddemesinde Saçaklı merhumun köpeklerin (itlâf) (11) edilebilecekleri hakkındaki risalesinin 1175 de istinsah olunduğunu yazıyor. Saçaklı merhum risalesinde köpeklerin itlâfını meşru göstermek için şu hadisleri naklediyor:

(Lâ teshebelmelâikete refkate fiha kelb (15) (Lâ tedhalelmelâikete beyte fihe kelb ev tesavir) (16). Bu hadislerden sonra zararlarını sayıyor, defi mazarrat (12) için imhalarının vacibi kifaye olduğuna hükme diyor.

Merhum müşarunleyhin, ulumu münazaradan gayet selis (13) bir ifade ile (Velediye) namı ile bir risalesi vardır ki oğlu için yazmıştır.

(3) — *Nesh: Kopya etmek, nusha çıkarmak. Yazılı eserlerin aynını almak.*

(4) — *Avdet etmek: Geri dönmek, tekrar gelmek.*

(5) — *Şamı Şerif: Şam şehri.*

(6) — *Kibarı Sofiye: Büyük mutasavvıf.*

(7) — *Ulumu aliye tahsili: Yüksek ilimler öğrenmek.*

(8) — *İcazet: Bir nevi diploma.*

(9) — *İfaze etmek: Vaiz vermek, aydınlatmak.*

(10) — *Telifat: Eser yazmak.*

(11) — *İtlâf: Telef etme, öldürme.*

(12) — *Defi mazarrat: Zararı kovma, zararı uzaklaştırma.*

(13) — *Selis: Akıcı ve düzgün üslup.*

(15) — *Melekler köpekli kervana refakat ve sahiplik etmezler.*

(16) — *Köpek ve tasvir bulunan eve melekler girmez.*

Bu eser erbabı (14) yanında kıymetlidir. (Abdulvehhap bini Hüseyin bini Veliyiddin Amedi.) tarafından serh edilmiştir.

Akaidi Azdiye şarihi Mevlânâ Celâl ve tarikatı Muhammediye şarihi (1) (Hoca zade) ye ilmi ilâhi meselesinde itiraz ederek bir risale tertip ve hakikaten vakıfane tahriri mesele (2) etmiştir.

Sağaklı merhumun eserleri :

- 1 — Haşiyete tefsiri keşşaf Ala suretül bakara.
- 2 — Aynelhayat fi beyanülmunasebat fi suretül fatiha.
- 3 — Risaleti fi ayetil müteşabihat.
- 4 — Risalete fi iymân valideiresulullah (bunda şarih akaide dokunmuştur.)
- 5 — Gayetel burhan fi tefsiri ayetülkürsü.
- 6 — Haşiyete ala şerhi dibacei tarikatı muhammediye.
- 7 — Teshîlül feraiz.
- 8 — Asmetelezhan.
- 9 — Sebhatel kader fi medhi melekülkadir.
- 10 — Selsebilül meani.
- 11 — Tavzihi zubtedul menazır.
- 12 — Nehrul necat fi tafsili aynel hayat.
- 13 — Andelibul menazır.
- 14 — Haşiyete ala şerhil risaletul adab.
- 15 — Takrirulkavanin menelmantık vel menazır.
- 16 — Risalete fi tecdiduliman.
- 17 — Risalete filfeteva.
- 18 — Camiul kenuz.
- 19 — Cehdel mekal menel kırae.
- 20 — Tahrirul takrir menel menazır.
- 21 — Risalei adliye.
- 22 — Tehzibul kırae.
- 23 — Elaraes filmantık.
- 24 — Velediye (munazaradan)
- 25 — Haşiyete ala şerhil metaliğ.
- 26 — Haşiyete alel hayali.
- 27 — Risaleti fi itlafül kilab.

(14) — Erbab: Ehil, kıymet bilir, iyiyi anlar.

28 — Tertibil ulum... Bu eserde daha düne kadar medreselerde pek beyhude yere okunan haşıye ve şerhlerin yerine her fennin ehli tarafından yazılan metinlerin okunması daha faydalı olacağı teşrih ediliyor, Molla Cami, Asam ve saire gibi şarihlerin ve haşıyelerin tedris ve tedarüsü ile (1) kaybedilen vakıtlara acıyor. Doğrusu medrese tedrisatındaki sakameti (2) ilk olmak üzere görüyor ve ıslahı çaresini düşünüyor. Fakat kim dinliyor...

29 — Risaletel tenzihat maal haşıye.

30 — Neşri tevalig.

Gerek müşarünleh saçaklı merhumun ve gerek bu tarzda eserler yazan eski ülemanın telifatı listesine bakarak hakikaten bir çok eserler vücuda getirdiklerine zahip olmamalıdır. Bu eserlerin bir çoklarının bilhassa risale tarzında olanlarının şimdiki ilmi makalelerden hiç bir farkları yoktur. Üç beş sahifeden ibaret olan bu gibi risaleler tabii eser değillerdir. Ülema bu risalelerde ya yalnız kendi fikirlerini serd ederler veya bir mesele hakkındaki rivayeti naklile iktifa kılarlar. Yüzlerce cilt eser yazdı, denen zevatın bir çokları bu suretle risale tarzında yazı yazmışlardır. Bunların mücelledat (3) adedinde göstermek lâayık değildir. İbni Sina, Muhiiddini Arabi (Kaddese sırre) ve saire zevatın eserlerinin çoğu risale halindedir.

HAZİFETEL MERAŞI (Kaddese Sırre)

Müşarünleh meşayih azamedendir. Keramati mümkavil imiş (4) Lakabı alileri (Sedidüddin) dir (5)

Libası ehli tarikat olan (6) fakır ve tecrit hırkasını Hazreti İbrahim Edhem (Kaddese sırre) den telbis (7) etmiştir. Fakih, kâmil ve ilmi ile amil (8) olup ulumu diniyeye dair nafi (9) telifleri vardır. Altı günde

(1) — *Tedris ve tedarüs: Öğretmek ve öğrenmek.*

(2) — *Sakamet: Sakatlık, eksiklik.*

(3) — *Mücelledat: Ciltler.*

(4) — *Adı geçen büyük şeyhlerdendir. Kerametleri söylenirmiş.*

(5) — *Sedit: Sedat - doğru, gerçek, saf. Sedidüddin: Dinin safiyeti.*

(6) — *Libası ehli tarikat: Tarikat elbisesi. Tarikata girme.*

(7) — *Telbis: Libas giymek. Elbise giymek.*

(8) — *İlmi ile amil olmak: Hareketi ile bilgisi denk düşmek, söylediklerini kendi hayatında misallendirmek.*

(9) — *Nafi: Faydalı.*

bir taam (10) etmek adetleri imiş. (Erbabı kulubun gıdası ve ruhlarının kuvveti — Lâ ilâhe illallah — Kelimei tayyibesidir.) (11) der imiş. Ulu-mu zahire tahsilini (12) ikmal ettikten sonra İbrahim Edhem hazretleri-nin mübarek sohbetleriyle müşerref olarak altı ayda tekmlil derecesine erişmiştir.

Müşarünleh hazretleri piri ruşenzamirleri (1) İbrahim Edhem (Kad-dese sırre) hazretlerinin irtihalinden (2) dokuz sene sonra (276) senei hicriyesinde göçmüştür. Hakkında bazı muhazerat ve mevize kitapların-da bir çok hikâyeler vardır. Müşarünleh kibarı evliyaullahtan (3) Hazreti Hebiretelbasri) ve saire gibi zevatın şeyhidir.

(EBU ÖMER ABDULLAH BİNİ YEZİDÜL ZEHLÜL MERAŞI)

Bu zat hazifetelmeraşinin müritlerindendir. Meraşlı bulunan bu zat Mısırdaki ihtiyarı ikamet (4) etmiş ve Ebu Arif Ahmet bini Muhammet bini Elhaç bini Muhammedelmeraşiden o da pederinden, pederi de Ebülhas Muhammet bini Ahmet bini Muhammetten rivayet etmiştir. (4)

(EBU CAFERÜLMEHDİ)

Meraşa nisbet edilen meşahirden birisi de Ebu Caferulmehdidir. Bu zat Nasır bini Ebu Hars ile Mağruf İbrahim bini Hüseyin mahdumu, İsmailin oğludur. Ceddi âlâsı olan Hüseyin (Emrek) ismi ile meşhur olup İbrahim bin Aliyülmeraşinin mahdumudur. Aliyulmeraşi de Nasred-din ile maruf olup (Abdullah bini Hasan bini Hüseyin, bini Ali, bini Hüseyin bini Ali bin Ebu Talibe mensuptur. (5)

(10) — Taam etmek: Yemek yemek.

(11) — (Kalp ehlinin, kendini Tanrıya teslim etmişlerin gıdası Allah-tan gayrı Allah yoktur — tevhidi şerif — kelimesidir)

(12) — Ulu-mu zahire: Tasavvuf dışındaki bilgiler. Maddî bilgiler Ulu-mu batına: Tasavvuf ilmi.

(*) — Kitabul ensab.

(1) — Ruşenzamir: İçi aydınlanmış, sırrı ezeli keşfetmiş ve görmüş.

(2) — İrtihal: Rihlet: Yolculuk: Ölüm.

(3) — Kibarı Evliyaullah: Tanrının büyük velilerinden.

(4) — İhtiyarı ikamet etmek: Bir yerde ikamet etmek, oturmak.

(5) — Bini oğlu demektir. Ebutalıp, Peygamberimizin amcalarıdır. Ve Hazreti Alinin babasıdır.

Bu zatın nisbeti pederimle aralarında sıdk ve muhaleset (6) olan (Ahmet bini Aliyul Nesabetel Sakavi) den işittim (*). Müşarünleh, Hicaz, Irak, Horasan, Maverayunnehir ve Basrada seyahat etmiş, bir çok eimme (7) ile mülâkat ve müsabehet (8) etmiştir. Velâdeti (8) dehis-tanda olup ahir ömründe Mazendiran kıtasının Sariye nam beldesinde ihtiyarî ikamet etmiştir.

(LÂGRİ ZADE) (9)

(1093) senei hicriyesinde (Emali) yi (Lâli fi tercemete Kasidetule-mali) namı ile tercüme eden zat Meraşlı olup Lâğri zade elhaç Ahmet bi-ni Muhammet denmekle meşhurdur.

GAFFAR BABA

Meraşta şöhret bulan gueradan biri de Gaffar baba nam zattır. An asıl (1) Buharalı Abdülğafur namında birinin oğlu olup Meraşın yegâne dergâhı olan ve Alaiddevle evkafından bulunan çarşı tekkesi (2) ni ihya etmiştir. Ehli tarikat ve tasavvuf aleylerinde bulunmakla istihar eden (3), Meraş üleması halkı bu zattan soğutmağa çalışmışlardır.

Mumaileyh Arabi ve Fariside Yedi Tula (4) sahibi imiş. Avam arasında zındıklıkla şöhret alan bu zat hakikaten arif ve agâh bir can imiş. Vefatında namazında bulunan bir hocayı memleketin müftüsü muaheze (5) etmiş ve senelerce aralarında küslük devam etmiştir. Mumaileyh 1309 tarihi hicriyesinde vefat eylemiştir. Mezarı dergâhtadır. Mumaileyh şiirde hamî mahlasını (6) almış. Güzel ve büyük bir divanı vardır. İlmi nucuma ve felekiyata (7) vakıf imiş. Tekke kütüphanesinde bir çok yaz-

(6) — *Sıdk ve muhalesat: Sadakat ve dürüstlük.*

(7) — *Eimme: İmamlar: Uyulan büyükler, mezhep sahibi müçtehitler.*

(8) — *Veladet: Doğum.*

(9) — *Lâgar: Arık, cılız. Lâgari zade: Arık oğlu.*

(1) — *An asıl: Aslen: Doğuştan.*

(2) — *Çarşı tekkesi: Kapalı çarşıya girerken, halen saatçıların garağı olan eski mevlevî tekkesi.*

(3) — *İstihar etmek: Şöhret bulmak.*

(4) — *Yedi tula: Uzun el: Büyük ve derin bilgi sahibi olmak.*

(5) — *Muaheze etmek: Tenkit etmek, kınamak.*

(6) — *Mahlas: Takma at.*

(7) — *İlmi nücum ve felekiyat: Kozmoğrafya, Astronomi.*

ma heyet ve nücum kitapları bulunduğu gibi bir çok da kendi elile yazdığı takvimler mevcuttur. Bilâhare dergâhın Mesnevihanlığı kendine tevcih olunmuştur. Divanından bazı parçaları aşağıya yazıyorum.

*Ey hakkın aşıkı gel olma sakın hercai
Kalma surette talip kıl gevheri manayı
Babı teslimde bulun lâ deme, bil âlayı.
Ker Ayanen göreyim dersin eğer mevlâyı.*

*Ey Tanrı aşıkı gel sakın döneke olma.
Görünüşü isteme mana cevherini iste.
Yüksekliği tanı, teslimiyet kapısına gel, yok deme
Eğer mevlâyı gözlerinle görmek dilerdin.*

*Mahvedip varını gel dinle kudum ve nayı.
Desti ihlas ile dut dameni mevlânayı.*

*Maddi varını sarfedip gel kudum ve neyi dinle
Samimiyetle hazreti Mevlânânın eteğini tut.*

*Cehdedip meclisi irfana gir ol hâk kad em
Etme evkatı heba sen, seni bil, ol adem.
Sensin ol der gerenmayei deryayı hakem
Olayım dersin eğer sırrı âli (8) ye mahrem.*

*Ayaklar tozu gibi olup arifler meclisine gir.
Zamanını heder etme. Kendini bil adam ol.
Kendini bil. Sen hüküm deryasının mayasıdır.
Eğer Alinin sırrına Âli mertebelere erişmek istiyorsan.*

*Mahvedüp varını gel dinle kudum ve nayı.
Desti ihlas ile dut dameni mevlânayı.*

*Hizmeti hazreti mollaya olanlar mazhar
Hırkapuş oldu bilir sikkayı serafser
Çilei aşkı çeküp arif olup açtı basar
Ey olan teşnei leb camı visal dilber*

-
- (8) — Eski Türkçede majüskül harf bulunmadığından esas şiirdeki âli yazısındaki kastedilen anlamın Hazreti Âli mi? Yoksa yükseklik mânasına gelen âli mi? olduğu anlaşılamamaktadır.
- (9) — Okuyucularca mânânın bilinebilmesi için şiirin karşısındaki açıklamalar tarafımdan bir mecburiyet hissi ile yapılmıştır.

Hazreti molların hizmetine mazhar olanlar
 Hırka giydiler ve sikke (1) yi baş tacı bildiler.
 Aşkın çilesini çekerek arif olup gözlerini açtılar.
 Ey, dilberin (2) vuslat bardağına dudağını uzatan aşık.

Mahvedip varını gel dinle kudüm ve nayı
 Desti ihlas ile tut dameni mevlânayı.
 Kıl semağ aşkıyla sermest olup mahvücut
 Bilesin taki nedir baneki rûbap ve ney ve ud.
 Hep eder aşkile bi kâm ve zeban zikri vedud.
 Ker sana vuslatı mevlâ ise ey dil maksut.

Sema aşkı ile serhoş olarak vücudunu mahvet.
 Ki o zaman ud, ney ve rûbab (3) seslerinin mânasını
 bilesin.
 Onlar hep müşfik rabbın aşkı ile söz ve meramsız zi-
 kirdedir.
 Ey kalp eğer maksadın mevlâya kavuşmaksa.

Mahvedüp varını gel dinle kudüm ve nayı
 Desti ihlas ile tut dameni mevlânayı.
 Hamiya derki hümkârı edip cayı penah
 Sürme et çeşmi dile haki derinden her gâh
 Kesme ümidini kim kâmı keremdir ol şah
 Lutfeder menzili maksuda erersin billâh.

Hamiya (4) mevlânayı sığınak yap
 Tenini toprak yapıp sürme olarak kalp gözüne çek.
 O şahtan hiç ümit kesme çünkü o kerem kaynağıdır.
 Sana lutufta bulunur, billâhi isteğine erersin.

Mahvedip varını gel dinle kudüm ve nayı
 Desti ihlas ile tut dameni mevlânayı.

-
- (*) — Sol taraftaki açıklamalar okuyucuya kolaylık olmak üzere tara-
 fından yapılmıştır (M. Özbaş).
 (1) — Sikke: Bektaşilerin sedde sırasında alın koydukları para şeklin-
 deki madeni levha ve Mevlevilerin başlarına giydikleri taç.
 (2) — Buradaki dilberden murat cenabı haktır.
 (3) — Rûbab: Keman ve tanbur şeklindeki çalgı âleti.
 (4) — Hami: Hamiye: Gaffar babanın mahlası.

M E R S İ Y E

Ey dil yanalım derdile kim geldi muharrem. (5)
Ey dide (6) boyan kane bu gündür mahı matem (7)
Bu ayda sürur eden (8) olur ehli cehennem
Haktan utanan bu makta olmaya hurrem (9)

Yansın od a ol dil ki bu günler ola bi gam
Kör olsun o gözlerki bu dem olmaya Pürnem (10)

Bu ayda ciğer kuşeyi sultanı risalet
Nevbavei gülbüin gülü bostanı velâyet
Yaniki Hüseyin ahteri eflâki imamet
Nuş eyledi ol teşneyi ciğer camı şahadet

Bu ayda Peygamberler sultanın ciğer köşesi
Ve veliler bahçesinin genç fidanının gülü
Yani imamlar semasının yıldızı olan hazreti Hüseyin
Teşne olduğu, susadığı, şahadet şerbetini içti.

Yansın od a ol dil ki bu günler ola bi gam.
Kör olsun o gözler ki bu demolmaya pür nem.
Ya rab bu ne hal bu ne sır bu ne hikmet
Hep Âli resulün ola dermandei mihnet
Pamal ola onlara lâayk iken izzet
Bu hale ebed yanmadadır ehli muhabbet

Allahım, bu ne haldir, ne sırdır ve ne hikmettir.
Bütün Peygamber soyu mihnetle ezilmektedir.
Onlar izzet e lâayk iken çiğnenmektedir ki,
Bu duruma onları sevenler ebediyen yanmadadırlar.

Yansın od a ol dil ki bu günler ola bi gam.
Kör olsun o gözler ki bu demolmaya pür nem.

-
- (5) — Muharrem: Hazreti Hüseyinin şehit olduğu ay.
 (6) — Mahı matem: Matem ayı. Keder ayı.
 (7) — Sürur etmek: Neşelenip sevinmek.
 (8) — Dide: Göz.
 (9) — Hurrem: Keyifli, taze, neşeli.
 (10) — Pürnem: Yaşla dolu.

G A Z E L

Hayalin dideden, mihrin dili divaneden çıkmaz.
 Tenimden çıksa şu can şevkin şu halvethaneden çıkmaz
 Meridi meşreb zahit idi dil bir zaman hâlâ
 Sanemler secdesin taat bilir puthaneden çıkmaz.
 Hoşa ol mest kim kayd ve cuddan olmuş azade
 Elinde camu sehba nuş eder meyhaneden çıkmaz
 Talep kal seri ademde muhabbet sırrını anla
 Çıkar viranelerden kenz, her viraneden çıkmaz

Hayalin gözden, güzelliğin deli gönlümden çıkmaz
 Canım bedenimden çıksa da nurun göğüs kafesimden çıkmaz
 Kalbim bir zamanlar sert başlı bir zahit idisede, hâlâ,
 Putların secdesini ibadet zannederek puthaneden çıkmaz,
 Hoş, bu sarhoş her türlü kayıt ve cömertlikten çekilmiş
 Elinde şarap bardağı, içerek meyhaneden çıkmaz.
 İstede, insan oğlundaki sevgi sırrını anla.
 Define viranelerden çıkarsa da her viraneden çıkmaz.

G A Z E L

Gam artar dilde cana (1) eylesem seyri çemen sensiz.
 Olur baktıkça gıryan dideme her gül diken sensiz. (2)
 Esiri damı aşkın lah ey Yusufu sani
 Gülistanı cihan oldu bana, beytül hazan sensiz
 Lebin bilmem ne efsun etti kim bi tabı gamle
 Dağıldı akh fikrim naleden lal oldu ben sensiz
 Belayı hicr ile peygulei mihnette her saat
 Gelir beyti dile bin türlü alam ve mihen sensiz
 Amanım kesme, kurban olduğum bilmez misin halim
 Ki meftunum sana gelmez bana gamsız gelen sensiz
 Ne var gel bir dem ol derdi dili biçareme derman
 Tenimden çıkmadan can ey gülü nazik beden sensiz
 Demi subhu ecel hoştur benimçün şamı firkattan
 Hayatımdan usandım istemem dünyayı ben sensiz
 Yazup rengin gazeller haki paye arz eder amma
 Perişandır bu günler hamiyi şirini sehen sensiz.

(*) — Sol taraftaki açıklama kolaylık olsun diye tarafımdan yapılmıştır. (Mehmet Özbaş).

(1) — Cana: Canan: Sevgili.

(2) — Gıryan: Ağhyan: Gıryan dide: Ağhyan göz.

*Ey ikinci Yusuf, —İlk Yusuf Hz. Yusuf'tur— senin aşk tuza-
ğına düşeli.*

*Dünyanın gül bahçeleri bana sensiz hazan oldu.
Dudakların bilmem nasıl gamla büyüledi ki
Aklım fikrim dağıldı. Ben sensiz inlemekten ateşe döndüm.
Ayrılık belâsı ile mihnet köşesinde her saat
Kalp binasına sensiz bin türlü elem ve mihnet gelir.
Ümidimi kesme kurban olduğum halimi bilmez misin
Çünkü ben sana meftunum, bana sensiz ne gelirse gam getirir
Ne var bir dem gel hasta ve çaresiz kalbime derman ol
Sensiz, canım tenimi terk etmeden, gülbedenli sevgilim
Benim için senden ayrı olan akşamdan ölüm sabahı daha hoştur
Ben hayatımdan usandım, sensiz dünyayı istemem
Renkli ve hoş gazeller yazıp ayağının tozuna sunar amma
Bu günlerde hamî (Gaffar baba), tatlı sözlüm sensiz perişandır
(6)*

BAHTİYAR EFENDİ

Meraş ülemasından ve zamanın erbabı iktidarından olan bu zat me-
badii ulumu (1) Meraşta tahsil ile Meraş ülemasından Osman efendiden
icazet alır. O zamanlar Anadolu'da şöhreti yayılan Kayseriye ülemasın-
dan Hacı Torun efendinin dersine hazır olmak için Kayseriye gider. Ora-
dan da tekrar icazet alarak memleketine gelir. Bir aralık Meraşta Nuh
efendi camiinde ve bir aralık Taş medresede icrai tedrisat eder. Müşa-
rûnleh ilmi kelam ve mantıkla yeditulaya (2) malik imiş. (Musa Kelim
Pehlivan) in risalei Kıyasiyesi üzerine (İzahızsebil) namı ile güzel bir
şerhi vardır. Sultan Murat Hamis (3) namına ithaf ettiği bu eserin ta-
bına muvaffak (4) olamamıştır. Yalnız buna mükâfatan Edirne Ruusu (5)
almıştır. (55) yaşında vefat etmiş. Tarihi vefatı (1308) dir.

(6) — Sol taraftaki açıklama okuyucuya kolaylık olur düşüncesile ta-
rafımdan yapılmıştır. (Mehmet Özbaş).

(1) — Mebadii ulum: İlk ilimler: iptidai tahsil.

(2) — Yeditula: Geniş bilgi. Alimlik.

(3) — Murat hamis: Sultan Beşinci Murat.

(4) — Tabına muvaffak olamama: Kitabı bastıramama.

(5) — Ruus: Bir rütbe: Reislük: Kadılık.

DEBBAĞ ZADE AHMET EFENDİ (1)

Meraşın yetiştirdiği füzelerden biri de Debbağ zade Ahmet efendi namında bir zattır. Müşarünlehin tefsir ve bilhassa ilmi kıraatta Bezai kemale (2) si var imiş. (1165) senesinde Meraşta irtihal (3) etmiştir. Fatihai şerife şerhi üzerine bir haşiyesi ve bazı risaleleri vardır. Sureyi Enbiyada (Kul innema yuha - ileyye innema ilahiküm ilâhün vahid.) (4) âyeti kerimesinin tefsirinde sahibi keşf tarafından Keşşaf ve Beyzavi üzerine irad olunan eşkâlden kadı - Maşisi Sadi Çelebinin - vermiş olduğu cevabın tahkiki zımında Şeyhilislâm efendi tarafından vaki olan emre imtisalen (5) Kazabadi ve Said Yanyavi taraflarından yazılan risaleye Zeyl (6) olmak üzere bir risalesi vardır. Mahdumu müftü Mehmet efendinin dahi (Reşhetelnasih) (7) isminde bir eseri vardır ki bir nüshası Ayasofya kütüphanesinde mevcuttur.

ALİ BİN FAZLULLAH (8)

(Mevahibül Aziz Fi Şerhil Veciz) nam eserin müellifi olan Ali bin Fazlullah da Meraşlıdır. Bu eserini Sultan Ahmet bin Mehmet (9) hana takdim etmiştir.

OSMAN EFENDİ

Kale İmamı denmekle meşhur olan bu zat Meraşın iftihar edeceği ülemaandır. Uzun müddet icrayı tedrisattan sonra (1314) senesi hicriyesinde vefat etmiştir. Müşarünlehi fıkıh ve ilmi kıraatte mahir imiş. Zamani ülemasından Mesut efendi zade Mahmut efendi nam zatla aralarında geçen bir münazarayı havi ilmi kıraattan ve envai vakıftan (10) bahis bir risale telif etmiştir. İlmî kıraat ve Vücuha (11) a dair bazı manzumeleri dahi vardır.

-
- (1) — *Debbağ: Tabak, ham deriyi imal eden adam.*
 - (2) — *Bezai kemal: Geniş olgunluk.*
 - (3) — *İrtihal: Ölüm.*
 - (4) — *Kurani Kerim Enbiya suresi âyet 108.*
 - (5) — *Emre imtisalen: Emre uyarak.*
 - (6) — *Zeyl: Ek.*
 - (7) — *Reşhetülnasih: Nasihat kıvrıntıları, üsareleri.*
 - (8) — *Ali bin Razlullah: Fazlullah oğlu Ali.*
 - (9) — *Sultan Ahmet bin Mehmet: Mehmet oğlu Sultan Ahmet Han.*
 - (10) — *Envai vakıf: Vakfın nevileri, çeşitleri.*
 - (11) — *Vücuha: Kurani Kerim okunuşundaki bazı farklılara dair ilim.*

V E H B İ

(1224) tarihinde doksan yaşında vefat eden Vehbi merhum da Me-raşlıdır. Sünbülzade denmekle şöhret alan bu zat şair Raşit efendi isminde bir zatın oğlu imiş. Merasta icazet aldıktan sonra İstanbula gider. Bazı Kibara (1), kasaid (2) takdim eder. Bu suretle Kadılık mesleğine girer. Selimi Salis (3) zamanında ve (1190) senesinde Şahı İran Kerim Han ahdında İrana sefaretle gider avdetinde yine Sülukü kazaya (4) dahil olur. Hayatının sonlarına doğru bir hastalığa tutulur. Ve beş sene müddetle İstanbuldaki hanesinde esiri Fıraş (5) olur. Son teceddüdü ilmi devresine kadar mümaileyh yegâne tanınmakta idi. Eserleri pek mu-teber sayılırdı. Tuhfe, Nuhbe, Latife, nam eserleri âdeta herkes tarafından takdir olunurdu. Tuhfesi yakın zamanlara kadar medreselerde ve rüştiye mekteplerinde (6) talebeye ezber ettirilir ve bu sakim (7) usulle talebeye Farisi (8) belletilir idi. Mümaileyh ince ve hassas bir şair olmak-tan ziyade lakayd ve perdebirun (9) bir nazım (10) dır. Zamanı şuarasından meşhur (Süruri) kendisini daima hicvedermiş, bunlar az çok farklarile beraber. (11)

ARABIN FERAZDAK VE CERİRİNE BENZERLER

Arabî ve Fariside oldukça büyük bir iktidara malik imiş. Fakat Cev-detikariha (12), nezahatı fikir gibi şeylerden mahrum imiş. Ahlâkan lâubali imiş. Nazımda en çok cinas ve tevriye (13) ehemmiyet verir ve

-
- (1) — *Kibar: Kebirler: Büyükler: Makam sahipleri.*
 - (2) — *Kasaid: Kasideler.*
 - (3) — *Selimi salis: Padişah Üçüncü Selim.*
 - (4) — *Sülukü kaza: Kadılık mesleği. Hâkimlik yolu.*
 - (5) — *Esiri Fıraş olmak: Yatağa esir olmak, yatalak olmak.*
 - (6) — *Rüştiye mektebi: Orta okul derecesinde eski mekteplerden biri.*
 - (7) — *Sakim: Yanlış, yersiz.*
 - (8) — *Farisi: Farsça - İran lisanı.*
 - (9) — *Perdebirun: Terbiyesizce, utanmazlıkla, yazı yazan.*
 - (10) — *Nazm: Şiir, kafiyeleli yazı.*
 - (11) — *Ferez dak ve cerir Arapların hicivlerle meşhur iki şairi.*
 - (12) — *Cevdeti kariha: Anlama üstünlüğü.*
 - (13) — *Tevriye: Eski edebiyatta diyeceklerini kapalı olarak anlatma sanatı.*

bu hususta, lâfzı, manayı, hattâ kavaid ve şiveyi bile feda edermiş. Nazımlarından bazı parçalar:

*Macerayı keşfeder şayed dehan zehmi dil
Aşıka ey gonce leb bir buse ver ağzın kapat*

*Ağz kalp yarasını keşfe sebep olur
Ey gül ağzılm. Bu aşika bir buse verde ağzını kapat.*

*Çekmez erdiğini rifata ehli hünerin
Koca kanbur sipihrin belin işte bu bükür*

*Hüner sahiplerinin yülce rütbeye ermesini çekmez
Kanbur talihin belini işte bu bükür.*

*El çekip lâlinden olduk maili hali siyah
Neşeyi sehbayı biz afyona tahvil eyledik*

*Şarabından el çekip siyah benine meyleyledik
Şarabın neşesini biz afyona - tahvil ettik*

* * *

*Çoktan ayağın altına şevkile döşendik
Saki der meyhanede biz eski hasırız.*

*Biz çoktan ayağının altına neşe ile istekle döşendik
Saki derki biz meyhanenin yere döşeli eski hasırınız*

*Sevdiğim gencim diye virane kıldın sen beni.
Sevgilim, gencim dedinde sen beni viran ettin.*

*Ağyar ile mey içtiğin etmezse de izhar
Keyfiyeti rana biliriz rendi habiriz.*

*Rakibimle içki içtiğini ortaya vurmazsa da
Biz âlim dervişlerdeniz. Keyfiyeti apaçık biliriz.*

(*) — Şiirin sol tarafındaki açıklama okuyucuya kolaylık olsun diye tarafımdan yapılmıştır (M. Özbaş).

(14) — Teceddüdü ilmi: İlmî yenilik.

Ağzın kapamış pirimügân var ise şeyhin
Kim mescidi yanındaki meyhane açılmış (1)

* * *

Felsefiyatla tevaggul etme
İtibar eyleme pek hendeseye
Edebiyat ile tarih ve siyer
Çok müneccim biliriz bi peyvend
Uhruç uhruç demekle ne çıkar
Olma avare ilmi ahfa
Kimya ilmi kimi etti gani
Musiki fennide hikmettedir
Ruz ve şeb anı teemmül etme
Düşme ol daireyi vesveseye
Sireti ehli edebdir yekser
Yıldızlara akça için attı kement
Kim yapar anaki Allah yıkar
Kendini göz göre göre etme rüsva
Simya sime batırmaz bilen (*)
İlmi ashabı tabiattandır.
Perdesizliktir aman etme Gülman
Yakışır sinei Curci ye keman

Felsefe ile uzun boylu uğraşma
Hendeseyede çok itibar etme
Edebiyat, tarih ve siyer (2)
Bir çok astronom bilirki
Çık çık demekle ne çıkar (3)
Gizli ilimlerle avarelik yapma
Kimya ilmi kimi zengin etti
Musiki fennide bir hikmettir
Gece ve gündüz onu düşünme
O vesvese çenberine düşme
Baştanbaşa ediplerin huyu, aynasıdır
Para için yıldızlara ipsiz kement atar
Onun yaptığı Allah yıkar
Kendini göz göre göre rezil etme
Simya (4) kimseyi altuna batırmaz.
Zevk sahiplerinin ilmidir. (5)

* * *

Gitti başından gönül ol servi kaddın sayesi
Ağla kim ibdara tebdil oldu ikbalin senin

Gönlüm, başından o servi boylunun gölgesi gitti
Ağla, bundan böyle talihin talihsizliğe dönüşmüştür.

(*) — Burada kimyadan maksat eski mevhum kimyadır.

(1) — Pirimugan: Meyhaneci.

(2) — Siyer: Hazreti Muhammedin hayatını anlatan tarih kitabı

(3) — İhraç: Uhruç: Çık: Sözü her halde Şeytan çağırانların bağırma-
larını tasvir için yazılmıştır.

(4) — Simya ilmi: Başka madenlerden altın yapma ilmi. Ebu Ali Sina-
nın ilmi.

(5) — Şiirlerin sol tarafa yazılı açıklamalar okuyucuya kolaylık olması
için tarafımdan yapılmıştır. M.Ö.

*Gelemez, kızdı, sebû meyi ettikte şikest
Zahidin biz dahi başında kabak patlattık*

*Gelemez, kızdı, şarap testisini kırınca
Bizde sofunun başında kabak patlattık*

* * *

*Der-i meyhaneyi şahne kapatmak istermiş
Ayağı denk alarak gizlü kapağı attık.*

*Inzibat (polis) meyhaneyi kapatmak istermiş.
Bizde ustalikle gizli kapuya ayak attık. (1)*

Vehbinin Şevkengiz (2) namı ile bir manzumesi, mükemmel bir divanı, ve Sühanname (3) namıyla bir manzumesi vardır.

* * *

Kamus sahibi Asım efendinin ceddi (Nazmul İsal) müellifide Meraşlıdır. (Şerhi eşbah ve nezair ve kitabüttenzihat ve nurulayn) (4) müellifi Mehmet Efendi de Meraşlıdır. Meraşlı Çelebi zade Ali efendi merhumun da farisî, arabî, Türkçe olarak (Nazmulbedii) (5) namında bir eseri vardır. (El ulumul zahir fil evvel vel ahir) nam kitapta dahi Elmuidülkari el Bektutîl (6) Meraşî, Mevlâna Şemsiddin-ül Meraşî, Kasım Elzeytuni, gibi bazı Füzelanın (7) telifatı mezkurdur (8). Bu zevatın asarından bir kısmı Şam kütüphanelerinde mahfuz imiş.

-
- (1) — Diğer sayfalarda olduğu üzere soldaki açıklamayı okuyucuya kolaylık olsun düşüncesiyle mecburen yaptık (M.Ö.)
 (2) — Şevkengiz (Neşe veren - neşe koparan)
 (3) — Sühan: Söz, lâf, lâkırdı.
 (4) — Eşbah: Görünen şey, benzer. Tenzih: Eksiksiz, temiz. Nurulayn: Göz nuru. Evlât.
 (5) — Nazmulbedii: Güzel şiir. Edebiyat.
 (6) — Bektut - Bektutiye: Bu günkü Fevzipaşa mahallesinin eski ismidir. Bu mahalleden Osmanlılar devrinde sürülen bir aile halen Konya Ereğlisinde Bektutlar köyünde yaşamakta imiş.
 (7) — Füzela: Fazıllar - Olgun ve fazilet sahipleri.
 (8) — Telifatı mezkurdur: Eserlerinden, yazılarından bahsedilmektedir.
-

N A D İ R B A B A

Meraşta yetişen şuaradan biri de 1306 da koleradan vefat eden Nadir Baba isminde bir Bektaşidir. Mümaileyhin ayrı ayrı bir kaç mevlidi vardır. Fakaş hiç birinde Süleyman Çelebinin mevlidi Kâbına (1) vasıl olmak değil, ufak bir şörete bile malik olamamıştır. Nadir babanın aylık bir zamanı bulunmazmış. Mesti müdam (2) halinde ömrünü geçirmiş, gitmiş. Mevlüdünden bazı parçaları yazıyorum.

Kul olan Allahu evvel yad eder

Daima dil (3) mülkünü abad (4) eder.

* * *

Kılâhın peyveste tevhidi hüda (5)

Hazreti hak eyleye ta kim ata (6)

* * *

Dinle imdi ey Muhammed ümmeti

Hak Teâlâdan umarsan rahmeti

Natı (7) mevlüdü resulü iptida

Yümnü teşrifini (8) Guş (9) et badeza (10)

İlmü ledün şahının (11) doğduğu aydır bu ay.

Evcî nübüvvet mahının doğduğu aydır bu ay (12)

Badi lıcadı cihan, şahı zemini asuman (13)

Ol padişahı insü can, doğduğu aydır bu ay. (14)

(1) — Kâb: Kâab: Topuk kemiği, aşık kemiği: Kâbına erişmek: Topuk kemiğine ulaşmak.

(2) — Mesti müdam: Daimi sarhoş, alkolik.

(3) — Dil: Kalp.

(4) — Abad etme: İhya etme.

(5) — Peyveste: Her zaman, daim.

(6) — Ata: Atiye: İhsan, karşılıksız hediye.

(7) — Nat: Övme.

(8) — Yümnü teşrif: Hayırlı, uğurlu geliş.

(9) — Guş etme: Kulak verme, dinleme. Guş: Kulak.

(10) — Badeza: Sonra: Ondan sonra.

(11) — İlmü ledün: İlmî ilâhî, iman ilmi.

(12) — Evcî nübüvvet mahı: Yüce peygamberlik mahı, Mah: ay, kamer.

(13) — Cihanın yaratılış sebebi, gökler ve yer peygamberi.

(14) — İns: İnsanlar, Can: Cinler, Padişahı insü can: İnsanlar ve cinler padişahı.

Mustafa natında oldu madihe (15), ruhu nadire okun bir fatihe

* * *

*Ey hüdasından inayet isteyen, mevlidi peygamberi zışana gel
Vay resulundan şefaât isteyen, mevlidi dini perveri sultana gel
Nâmı hakkı dildetezkar (16) edelim. Yani, Bismillâhı tekrar edelim.
Altı aylık tıflıken ol padişah
Gitti alemde abı zışan (1) vah
Ay ve hafta gün tamam oldu hemin
Gelmeğe bu aleme sultanı din
Cennet asa (2) oldu şevkinden cihan
Her taraf bir bağı adnı gülistan (3)
On iki idi rebiülevvel ayı
Nur ile yer gök müzeyyen oldu hay (4)*

* * *

*Emine hatun ol cennet makam
Şöyle buyurdu dahi bir hoş kelâm
Vazıhaml (5) etmekte zahmet görmedim
Hiç bir demde meşakkat görmedim
Susadım ancak bir az daldım o dem
Hak Teâlâ eyledi lûtfu kerem
Bir mücevher kâse ile Kevseri
Babı Adnın sundular hurileri (6)*

G A Z E L

*Aman Asvas düşürdün (7) gönlümü bir tıfl Tersaya (8)
Varıp arzı niyaz etmek gerektir Lât ve Uzzaya*

(15) — *Madihe: Methiye: Övme.*

(16) — *Dilde tezkâr etme: Kâipten zikreyleme.*

(1) — *Abı Zışan: Şanlı su: Hayatın özü, can.*

(2) — *Cennet Asa: Cennet gibi.*

(3) — *Adn: Aden: Eden: Sekiz cennetten biri. Bağ adn: Cennet bağı.*

(4) — *Hay: Hayy: Diri canlı (Yer gök onun nuru ile canlandı)*

(5) — *Vazıhaml: Doğurma.*

(6) — *Adn cennetinin kapusundaki huriler sundular.*

(7) — *Asvas: Ermenice Tanrı.*

(8) — *Tersa: Tsevi, hristiyan: Tıfl tersa: Hristiyan genci.*

*Riyazetle çekip rahip okuttu dersimiz amma
Yine hoş gelmedi incilimiz tabı dılaraya
Tekâsül eyleme ey dil uruç et evci eflâke
Bu gün ruzu ahaddir halini arz et mesihaya. (9)*

Ş E V K E T E F E N D İ

Şevket efendi tahsili iptidaisini (1) ikmalden sonra İstanbul'a gide-
rek bazı vüzeranın divan kâtipliğinde bulunmuş, muahharan (2) Heva-
ceğân (3) a girerek tefeyyüz etmiştir (4) Mûmaileyh tarikatı aliyeyi
mevleviyeye mensuptur. (5)

B İ R G A Z E L İ

*Olurken hançeri ebruları hep kastı can üzre
Ne hacettir kılınç asmak o simin ten miyan üzre
Rehi zibasını taklit eder bedri felek pira
Mahı nev meşk eder ebrusu resmin asüman üzre
Görünce ateşin ruyu ırkanını nezaketle
Ne hikmettir dedim olmuş anasır ıktıran üzre
Durur taburu müjgâm cünudu aklı yağmaya
O bir tiri sitemdir Şevket a hazır keman üzre*

(9) — Şiirin diğer beş satırının açıklaması.

Şimdi Lat ve Uzza (Kureyşin büyük putlarından) ya yalvarmak
gerekti.

Papaz bizi pehrize çekerek ders okuttu amma.

Bizim incil yine de sevgilinin huyuna uygun düşmedi.

Ey gönül, üşenme, göklerin doruğuna çık.

Bu gün pazar günüdür (Hıristiyanların kutisi günüdür), halini,
şikâyetini hazreti mesihe (İsa Aleyhisselâma) arz et - İsa aley-
hisselâmanın üçüncü kat gökte olduğuna inanılır.) (Mehmet Özbaş)

(1) — Tahsili iptidai: İlk öğrenim

(2) — Muahharan: Ahiren, sonradan.

(3) — Hevaceğân: Divanı hümayunda bir nevi kâtiplik kadrosu.

(4) — Tefeyyüz etmek: Feyzalmak, ilerlemek, yükselmek.

(5) — Tarikatı Aliyeyi mevleviyeye mensuptur. Ulu mevlevî tarikatına
dahildir, demektir. Bu ibare rahmetli Besim Atalayın da mevlevî
olduğunun bir delilidir.

(*Hançere benzeyen kaşları cana kastetmek isterse
 O beyaz tenli bel üzerine kılıncı asmaya ne hacet vardır
 Gökteki Ay onun güzel yolunu, yürüyüşünü taklit eder
 Ecer ay ise onun kaşlarını semaya resmetmeye uğraşır
 İnsan tunc tabiatlı nazik yaratılışına baktıkça
 Bu ne hikmettir yaratılışın dört unsuru birleşmeye hazırdır der
 Sevgilinin saf bağlayan kirpikleri, senin akıl askerlerini yağma
 ederlerken.
 Ey Şevket, Sevgilinin sitem okları da sana atılmak üzere okun
 yayı üzerinde hazırdır.*) (6)

R A Ş İ T E F E N D İ

Sünbülzade Vehbi Efendinin pederidir. Vehbi Efendi Halep Kadısı iken pederi Raşit Efendi dahi Kethüdası ve hem naibi (7) imiş. Şiir söylemeğe heves edermiş. Mümaileyhin bundan başka tercümei haline destres olamadık. (8)

M E H M E T E F E N D İ

Vehbi merhumun ceddi bulunan Mehmet Efendi dahi Meraşlıdır. Mümaileyh zamanının meşhur alimlerinden sayılmış. Meraşta müftülük etmiştir.

Eşbah ve nezairin fenni evvelini şerh (1) ve (Tevfikullah fi şerhül Eşbah) diye tesmiye etmiştir. (2) Merhum Saçaklı Mehmet Efendi ile bir asırda yaşamıştır.

A B D Ü L B A K İ E F E N D İ

Mümaileyh Vehbi Efendinin biraderi oğlu olup Dersaadete (3) gelmiş ve iptida meslekî kazaya (4) sülük (5) etmiş ise de sonra uhdesine

(6) — Bu kısmın açıklama şeklinde yapılmasını not koymaktan daha kolay bulduk (M.Ö.)

(7) — Naib: Vekil, kadıların vekili, kethüda: Kâhya.

(8) — Destres olmak: Elde etmek, başarmak.

(1) — Müteşabih ve benzerlerin açıklanması

(2) — Tesmiye: İsim verme, ad takma.

(3) — Dersaadet: İstanbul.

(4) — Mesleki kaza: Hakimlik, kadılık mesleği.

(5) — Sülük etmek: Bir yola girme, katılma.

hoceganlık rütbesi verilmiş ve amedi (6) odasına memur edilmiştir. 1223 senesinde tezkirei sani (7) memuriyeti uhdesinde olarak Rum eli canibine (8) memur olmuş 1227 de Şumnu da vebadan vefat etmiştir. Şu mısra tarihi vefatını gösterir.

(Şumnuda Baki Efendi oldu Taundan (9) şehit)

Mümaileyh amcası gibi şair imiş.

HAYRULLAH HAYRİ EFENDİ

Hayrullah Efendi Sünbülzadeler ailesinden ise de karabet ve Sıhriyet (10) inin ne derecelerde olduğu meçhuldür. Bu beytile Sünbülzadelere mensup olduğu anlaşılıyor.

*Daima bir gülüzarın narı aşkile yanar
İbni Vehbi Nesli Sünbülzadeden Hayrii zar.*

*Daima bir gül bahçesinin aşk ateşile yanar
Sünbülzade soyundan, Vehbi oğlu, gözü yaşlı Hayri.*

Mümaileyh meslekî kazaya dahil olmuş. Ve bu meslekte epice tefeyyuz etmiş ise de ahir ömründe fakru hale düçar (11) olduğundan Ashabı manasıba (12) kaside ve tarihler (13) takdim ederek zuhur eden caize (14) ler ile tagayyüş (15) edermiş. 1267 senesinde vefat etmiştir.

(6) — *Tezkirei sani: Bir çeşit rütbe.*

(7) — *Amedi: Babı Ali denilen hükûmetle, padişah arasındaki teması temen eden bir sınıf, yaverlik ve kuryelik gibi bir meslek sınıfı.*

(8) — *Rum eli canibi: Rum eli -Trakya- tarafı.*

(9) — *Taun: Veba hastalığı.*

(10) — *Karabet ve sıhriyet: Kan ve evlenme taraflarından yakınlık.*

(11) — *Fakrî hale düçar olma: Fukara olma.*

(12) — *Tarih: Buradaki tarih, bildiğimiz tarih kitabı olmayıp, eskiden ölüm doğum gibi olaylarla, cami yapılması, köprü inşası ve sair şeklindeki önemli işlerin hangi yıl ve aya tesadüf ettiğini Ebced hesabı ile şiir şeklinde yazmaya tarih düşürmek denirmiştir.*

(13) — *Caize: Bahşiş.*

(14) — *Tegayyüş etmek: Geçinme, geçim.*

B İ R G A Z E L İ

*O Yusufu kıymetin bir türlü kaçmazdım bahasından
Heridam elin çekseydi zeyli iptilâsından*

*O kıymetli Yusufun fiatının yüksekliğinden kaçmazdım
Yalnız benim kalbimi kırma alışkanlığından vazgeçseydi.*

*İsabet eyledim haline ben tağbiri anberde
Hatın meşke müşabihtir dedim tövbe hatasından
Tasavvur eyledikçe sinenin ağuşu vuslatta
Dili aşk döner miratı hurside sefasından
Varıp meyhaneye ferşi hasır iyş ve nuş etsek
Usandık zahidi mescitnişinin bu riyasından
Rehi saki ne mehrialem aratır ki aks etse
Döner cam hilâli bedre tesiri ziyasından
Emüp gülnarı lâlin eyleme azerde dendan
Ki can versekte sonra kurtuluş yok dış kirasından
Bu kaşenede açılmaz gonceli ümmidiehli dıl
Gelirse nefhai isa dahi badı sebasından
Veren bu ab ve tabı eşki ahı aşıkân sanma
Sitanbul dılberi nazik olur ab ve havasından
Bu ruvı tabnakiyle ne bağa cilveriz olsa
Gülü hursit olur eşkeftei zerrat fezasından
Bana piranı devran ile sohbet menus gelir hayri
Cihanın nevcivananı ataser bi vefasından*

*Ben bu hale ancak inceltilmiş anberde rastladım
Senin hataların bile ders vermek gibidir.
Göksünü kucagımda tasavvur ettikçe
Neşesinden kalp güneş aksettiren bir aynaya benzer
Meyhaneye varup hasır sererek içip eylensek
Artık, mescitte yatıp kalkan sahte sofuların riyasından usandık
Sakinin tavrı alemleri aydınlatan güneş gibi yansısa
Şarap bardağı, sakinin şavkından bedir halindeki Aya benzer.
Kızıl nar çiçeği rengindeki dudagımı emip dişlerini ateş gibi yapma
Çünkü camımızı da versek o dışın kirasından bir daha kurtulamayız
Bu alemde kalp ehline ümit goncası açılmaz
İsterse Hazreti İsa'nın nefesi sabah yeli ile gelsin
Ona bu hava ve suyu, alımı veren âşıkların göz yaşı sanma*

*Istanbul dilberleri abı havadanda lâtiftir
 Bu parlak yüzü ile bahçede bir cilve yapverse
 Gül yüzlü gün onun havasından kıskançlık duyar
 Bana, zamanın erenleri ile sohbet hoş gelir HAYRİ
 Cihanın, vefasız ve korkusuz gençlerle sohbet etmekten. (4)*

KAZASKER MEHMET ŞEMİ EFENDİ

Meşrebzade damadı demekle iştihar eden (1) Şemi efendi 1223 senesinde Meraşta doğmuştur. Gençliğinde bir müddet ulumu Arabiye tahsiline Say (2) etmiş 1241 senesinde dersaadete giderek Hizmeti kitabete (3) ve bir kaç sene Mahmut Paşa Camii şerifindeki mahkemeye devam eder. 1246 da bir kıta Edirne Müderrisliği ruusuna nail olur. Sonra niyabete suluk ederek Anadolu ve Rum eli cihetlerinde kadılıklarda bulunur.

1268 senesinde serez niyabetinden mazulen (1) İstanbul'a gelerek eytam (2) müdürü olur. Bir aralık İzmir mevleviyeti payesine nail olur. Bu payenin tevcinine Kıbrısizade Mevaliden (3) Hakkı efendinin tarihidir (3) —Şulelendi payei İzmir Şemiden Bedid— (4) Mumaileyh oldukça şair olmakla beraber epicede ilmi var imiş.

Bidayeti saltanatı Osmaniden (5) 1265 tarihine gelinceye kadar geçen zamanda yetişen sadrazam, vuzera ve seyhulislâmların tarihi nasp ve azillerini gösterir —Esmarultevarih— (6) isminde muteber bir eseri vardır ki matbudur.

-
- (1) — İştihar etmek: Şöhret bulmak, tanınmak.
 (2) — Sağy etmek: Çabışıp çabalamak.
 (3) — Kitabet: Kâtiplik, yazganlık.
 (4) — Bu sadeleştirmede tarafımdan yapılmıştır (M.Ö.)
 (1) — Mazulen: Azledilerek, vazifeden atılarak
 (2) — Eytam: Yetimler. Babasızlar
 (3) — Mevaliden: Mevleviyet rütbesinde olanlardan.
 (4) — Tarih: Olayın hangi zamana tesadüf ettiğini gösteren ve ebced hesabına göre yazılmış olan şiir halindeki tarih.
 (5) — Bedid: Belli -açık-
 (6) — Bidayeti saltanatı Osmaniye: Osmanlı saltanatının başlangıcı.

B İ R G A Z E L İ

O Mehrunun gönülde hali anberfama kalmıştır.

*O Ay yüzünün gönülde -hatırda- yalnız anber gibi rengi kalmıştır
Derunu sine içre dağı hicri şamı kalmıştır.*

*Göğüs kafesindede ayrılık akşamının dağı -Ateşi- kalmıştır.
Meyanı mumyanı kili kale oldu çok bais*

*İnce beli bir çok dedikodu doğmasına sebep oldu
Dehamı tenkinin bir noktai iphamı kalmıştır*

*Küçük ve biçimli ağzının ise bulanık bir hayali kalmıştır
Vusali iyd için çoktan ciğer dilsuzu hicrandır.*

*Ciğer kavuşma neşesile (bayramile) çoktan kavrulup yanmaktadır
Kadembusu visale ermeğe beyra mı kalmıştır*

*Ayaklarını öpmeğe ermek için dermanmı kalmıştır.
Nukudu ömrü cağfer eylemiş ihsana sarf amma*

*Ömür sermayesini ihsan yoluna ırmak gibi akıtmış amma
Kitabet zeybi tarih olmuş ismi namı kalmıştır*

*Şimdi ismi bir kitabenin altındaki tarih gibi olmuştur
Bu bezmi alemin cam ayağı omuş şikeste*

*Bu içki aleminin cam kadehi kırılmış -Tadı kaçmış-
Neşat ve neşesi gitmiş meyi alama kalmıştır*

*Ve neşe yerini elem veren içkiye bırakmıştır
Çırağı şemi taban oldu bezme leyk pervane*

*Şimdi pervaneler gibi içki meclisine ışık veren bir çıra oldu
Fitil almış yanar ne sabrı ve ne aramı kalmıştır.*

*Ateş almış yanıyor, sabrı da, rahatı da kalmamıştır.
Cenabı Hazreti müftiyülenamın hakipayinen.*

*Ulu Şeyhülislam hazretlerinin ayak tozundan.
Kemin bendesi amalini iğlami kalmıştır.*

*Aciz kölesinin isteklerini açıklamasına yer mi kalmıştır.
Penahgâhı ümmettir dergâhında fetholur hacat.*

*Makamın müminin sığınağıdır. Orada dilekler kabul edilir.
İnayet abdi memluki kerem hüdamı kalmıştır.*

Ben kuluna yardım ümidi ise hüdanın kereminemi kalmıştır (8)

(7) — Esmarultevarih: Tarih sohbetleri

(8) — Sol yandaki açıklamalar tarafımdan yapılmıştır (M.Ö.)

*Nice sahibi emeller bir işaretle hep bekâm oldu
 Bir çok istekli bir işaretinle hep arzusuna kavuştu.
 Bu bir esrarı hikmet çaker manemi kalmıştır.
 Fakat bu ne hikmetse bir benim dileğim yerine gelmemiştir.
 Meşihat mesnedinde müstedam ömrede mevlâ
 Allah onu şeyhilislâmlık makamınca ömür boyu bıraksın
 Bu çarhın taki devretmekte subh ve şamı kalmıştır.
 Ömrünü de kıyamete kadar uzun etsin. (1)*

H A Y A T İ E F E N D İ

Meraşa tabi Elbistan kasabası ulemasından Elhaç Ahmet Hayati efendi de asrında sayılır ulemadan imiş, Elbistan müftisi Ahmet efendinin oğlu olup (1165) tarihinde doğmuştur. Gençliğinde ulumu Arabiye tahsil ederek pederinin vefatı üzerine Elbistana müftü olur. Bir müddet müftülük ettikten sonra İstanbul'a nakl ve hicretle Ayasofya'da tedrisata başlar. Ve bu esnada bir kıta ruusa (2) nail olur. Sadriesbak (3) Yusuf Ziya Paşaya hoca olur. (1224) tarihinde Saray Bosna mevleviyetine ve iki sene sonra Irak mevleviyetine mazhar olmuştur. Bağdatta iki sene kaldıktan sonra dersaadete avdet ederek hanesinde uzlet (4) eylemiştir. (1299) seferinde (5) vefat etmiştir. Oğlu babasının vefatına şu tarihi söylemiştir.

*Tefe'ulemde şeref çıktı bir güzel tarih
 Hayatı buldu Hayatı - ebed canan içre*

*Falında şerefli bir güzel tarih çıktı
 HAYATİ mevlâsında (cananında) ebedî hayata kavuştu. (6)*

Mümaileyh Arabi ve Fariside muktedir imiş. Bir çok telifatı vardır. Asarından bazıları şunlardır.

-
- (1) — Okuyucunun kolay anlaması bakımından açıklama mecburen yapılmıştır. M.Ö.
 (2) — Ruus: Reislik: Bir nevi mülki -sivil- rütbe.
 (3) — Sadriesbak: Eski Başbakan.
 (4) — Uzlet etme: Köşeye çekilip başkaları ile temas etmeme.
 (5) — Sefer: Safer ayı, Arabi aylardan ikincisi.
 (6) — Açıklama tarafımdan yapıldı. M.Ö.

(İsafülmenne fi şerhu ithaful cenne) namı ile ilmi adab (7) dan metin ve şerhi ile beraber bir kitabı ve Sunbul zadenin Tuhfesine bir şerhi, Şahdi merhumun Farisi risalesine bir kıta şerhi, alâmatı kıyamete (8) dair bir risalesi vardır. Lisânı Arab üzerine İnşadî şiir (9) edermiş. Vehbi efendinin Nuhbesini de şerhe başlamış ise de İtmamına (10) muvaffak olamamıştır. Sonra Hayati efendinin oğlu Şeref efendi tarafından itmam edilmiştir, nazmından bir acubeyi (11) aşağıya naklediyorum.

G A Z E L

*Hakikat gülşeninde (1) gülde bülbül gibi der hu hu
Kamunun maksadı haktır gerek ela gerek lulu (2)
Güllistanı hüviyette ötüp hu hu diyen mürğ ün (3)
Ne huhu der, ne yuyu der ne bubu der, ne hem cucu.
Maarif bahçesinde (4) bülbülüm diyen hezar (5) amma
Kimi akak, kimi taslak, kimi şakrak, kimi kuku.
Bu kesret âleminde sırrı vahdeti bilmesi müşkül (6)
Bilir ancak Akalimi hakikatta (7) gezen Susu.*

-
- (7) — Adab: Kural, Adabı muâşeret: Görgü kuralları.
(8) — Alâmatı kıyamet: Kıyametin alâmetleri, belirtileri.
(9) — İnşadî şiir: Şiir okuma.
(10) — İtmam etme: Tamamlama, bitirme.
(11) — Acube: Acaip şey, olağan ve normal olmayan şey.
(1) — Gülşen: Gül bahçesi. Güllük.
(2) — Lu'lu: İnci: İnci rengi (gerek elâ gerek lulu) -ister elâ ister ak-
(3) — Mürğ: Kuş.
(4) — Hezar: Farsça bin sayısı, pek çok. Hezarı fen: Çok şey bilir, bilgin.
(5) — (Bu kesret -çokluk- dünyasında teklik -vahdet- in sırrını bilmek zordur-
(6) — Maarif bahçesi: Bilgi bahçesi, bilgi öğretilen yer.
(7) — Akalimi hakikat: Hakikat -gerçek - iklimi - memleketi - (Sultânı iklimi rum: Rum eli memleketlerinin padişahı).
(8) — Bahri Hab: Hayal denizi: Uyku -rüya- denizi.

*Hayatı, bahri habın (8) sahil ve payanı (9) var sanma.
Bütün cucuya guguveşte etsen subesu (10) nunu.*

Mümaileyh arabi ve Fariside büyük bir iktidara malik imiş. Buna eserleri şahit?. Fakat nazımda hiç imiş. Kafiye bulmak için bakınız neler yapmış. Bu kabil manzumeler (11) okunur ve dinlenir şeyler değildir.

HAYATİ ZADE HALİL ŞERİF EFENDİ

Halil Şerif efendi (1211) senesinde Elbistanda doğmuş, bir müddet pederinden ulumu arabiye (12) tahsil ettikten sonra babasile beraber İstanbul'a gitmiş, beş sene kadar tahsile devam etmiş. İcazet aldıktan sonra memleketine dönmüş.

Pederinin ikmal edemediği Nuhbe şerhini itmamla (13) İstanbul'a gelir. Kitabı, huzuru humayuna (14) takdim eder. Ve bir kıta tedris (15) ruusuna nail olur. İlmi heyete dair olan (Esrarül melekut) nam kitabı (Efkârulceberut) (16) ünvanı ile Türkçeye tercüme ile kesbi şöhet eder. (1266) senesinde mevleviyetle Cenabi Bağdada (17) azimet ve hitamı müddetle Elbistana muvasalatla irtihalı darı baka (18) ider. Mümaileyhin arabi ve farisi bir çok Eşarı (19) ve bazı risaleleri vardır.

BİR GAZELİ

*Cemalı bağı ne gülüstanı hikmettir.
Gönüller anda gezer bülbülânı hikmettir
Aman o gamzeler afet kerşemeler hikmet
Şaşırdım anı görünce cemânı hikmettir
Çu cüzü lâyetecenza o noktayı mevhum*

-
- (9) — *Sahil: Kenar. Payan: Son, bitim. Payansız: Sonsuz.*
(10) — *Subesu: Her yanda, her yana, bir taraftan bir tarafa.*
(11) — *Manzume: Vezinli ve kafiyele sözler.*
(12) — *Ulumu Arabi: Arapçayı öğrenme ilmi. Arapça bellemek.*
(13) — *İtmam: Bitirme: Tamamlama.*
(14) — *Huzuru humayun: Padişah katı.*
(15) — *Tedris: Ders verme.*
(16) — *Esrarül melekut: Melek ve ruh âleminin sırları. Efkârül ceberut: Tanrının ululuğuna dair bilgi, fikir.*
(17) — *Canip: Taraf. (18) irtihalı darülbeka: Ahirete göçme: Ölme. Eşar: Şiirler (19).*

*Bilinmedi kim umuru deham hikmettir
 Güneş yüzünde görünce hilâl ebruyu
 Demişti ehli felek bu kuram hikmettir
 Bakılsa kudreti bari müşahede olunur
 Sahifei rahi ayineden hikmettir
 Bu kaşlarıñki çekilmiş yerağı kudretle
 Beratı hüsnüne ey şah nişanı hikmettir
 Rızai busi lebi dil hikmeti şeref sorma
 Hülâsa abı hayat taze canı hikmettir*

K E N A N P A Ş A

Kenan Paşa Bayazıtlı ailesinden meşhur Süleyman Paşanın oğludur. On iki yaşında iken pederi vefat etmiştir. Mebadii ulumu (1) vatanında tahsil eylemiştir. Daha genç iken pederinin vefatı üzerine hanedanının devlete olan sadakatına binaen kendisine Meraş eyaleti tevehhü buyurulmuştur. Müşarünleht tahsilini ileri götürmek için valilikten istifa ile validesile beraber İstanbul'a giderler. Bir müddet durduktan sonra rütbeyi askeriyesi mülkiyeye tebdil (2) ile sadareti mektubi kalemine memur edildi.

Babı alî ketebeşi (3) arasında o vakıtlarca kudreti kalemiye (4) cihetile iyi sayılanlardan imiş.

Elde mevcut matbu bir eserden bazı parçalar aşağıya nakledildi. Müşarünleht (1) hayli seneler sadaret mektubi kaleminde (2) kaldıktan sonra amedii divanı hümayun (3) memuriyetine ilâve olarak meclisi has vükelâ zabıt kitabetine tayin olundu. Kendisine Sultan Aziz merhumun

-
- (1) — *Mebadii ulum: İlk bilgiler. Başlangıç ilimler.*
 (2) — *Rütbeyi askeriyesi mülkiyeye tebdil: Askerî derecesi sivil derece ile değiştirilmek.*
 (3) — *Babı Alî ketebeşi: O zamanki hükûmetin yazılarını yazan kâtipler, memurlar.*
 (4) — *Kudreti kalemiye: Kaleminden iyi yazı çıkan, güzel anlamlı yazılar yazan kimselerin sıfatı.*
 (1) — *Müşarünleht: Adı geçen.*
 (2) — *Sadaret mektubi kalemi. -Bakanlık mektupçuluk kalemi. Kalemi: Daire.*
 (3) — *Amedii divanı hümayun: Padişah meclisinin özel kâtipleri.*

büyük bir teveccühü (4) var imiş. Sultan Azizin irtihalından (5) sonra biraz nikbete uğramış ise de yine şurayı devlet tanzimat dairesi azalığına tayin ile tesrir (6) edilmiştir. (1293) senesinde İstanbul'da vefat ile Merkezefendi de defn (7) olunmuştur.

KENAN PAŞANIN ASARINDAN (8)

Kaşgar hakimi Yakup Han hazretlerine yazılan nameyi hümayun suretidir (9)

(Cenabı emaret maab, meali nisab, saadet iktisab, devlet intisab, Mazharı tevfikullah, imtisali nümayı emri celil -Ve cahedu fi sebilillah-Camii ayatı nisfet ve dindari, Rafii rayeti ercümendi ve kâmkâri hâlâ tevabiğ ve levahiki ile Kaşgar, Hatay'ı cesimesinin hükümdarı diyanet şiarı (Yakup Han) Lazalet elviyetü izzihimansurete ma teceddüdül melvan savbı sevabnamelerile Lâleli mesafat ve tekrimatı muhalesatı uslub ve cevahiri zevahiri teslimatı zakiyat meshub ki envâr sıdk ve sefayı ruşen saz merayai ervahı ruhaniye ve asarı behçet ziya bahşası inşirahı perdazı kulübü kudsiyandır.

İthaf ve ihda olunduktan sonra enhayı muhabbet intima budur ki, hamden levahibulataya, beyenade müsbet ve huveyda olan revabıtı sabite diniye iktizasınca hemişe terakkii cah ve menzilât ve muzafferiyeti daveriyeleri dilhevahı hümayunumuz ve tezayüdü şan ve şerefi hükümdarileri arzugerdei kalbi meveddeti meşhunumuz olduğu halde tarafı zışerefi mülükânemize olan hulus ve muhabbet ve mezayidi ihtisas ve meveddeti sabite ve hakikiyeleri derecatından bahsile ol havalide —Ve kâne hakkan aleyna nasrılmü'minin— (9) âyeti kerimesi sırrıceliline

(4) — *Teveccüh: Sevgi, iyi gözle görüş.*

(5) — *İrtihal: Yolculuk, ölüm yolculuğu, yani ölmek.*

(6) — *Tesrir: Sürurlandırma, sevindirme.*

(7) — *Defn: Gömme. Define: Gömü.*

(8) — *Kenan Paşanın eserlerinden.*

(9) — *Yazının anlamında okuyucularca bilinmesini arzu ettim. Zira bu yazı ana yurdumuz olan Doğu Türkistan'ın ham bulunan ve o günlerde kendiliğinden Osmanlı İmparatorluğuna katılan Kaşgar hakimi yani hükümdarı Yakup Hana yazılmış ve İstanbula elçi olarak gelen Yakup Hanın yiyeni diğer bir Yakup Hana tevdi edilmiştir. Kitabı sayfa adedine sadık kalarak Lâtin harflerine çevirdiğimizden mektubun bugünkü dile çevrilmesi (162 A) sayfasında yazılmıştır.*

mazhariyetle taifeti bagiyei Hata ve Kalmuk ve serzemei ehli tugyan ve rifak aleyhine işal î nairei gaza ve cihad ve ilai livayı nusret itiyat olunarak envarı şimsir advü tedmiri daverilerile zulematı zulm udvanları imha ve ziri tabiyetlerinde bulunan müslimin tahlis ve reha ve sevamış ve sumenat mahallerine cevamii şerife ve medarisi lâtime vaz ve inşa kılınmış olduğu tafzilatı beşarat ayatını havi akrabayı daverilerinden mefharul emsal vel akran alicahı sami mekân Yakup bey vasıtasile huzuru faizul envarı mulûkânimize takdim olunan muvafazei Dilküşayı muhalesati beyan ve mürasilei nüzhet efzayı musadakat nişanı hükümdarileri residei mevkii vusul ve zeybi rehai hüsnü kabul olup şamil olduğu beşareti uzma ve müjdei cihanbaha baysi sururu evfa ve badii meserretü la tuhsa olarak miri mumaleiyhi dahi lazamei sefareti kemayenbağı icra ve ve memuru tebliğ olduğu hususatı lisanı sıdk ile arz ve inba eylemiş ve derbarı mülük anemizden ruhsatı insiraf istihsali ile iş bu cevapnamesi humayunu bil istishab savbı mekârim ve evbi hükümdarilerine azimet nûma olmuş ve tevsikı revabıtı muhaleset niyeti hayriyesi ile sefiri mümaleiyhe tevdiân zatı daverilerine birinci rütbeden bir kıta nişanı Osmani ve bir kabza murassa seyf ile bazı edavat ihda kılınmıştır. Bağdezin dahi savbı tacidaranemizi devamı musadakat ve meveddedi hükümdarileri ile haizi meserret ve hakkı zirdestanda kemakân -İnnalla hü ye'mürü bil adli vel ihsan- Belâğı celili mefhumu münifine tevfiği hareket buyurmaları şimeî musadakat kesteri ve diyanet perverilerinden memulu kavidir. Baki hemişe neyli amal bittevfik Rabbi müteal amede ve babı zafer meftuh ve küşade bad, binnebi ve âli-l-emcad (fi 7 c sene 90) (1)

(160 NCI SAYFADAKİ MEKTUBUN ANLAMİ)

Ulu Tanrının (Allah Yolunda savaşınız) mealindeki yüce buyruklarına uyan, yüksek soylu, saadetli, devletli, Hakkın yardımına ermiş, şeref ve dindarlık vasıflarını şahsında toplamış, hatırlı, tuttuğunu koparmış ve halen bütün uyduları ile Kaşgar ve Hata (1) kıtasının dinini bayrak edip gözeten büyük emiri Yakup Han:

İhsanı bol olan Tanrıya şükürler, aramızdaki kopmaz ve sağlam dinî bağlar nedeni ile siz hükümdarlarının ilerleme ve zaferleri her zaman gönlümüzü ferahlatmakta ve şahane gönlümüz şanınızla dolmaktadır.

(1) — Mektubun anlamı (150 A) sayfasındadır.

(1) — Hata: Hatay: Doğu Türkistan ve Şimali Çin.

Sizin, şerefli padişahlığımıza olan sevgi ve saygınızın sonsuzluğundan bahisle, orada (inananları, inanmıyanlar üzerinde mansur kılacağız.) mealindeki ayeti kerimedeki vaada mazhariyetle, Asi Hata ve Kalmuklarla, kudurmuşlar ve bozguncular üzerine gaza ve cihat ateşini parlatığınızı ve galebe bayrağını taşımayı adet edindiğiniz ve kılıncınızın nuru ile düşmanları çiğneyip haksız zalimleri imha ederek boyundurukları altındaki islâmları kurtarıp bola çıkardığınız, puthaneler yerine güzel cami ve medreseler yaptığınız yollu, müjdeli tafsilatı ihtiva eden ve hükümdarlık ailenizden -Taydaşlarının iftihar edeceği yüksek yaratışlı Yakup bey (2) vasıtasile- nurlu huzurumuza sunulan, parlak ve kalbe işleyen mektubunuz hükümdarlığımıza ulaşmış ve iyi kabul görmüştür.

Mektuptaki cihandeger müjdeler bizi neşe ve zevke boğmuş ve elçi hazretleri de görevini gerektiği gibi bitirerek, tebliği icap eden hususları doğru bir dille anlattıktan sonra yüce kapumuzdan ayrılma izni dileyip bu cevabı da yanına alarak yüce huzurunuza dönmeye niyet eylemiştir.

Aramızda mevcut bağların kuvvetlendirilmesi gibi ulvi bir niyetle elçiye, zatı hükümdarilerine verilmek üzere kıymetli taşlarla süslenmiş bir kılıç, birinci dereceden bir Osmanlı madalyonu ve bazı aletler hediye edilmiştir.

Bundan sonra da, yüksek padişahlığı, saygı ve bağlılıklarınızla hoşnut etmeniz ve Allahın -Tanrı adalet ve ihsanı emreder- mealindeki ayetinin ulu anlamlarına uygun hareket etmeniz, sadık ve dinine bağlı yaratılışınızdan kuvvetle ümit edilir.

Cenabı Hak isteklerinize kavuştursun, Zafer kapunuz açık olsun, Hazreti Peygamber ve âline yücelikler (3) - 7 cemaziülahir 90 - 1874 -

(2) — *Yakup Bey. Bu Yakup Bey Esas Hanın yiyei ve elçisidir. O zamanki Yakup Bey (Be Devlet Yakup Beydir.) Resmi de aşağıdadır.*

(3) — *Al: Aile, sülale, Ali Muhammed - Hazreti Peygamberin evlât ve ahfadı.*

(Be Devlet Yakup Han)

Ş A R K İ

Gönül tesiri gamla nalandır. (2)
 Cihan şimdi bana beytül hazandır (3)
 Belayı fer fetendenmi nedendir (4)
 —Nakarat— (5)
 Saba var yare bahtımdan figan et (8)

(2) — Nalan: İnliyen.

(3) — Beytül hazan: Keder ve matem evi. Hazan: Hüzünler, Son bahar.

(4) — Fer: Işık, kuvvet. Feten: Fitneler. Feri feten: Fitnenin kudreti.

(5) — Nakarat: Tekrarlanan beyit, mısra.

(8) — Saba: Sabah yeli: Badi Saba.

Götür Hunabı (6) çeşmim (7) armağan et
Sorarsa halimi böyle beyan et.

Ş A R K I

Mesti zehri firkatı hicranınım
Ayrılık acının verdiği zehirle sarhoşum
Hastayı nevmidi bi dermanınım
Umutsuzluk derdinle de dermansızım

Ben helaki neveki müjganınım
Ben kirpiklerinin oku ile vurulup helâk olmuşum
Sevdiğim şayestei ihsanının
Sevdiğim, senin ihsanına lâyıkım, müstehakım.

Dad edip geldim deri divanına
İmâd dileği ile yüce katına geldim
El uzattım dameni ihsanına
Senin ihsan sıfatının eteklerine elimi uzattım
Reddi feryad etme düşmez şanına
Bu ağlayarak yalvarmamı red etme, senin şanına yaraşmaz
Ben senin eski kulun kurbanınım
Ben senin eskiden beri kulun kurbanın olmuş birisiyim
Sevdiğim şayestei ihsanının
Sevdiğim senin karşılık beklemeden vereceğin hediyelere lâyıkım.

O S M A N P A Ş A

(1251) tarihinde Meraşta doğmuştur. 1277 senesinde Karsı Zülkadriye (1) ve Andırın müdürlüklerine tayin olunmuş ve bir sene sonra Elbistana nakledilmiştir.

Merhum, Cevdet Paşanın Kozan ıslahatına memur olduğu sırada müşarünlehin (2) yanında bulunmuştur. Yerli aşiretlerden topladığı as-

(6) — Hun ab: Kanlı su: Kanlı göz yaşı, Aşıkım göz yaşı.

(7) — Çeşm: Göz.

(1) — Karsı Zülkadriye: Bugünkü Kadirli ilçesinin eski adı.

(2) — Müşarünleh: Adı edilen, yani Cevdet Paşa.

kerlerle yardım etmiştir. Bu hizmetine mükâfat olarak Estabili amire (3) payesi tevcih olunmuştur. Cebelibereket ihtilâlini (4) müteakip 40.000 kadar yürükle kumandan Kurt İsmail Paşaya hizmet etmiştir. 1285'te Payas mutasarrıfı olmuş 1289 da Kayseriyeye mutasarrıf olmuş, (1301) senesinde Karahisarı şarki (5) mutasarrıfı iken vefat etmiştir. Kabri oradadır. Müşarünle devletine sadık, açık yürekli tam bir Türk imiş. Bu da Bayazıtlı ailesindendir.

Dokuzuncu bab

M E R A Ş C O Ğ R A F Y A S I

Meraş Halebin (154) kilometre şimali garbisindedir (1) Ahır dağı adı verilen yüce bir dağın eteğine yaslanmış, yeşil ve bitelik bir ovayı kucağına almış harap ve perişan bir halde uykuya dalmış bir kasabadır. Nısfı kürrei şimalinin (2) (37, 45) dereceyi arz (3) ve 34, 40 derece tulde (4) Toros silsilei cebelinin (5) Ahır dağı denen büyük bir şubesinin eteğinde üç kilometre tulünde ve iki kilometre arzında altı kilometre murabbai bir sahada yayılmıştır. Sathı bahirden (6) beş yüz yetmişten başlayarak yedi yüz metreye yükselen bir irtifada kâindir (7) Kasaba yekdiğerinden derin uçurumlarla ayrılmış dört beş kadar çakıllı tepeler üzerinde ve hakikaten pek münasebetsiz bir mevkidedir.

Şimdi Kara Maraş namı verilen kadim şehrin yeri şehir yapmak için en muvafık bir yer ise de bugün buraya nakli imkânsızdır. Erkenez ve

-
- (3) — *Estabilî Amire: Padişah ahırlarının amiri anlamındaki bu terkipte, bir sivil rütbedir.*
 - (4) — *Karahisarı şarki: Şibin Karahisar.*
 - (5) — *Cebelbereket ihtilâli (Çukurova, Gâvurdağları, Maraş ve çevresindeki Yürüklerin zorla oturak hale getirilmesi sırasında meydana gelen isyan.*
 - (1) — *Şimali garbi: Kuzey batı.*
 - (2) — *Nısfı kürrei şimali: Kuzey yarım kürre.*
 - (3) — *Derecei arz: Enlem.*
 - (4) — *Derecei Tul: Boylam.*
 - (5) — *Silsilei cebel: Dağ zinciri.*
 - (6) — *Sathı Bahir: Deniz seviyesi: Deniz yüzü.*
 - (7) — *İrtifada kâindir: Yükseklikte bulunur.*

aksu çaylarına nazır (8) tatlı bir meyil üzerinde bulunan eski Maraş medeni bir şehir olmak için pek müsait bir mahaldir. İlk görüşte insan böyle güzel bir yerin terk edilerek münasebetsiz tepeler üzerinde yurt tutulduğuna taaccüp eder.

Güya etraftan ve aşair (9) tarafından vukua gelen hücumlarda iyi tahaffuz (10) olunabilmek için vaktile ormanlık olan bu tepeler üzerine Alaiddevle bey tarafından nakledilmiş imiş.

Meraş mıntikai mutedilede (11) vaki olup memaliki harreye (12) yakındır kış mevsimi çok kerreler gayet hafif geçer. Yaz mevsimi ise epice sıcak yapar. Derecei hararet gölgede (38)e, hatta nadiren (40)a kadar çıkarmış. Bereket versin ki yerlilerin Garbi dedikleri rüzgâr harareti az çok teskin eder. Yaz mevsiminde bazı kerre güneş çarpmaları vaki olursada ölümü intaç etmeyip baş ağrısı, kulak çınlaması ve ihtikamı dimağı (13) alâmetleri ile mündefi olur (14)

Meraş livasının merkez ve ovalarında kış zamanlarında insan donması vaki olmazmış. Yalnız dağlık yerlerde olurmuş. Meraşta (8525) hane vardır. Şehrin içerisinde karşıda pazarda olmak üzere yeni ve eski otuz kadar su değirmeni vardır.

MERAŞTA Kİ EB NİYE İ UMUMİYE (1)

Nefsi Meraşa (2) on kadar medrese vardır. Taş medrese, Hatuniye, Bağdadiye Kadriye, nebeviye, Kalender Paşa, acemli, Nakip, Bektutiye, Şazi bey, namı ile anılır. Meşhur olanları beş evvelkilerdir. Taş medrese Alaiddevle bey tarafından (126) metre murabbai üzerine inşa edil-

(8) — Nazır: Bakar, görür.

(9) — Aşair: Aşiretler: Göçerler. Bunlardan bilhassa Maraş en çok talan eden aşiret Tecirli aşireti imiş.

(10) — Tahaffuz: Korunma

(11) — Mıntikai mutedile: İlk bölge.

(12) — Memaliki harre: Sıcak memleketler, bölgeler.

(13) — İhtikamı dimağı: Beyne kan hücumu, toplanması

(14) — Mündefi olur. Def olur. Uzaklaşır, savuştur.

(1) — Ebniyei umumiye: Kamu yapıları.

(2) — Nefsi Maraş: Maraş merkezi.

miş fevkanı ve tahtani (3) dört kârgir (4) odayı şamildir. Odalardan birinde müderris oturur ve diğerlerinde talebe otururmuş. Hatuniye medresesinin banisi Alaiddevle Bey ahfadından (5) Şemsi Hatundur. (216) metre terbiinde (6) yapılarak Hatuniye denmiştir. Bu da alt ve üst olmak üzere sekiz oda ve bir dershaneyi şamildir. Nebeviye ve kadiriye medreseleri Alaiddevle Bey camii şerifi (7) avlusunda bulunup dört beş odadan ibaret idi ise de bugün haraptır. Nebeviye medresesi 93 arşın terbiindedir.

Kalender Paşa Medresesi meşhur Kalender Paşa tarafından yaptırılmıştır. (430) arşın terbiindedir. Acemli camisi avlusunda alt ve üst olmak üzere bugün pek güzel bir medrese ve cami inşa ettirilmiştir. Bu cami ve medreseye bir çok paralar sarf olunmuştur. İnsan cami ve medresenin yerini görünce israf edilen paralara acır. Üzeri seyrek mezar taşları ile mestur (8) kel ve çıplak bir tepenin arkasına saklanan bu caminin minaresi bile yanına yaklaşmadıkça görülmez. Hüsnü tabiata malik olan bir halk bu kadar parayı böyle izbe ve pis derelerin içine defnetmez. (9)

Bektutiye medresesi Alaiddevle Bey tarafından yaptırılmış olup on odayı şamildir. Bunlardan başka bazı mescit ve cami avlularında dahi üç beş odalı medreselikler vardır. Alelumum (10) medreselerin hepsi de harap ve perişandır. Pislik ve rutubet deryası olan bu harabelerde nasıl oturulmuş olduğuna insan şaşar. Vaktile bu medreselerde üç yüzden fazla talebei Ulum (11) bulunurmuş. Şimdi kimse kalmamıştır.

(3) — *Fevkanı ve tahtani: Üst ve alt.*

(4) — *Kârgir: Taş Yapı*

(5) — *Ahfat: Torun*

(6) — *Metre terbi: Metre kare.*

(7) — *Alaiddevle camii: Bugünkü Ulu cami.*

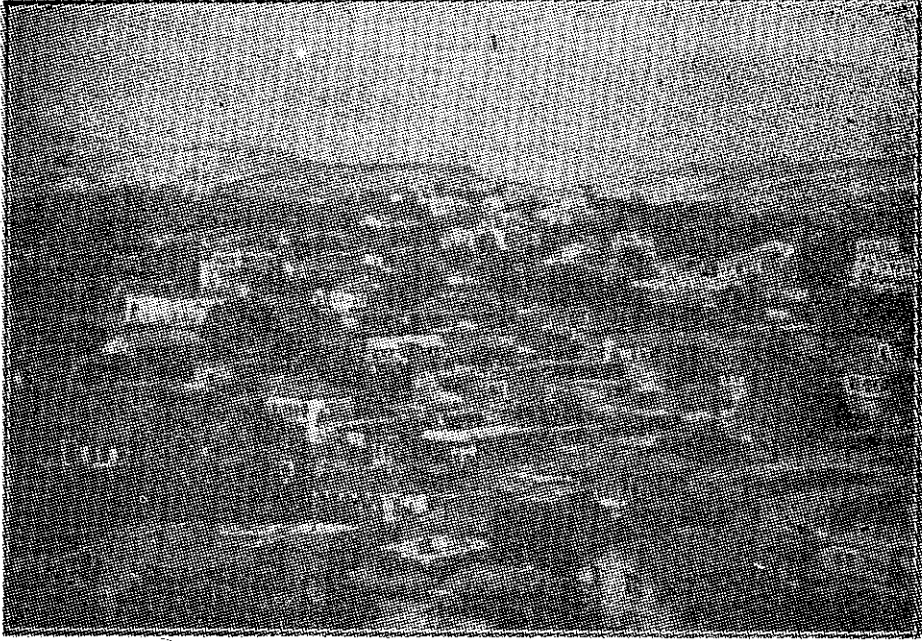
(8) — *Mestur: Örtülü*

(9) — *Defnetmez: Gömmez. Bu cami Osmanlılar devrinde Şeriye müsteşarlığı yapan rahmetli Evliya Bey tarafından devlet yardımı ile kendi mahallesine yaptırılmıştır.*

(10) — *Aelumum: Genellikle.*

(11) — *Talebei ulum: Dini bilgiler öğrenen talebeler.*

MERAŞIN BİR PARÇASI

Yurdumuzdaki çibânlar

- (1) — Amerikan ilmi ilâhi müessesesi
- (2) — Amerikan kolleji
- (3) — Alman Darüleytamı (1)
- (4) — İngiliz darüleytamı... Mülga maarif nezaretinin emrile burası işgal edilerek beş yüz yataklı bir islâm eytamhanesi haline ifrağ edilmiştir.

(1) — *Eytamhane: Yetimlerin yurdu. Halen Künbet mevkiinde Mustafa Sarıfakıoğlu mirasçılarının elinde bulunan binalar.*

Mahalle mescitleri de dahil olduğu halde doksan iki tane cami ve mescit vardır. Bunlar da medreseler gibi harabiyet ve pislik içindedir. Mescitler üstleri toprak ufak birer odalardan ibarettir. Tavanları örümcek tutmuş, taban tahtaları çürümüş, sıvaları, ya hiç sıvanmamış veya düşmüş bir haldedir. Biri mihrapta olmak üzere suraya buraya atılıvermiş olan bir iki kilim ve hasır eskisinden başka bir şey yoktur. Az çok muntazam ve zengin görülen camilerin halı ve kilimleri oraya serildiği günden beri yıkanmamıştır. Altıları toz, üstleri kirle dolumştur. Dünyada hiç bir dinin mabedi bizdeki kadar ihmal edilmemiştir. Bunun sebeplerini cevamig ve mesacidin (1) çokluğu ile beraber intizam ve taharetine (2) bakacak hademelerin bulunmamasında ve yahut azlığında, islâmlığın ruhlarımıza kadar nüfuz etmeyip pek zahiri ve mihaniki (3) bir şekil almasında aramalıdır.

Camilerin avlusunda büyücek birer havuz vardır. Bu havuzun içinde aynı zamanda bir çok adamlar abdest alırlar. Biri, beşi yukarda suya tükürür ve sümkürürken kemali sükûn ve lâkaydı (4) ile diğerleri de aşağıdan o suyu ağzına ve burnuna alırlar. Güya bu suretle temizlenirler. Namaza hazırlanırlar. Çünkü onlara hoca efendi — akar su murdarlık tutmaz — demiş.

Marashta Ermenilerden başka hristiyan yoktur. Dördü Ortadoks ermenilerine ve diğerleri katolik ve protestanlara mahsus olmak üzere on bir kilise vardır. Bu kiliselerin en kötüsü bizim en muhim camimizden daha muntazam ve temizdir. Biri islâmlara, o biri Alman Hastahanesine ait olmak üzere iki eczahane vardır. Belediyenin hastahanesi yoktur. Yalnız Alman misyonerlerine ait olarak bir hastahane vardır.

Yedi han vardır. Hiç bir otel yoktur. Hanlar yatılacak halde değildir. Köylüler geceliğine birer metelik (5) vererek bu hanlara misafir olurlar. Yeni gelen bir misafir ve memur için bir kaç gün barınacak bir otelin bulunmamasını şuna hamlediyorum ki (6) yeni gelecek memureynin eşraf konaklarında misafir edilmeleri adettir. Tabii memurperest (7)

(1) — *Cevamig ve mescit: Camiler ve mescitler.*

(2) — *Intizam ve taharet: Derli toplu oluş ve temizlik.*

(3) — *Zahiri ve mihaniki: Dıştan, ruha sinmeden, makine ve robot gibi*

(4) — *Kemali sükûn ve lâkaydı: Tam bir umursamamazlıkla.*

(5) — *Metelik: Bir kuruşun dörtte biri.*

(6) — *Hamletmek: Yükleme, sebep görmek.*

(7) — *Memurperest: Memura tapan, memurseven (Aslında menfaatını seven.)*

olan eşrafin bunda menfaatları vardır. Otel yapılırsa bundan mahrum kalacaklardır. Hattâ beldeye bundan üç sene evvel kasabanın oldukça mühim bir mevkiinde bir otel yapmak istenmiş ve fakat bütün eşrafin engel olması ile yüz üstü kalmıştır.

Otuz kadar hamamı var ise de evvelkiler gibi bunların da hiç biri elverişli değildir. Temiz hamama giren bir adam mutlaka pis çıkacaktır. Takımlar kirden ele alınmaz, hamamın kapusuna yaklaşır yaklaşmaz burnunuzu pek ağır ve acı bir koku doldurur, zevki maaliden (1) bu kadar mahrum bırakılan bu zavallı halka acımamak elde değildir.

Büyük ve küçük, sokak aralarında yirmi dört tane köprü vardır. Kırk kadar umumî çeşmeleri bulunur. Bu kadar büyük bir kasabada kırk çeşmenin azlığına hüküm olunursa da, her evde hattâ bazı dük-kânlarda ayrıca birer çeşme bulunduğundan çeşmeler az görülmemelidir. Merkez kasabada kuyu yok denecek kadar azdır.

E V L E R

Merasta alelekser (2) evler kerpiçten yapılır, üzerleri topraktır. Buraca kiremit istimali hıristiyanlara mahsus gibidir. Yağmurlu zamanlarda damlar üzerinde bir faaliyettir başlar. Çoluk çocuk ellerine birer tahta parçası alarak damların kenarlarına (3) vurmağa koyulurlar. Bunların çıkardığı sada afakı (4) doldurur. Bu ameliyat bittikten sonra tahminen seksen ile seksen beş doksan kilo ağırlığında bulunan ve yerlilerce (lov) denilen üstüvani (5) bir taşın yuvarlanması başlar. Yoğmur altında bir saat kadar damlarda yuvarlanmazsa evde oturmak kabil değildir. Havalar açık olduğu zamanlarda çocukların en iyi oyun yeri dam üzerleridir. Bazan ezkaza (6) taşı damdan yuvarlayarak aşağıya düşürürler ve müessif kazalara sebebiyet verirler. Bir takım evler de vardır ki, birinin avlusu önündeki bir başka evin damını teşkil eder.

İslâm evlerinde helâ, gusulhane (7) yoktur. Yalnız camilerin itti-

(1) — Zevki maali: Yüksek zevk, ince zevk.

(2) — Alelekser: Çoğunlukla.

(3) — Dam kenarlarına Marasta Sıvık, suyuuk denir.

(4) — Afak: Ufuklar. Afakı doldurmak: Yeri göğü kaplamak.

(5) — Üstüvane: Silindir.

(6) — Ezkaza: Kazara.

(7) — Gusulhane: Gusledecek yer, banyo, çimecek.

salindeki (8) abdesthanelerin yanında umuma mahsus birer gusulhane vardır. Buralarda herkes suya girebilir. Hemen her evde bir çeşme olduğundan ileri gelmiş olmalı ki gusulhane yapmak zahmetini çekmiyorlar. Su dökünmek (9) iktiza eden kimse, evdeki çeşmenin önüne oturur. Kış zamanlarında da bu yolda hareket ederlermiş. Bu yüzden bir çok hastalıklar ve kazaların zuhur etmekte olduğunu yerlilerden dinledim.

Evlerde mutbah olmayıp yemeği oturdukları odanın ocağında pişirirlermiş. Meraşta en güzel binalar hristiyanlara ve bilhassa ecnebi misyonerlerine aittir. Kasabanın en güzel bir yerinde bulunan Fransisken rahiplerine ait manastır ve kilise (1) bu ucuz memlekette on iki bin lira ile vücuda gelmiştir. Alman, İngiliz misyonerlerine ait güzel mektepler vardır. Hele Amerikan misyonerlerine ait olan binalar kasabanın en güzel ve şerefli binalarıdır. (2)

Z İ Y A R E T G Ä H L A R

Meraşta iki ziyaret yeri olup biri şehrin şimalinde ve Ahır dağı eteğinde (200) metre kadar yüksek bir tepecik üzerindedir ki buna islâmlar (Osman baba tepesi ve hristiyanlar Sup Serkis veya Taksarakul) tepesi derler. İslâm ve hristiyanlar senenin muayyen günlerinde bu tepeyi ziyaret ederler.

Ziyaretgâhın diğeri Meraşın cenubunda ve sekiz kilometre kadar uzağındadır. Burayı ahali (Malik bin Eşter) hazretlerinin türbesi olmak üzere ziyaret ederler. Güya Malik bin Eşter Meraşın fethinde (Meyserete bini mesrukulabesi) ile gelmiş imiş. Ve muharebe neticesinde burada şehit olmuş imiş. Bu ricayet Evliya Çelebiden müntakil (3) ise de doğru değildir. Malik Eşter hazretleri Hazreti Ali (Raziyal-

(8) — *İttisahında: Muttasıl, bitişik.*

(9) — *Su dökünmek: Gusletmek.*

(1) — *Bu bina Abarabaşı kilisesi denen yapıdır. Rahmetli Fevzi Çakmağın himmeti ile yerine halk evi binası yapılmış ve halk evi sinemasının yangınından sonra da bilâhare orta okul tarafından işgal edilen lise binası inşa olunmuştur.*

(2) — *Amerikalılara ait binalarda halen Ticaret Lisesinin işgalinde bulunan yapılarla askerî lojmanların bulunduğu bölgedeki yapılarıdır.*

(3) — *Müntakil: nakledilen, aktarılan.*

lahü anh) tarafından Mısır valilik ile gönderilirken Muaviye haber alarak yol üzerinde bulunan Arap şeyhlerinden birine para vaad edip hazreti Eşterin hakkından gelmesini söyler. O da bala zehir katarak Malik Eşter hazretlerine yedirir. Hazret bundan müteessiren vefat eder. Hattâ bunun üzerine Muaviye (İnnallahe cunuden min asel) demıştır ki darbı mesel olmuştur. (4)

Ahvalai Tabiiye (5)

Meraş kazası terbian (6) (4300) kilometredir. Heyeti umumiyesi itibarile dağlıktır.

Meraşın şimalinde vaki Ahır dağı merkez livaya üç saat uzakta bulunan Ceyhan nehri kenarından başlayarak şarka doğru tulanı (1) bir şekilde 40 kilometre kadar uzar. Ahır dağından sonra (Merk) dağı gelir ki, Ahır dağına amuden (2) şimale doğru uzanır. Bu dağların dik ve sarp yerleri yoktur. Engizek dağı Meraşın şarkı şimalisinde vakidir. Muteaddit tepelerden müteşekkil dairevî bir halde bulunup tulan ve arzan kırk kilometre imtidat (3) eder. Ahır, Merk, Engizek dağlarında istiridye ve midye gibi hayvanatı bahriye (4) bakayası bulunmaktadır.

Yavşan dağı Meraşın garbi cenubisine müsadif olup (Gâvur dağı) denilen cebeli Bereketete ittisal (5) peyda eder. (Uludaz) ve (Düldül) tepelerini vücuda getirir. Uludazın tepesinden Kayseriyenin Erciyes dağı görülürmü. Yavşan dağı Meraş dahilinden Bahçe kazası dahiline doğru uzanır. Tepesi sivri ve sarptır. Birdenbire yükselir ve alçalır. Uçurumları da çoktur. Meraş kazası dahilindeki imtidadı takriben elli kilometredir. (Başkonuş) dağı Meraşın garbinde şimalden cenuba doğru uzanmıştır. Meraşa otuz kilometre kadar uzaktadır. Başkonuş yirmi kilometre tulunda olup sathı maillere (6) maliktir. Bu dağın Ceyhan nehri sahillerinde bulunan tepelerinde bir çok hayvanatı bahriye mustahaselerine

(4) — *Darbı mesel: ata sözü. — Allahın Baldan da askeri vardır —*

(5) — *Coğrafi durum.*

(6) — *Terbian: Murabbaa: kare, olarak.*

(1) — *Tulanî: Uzunluğuna, boylama.*

(2) — *Amud: dikey.*

(3) — *Imtidat etme: devam etme, uzama.*

(4) — *Hayvanatı bahriye: Deniz hayvanları.*

(5) — *Ittisal peyda etme: bitişme.*

(6) — *Sathı mail: Yamaç.*

(7) rastlanmaktadır. Bir takım tepeler temamlle bunlardan meydana gelmiştir.

(Kapu çam) dağı Meraşın şarkı cenubisinden ve üç saat mesafeden başlayarak Pazarcık kazasına doğru imtidat eder. Meraş kazası (8) dahilinde tulu yirmi beş kilometre tahmin olunur.

R Ü Z G Â R L A R

Meraş rüzgârlı bir memleket olmak hasebile tazyiki nesimi (9) mütehavvil (10) olup rüzgârsız ve berrak günlerde Torçilli barometresinde civa sütunu (715) milimetre göstermektedir. Meraşta çok kar yağmaz, alelekser (11) Ahir dağına kar yağdığı halde kasabaya yağmur düşer. Kânunusani (12) şubat, mart aylarında Meraşa çok yağmur düşer. Yağmurlu günlerde Meraş yaşanmıyacak kadar rutubet kesbeder. Bereket versin ki, ara sıra esen rüzgârlar rutubeti azaltır. Havayı kurutur. Derelerin teaffünü (1), sokakların murdarlığı ancak poyraz tarafından temizlendiği için Meraşlılar poyraza belediye reisi derler. (2)

Poyraz eserken ağaçları ve bazı hafif ve ihtiyar evleri yıktığı vaki olur. Şiddetli estiği günler taş binaları bile sarsıyor.

Meraşta muntazaman esen rüzgâr yerlilerce (garbi) denilen rüzgârlardır ki şubatin yarısından başlayarak ağustosa kadar devam eder. Hemen her gün öğleden sonra bed' (3) ile gece yarısına kadar eser. Bazı kerrelerde günlerce devam eder. Yaz mevsiminde Meraş havalisine yağmur yağmaz veya pek az yağar. Bu rüzgârı halk ziraata nafi (4) sayarlar. Poyraz rüzgârı garbi gibi muntazam bir surette esmez. Poyraz kış günlerinde epice soğuk yapar. Meraşta nadiren şark ve cenup rüzgârları eser.

(7) — *Mustahase: Fosil.*

(8) — *O zaman Maraş Halebin kazası imiş.*

(9) — *Tazyiki nesimi: Hava basıncı.*

(10) — *Mutehavvil: Değişik.*

(11) — *Alelekser: çoklukla.*

(12) — *Kânunusani: Kasım ayı.*

(1) — *Teaffün: Pis koku. Kokuşma.*

(2) — *demekki yıllar Maraşın talihinde bir değişiklik yapmamış.*

(3) — *Bed': Başlama*

(4) — *Nafi: Faydalı, yararlı.*

O R M A N L A R

Ahir dağı üzerinde bu gün hiç bir orman kalmamış ise de yakın vaktlere kadar kıymetli ağaçlarla mestur imiş. Merk dağında bir miktar orman var ise de çok yerleri tahrip edilmiştir. Engizek dağı güzel ormanlarla örtülü (5) olup kazanın en büyük ormanını vücuda getirir. Yavşan dağının ormanları ve güzel yaylaları var ise de Engizek dağı kadar kıymetli ağaçlara malik değildir. Uludaz dağında vaktile güzel ormanlar var iken bu gün hemen kalmamış gibidir.

Başkonuş dağı kasabaya uzakça olduğundan ormanlarını saklayabilmiş. Kapuçam dağının ormanları yirmi otuz senedir uğradığı mütemadi tahripler neticesinde mahvolup gitmiştir.

M E S A H A (6)

Ahir dağının mesahası (320) Merk dağının (100), Engizek dağının (1300)

Yavşan ve Uludaz dağlarının (1000), Başkonuş dağının (400), Kapuçam dağının (250) kilometredir. Ahir dağı sathı bahirden (1800), Merk dağı (1200), Engizek dağı (2400), Yavşan ve Uludaz (210), (1), Kapuçam dağı (1000) metre irtifaa (2) maliktir. Dağların ibraz ettiği (3) kayalar adı kara taştan ibarettir. Uludazda volkan alaimi (4) görülmektedir. Bu dağlarda bir çok nebatat (5) ve hayvanat enkazı (6) bulunur.

Ilca, yalnız Başkonuş ile Yavşan dağı arasında ve Ceyhan nehri kenarında vardır. Suyu 20 derecei hararette olup çeliklidir.

(5) — *Neyazık ki bu gün bu ormanların da çok yerinde yeller esiyor.*

(6) — *Mesaha: ölçü.*

(1) — *Burda bir basım hatası vardır. 2100 metre olması gerekir.*

(2) — *İrtifa: Yükseklik*

(3) — *İbraz etmek: göstermek.*

(4) — *Alaim: Alâmetler, belirtiler.*

(5) — *Nebatat: Bitkiler.*

(6) — *Enkaz: Kalıntı.*

NEHİRLERİN EBADI (7)

Eni metre	Boy kilometre	Derinliği metre	Adı:
25	50	1	Aksu: Ağsu
40	70	3	Ceyhan
15	15	0,50	Delicay
10	30	0,50	Erkenez

GÖLLERİN EBADI

Uzunluğu kilometre	Eni kilometre	Derinliği metre	Adı	Şekli
15	10	10	Gavür gölü	Şibihmünharife yakındır
1	300 metre	10	Kumaşır gölü	Şibihmünharif (8)

Aksu nehrinin menbaı Pazarcık kazasının Cerit karyesinde (9) Meraşın cenubundaki güzel bir ovayı suladıktan sonra Ceyhana dökülür. Ceyhan nehrinin menbaı Nefsi Elbistan (10) kasabasıdır. Adanadan geçerek İskenderun körfezine dökülür. Erkenez ve Delicay suları Ahir Dağından (11) çıkar. Aksu ile birleşir ve Meraşın piring tarlalarını sular. Bu çaylar şubat ayında taşar ve kurumazlar.

MADENLER

Meraş ve havalisindeki dağlarda demir, kurşun, bakır, kömür madenleri bulunduğu gibi, asfalt, petrol, beyaz mermer ve tuz damarları dahi vardır. Bunların hiç birisi de işlenmemiştir. Yalnız Avrupa demirleri memleketimizde ucuzlayana kadar Zeytin dağlarında ahali iptidai bir halde demir ocakları işletirlermiş.

(7) — Ebad: Buutlar - En, boy, derinlik.

(8) — Şibihmünharif: Yamuk.

(9) — Kariye: Köy

(10) — Nefsi Elbistan: Elbistan merkez ilçesi.

(11) — Delicay, Ahir dağından çıkmayıp Yavşandan çıkar, yazar belki de Karaçaydan bahsetmek istemiştir. Karaçay Ahir dağından çıkar, Erkenenezin güneyinden ve Erkenenez paralel olarak aktıktan sonra Aksu köprüsü civarında Aksuya kavuşur.

M E R A Ş K Ö Y L E R İ

Merkez kazasına (109) köy merbut (1) olup en büyükleri aşağıda gösterilmiştir.

<i>Miktarı hane (2)</i>	<i>Köyün adı</i>	
272	Orçan	Bu köyün evleri toplu bir yerde değildir. Bir dereye üç dört saat kadar uzar gider.
166	Döngel	Yenice kale nahiyesinin merkezidir. (3)
135	Dönüklü	
114	Anabat	
156	Kürtül	
164	Hartlap	
115	Fatmalı	
116	Sır	

Sır köyü de toplu değildir. Pek sarp dağların arasında üç beş evli obalardan ibarettir. Bu Sır köyleri halkı hiç bozulmadık Türklerden ibarettir. Bunların şehir ile ihtilâtları (4) azdır. Lisanlarında bir çok saf Türkçe kelimeler vardır. Ahlâk ve adetlerine dair ayrıca bir kitap yazmağa değer. Sır köylerini tamamen gezmedim ise de bir iki obasına gittim. Bunlar pek iptidai bir halde yaşıyorlar. Hattâ bir çoğu askere bile gitmemiş. Sır köyü yedi sekiz saat imtidadındadır. Şehre sekiz saat mesafeden Ceyhan kenarından başlar. Bu dağlarda ziraat olmadığından ahali hayvanat ile bir nevi kasakla tagayyüş (5) ederler. Bu dağların bazı yerlerinde gezerken ayak üzeri yürüyememiştim. Köylüler sırtlarında elli altmış okkalık (1) yük olduğu halde pervasızcasına kayadan kayaya atlayıp sekiyorlardı. İnsan bu zavallıların haline acıyor. Fakat

(1) — Merbut: Bağlı

(2) — Miktarı hane: Ev adedi, sayısı.

(3) — Halen Yenicekale'nin merkezi Kayışlıdır.

(4) — İhtilât: Birbirile karışma, konuşup görüşme.

(5) — Tegayyüş etmek: Yemek, yiyeceğini teşkil etmek.

(1) — Okka: Meraşta okka dört yüz dirhemdir. 1000 gram 312,5 dirhem gelir.

kendileri bu halden memnundurlar. Dağlarda azade (2) yaşamayı ovalardaki jandarma kamçısına tercih ediyorlar.

N Ü F U S

Meraş kasabasının nüfusu (32704) dürki bunun (10900) ü erkek ve (11655) i kadın olmak üzere müslüman. 3537 si zükur (3) ve 4939 u ünas (4) hıristiyandan ibarettir. Meraş ve kurası (5) ahalisinden (15000) kadar nüfus ziraatla (2611) kişi sanatla iştigal (6) etmektedir.

Meraşta her sene islâm ailelerinden seksen ile altmış arasında talâk (7) vukua gelmektedir. Meraş livası dahilinde mektum (8) bir çok nüfus vardır. Hele Pazarcık ve Elbistan kazalarındaki kürtlerin nisfindan fazla bir kısmı ceridei nüfusta (9) yazılı değildir.

S A N A Y İ

Kasaba dahilinde İzmir şark halı kumpanyasının bir şubesi mevcut olup yüz kadar tezgâh vücade getirmişlerdir. Ameleleri sekiz on yaşından itibaren hıristiyan kızlarından ibarettir. Halıların ipleri boyanmış olarak İzmiden gelir. Burada nümuneye muvafık olarak dokunduktan sonra İzmiire gönderilir. Oradan Avrupa ve Amerikaya sevk olunur. Halı amelesi günde iki kuruş, ve altmış para kadar bir şey kazanırlar. Halı amelesi her gün sekiz saat çalışmak mecburiyetindedirler. Halıcılıktan başka kadın sanatı olarak (zarife) cilik namında bir sanat vardır. Mendillerin kenarı ipekle işlenir ve bunlara (zarife) denir. Bunlar Avrupa ve Amerikaya gönderilir. Dantela ve el işleri gibi şeyler hemen yapılmaz gibidir.

Meraşta en revaçlı sanat (10) debağlıktır. Debağlar umumiyetle islâm ve Türk olup epice para kazanırlar. Fakat kösele ve parlak gibi şeyler çıkarmasını bilmezler. Debağlıktan sonra marangozluk, papucculuk ve saire gelir.

(2) — Azade: *Hür, başıboş.*

(3) — Zükur: *Erkekler.*

(4) — Ünas: *Kadınlar*

(5) — Kurra: *kariyeler, köyler.*

(6) — İştigal etmek: *meşgul olmak, çalışmak.*

(7) — Talâk: *Boşanma.*

(8) — Mektum: *ketmedilmiş, gizli, saklı.*

(9) — Ceridei nüfus: *nüfus kaydı, nüfus kâğıdı.*

(10) — Revaç: *geçerli, tutulan.*

Bu sanatların hepsi de iptidaidir. Hiç birisi de asrın ihtiyacına muvafık değildir. Taksimi amal (1) yoktur. (170) kadar debbağ dükkânı (305) kadar papuççu dükkânı vardır. Evvelce Meraşın saraçlık sanatı meşhur imiş, fakat bu gün mahvolmuş demektir.

Sanayi içinde yalnız marangozluk az çok terakki göstermiş ise de bu da hristiyanlar vasıtasıyledir. İslâm marangozluğu (külekçi) namı alan adi ve kaba esnaftan ibarettir. Bunlar sanat namı ile pek bayağı kovalar yaparlar ve bunları sekiz on meteliğe satmakla vakit geçirirler. Külek tahtası çok kerreler cevizden yapılır ki, onun tahtası külekten daha kıymettar ise de bunu kimse takdir etmez.

Z İ R A A T

Meraşta ziraat hâlâ eski usulde icra edilir. En çok çeltik zer (2) olunur. Şehrin yakınlarına kadar ekilen piring ortalığı ısıtmaya boğar. Meraş zürrai (3) her yerde olduğu gibi çok borçludur. Çünkü ağaların serveti ve geçincesi rençberin sırtındadır. İhtikâr iledir.

Faizin miktarı yüzde otuz besten başlar. Köyleri ile beraber Meraş kazasının husule getirdiği hububat aşağıda gösterilmiştir.

Buğday, arpa, çavdar (12 milyon) okka, pamuk (25000), piring (beş milyon) mısır darısı (15000) kum darı (10000), nohut (200.000) burçak (150000), fasulya (50000), mercimek (12500), bakla (150000), börülce (150000) susam (1000), patates (5000) okka hasıl olur.

(15000) zeytun ağacı, (15000) acı badem ağacı (10000) cehri (4) ağacı vardır.

(1) — *Taksimi amal: İş bölümü.*

(2) — *Zeretmek: Ekmek, Mezruat: Her türlü ekin.*

(3) — *Zürrai: Ekin ekenleri, çiftçisi.*

(4) — *Cehri: Bu gün aşılı cinsi tamamen yokolmuş ve yabaniileri orman ağaçları arasına sığınmış zeytin ağacından daha ufak yarıtlıta ve kışın yapraklarını döken bir ağaçtır. Eskiden meyvesi sanayide ve bilhassa boyacılıkta kullanılmış ve bir ihraç malı imiş. Ve çok para getirdiğinden halk bu ağaca altın ağacı dermiş.*

O R M A N A Ğ A Ç L A R I

<i>Kilometre murabba</i>	<i>Adı</i>
040	Düldül
100	Kapu çam
100	Gökdere
025	Köşürge
100	Dolaman
150	Baş konuş
200	Bertiz

H A Y V A N A T I E H L İ Y E (1)

Meraş kazası hayvanatı ehliyesi (56000) keçi, (7000) koyun, (10000) öküz, (30000) inek, (5000) dana, (500) malak, (500) deve, (3500) kısarak, (2000) beygir, altmış bin eşek, (3000) katırdır.

Liva dahilinde yüz bin dönüme yakın bağ vardır. Bunlardan yirmi milyon okkaya yakın üzüm alınır. Üzümlerin nısfı taze iken istihlâk (2) olunur. Gerisinden, pekmez, bastık, pestil, samsa, sucuk gibi şeyler yapılır. Meraşa mahsus olan (ravanda tatlısı başka bir yerde yapılmaz (3) İslâmlar üzümünden müskirat (4) çıkarmazlar.

O R T A K Ç I L I K

Merasta ortakçılık iki usulde yapılır. Birincisi: Arazi ve tohumu mal sahibi tedarik eder, emek ve hayvanat rengine aittir. Hasılat, Öşür (5) çıktıktan sonra aralarında nısfiyet üzere (6)

Olarak taksim olunur. İkinci usul: Arazi gübreli ve bitek olan yerlerde yapılır ki, birincisi gibi tohum ve toprak mal sahibine aittir. Çiftçi

(1) — *Hayvanatı ehliye: Evcil hayvanlar.*

(2) — *İstihlâl etmek: Tüketmek, kullanmak.*

(3) — *Ravanda şire yapmak üzere üzümler kesildiği zaman, salkımlar üzerinde olgunlaşmamış olarak kalan (koruk) ile yine aynı salkımlardaki fermentasyona uğramış (ekşimiş) danelerden yapılan —ekşimiş (mayhoş) bir şiradır.*

(4) — *Müskirat: Alkollu içki.*

(5) — *Öşür: Eskiden bütün mahsullerden (masraf çıkmadan) onda bir nisbetinde alınan vergidir.*

(6) — *Nısfiyet üzere: Yarı yarıya.*

hayvanat ile beraber çalışır ve hasılatı meydana getirir. İçinden beşte ikisini alır, gerisini ağaya verir. Meraş toprağı ziraata fevkalâde (1) müsaittir. Toprağın terkinde çok miktarda ümüs, mevadî uzviye (2) vardır. Killi topraklar da çoktur.

M E Y V E A Ğ A Ç L A R I

Meraş kazasının toprağı ziraat ve sebze için çok yararlıdır. Hava ve suyun bu kadar iyi imtizağ (3) ettiği bir yer görmedim. Her türlü meyve ve hububat (4) yetiştirmek imkânı mevcut olduğu halde istifade edilemiyor.

İyi meyve bulunmuyor. Hele elma ve armudun aşılannışı yoktur. Dağlarda yabancı bir surette biten ahlatları (5) yerler. Pek güzel kayısı, şeftali, nar, erik yetiştirecek olan bu sahi (6) toprakta meyve namına adı ve kötü zerdaliden başka bir şey yoktur.

Vaktile epice zeytun ağacı varken (326) (7) senesindeki soğuk hepsini mahvetmiştir. Sonra müslümanlar bir daha heves edip de dikmemişler. O vakitler (20000) okka kadar zeytun yağı ve beş bin okka kadar zeytun hasıl olurmuş. Meraşın Ceyhan nehrine sahil olan dağlarında ve Pazarcık kazası ormanlarında milyonlarca yabancı zeytun ağaçları vardır. Köylülerce odun yerine yakılmaktadır. Meraş dağlarında sayısız badem ve fıstık ağaçları vardır. Bunlardan başka yabancı üzüm asmaları ve yabancı çilek dahi bulunur. Dağ tepelerinde asmaların bulunmasından anlaşılıyor ki üzümün vatani Anadolu ve Toros dağlarıdır. Üzüm dünyaya buralardan dağılmıştır.

İlkbaharda dağların çiçekleri pek lâtiftir. Her taraf mayi ve sarı sümbüllerle donanır. Bir çok mor menekşeler güzel kokusu ile ortalığı doldurur. Andırın dağlarında menekşe oraklarla biçilecek kadar çok

(1) — *Fevkalâde: çok iyi.*

(2) — *Mevadî uzviye: Hayvanî ve bitkisel maddeler ve bunların artıkları.*

(3) — *İmtizağ: Meczolma, çok iyi karışma.*

(4) — *Hububat: Tahıllar.*

(5) — *Ahlat: Taşlı armut.*

(6) — *Sahi: Cömert, eli bol.*

(7) — *326 yılı 1910 miladi yıldır. Ve bu yıla Maraşta kar senesi derler.*

olurmuş. Orman hasılatından ancak (Kudret helvası) (8), fıstık, sahel, cehri, mazı, menekşe kurusu gibi ufak tefek şeyler ecnebi memleketlere gönderilir.

Y O L L A R

Meraş yol hususunda pek fakirdir. Kasabanın içerisi belli başlı güzel ve büyük caddelerden mahrum olduğu gibi merkezi mülhakata (1) bağlayacak umumi yollardan da mahrumdur. Hemen şimdiye kadar gelip giden memurlardan hiç birisi bu hususu düşünmemiştir. Çarşıda, pazarda ve mahalle arasında öyle izbe (2), pis ve karanlık sokaklar vardır ki, geçerken ürkmemek kabil değildir. Bu pisliğe ve intizamsızlığa insan baktıkça şaşırır. Zevkten benlikten bu kadar mahrum bırakılan bu zavallı halka acır.

Meraş, Ayıntaba rapt (3) eden elli iki kilometre kadar oldukça muntazam bir şose var ise de on seneden beri çalışıldığı ve bir çok paralar sarf edildiği halde hala ikmal edilememiştir. Vaktile başlanılarak pek bir kısmı yapıldıktan sonra bırakılan (Meraş — İslâhiye) yolu vardır ki, Bağdat demir yolunun ikmalinden sonra büyük bir ehemmiyet kazanacaktır.

Meraş etrafına bağlayan muntazam hiç bir yol yoktur. Köylere ve hatta kazalara giden yollar pek fena, harap ve kış zamanlarında tehlikelidir.

M E K T E P L E R

Merkezde altı senelik bir (idadi), nehari (4) ve dört senelik olmak üzere bir darülmuallimin (5) vardır. (330) senesinde livanın istiklal

(8) — *Kudret helvası: Kur'an-ı Kerim'de, beni israile Sina gölünde Cebî Hak tarafından yiyecek olarak verildiği bildirilen (menn) adındaki tatlı bir yiyecek. Şekeroba tarafındaki ormanlar tahrip edilmeden o cıvardaki ağaçların yaprağı üzerinden köylülerce toplanır ve şifalı bir madde olarak satılır.*

(1) — *Mülhakat: Kazanın (livanın) hudutları içinde kalan köy ve bucak gibi bölümler.*

(2) — *İzbe: Kuytu ve kirlî yer.*

(3) — *Rapt: Bağlama.*

(4) — *Nehar: Gündüz: Nehari: Gündüze ait, yatılı olmayan okul.*

(5) — *Darülmuallimin: Öğretmen okulu.*

kesbetmesi (6) üzerine darülmuallimin (331) senesi eylülünde açılmıştır. Bundan başka dokuz zükur iptidaisi (7) ve bir ünas (8) rüştiyesi vardır. Evvelce bütün liva da mekâtibi iptidaiyeye devam eden talebe (9) — 1531 iken 2906 ya balığ olmuştur. İdadi mektebi 1317 senesinde tesis edilmiştir. Şimdiye kadar (831) talebe kayıt olunmuş ve (150) si şهادetname (10) almağa muvaffak olmuştur. Bu güne kadar idadiye yapılan masarifi umumiye (714200) kuruştur.

Merkezdeki iptidai mektepleri şunlardır: (Numunei irfan), (Bilgi bahçesi), (Alaiddevle), (Çocuk yuvası), (Osmançık), (Altay), (Okuma yurdu), (Bilgi yurdu), (Şehsuvar bey).

Evvelce merkezde mevcut iptidailere (523) erkek (63) kız çocuğu devam ederken bu sene yani (331-332) senei devriyesinde (1) (123) kız ve (1060) erkek talebe devâma başlamıştır.

Meraş livasının varidatı hususiyesile (2) maarife (3) sarf edilen miktarı aşağıda gösterilmiştir.

	331 senesi	332 senesi
	Kuruş	Kuruş
Umum livanın varidatı hususiyesi	1,400,805	1,263,880
Maarif tahsisatı	425,759	494,885
Bu derecede merkez mekatibi umumiyesine (4) verilen	202,630	284,150

Meraş kazasının (329) senesindeki (5) varidatı aşağıdaki cedvelde gösterilmiştir.

-
- (6) — *Livanın istiklâl kesbetmesi: Maraşın Halepten ayrılıp bağımsız il olması.*
- (7) — *Zükur iptidaisi: Erkek çocukların gittiği ilkokul.*
- (8) — *Ünas: Kızlar.*
- (9) — *Mekatibi iptidaiyeye devam eden talebe: İlk okullara giden öğrenciler.*
- (10) — *Şahadetname: Diploma.*
- (1) — *1915 - 1916 yıllarında*
- (2) — *Varidatı hususiye: Özel gelirler.*
- (3) — *Maarif: Millî eğitim.*
- (4) — *Mekatibi umumiye: Tüm okullar: Okulların tümü, genel okullar.*
- (5) — *329 hicri yıl: 1913 milâdi yıl.*

265,850	Nevi varidat (6)
89936	Emlâk ve arazi vergisinden
245,796	Temettüattan (7)
1,494,400	Tarik bedelinden (8)
289,500	Aşar bedelinden (9)
17,370	Ağnam rusumundan (10)
	Vergi teskiresinden

Aşağıdaki cetvel de (329) senesi masarifatı umumiyesini gösterir.

Kuruş	Mahalli sarf (11)
426,396	Maliye
025,886	Defteri hakani (12)
297,684	Dahiliye (13)
54,522	Emniyeti umumiye (14)

-
- (6) — *Nevi varidat: Gelirin cinsi.*
- (7) — *Temettü: Kâr (bilhassa faiz geliri)*
- (8) — *Tarik bedeli: Yol parası: Eskiden bu namda her aile başkanından eşit olarak alınan bir vergi.*
- (9) — *Aşar bedeli: Öşür denilen ve her mahsuldan alınan 1/10 oranındaki vergi.*
- (10) — *Ağnam rusumu: Ağnam, Arapçada, koyun ve keçi anlamında kullanılan ganem kelimesinin çoğuludur. Ve bu hayvanlardan alınan vergiye de ağnam vergisi denilir.*
- (11) — *Mahalli sarf: Sarf yeri, harcıyarak tüketme yeri.*
- (12) — *Defteri hakani: Bugünkü tapu sicili teşkilâtı.*
- (13) — *Dahiliye: İç işleri.*
- (14) — *Emniyeti umumiye: Genel Güvenlik, Kamu güvenliği.*

Kuruş
1,319,967
899,650
253,510
87,653
60,320
2400
5308
8671

3,441,951
696,496

4,138,447
339,060

Mahalli sarf
Harbiye (1)
Jandarma
Adliye
İlmiye (2)
Ticaret ve ziraat
Maarif (3)
Nafia (4)
İmalâtı harbiye (5)

YEKÛN

Muhassessatı zatiye tediyatı (6)

YEKÛN

İdareyi hususiyeye gelen havaleden, ki bu cetvelin (243,893) kuruşu marife ve (95,169) kuruşu nafiaya aittir.

Meraş livasının (331) (7) senesi varidat ve masarifatı umumiyesi (8) aşağıda gösterilmiştir.

Kuruş

9,797,101
4,793,704

Varidat (9)
Sarfiyat.

Darülmuallimine tatbikat mektebi ittihaz olunacak bulunan (Alaid-devle) mektebi talebesi üzerinde yapılan boy ve teşkilât tetkikatı aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir.

(1) — Harbiye: Millî Savunma.

(2) — İlmiye: Din işleri.

(3) — Maarif: Millî eğitim.

(4) — Nafia: Bayındırlık.

(5) — İmalâtı harbiye: Harp araçları yapımı.

(6) — Muhassessatı zatiye tediyesi: Şahıslara hususi ödemeler. Yolluk ve maaş.

(7) — 1331 hicri yıl: 1915 milâdi yıl.

(8) — Varidat: Gelirler.

(9) — Masarifatı umumiyeye: Genel giderler.

Yaş	boy		göğüs		baş		kgr.	ağırlık kiloya
	cm. den	cm.ye kadar	cm. den	cm.ye kadar	cm. den	cm.ye kadar	den	kadar
7	107	121	23	27	46	51	19	26
8	115	126	23	28	48	52	23	28
9	121	129	23	29	48	52	24	28
10	122	132	24	29	48	52	24	29
11	122	136	24	29	48	55	28	33
12	122	140	27	29 (1)	49	55	30	35

K Ü T Ü P H A N E

Merasta evvelce kütüphane yok imiş. Yalnız Şekerli camiinin dolabı içinde otuz-kırk cilt kadar kitap mevcut olup hepsi de eskimiş ve yıpranmıştır. Burada bazı kıymetli eserler mevcut imiş. Fakat bundan on sené evvel buraya gelen bir Mısırlı bunları seçip götürmüştür. Camii kebirin avlusundaki mevkutehanenin (2) içinde de bir kütüphane mevcut ise de on beş cilt kadar eski ve yırtık kitap kalmıştır. Bu kitaplar fıkha ve tefsire dairdir. Yalnız burada el yazması bir mushafı şerif (3) vardır ki Alaiddevle tarafından vakfedilmiştir. Mushafın kabında vakfına şahit olan akraba ve mukarriplerinin (4) imzaları vardır. Bu kitapta diğerleri gibi takdir edilmiyor. Tozlar içinde ve kurtların dendamı tahribine (5) bırakılmıştır.)

(Meraşa muvasalatı aciziden (6) sonra kütüphane noksanlığını naza-

- (1) — Göğüs ölçülerindeki rakamlar her halde bir matbaa hatası olarak bu şekilde yazılmıştır. Doğrusunun yirmi yerine yetmiş rakamı konması suretile bulunması gerekir.
- (2) — Mevkutehane: Saatin çok az olduğu eski günlerde namaz, ezan ve sahur vaktinin tesbit edildiği yer. Bu bina yakın zamanlara kadar mevcuttu. Sonra yıkılıp kaldırıldı. Minareye bitişikti.
- (3) — Mushafı Şerif: Şerefli sahifeler (Yani Kuranı Kerim)
- (4) — Mukarrip: Yakın olan.
- (5) — Dendan: Dişler, Dendamı tahrip: Harap eden dişler.
- (6) — Meraşa muvasalatı acizane: Gücü yetmez (beceriksiz)in Maraşa gelışı. Yani rahmetli Besim Atalayın Maraşa gelışı. Eskiden yazarlar bu şekilde kendilerini abdü aciz -yani beceriksiz bir kul- diye takdim eder ve alçak gönüllülüklerini belirtirlerdi.

rı dikkata alarak umumi bir kütüphane tesisine teşebbüs ettim. (450) cilt kadar müteber asar (7) toplayarak darülmualimin dahilinde (kitap evi) namı ile bir kütüphane açmağa muvaffak oldum. Bu hususta eşraf-tan ve erbabı meraktan (8), Necip efendi zade Derviş bey (8) büyük himmetleri sebketmiştir. (9) \

Kütüphanede mevcut kitapların bahis olduğu (10) fenler aşağıda gösterilmiştir.

Teftir	hadis	feteva ve fıkıh (1)	akaid (2)	ahlâk ve mevize (3)	
8	2	19	6	4	
Tarih	Riyaziyat (4)	Kavanın (5)	İktisat (6)	Tabiat	Edebiyat
26	2	11	2	19	19
Felsefe ve tasavvuf		roman ve hikayat (7)			
3		4			

Mütebaki kitaplar Adab (8), lisan, Muhezerat (9), diniyat ve saire-den ibarettir.

M Ü Z E H A N E

Merasta bir de müze şubesi tesisine teşebbüs eyledim. Şehir dahi-linde bulabildiğim aşarı naklettim. Hitit asarından sekiz tane heykel el-

-
- (7) — *Muteber asar: Kıymetli eserler -Kitaplar-*
 (8) — *Necip efendi zade Derviş bey: Kısakürek Derviş bey.*
 (9) — *Bahis olmak: Bahsetmek, konu edinmek.*
 (10) — *Hizmeti sebketmek: İleri derecede gayretle hizmet etmek.*
 (1) — *Feteva: Fetvalar.*
 (2) — *Akaid: Akide: İnams.*
 (3) — *Mevize: Vazılar, öğütler.*
 (4) — *Riyaziyat: Matematik.*
 (5) — *Kavanin: Kanunlar.*
 (6) — *İktisat: Ekonomi.*
 (7) — *Hikayat: Hikâyeler*
 (8) — *Adab: Edep, Adabı muâzeret: Görgü.*
 (9) — *Muhazarat: Edebi ve tarihi fıkralar.*

de ettim. Yunanlara ait üç taş buldum. İkide Lâtin ve Romahlara ait abide buldum. Bir çok zamanlar Meraş havalisi Hititlere cevelengâh (10) olduğu cihetle bunlara ait asara tesadüf ediliyor. Ümit edilen bazı tepelerde ve hüyüklerde hafriyat (11) icra edilecek olsa pek mühim ve kıymetli asarın elde edileceği şüphesizdir. Meraşa yakın köylerde de bir çok Hitit asarına tesadüf edilmektedir. Zincirliye yakın olan Hacıbebekli karyesi ile Meraşa üç saat uzaklıkta bulunan (Tekerek) nam köyde bazı asar ve makabire (12) tesadüf olunmakta imiş.

Meraştaki bulunan en mühim Hitit eseri Meraş kalesidir. Kalenin şekli mustatile (13) yakındır. Kale bir tepe üzerine yapılmıştır. Kalenin temelleri derin değildir. Bazı taraflar da yarım metredir. En derin yerlerinde bir metreyi geçmiyor. Uzunluğu 128 metre, eni altmış metre olup duvarlarının kalınlığı (160) santimetredir. Kalenin Hititlere ait olduğunda şüphe yoktur. Emerika misyonierleri tarafından Newyorka asırılan ve Newyork müzesinde (1094) numarada mukayyet olan taş kalede bulunmuştur.

Meşhur Meraş aslanı kale divarı üzerinden çıkarılmıştır. İngiliz müelliflerinden (Jon garstmanğ) (13) 1910 senesinde Londrada tab ettirdiği bir kitabında Aslanın sonradan bir tamir esnasında divara konmuş olduğunu ve evvelce kale dahilindeki sarayın methalinde (14) bulunduğunu yazıyor.

T İ C A R E T

Ahalinin pek az kısmı ticaretle ıstıgal (1) eder. Tüccarların yüzde altmışı Hristiyanıdır. Meraştaki küçük ve büyük beş yüz kişi ticaretle uğraşır. Şimdiye kadar bir istatistik tutulmamışsa da, mensup olduğu dalrenin tahminine nazaran Meraşın ithalâtı (5050000) ve ihracatı (17514000) Kuruştur. En çok ihraç edilen eşya berveçhi atıdır (2). Kereste, piring, cehri yün, yapak, mazi, sahtiyan, kösele, saraclığa müte-

(10) — *Cevelengâh: Dolaşma, savaşma yeri.*

(11) — *Hafriyat: Kazı.*

(12) — *Makabir: Kabirler.*

(13) — *Mustatil: Dik kenar dörtgen.*

(14) — *Methal: Giriş yeri.*

(13) — *Armstrang: Armstrong.*

(1) — *İstıgal etme: Meşgul olma: Meslek edinme.*

(2) — *Berveçhi ati: Aşağıdaki, gelecekteki -gibi-*

allik eşya, alaca veaba (3) halı, kilim, fıstık, ham deri, kürüklük deriler, katran, biber, fasulya, üzüm, pekmez, yağ, peynir, kanepc, koltuk, sandalya.

Meraşa ithal edilen eşya da şunlardan ibarettir.

Basma, bez, kahve, şeker, un, sabun, gaz, tuz, eşyayı attariye (4), kösele, bakır, demir, cam ve saire.

Meraşın ithalât ve ihracatı çok kerre Halep ve İskenderun tariki (5) ile vukua gelir. (6), Adana ve Osmaniye tariki ilede münakalatı ticari-yeleri vardır.

Meraşta o kadar büyük bir servet ve nakit yoktur. Yalnız bir kaç seneden beri piring hasılatı iyi kâr bırakmağa başlamıştır. Yolu olmayan bir memleketin sanayi ve ticaret hususunda pek geri kalacağı bedihidir. (7)

S O N

(3) — Alaca: El tezgâhlarında dokunan ve eskiden fakir ve orta tabakanın giyecek olarak kullandıkları pamuklu bez.

(4) — Eşyayı attariye: Attar dediğimiz esnafın sattığı eşyalar. O zamanlar bu eşyaların çoğunluğunu baharat ile ilâç yapılmasında kullanılan her türlü otlar, kökler ve maddeler teşkil edermiş.

(5) — Tarik: Yol.

(6) — Vukua gelmek: Vaki olmak, yapılmak.

(7) — Bedihi: Açık: İlk bakışta bilinecek ve anlaşılacak şekilde.

Hititlerin kendilerine mahsus yazıları olmakla beraber ara sıra da hattı mihi (1) kullanmışlardır.

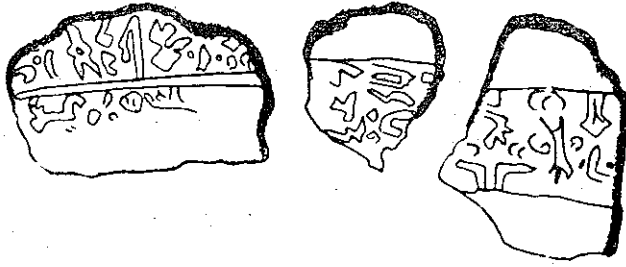

Boğazköyde bulunup İstanbul'a getirilen ve oradan da bir antikacı tarafından Petresburg (2) a aşırıldığı zan olunan şu eserde hem Hitit hem de Akat ve Sümer yazısı bulunmaktadır. Bu eser Hitit yazısının halledilmesi (3) için bir anahtar olacaktır.

(1) — *Hattı mihi: Çivi yazısı.*

(2) — *Petresburg: Petrograt: Leninden sonra adı Leningrat oldu.*

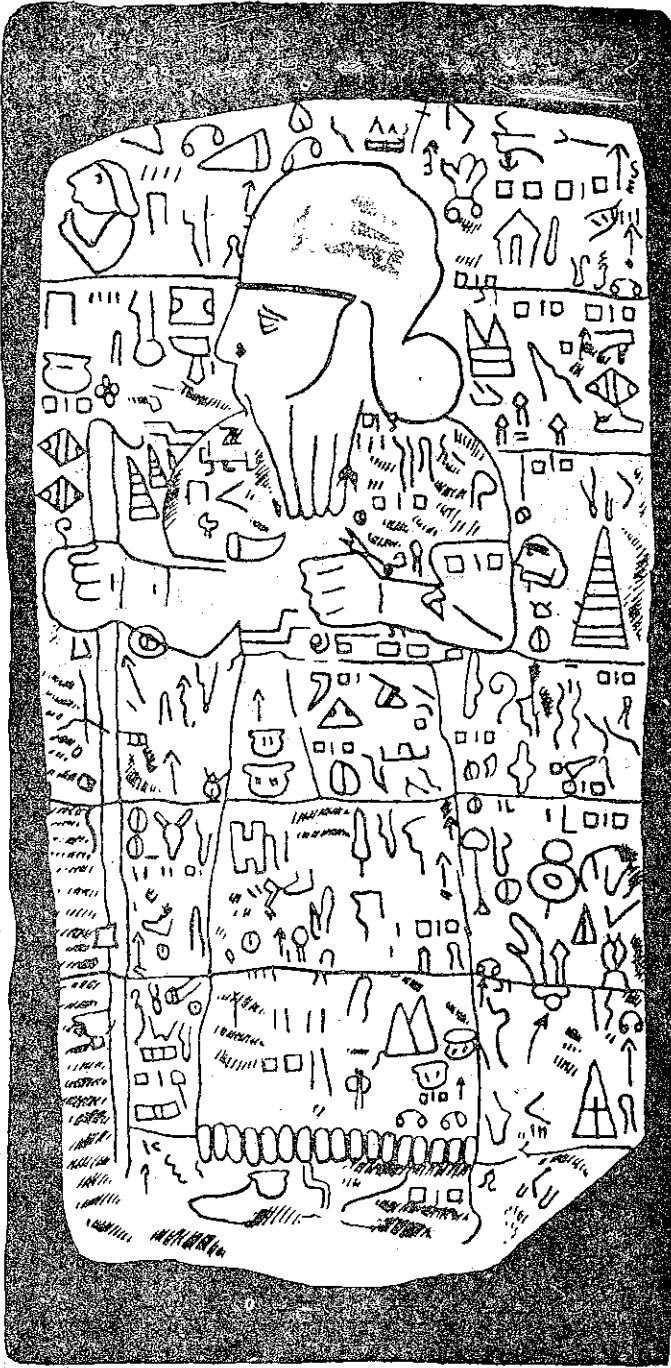
(3) — *Halletmek: Eritmek, çözmek, okumak.*

Merâşta bulunmuştur. Müzeyi humayundadır (1)

(1) — Müzeyi Humayun: Devlet müzesi: İstanbul Arkeoloji Müzesi.

Meraş kalesinde bulunup Amerika misyonerleri tarafından aşırılan ve bugün Newyork Müzesinde 1902 numarada mukayyet (1) olan bir Hitit eseri. (1)

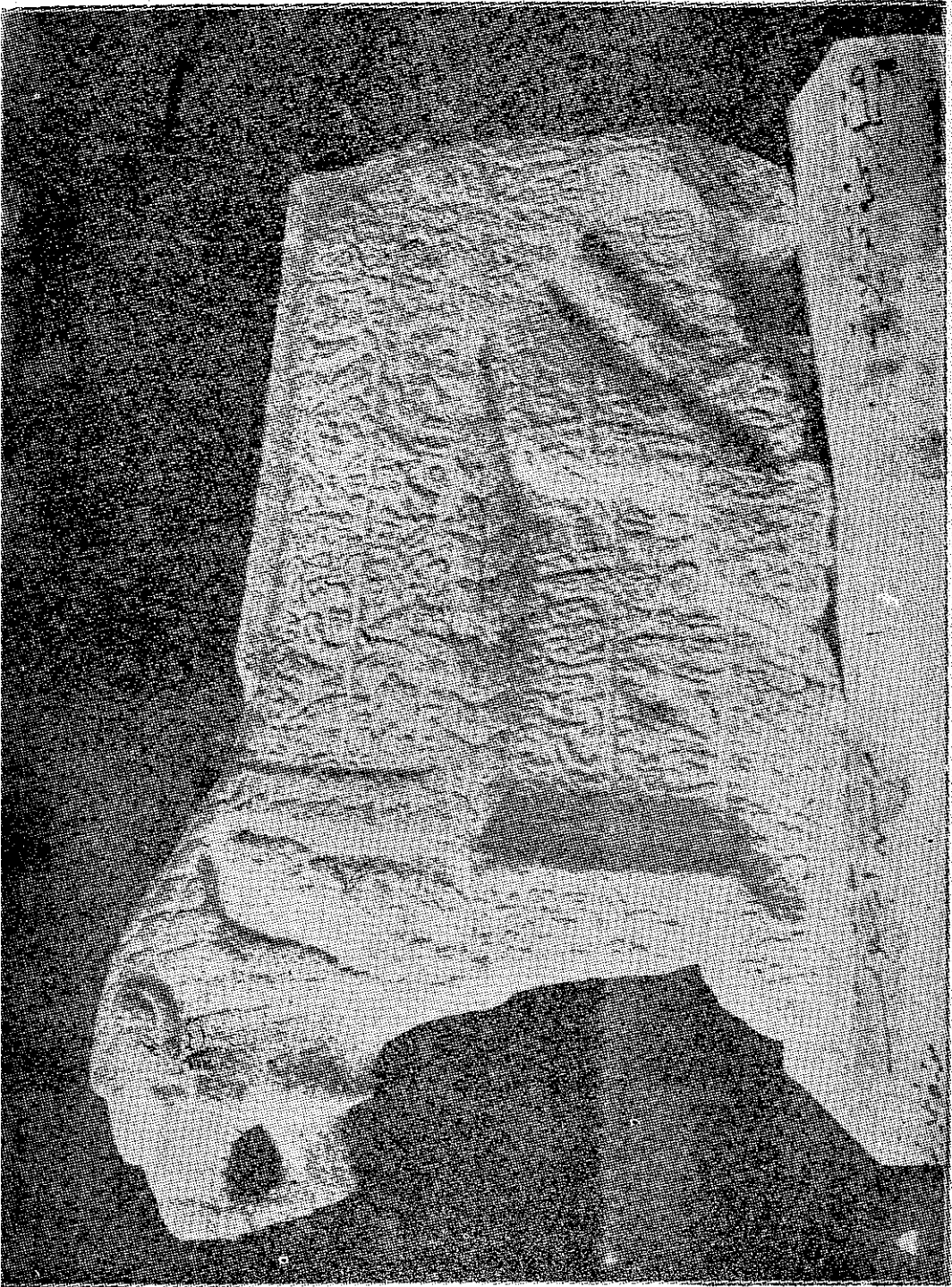

(1) — Mukayyet olmak: Kaydedilmek, yazılmak.

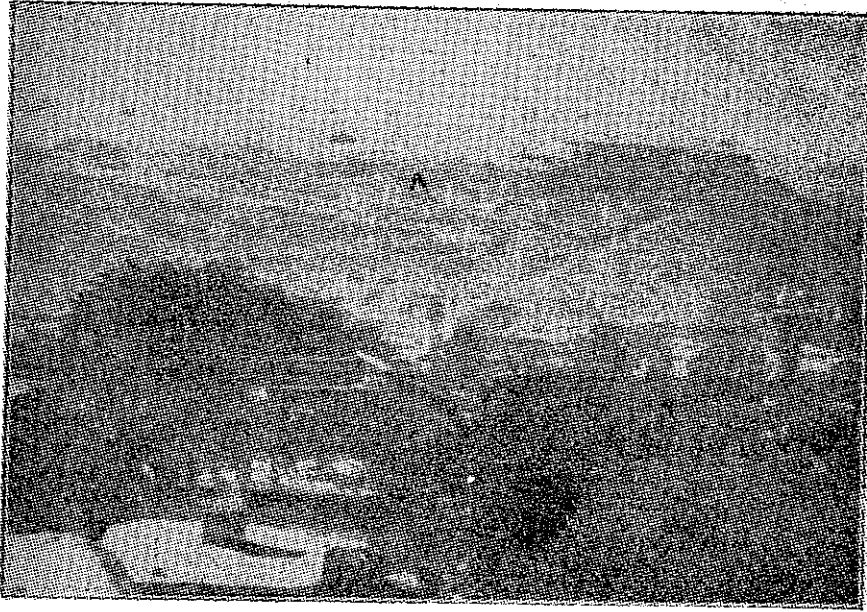
Meraş kalesinden İstanbul asarı atika (1) müzesine naklolunmuştur.

(1) — Asarı atika: Eski eserler.

(1) — İstanbul eski eserler müzesinde saklanmaktadır.

(1) — *Meraş kalesi.*

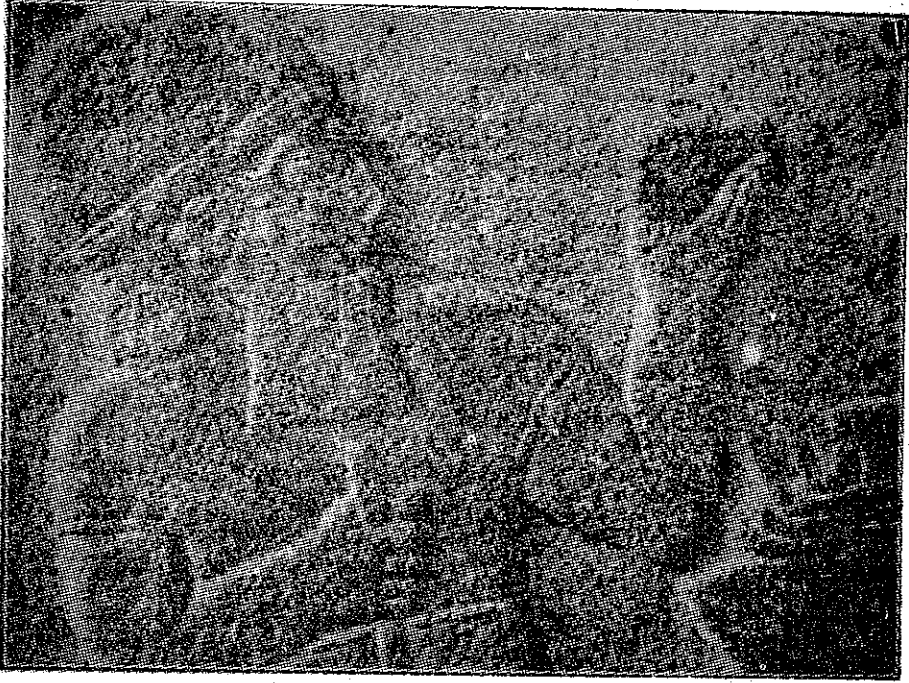
(1) — 8. sayısı.

Meraş hristiyan kadınları pamuk atıyorken (1)

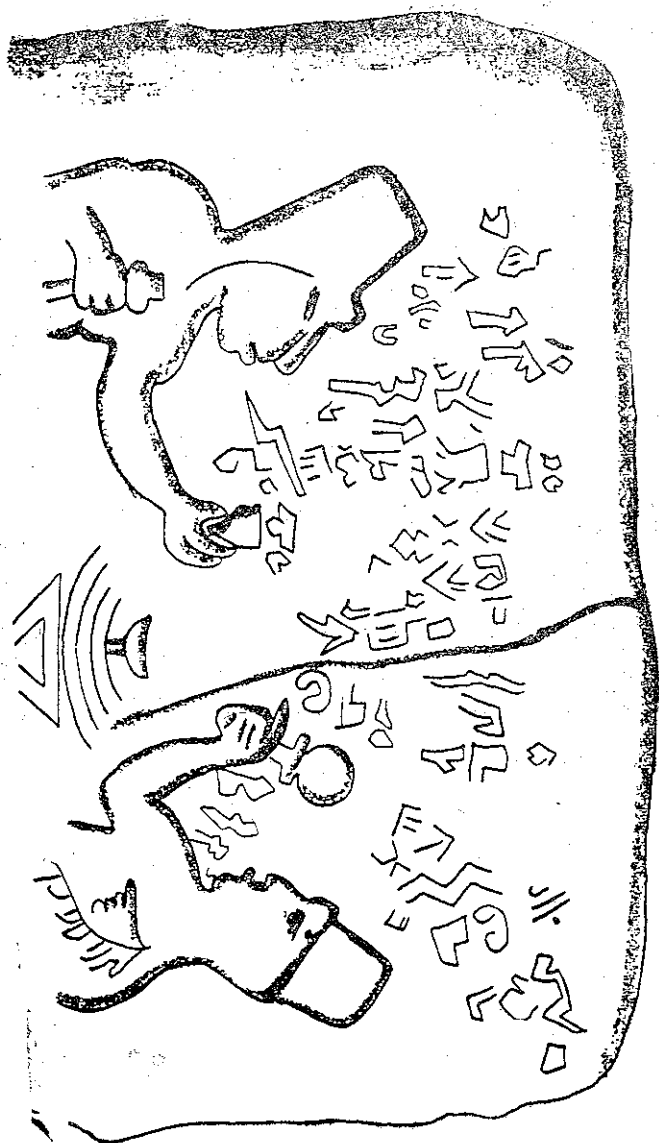
- (1) — Sağdaki kadının önündeki çenber şeklindeki alet Çalkırık'tır. Duvarıda asılı olup bir kısmı görülen büyük kalbur şeklindeki eşya da -Çalkağa- denilen ve Pamuk üzerindeki Koza kırıntılarının dökülmesini sağlayan araçtır. Resmin orta üst kısmında ucu görülen araç ise Kelepçek denilen ve üzerine iplik sarılan araçtır. Eskiden kocakarılar Tarhana serdikleri zaman yağmur yağmasın diye bu kelepçeyi çevirirlerdi. (Mehmet Özbaş).

(1) — *Hitit asarından olup Meraşta bulunmuş ve Avrupa'ya aşırılmıştır.*

(1) — *6 rakamı.*

Meraşta bulunmuştur.

Meraş (Bilgi bahçesi) talebesi (1) el işleri dersinde yaptıkları topun tecrübesini icra (2) ederken.

(1) — Talebe: Öğrenci.

(2) — Tecrübesini icra etmek: Denemek.

Harman yerinde piring hasadı (1)

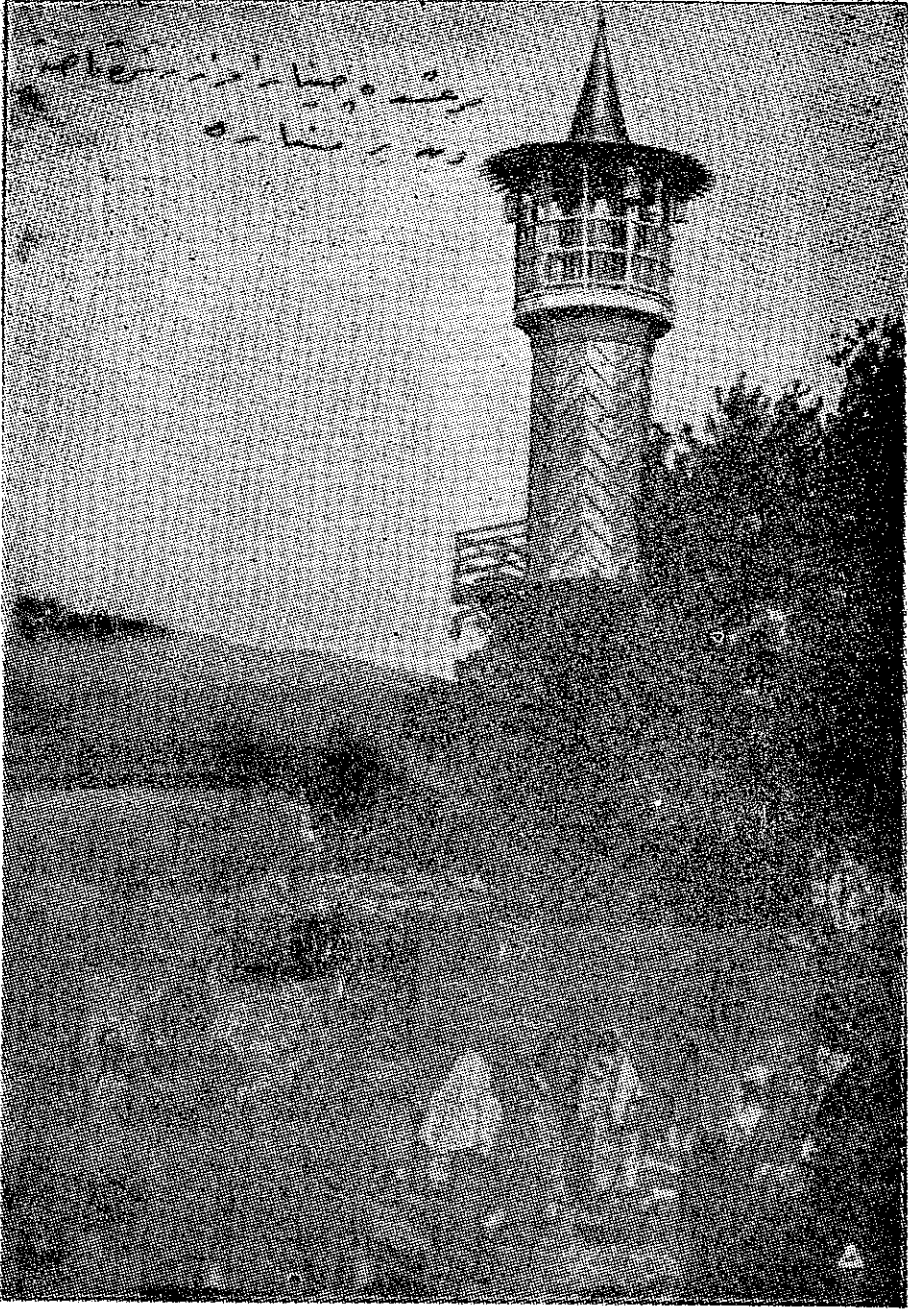
(1) — *Hasad: Ekin biçme: Mahsul derme. Pirincin kabuğu alınmadan yani yediğimiz şekle gelmeden bulunduğu hale Çeltik denir.*

Meraş aslanının diğer tarafındaki yazılar

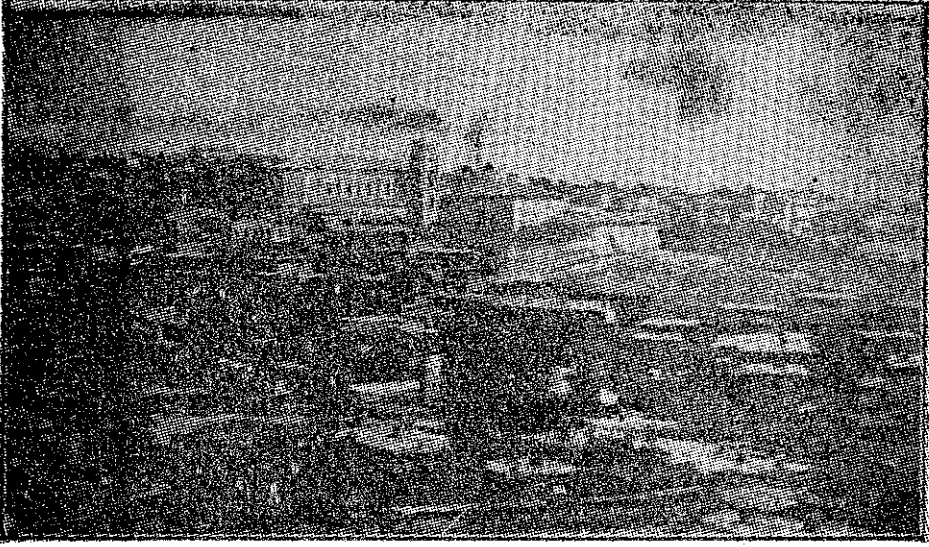

- (1) — Hitit asarından olup bir elinde yay ve bir elinde av tutuyor.
(2) — Hitit asarından olup bir elinde balta ve bir elinde yay tutmaktadır.
(3) — Hitit asarından büyük bir heykelin üst kısmı.
(4) — Hitit asarından olup üst tarafı kırılmıştır.
(5) — Hitit asarından olup bazı tarafları kırılmıştır. Bunların hepsi de Meraş müzesindedir. (6)
(1, 2, 3, 4, 5): Sırası ile 1, 2, 3, 4, 5 rakamları.
(6) — Tabii o zamanki Meraş müzesinde.

Fotoğrafın üst sol köşesindeki eski yazı —Meraşta çınar üzerinde tahtadan bir minare— ibaresidir. Şehirde elektrik yokken, minarelerdeki kandiller fotoğrafta görüldüğü gibi, Meraşta Fennus (Fanus) denilen camlı mahfazalar içerisinde bulunur ve top atılmadan biraz önce müezzinler tarafından yakılırdı. Cami Fevzi Paşa Mahallesiindeki Çınarlı camidir.

Meraş manazırından (1)

Fıransisken rahiplerine ait manastır ve kilise, manastır kısmı maarif idaresi (2) tarafından işgal edilerek darülmuallimin (3) ittihaz edilmiştir. (4)

(1) — Manazır: Manzara: görünüm.

(2) — Maarif idaresi: Millî Eğitim.

(3) — Darülmuallimin: Öğretmen Okulu.

(4) — Manastır kısmı: Kilisenin çan kulesinin güneyine düşen ve arka plânda Divanlı camiinin minaresi görülen parçadır. Burası bilâhere, İstiklâl İlkokulu, Kurtuluş İlkokulu ve Hastahane olmuştur.

- (15) — İki Hitit eseri olup sandalya üzerinde bulunan mabuddur.
Kurban olarak güvercin takdim ediliyor.
- (16) — Meraşın dört saat kadar şarkında ve Erkenez suyu kenarında
bulunup Hititlere ait olduğu zannedilen harabenin zemin (3)
katındaki mozayıktan.
- (17) — Göksünden getirilerek bir antikacıya satılan Yunan eseri ki
Maarif idaresinin haber alması üzerine Meraş müzesine konul-
muştur.
- (1) — 15
(2) — 16
(3) — Zemin: Yer, binanın yerle bir olan ilk katı.
(4) — 17

(1) — İki numaralı heykelin arka tarafındaki üst parça Hitit yazıları ile doludur.

(2) — Numaralı taşın cephe (3) tarafıdır.

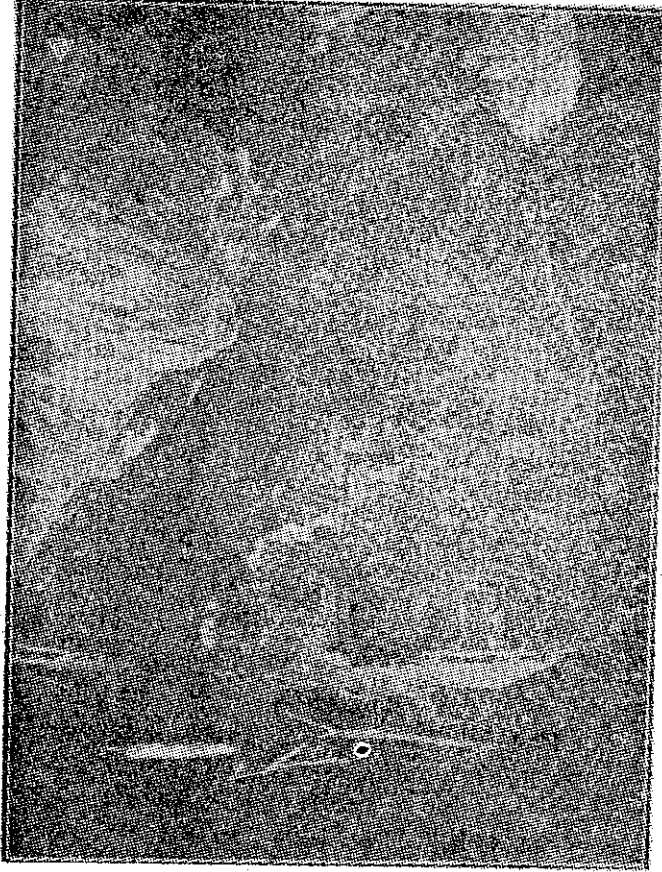
(1) — 13

(2) — 14

(3) — Cephe: Yüz.

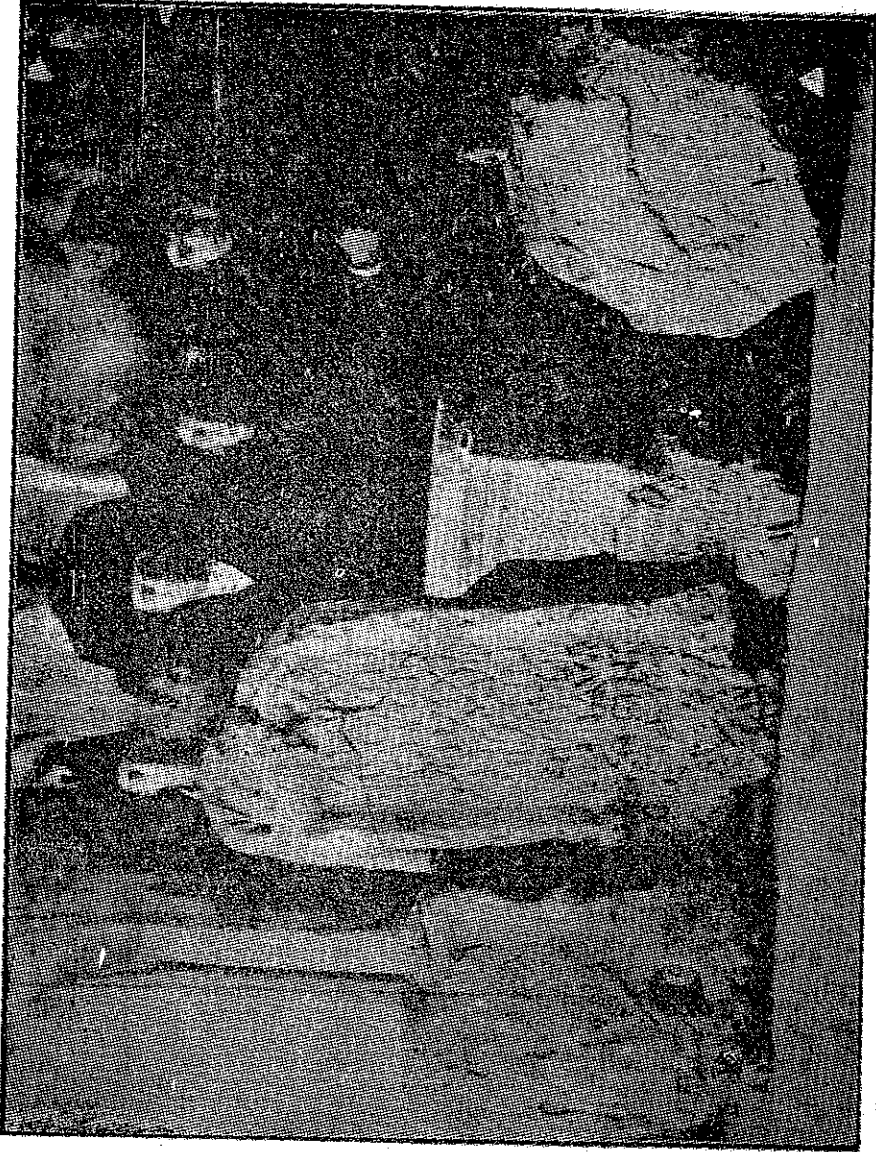

Merasta Saraç (serac) esnafı

Meraşla Zeytun - Süleymanlı arasındaki dağlar üzerinde ufak bir köy. Bu köy sarp bir kaya üzerinde kurulmuştur. Karşısındaki kayaya rapt (1) eden köprücük kesildiği halde bu köye girmek imkânı yoktur.

(1) — *Rapt etmek: Bağlamak.*

- (1) — Hitit asarından, iki heykel
(2) — Hitit asarından bir av arabasıdır. Atın altında görülen hayvan köpektir. Böyle bir av arabası da Malatya'da bulunmuştur.
(3) — Yunan asarından.
(4) — Rama asarından. Bunlar da Meraşta bulunmuştur.
(1) — 9.
(2) — 10.
(3) — 11.
(4) — 12.

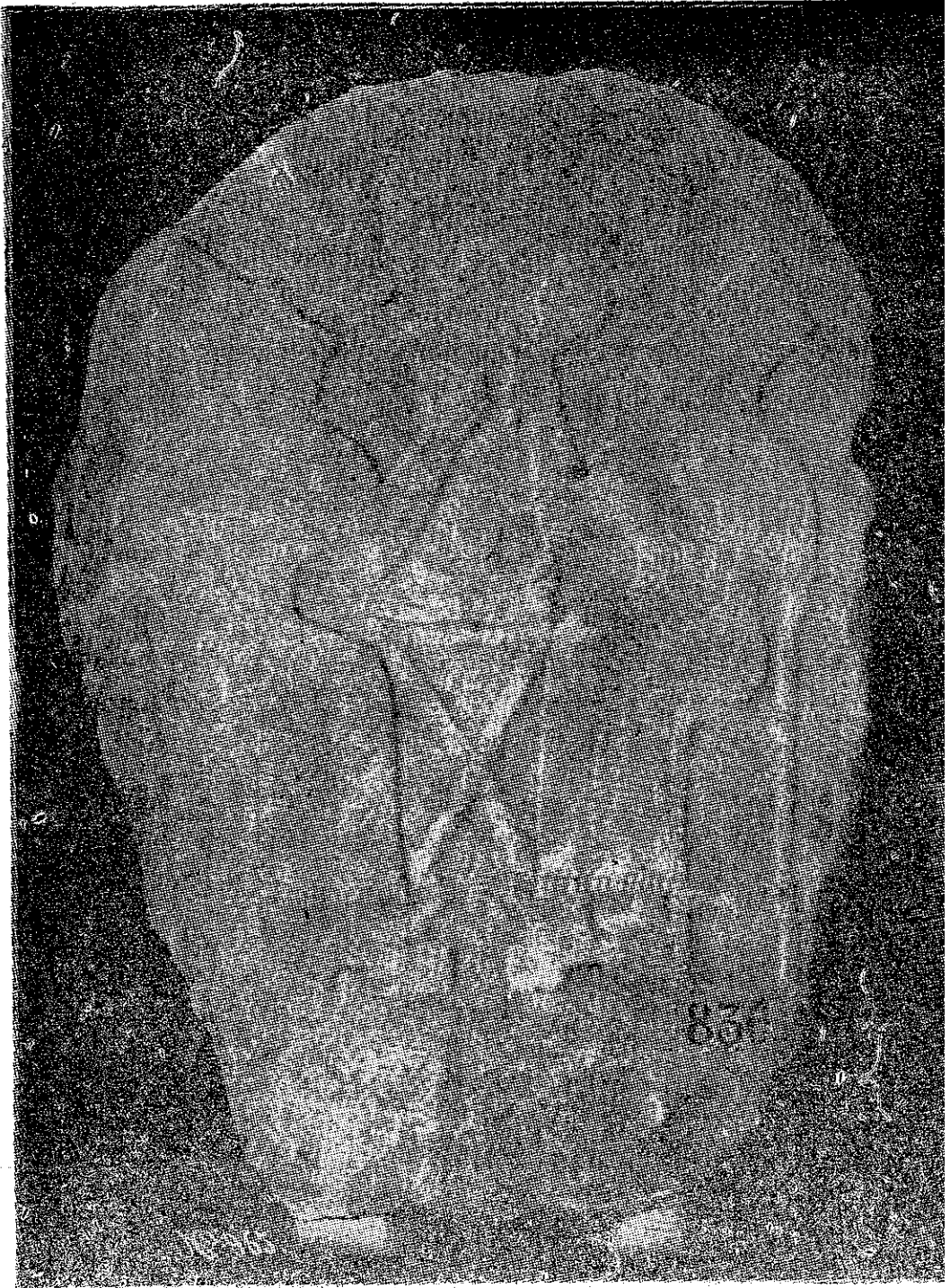

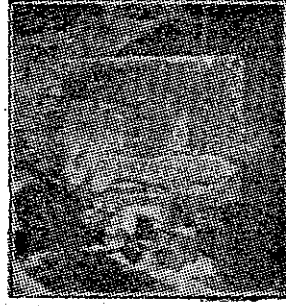
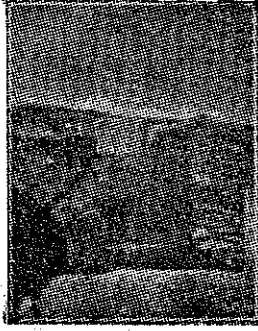
Meraş İslâmlarının kıyafeti. (1)

- (1) — Her ikisinin başlarında fes, ayaktakinin fesi üzerinde tülbentten oturanıkindi ise Abaniye sarık var. Her ikisinde üstte işlemeli aba ve altında yelek (mintan) bulunuyor. Ayaktakinin aba üzerinde şal kuşağı var ve üç etek giyinmiş. Oturanın ayağında ise şalvar var. (Mehmet Özbaş)

Merasta zuhur edip İstanbul asarı atika müzesine nakil olunmuş-
tur. (1)

Bir yemek tablası (2) etrafında oturmakta olan iki kadın resmi
mer'idir. (3)

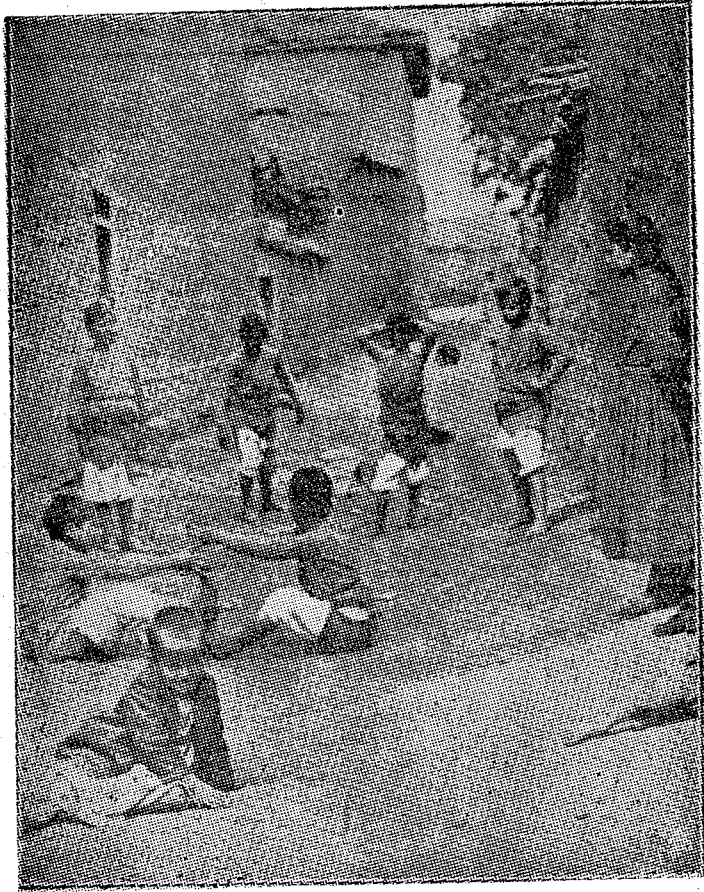

Meraş aslanı kale divarında iken

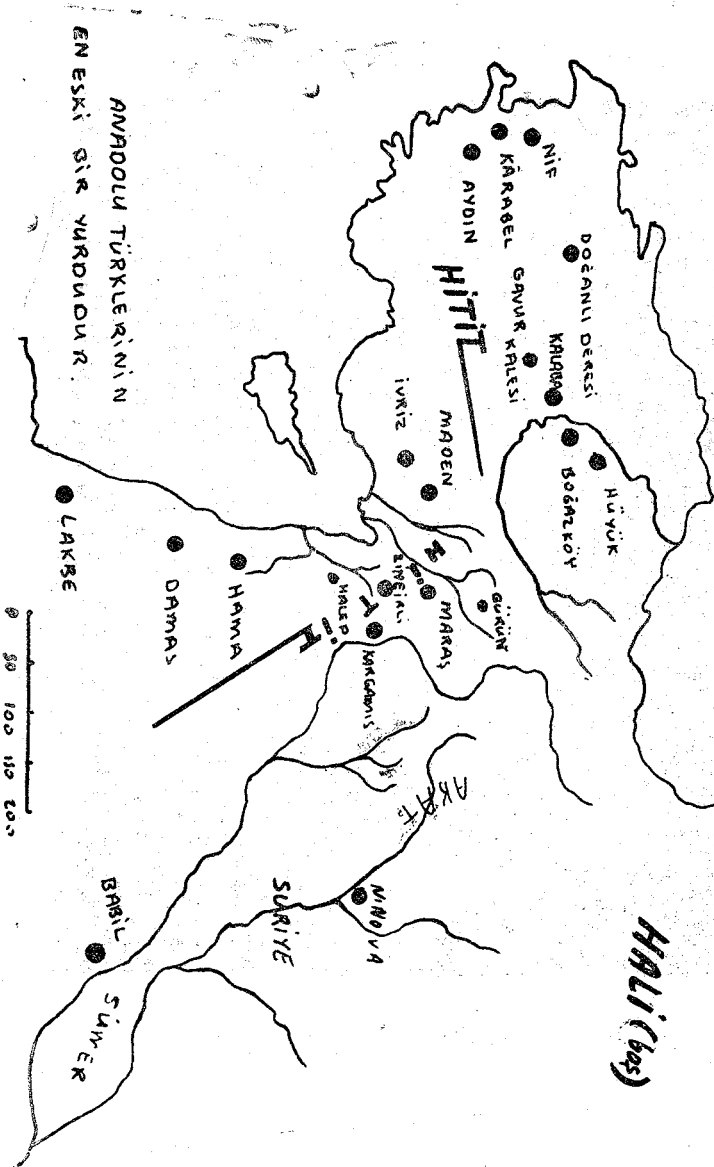

Merasta (Ergenekon) bayrağı. (1)

(1) — Ne yazık ki bu bayramlar ve ruh sonraları söndürölmeğe çalışılmıştır.

Meraş çocukları atlambaç oynuyorlar

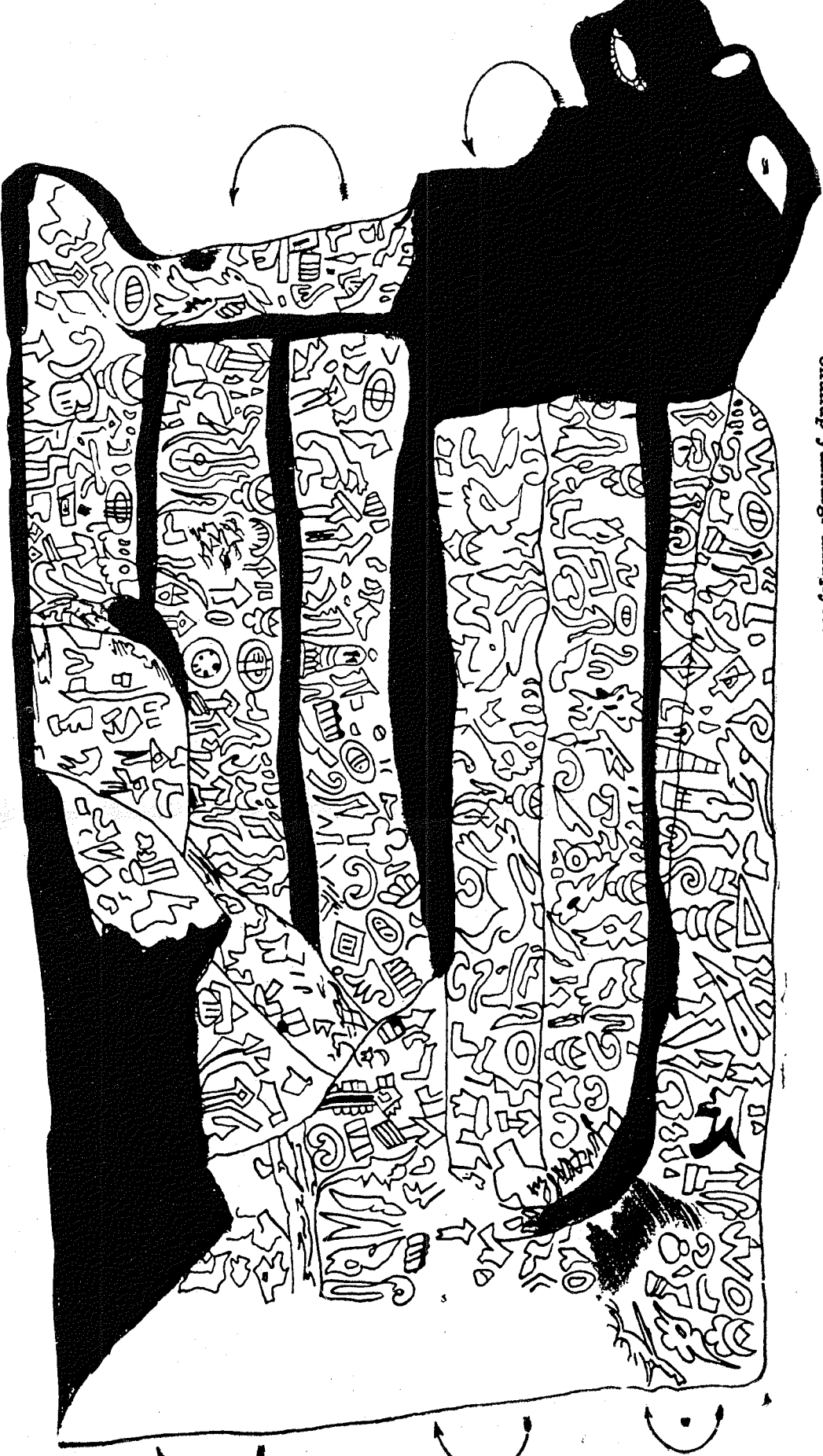

Meraşta zuhur edip şimdi İstanbul asarı atika müzesindedir (1)
— Bir heykelin aşağı kısmı —
Bir hükümdar heykeli olması muhtemeldir.

(1) — Meraşta çıkarılıp şimdi İstanbul eski eserler müzesindedir.

Yazıların -İşaret edildiği veçhile- soldan sağa ve sağdan sola doğru okunup yazıldığı anlaşıyor.

ADANA VİLÂ YETİ

